

SCI-CONF.COM.UA

**INNOVATIONS
AND PROSPECTS
IN MODERN SCIENCE**

**PROCEEDINGS OF II INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE
FEBRUARY 13-15, 2023**

**STOCKHOLM
2023**

INNOVATIONS AND PROSPECTS IN MODERN SCIENCE

Proceedings of II International Scientific and Practical Conference

Stockholm, Sweden

13-15 February 2023

Stockholm, Sweden

2023

UDC 001.1

The 2nd International scientific and practical conference “Innovations and prospects in modern science” (February 13-15, 2023) SSPG Publish, Stockholm, Sweden. 2023. 481 p.

ISBN 978-91-87224-02-7

The recommended citation for this publication is:

Ivanov I. Analysis of the phaunistic composition of Ukraine // Innovations and prospects in modern science. Proceedings of the 2nd International scientific and practical conference. SSPG Publish. Stockholm, Sweden. 2023. Pp. 21-27. URL: <https://sci-conf.com.ua/ii-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-innovations-and-prospects-in-modern-science-13-15-02-2023-stokholm-shvetsiya-arhiv/>.

Editor

Komarytskyy M.L.

Ph.D. in Economics, Associate Professor

Collection of scientific articles published is the scientific and practical publication, which contains scientific articles of students, graduate students, Candidates and Doctors of Sciences, research workers and practitioners from Europe, Ukraine and from neighbouring countries and beyond. The articles contain the study, reflecting the processes and changes in the structure of modern science. The collection of scientific articles is for students, postgraduate students, doctoral candidates, teachers, researchers, practitioners and people interested in the trends of modern science development.

e-mail: sweden@sci-conf.com.ua

homepage: <https://sci-conf.com.ua>

©2023 Scientific Publishing Center “Sci-conf.com.ua” ®

©2023 SSPG Publish ®

©2023 Authors of the articles

TABLE OF CONTENTS

AGRICULTURAL SCIENCES

1. *Борщенко Л. С., Радченко О. В.* 12
ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ПРОБІОТИКІВ У ГОДІВЛІ
ТЕЛЯТ

VETERINARY SCIENCES

2. *Голубенко О. О.* 18
НЕБЕЗПЕЧНІ РЕЧОВИНИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ЯКІСТЬ ТУШОК
КОРОПОВИХ РИБ У ХАДЖИБЕЙСЬКОМУ ЛИМАНІ

BIOLOGICAL SCIENCES

3. *Alakbarov R., Aliyeva D., Abbaszade Zahrakhanim* 23
ABOUT THE BENEFITS OF CURCUMA LONGA L.
4. *Khusanov A. K., Begijonova Makhmuda Marufjon qizi, Tillaeva S.* 29
SOME PESTS THAT DAMAGE PRODUCTS STORED IN THE
WAREHOUSE

MEDICAL SCIENCES

5. *Moroz P. V., Telehuz I. A.* 32
VACUUM THERAPY FOR ACUTE FORMS OF PERITONITIS
6. *Makhlynets N., Pavlyshyn M., Ozhogan Z.* 34
COMPLEX TREATMENT OF CHILDREN WITH DISORDERS OF
THE ARCHITECTONICS OF THE VESTIBULE OF THE MOUTH
7. *Yurtseva A. P., Nedostup I. S., Pavlykivska B. M., Lotovska T. V., Tkach B. N.* 38
EVALUATION OF SEPARATE HEALTH STATE INDICATORS OF
CHILDREN BORN PREMATURE ACCORDING TO THE DATA OF
CATAMNESTIC OBSERVATION
8. *Васильченко Л. В., Лотиш Н. Г., Кравченко Т. Ю., Горностаєва Н. Ю., Папінко Р. М.* 44
ПОКАЗНИКИ ГРАДІЄНТУ ТЕПЛООВОГО ПОТОКУ З ПОВЕРХНІ
ТІЛА У ДІТЕЙ З ЖОВТЯНИЦЯМИ В РАННЬОМУ
НЕОНАТАЛЬНОМУ ПЕРІОДІ
9. *Гаранко Т. В., Попович Ф. А., Росола Т. Ф., Яцко С. І., Завадська М. Б.* 47
ЗМІНИ СТРУКТУРНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ СЕЛЕЗІНКИ ПРИ
КОРОТКОТРИВАЛОМУ ВПЛИВІ ГЛУТАМАТУ НАТРІЮ
10. *Донець А. О.* 50
ПОШИРЕНІСТЬ SNP rs7069102 ГЕНА SIRT1 У ХВОРИХ НА
ЕСЕНЦІАЛЬНУ ГІПЕРТЕНЗІЮ МЕШКАНЦІВ ПОДІЛЬСЬКОГО
РЕГІОНУ УКРАЇНИ

11. *Журавель В. І., Борковський Д. С., Журавель В. В., Пожєвілова А. А.* 52
ВИЗНАЧАЛЬНІ ПРОФЕСІЙНО-ОСОБИСТІ ВЛАСТИВОСТІ
КЕРІВНИКА-МЕНЕДЖЕРА СИСТЕМИ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ
НАСЕЛЕННЮ У ДІЛОВОМУ КОМУНІКАТИВНОМУ ПРОЦЕСІ
12. *Локота Є. Ю., Локота Ю. Є., Грицак М. Є., Вовчок Р. В.,* 60
Руснак Я. М.
ОЗОНОТЕРАПІЯ У КОМПЛЕКСНОМУ ЛІКУВАННІ ПАЦІЄНТІВ
ІЗ ПОВНОЮ АДЕНТИЄЮ
13. *Мельник Г. Д., Волянський А. Ю., Смілянська М. В.* 62
НАПРУЖЕНІСТЬ ПОСТВАКЦИНАЛЬНОГО ІМУНІТЕТУ ПРИ
ПЛАНОВІЙ ВАКЦИНАЦІЇ ДІТЕЙ З ХРОНІЧНОЮ ФОРМОЮ
ГЕРПЕТИЧНОЇ ІНФЕКЦІЇ
14. *Негода Ю. С., Козуб С. М.* 67
ВЖИВАННЯ ЯБЛУЧНОГО ОЦТУ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ
15. *Слабкий Г. О., Білак-Лук'ячук В. Й., Іванинна М. М.* 70
ВПЛИВ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ДЕТЕРМІНАНТ НА СТАН
ФОРМУВАННЯ ГРОМАДСЬКОГО ЗДОРОВ'Я В УМОВАХ ВІЙНИ
З РФ
16. *Слабкий Г. О., Фейса І. І., Картавцев Р. Л.* 75
ПРАВИЛА КЛАСИФІКАЦІЇ МЕДИЧНИХ ВИРОБІВ: ВИРОБИ ДЛЯ
ІМПЛАНТАЦІЇ ТА ХІРУРГІЧНО ІНВАЗИВНІ ВИРОБИ
ДОВГОТЕРМІНОВОГО ВИКОРИСТАННЯ (> 30 ДНІВ)
17. *Стрижак П. В., Вайнагій О. М.* 81
ОСОБЛИВОСТІ СУДИННИХ ДОСТУПІВ У ХВОРИХ ІЗ
ТЕРМІНАЛЬНОЮ СТАДІЄЮ ХРОНІЧНОЇ ХВОРОБИ НИРОК
18. *Чориева З. Ю., Адилбекова Д. Б.* 88
ОЦЕНКА МОРФОЛОГИЧЕСКОГО СОСТОЯНИЯ ПОЧЕК
ПОТОМСТВА, РОЖДЕННЫХ ОТ МАТЕРЕЙ С ХРОНИЧЕСКИМ
ТОКСИЧЕСКИМ ГЕПАТИТОМ
19. *Чорна В. В., Бойко В. В., Бегма М. А.* 93
ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ВНУТРІШНЬОПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ТА
ЧИННИКИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ЙОГО ЗМІНИ

CHEMICAL SCIENCES

20. *Ткач В. В., Кушнір М. В., Підлубна С. І., Петрусяк Т. В.* 98
КОМБІНОВАНІ ХІМІКО-МАТЕМАТИЧНІ ЗАВДАННЯ В
БРАЗИЛЬСЬКОМУ СТИЛІ НА ТЕМУ ДЖАЗОВОЇ ПІСНІ

TECHNICAL SCIENCES

21. *Chumachenko S. M., Popel V. A., Fursenko O. M., Zaika N. V.,* 104
Murasov R. M.
FUNCTIONAL DEPENDENCES OF "EFFECT-COST" AND THE
DURATION OF THE APPLICATION OF "ASSETS" ON THE
NUMERICAL COMPOSITION OF "FORCES" FOR THE "DEFENSE"
SUBSYSTEM CRITICAL ENERGY INFRASTRUCTURE

22. *Usychenko V.* 111
MODERN CLOUD PLATFORM STORAGE COMPARISON
23. *Борсук О. С., Пироз М. В.* 116
ВИБІР МЕТОДИКИ УПРАВЛІННЯ ПРОЕКТОМ З РОЗРОБКИ
ІНФОРМАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ
БАГАТОПОВЕРХОВИМ БУДИНКОМ
24. *Гайдаржі В. П., Агафонова І. П., Дмитрієва Н. В.* 121
ОПТИМІЗАЦІЯ ВИБОРУ БЕЗТРАНШЕЙНОГО МЕТОДУ
ПРОКЛАДАННЯ ТЕПЛОМЕРЕЖІ
25. *Тесленко О. І.* 128
ПОТЕНЦІАЛ РОЗПОДІЛЕНОЇ ГЕНЕРАЦІЇ НА ІСНУЮЧИХ
СТАНЦІЯХ БІОЛОГІЧНОГО ОЧИЩЕННЯ СТІЧНИХ ВОД
УКРАЇНИ

PHYSICAL AND MATHEMATICAL SCIENCES

26. *Herhel I. Yu.* 132
ABOUT THE STABILITY OF A THREE-LAYERED BODY WITH
INTERFACE CRACK

GEOLOGICAL AND MINERALOGICAL SCIENCES

27. *Buynevich I. V., Savarese Michael, Rotz Rachel, Adkison April, Heller Duane, Silva L., Bhatt Dhruvkumar* 134
GEOLOGICAL LEGACY OF BREACHES AND OVERTOP STORM-
SURGE CHANNELS ON SOUTHWEST FLORIDA BARRIER
ISLANDS

ARCHITECTURE

28. *Бакун А. М., Олійник Т. П.* 139
ЗАСТОСУВАННЯ ЕТНОДИЗАЙНУ В ПРОЄКТІ УКРАЇНСЬКОГО
КУЛЬТУРНОГО ЦЕНТРУ
29. *Кацан Р. В.* 146
ПРОСТОРОВО-ТЕРИТОРІАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ
РЕАБІЛІТАЦІЙНИХ ЦЕНТРІВ ПРИ ПРОЄКТУВАННІ

PEDAGOGICAL SCIENCES

30. *Глуханюк В. М., Слободянюк Н. А., Нікітіна І. І., Сологуб Ю. С., Чадюк Г. Ф.* 149
РОЗВИТОК ТВОРЧОЇ АКТИВНОСТІ УЧНІВ ЗАСОБАМИ
ПРОЄКТНО-ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
31. *Долінін Г. С.* 156
ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ
КУЛЬТУРИ ЯК ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ
32. *Курас Л. Д., Феденько В. В.* 161
ОНЛАЙН ЧИ ОФЛАЙН НАВЧАННЯ: ПОГЛЯД
ПЕРШОКУРСНИКА МЕДИЧНОГО ВИШУ

33.	<i>Малик Т. В., Набитович Г. В., Мацькович М. Р., Малик Л. Б.</i>	164
	МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ СТУДЕНТІВ ЗАОЧНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ	
34.	<i>Пристінський Р. В.</i>	172
	ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ	
35.	<i>Романюк О. М.</i>	175
	МОВЛЕННЄВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ДОШКІЛЬНИКІВ	
36.	<i>Сілкова О. В.</i>	180
	ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК ЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗАСОБАМИ РОЗВ'ЯЗУВАННЯ ЛОГІЧНИХ ЗАДАЧ У ЗДОБУВАЧІВ МЕДИЧНИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ	
37.	<i>Тимошук Г. В.</i>	188
	ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ PODCAST В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ	
38.	<i>Фрицька Л. І.</i>	192
	ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЗВИЧАЇВ І ТРАДИЦІЙ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ НА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОІДЕНТИЧНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ	
39.	<i>Цвілик С. Д., Шимкова І. В., Сінькевич О. П., Злагоднюк М. С.</i>	196
	СТАНОВЛЕННЯ Й РОЗВИТОК ХУДОЖНЬО-ГРАФІЧНОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ СЕРЕДНЬОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ В НАВЧАННІ ТЕХНОЛОГІЙ	
40.	<i>Чубрей О. С., Григораши М. М.</i>	203
	АНАЛІЗ ОСВІТНІХ ПЛАТФОРМ ДЛЯ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ	
41.	<i>Шамич О. М., Іваннікова Г. В.</i>	209
	КОНТЕНТ-АНАЛІЗ ПРОФЕСІЙНОЇ РОБОТИ ТРЕНЕРІВ-ВИКЛАДАЧІВ З ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ТА СПОРТИВНИХ ПЕДАГОГІВ	
PSYCHOLOGICAL SCIENCES		
42.	<i>Ovsyannikova Ya. O., Krasnokutsky M. I.</i>	223
	PSYCHOLOGICAL CAUSES OF ERRONEOUS ACTIONS OF ATHLETES IN FIREFIGHTING SPORTS	
43.	<i>Дрозд О. В., Комісарова А. М.</i>	229
	АНАЛІЗ СТАНУ ПРОБЛЕМИ ВПЛИВУ АРТ-ТЕРАПІЇ ЯК ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ КРИЗОВИМ СІМ'ЯМ	
44.	<i>Дрозд О. В., Михайловська А. В.</i>	235
	ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ПРАЦІВНИКАМИ ІТ-ІНДУСТРІЇ	
45.	<i>Лиманкіна А. І.</i>	241
	ОСОБЛИВОСТІ «Я-КОНЦЕПЦІЇ» СПІВЗАЛЕЖНОЇ ОСОБИСТОСТІ	

46. *Остроухова М. М., Кутєнова-Бредун В. Ю.* 244
 ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ГЛИБИННИХ РИС ОСОБИСТОСТІ З
 ВИКОРИСТАННЯМ КОПІНГ-СТРАТЕГІЙ
 ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ ТА ЦИВІЛЬНИМ НАСЕЛЕННЯМ
47. *Сенягіна Т. Б.* 252
 ФОРМУВАННЯ ОБРАЗУ МАЙБУТНЬОГО ШЛЮБНОГО
 ПАРТНЕРА У ПІДСВІДОМОСТІ ЛЮДИНИ
48. *Чаркіна О. А., Левченко О. І.* 255
 ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ РОЗЛАДІВ
 ХАРЧОВОЇ ПОВЕДІНКИ В ОСІБ МОЛОДОГО ВІКУ

SOCIOLOGICAL SCIENCES

49. *Калагін Ю. А., Шанідзе О. Д.* 260
 ТИПОЛОГІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРАКТИК УКРАЇНСЬКИХ
 ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ 2022 РОКУ (ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ)

ART

50. *Бурман К. І., Екман М. С.* 265
 ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПАНІСТА-
 КОНЦЕРТМЕЙСТЕРА ЗІ ЗДОБУВАЧАМИ КЛАСУ СТРУННО-
 СМІЧКОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ В УМОВАХ ОНЛАЙН-
 НАВЧАННЯ
51. *Шинкаренко М. В.* 271
 ФОРМУВАННЯ НАРОДНО-СЦЕНІЧНОЇ ХОРЕОГРАФІЇ

HISTORICAL SCIENCES

52. *Горькова А. О., Котовська М. Б., Гоменюк В. М.* 278
 ІСТОРІЯ КИЇВСЬКОЇ САДИБИ ПОЛЬСЬКОГО КУПЦЯ
 ГОЛОМБЕКА Ф. Ф.

POLITICAL SCIENCES

53. *Noshrevan Okropiridze* 285
 LOBBYISM AS A POLITICAL PHENOMENON
54. *Дзюндзюк К. В.* 293
 ЗАСТОСУВАННЯ КІБЕРФІЗИЧНИХ СИСТЕМ В РОЗУМНИХ
 МІСТАХ
55. *Проноза І. І., Ростецька С. І.* 297
 ПИТАННЯ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ
 ПРОСТОРИ ЯК СКЛАДОВА У ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ

PHILOLOGICAL SCIENCES

56. *Isayeva K. R.* 301
 MONOSYLLABIC THE WORD AT THE END OF CONSONANTS
 ELABORATION NORM

57.	<i>Kukharska L.</i>	312
	SOCIOCULTURAL SELF EDUCATION OF A FUTURE FOREIGN LANGUAGE TEACHER AS A PREREQUISITE FOR SUCCESSFUL PEDAGOGICAL PRACTICE	
58.	<i>Vasylieva M. Y.</i>	316
	LINGUISTIC AND EXTRALINGUISTIC CAUSES OF NEOLOGISMS IN MODERN ENGLISH AND UKRAINIAN LANGUAGE (BASED ON MODERN MEDIA DISCOURSE)	
59.	<i>Велика А. М., Бугайчук А. В.</i>	322
	ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА АНГЛІЙСЬКИХ, ПОЛЬСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ПРО ТВАРИН	
60.	<i>Максимець О. М.</i>	331
	ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ВІДДІЄСЛІВНИХ ІНШОМОВНИХ ДЕРИВАТИВ У НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ	
61.	<i>Матієнко-Сільницька А. В., Савілова Л. В.</i>	335
	ПЕРЕДУМОВИ СТАНОВЛЕННЯ СУЧАСНОГО СТАНДАРТНОГО ПІВДЕННО-БРИТАНСЬКОГО АКЦЕНТУ	
62.	<i>Павликівська Н. М., Білик А. В.</i>	340
	ОНІМНИЙ ПРОСТІР РОМАНУ «ЕТИМОЛОГІЯ КРОВІ» АННИ БАГРЯНОЇ	
63.	<i>Пеліван О. К., Савілова Л. В.</i>	344
	ПРОСОДІЯ ВВІЧЛИВОГО/НЕВВІЧЛИВОГО КОНФЛІКТУ	
64.	<i>Поляруш Н. С., Король І. М.</i>	351
	ОСОБЛИВОСТІ ХУДОЖНЬОГО МОВЛЕННЯ ТВОРІВ МАЛИХ ЖАНРІВ РОМАНА ІВАНИЧУКА	
65.	<i>Сотников А. В.</i>	357
	МУЛЬТИМОДАЛЬНІСТЬ В ДОСЛІДЖЕННІ НАУКОВОГО ДИСКУРСУ	
PHILOSOPHICAL SCIENCES		
66.	<i>Терещенко О. В.</i>	362
	МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ МІГРАНТІВ	
ECONOMIC SCIENCES		
67.	<i>Gurbanov Agil Abid, Huseynzade Huseyn Mubariz</i>	367
	CONCEPTUAL APPROACHES TO THE FORMATION OF THE FINANCING SYSTEM OF SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES	
68.	<i>Terletska L.</i>	381
	THE ROLE OF THE BUDGET IN FINANCING OF NATIONAL SECURITY OF UKRAINE	
69.	<i>Бабенко А. С.</i>	385
	ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ	

70. *Горбась І. М., Самбор А. Ю.* 388
АНАЛІЗ ПІДХОДІВ ДО ДІАГНОСТИКИ КУЛЬТУРИ ПІДПРИЄМСТВА
71. *Громоздова Л. В., Малярєвський В. М., Юрчінко К. М., Смірнова О. Ю., Рвач А. М.* 393
УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ РЕСУРСНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ
72. *Демирова Айгуль Акиф* 399
ОЦЕНКА РЕНТАБЕЛЬНОСТІ ПРОИЗВОДСТВА НА ПРІДПРИЯТТЯХ ОБРАБАТЮВАЮЩОЇ ПРОМЬШЛЕННОСТІ
73. *Дербеньова Я. В., Буткевич О. В., Артеменко А. І., Аблова О. К., Бодюк А. В.* 410
ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ЯК СКЛАДОВА НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЇ БАЗИ МІЖНАРОДНОГО МАРКЕТИНГУ
74. *Добрунік Т. П.* 416
АГРОБІЗНЕС УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ
75. *Есманова Л. І.* 423
КОНТРОЛІНГ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ ПРИБУТКОВОСТІ ПІДПРИЄМСТВ
76. *Кашина Г. С., Писаренко Н. В., Махортов Ю. О., Царук В. В., Медвідь Г. С.* 428
ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ТА УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ РЕГІОНУ НА ЗАСАДАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ
77. *Лісовська В. П., Резніченко А. О., Буксіна І. В.* 433
ТРАНСФОРМАЦІЯ ДИСТРИБУЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ПІДПРИЄМСТВА НА РИНКУ ТЮТЮНОВИХ ВИРОБІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ
78. *Ляшенко В. І., Ліщук О. В., Лук'янов А. І.* 438
ПОВОЄННЕ ВІДРОДЖЕННЯ АТОМНО-ПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ ШЛЯХОМ ВПРОВАДЖЕННЯ НОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ
79. *Маринович В. В.* 447
ОХОПЛЕНІСТЬ ІННОВАЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ПРИ ВИКОРИСТАННІ ПАРТНЕРСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ
80. *Черіпка С. І., Паюк О. С., Целіщев І. О., Поливода М. О.* 453
ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВІЙСЬКОВИХ ПІЛОТІВ В КОНТЕКСТІ СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

81. *Шацька З. Я., Козут А. Л.* 460
СМАРТ-СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ РЕГІОНІВ, ЯК ПЕРСПЕКТИВНИЙ
НАПРЯМ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ
82. *Ястреб Я. М.* 463
ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ФІНАНСУВАННЯ ФІЗИЧНОЇ
КУЛЬТУРИ І СПОРТУ НА ПРИКЛАДІ НІМЕЧЧИНИ

LEGAL SCIENCES

83. *Dubko A.* 467
BARRIERS AND PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF THE
GREEN BONDS MARKET IN UKRAINE IN THE POST-WAR
PERIOD
84. *Музика-Стефанчук О. А., Хохуляк Д. В.* 475
ДО ПИТАННЯ ПРО ЮРИДИЧНУ ВИЗНАЧЕНІСТЬ
ПОДАТКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА

AGRICULTURAL SCIENCES

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ПРОБІОТИКІВ У ГОДІВЛІ ТЕЛЯТ

Борщенко Людмила Сергіївна
Радченко Олександр Валерійович

Молодші наукові співробітники
Національний університет
біоресурсів і природокористування України
м. Київ, Україна

Вступ. Ефективність молочного скотарства значним чином залежить від культури вирощування молодняку, яку можна досягнути лише за науково обґрунтованої повноцінної годівлі та утримання. Однак, підвищені вимоги до рівня продуктивності тварин та їх якості, пов'язані з інтенсифікацією виробництва, посилює техногенне та антропогенне навантаження на організм молодняку, що призводить до зниження рівня їх біологічного захисту та ослаблення фізіологічних систем, у тому числі травного тракту.

Найбільш розповсюдженими в умовах інтенсивного ведення тваринництва є захворювання, що викликані зниженням резистентності молодняку тварин внаслідок послаблення імунної системи та порушенням мікробіоценозу шлунково-кишкового тракту. Це призводить до зміни якісного і кількісного складу мікрофлори, яка бере участь в регуляції росту і розвитку організму, засвоєння поживних речовин, виробленню антибіотичних речовин, підтримання кислотності середовища в різних відділах кишечника, а також впливає на ефективність травлення, резистентність до інфекцій та ін. Живі культури дріжджів мають виражену антимікробну активність по відношенню до патогенних та умовно патогенних мікроорганізмів, чинять імуностимулюючу та протизапальну дію, здійснюють корекцію моторної функції кишечника. Пробіотичні препарати живих дріжджів стимулюють ріст і

розвиток бактерій, які покращують перетравність поживних речовин кормів, вивільняючи із них максимум енергії, що у підсумку стимулює ріст і розвиток молодняку, сприяє підвищенню збереженості та продуктивності тварин.

Saccharomyces boulardii, на відміну від бактеріальних пробіотиків (які синтезують лактазу), виражають значну сахаразну та деяку ізомальтазну активність, *Saccharomyces boulardii* продукує протеазу, яка може перетравлювати токсини А і В *Clostridium difficile*. Крім того, протеаза *S. Boulardii* зменшує здатність токсинів А і В зв'язуватися з рецепторами слизової тонкого кишечника. Цим пояснюється більша ефективність пробіотичних препаратів, що складаються із бактеріальних культур та дріжджів.

S. cerevisiae var. boulardii здатна зв'язувати патогенні бактерії зі своєю клітинною поверхнею. Дріжджі показали здатність зв'язувати кишкову паличку, *S. Typhimurium* та додатково *S. aureus*, *Campylobacter jejuni* та *E. Faecalis*.

Застосування пробіотичних препаратів на основі живих культур дріжджів дозволяє підвищити місцевий захист, стабілізувати мікрофлору кишечника, попереджати шлунково-кишкові захворювання.

Ціль роботи. Вивчити ефективність використання живих культур дріжджів (пробіотичний препарат EnzActiveВ, що містить живу культуру дріжджів) у раціонах телят української чорно-рябої молочної породи віком 7-60 днів. Визначити показники росту телят.

Матеріал та методи. Дослідження проводились у ВП НУБіП України «Великоснітинське навчально-дослідне господарство ім. О. В. Музиченка» на телятах української чорнорябої молочної породи. Дослідження препарату EnzActiveВ проводили на телятах з 7 до 60-денного віку. Дослід проводили з 20 вересня по 20 листопада 2020 р. Для дослідів відібрали 36 голів телят 7-денного віку, яких за принципом аналогів розділили на дві групи, контрольну і дослідну (табл. 1).

Схема досліджень пробіотичного препарату EnzActiveB

Показник	Дослід (випоювання препарату з 7 денного віку)	
	контрольна	дослідна
Кількість телят, гол	18 гол. (50% – телички, 50% – бички)	18 гол. (50% – телички, 50% – бички)
Характеристика годівлі	ОР	ОР+EnzActiveB

* ОР – основний раціон

Препарат EnzActiveB випоювали із молоком, у розрахунку 1 г на 1 л молока. Молоко випоювали із відер. Попередньо наважений препарат додавали до молока перед нагріванням. Молоко нагрівали на водяній бані до температури 40°C. Перед випоюванням молоко з препаратом ще раз перемішували.

Під час дослідів визначалися такі показники:

- збереженість;
- жива маса;
- абсолютний приріст;
- середньодобовий приріст;
- відносний приріст.

Живу масу тварин визначали за результатами зважувань у 30 та 60-денному віці.

Швидкість росту визначали за абсолютними та відносними показниками приростів за добу та місяць.

Абсолютний приріст обчислювали за місяць та за весь період дослідів, як різницю показників у кінці й на початку періоду за формулою:

$$A = W_k - W_n$$

де A —абсолютний приріст, кг; W_k —жива маса у кінці облікового періоду, кг; W_n —жива маса на початку облікового періоду, кг.

Середньодобовий приріст визначали за формулою:

$$A_{\text{доб}} = 1000 \times (W_k - W_n) : t$$

де $A_{\text{доб}}$ — середньодобовий приріст живої маси, г; $W_{\text{к}}$ —жива маса у кінці облікового періоду, кг; $W_{\text{п}}$ —жива маса на початку облікового періоду, кг; t -тривалість періоду, днів.

Тварини ростуть нерівномірно. Тому показник абсолютного приросту не відображає дійсної інтенсивності росту. З цією метою визначали *відносний приріст*, який вираховували у відсотках або разях за формулою:

$$A_{\text{відн}} = 100 \times (W_{\text{к}} - W_{\text{п}}) : W_{\text{п}}$$

де $A_{\text{відн}}$ — відносний приріст у відсотках за певний проміжок часу; $W_{\text{к}}$ -жива маса у кінці облікового періоду, кг; $W_{\text{п}}$ —жива маса на початку облікового періоду, кг.

Статистичну обробку отриманих даних проводили з використанням програмного забезпечення MS Excel.

Результати та обговорення. Піддослідних телят годували відповідно до схеми годівлі наведеної у таблиці 2.

Таблиця 2

Схема годівлі піддослідних телят

Вік		Корми				
місяць	декада	молоко незбиране		сіно люцерни, кг	Перед стартерний комбікорм, кг	сінаж люцерни, кг
		всього, л	разова даванка і кратність			
1	1	50	2,5 л × 2	0,3	0,3	-
	2	60	3,0 л × 2	1,0	1,7	-
	3	70	3,5 л × 2	1,0	5,0	-
Всього за 1 міс.		180	-	2,3	7,0	0
2	4	60	3,0 л × 2	1,0	8,0	-
	5	50	2,5 л × 2	2,0	9,0	-
	6	50	2,5 л × 2	3,0	10,0	2,0
Всього за 2 міс.		160	-	6,0	27,0	2,0
Всього за дослід		340	-	8,3	34,0	2,0

З 7-денного віку молоко телятам випоювали із відер підігріте до температури 40°C. Згодовували сіно люцерни високої якості. До складу комбікорму входили: зерно кукурудзи – 40%; зерно ячменю – 40% та макуха

соняшникова – 20%. До поїдання сінажу тварин привчали із 45-денного віку.

Дані обліку росту телят з 7 до 60-денного віку за згодовування пробіотичного препарату EnzActiveB наведено у таблиці 3.

Таблиця 3

Збереженість та ріст телят за згодовування пробіотичного препарату EnzActiveB

Показник	Група (випоювання препарату з 7 денного віку)	
	контрольна	дослідна
Облік росту 1 міс. досліду		
Збереженість	100%	100%
Жива маса на початку досліду, кг	28,40±1,35	27,82±1,17
Жива маса в кінці 1 міс. досліду, кг	52,96±6,68	57,20±6,76
Абсолютний приріст, кг	24,56±6,44	29,38±5,83
Середньодобовий приріст, г	818,59±214,67	979,26±194,37
Відносний приріст, %	86,59±22,43	105,15±18,30
Облік росту за 2 міс. досліду (середнє зважене за 2 міс. досліду)		
Збереженість	100%	100%
Жива маса в кінці 2 міс. досліду, кг	80,60±8,48	87,04±6,12
Абсолютний приріст, кг	52,20±8,58	58,76±6,34
Середньодобовий приріст, г	870,00±142,98	979,29±105,60
Відносний приріст, %	183,80±32,38	211,22±24,86

Збереженість телят протягом досліду становила 100%, не спостерігалось розладів травлення та інших захворювань.

Різниця у живій масі телят контрольної і дослідної груп на початку досліду була 2,0%.

Жива маса телят дослідної групи, в 30-добовому віці, була вищою ніж у тварин контролю на 4,2 кг, або 8,0%. У 60-добовому віці жива маса телят, що споживали препарат була вищою на 6,4 кг, або на 7,9 %.

Абсолютний приріст телят дослідної групи, за перший місяць досліду, був вищим за контроль на 4,8 кг, або на 19,6%. Цей показник за два місяці досліду був вищим у тварин 2 групи на 6,6 кг, або на 12,6% ніж у телят, що не споживали досліджуваний препарат.

Різниця у середньодобовому прирості складала 109 г. Телята 2 групи випереджали контроль на 13,4%. За 2 місяці досліді збереглась аналогічна тенденція – дослідна група переважала контроль на 12,5%.

Відносний приріст телят, що споживали досліджуваний препарат був вищим на 18,6% за 1 місяць досліді та на 27,4% за весь дослід.

Виходячи з аналізу показників росту, згодовування препарату EnzActiveВ телятам з 7 до 60-денного віку позитивно впливає на показники росту тварин.

Висновки.

1. Для підвищення ефективності вирощування молодняку великої рогатої худоби рекомендуємо використовувати пробіотичний препарат EnzActiveВ телятам віком 7 – 60 днів, у розрахунку 1 г/л молока. За використання пробіотичного препарату EnzActiveВ телятам віком 7 – 60 діб, у розрахунку 1 г/л молока, не відмічалось шлунково-кишкових захворювань, а збереженість становила 100%.

2. Жива маса телят, що споживали препарат EnzActiveВ з молоком, була вищою аналогів на 7,9% або 6,4 кг.

3. Телята, що споживали пробіотичний препарат EnzActiveВ мали вищий абсолютний приріст – на 12,60 %, середньодобовий приріст – на 12,50% та відносний приріст – на 27,40 %.

VETERINARY SCIENCES

НЕБЕЗПЕЧНІ РЕЧОВИНИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ЯКІСТЬ ТУШОК КОРОПОВИХ РИБ У ХАДЖИБЕЙСЬКОМУ ЛИМАНІ

Голубенко Олена Олександрівна

аспірант

Одеський державний аграрний університет

м. Одеса, Україна

В статті наведені результати, щодо визначення пестицидів у Хаджибейському лимані та їх вплив на якість м'яса коропових риб. Результати досліджень свідчать, що вміст дихлордифенілтрихлорметилметану (ДДТ), у зразках виловлених у малому крилі недалеко від села Болгарка (ділянка № 2) та у селі Блонське (ділянка № 3), перевищує гранично допустиму концентрацію у 54 разів, має негативний вплив на ветеринарно-санітарну оцінку коропа та впливає на запах риби. Зразок № 1, що виловлено біля села Нерубайське, має запах, який властивий свіжевиловленому коропа та не містить сторонніх запахів. У м'ясі, жирових тканинах та печінці коропових риб не виявлено накопичень пестициду ДДТ небезпечного для організму та життєдіяльності людей та тварин. Риба виловлена з Хаджибейського лиману придатна для вживання та не містить у м'ясі пестицидів та інсектицидів.

Ключові слова: риба, ветеринарно-санітарне дослідження, небезпечні речовини, пестициди, Хаджибейський лиман, м'ясо коропових риб.

Вступ./ Introductions. За своїми поживними властивостями риба та рибні продукти займають велике значення у харчуванні людей та тварин. Для того, щоб забезпечити потреби людини та тварин у рибі необхідно збільшити об'єм її добування, ввести покращення до технології переробки та покращити якість

ветеринарно-санітарного контролю. Для вирощування доброякісної продукції у водоймі необхідною складовою є ветеринарно-санітарна експертиза коропа та води. Експертизі підлягає жива риба, рибна сировина та напівфабрикати, що використовуються для вживання в їжу для людини і тварин [4, 6].

Для вживання та подальшої реалізації не допускається риба, яка не відповідає за результатами досліджень, вимогам щодо якості та безпечності. Риба, яка відноситься до категорії «умовно придатна», допускається в переробку на харчові продукти та тваринні корми після процесу знезараження від збудників захворювань чи токсичних речовин, «непридатна» риба не допускається до подальшої реалізації. Реалізація та вживання здорової риби відбувається без обмежень [1, 3, 5].

Науковці відзначають, що риба надходить у кулінарну обробку у вигляді цілих тушок, але їстівна частина тушки риби представлена м'язовою тканиною, м'язами тулуба та хвоста. У коропа м'язи безколірні у сирому вигляді та набувають білого кольору після процесу варіння [2, 7].

Мета дослідження./ Aim. Визначити вплив пестицидів та інсектицидів на показники якості і безпечності м'ясо коропових риб.

Матеріал та методи./ Materials and methods. Відбір зразків коропа проводили з Хаджибейського лиману, дослідження проводились в лабораторії гігієни та екології води, що підпорядковується Українському НДІ медицини транспорту, кафедрі ветеринарної гігієни, санітарії і експертизи Одеського державного аграрного університету. Об'єктом та матеріалом дослідження був Короп дзеркальний (*Syrpinus carpio*). Відбір проб риби проводили у трьох основних рибопромислових ділянках Хаджибейського лиману – біля села Нерубайське (ділянка № 1), у його малому крилі недалеко від села Болгарка (ділянка № 2) та у селі Блонське (ділянка № 3) по 3 зразки в кожному у кількості 15 кілограм та досліджені згідно до вимог чинних державних стандартів. Відбір та підготовка проб риби для дослідження проводили за ГОСТом 7631-85. При проведенні ветеринарно-санітарної оцінки для перевірки якості риби та її безпечності нами були проведені органолептичні дослідження

за ДСТУ 2284-2010, згідно «Правил ветеринарно-санітарної експертизи прісноводної риби і раків», лабораторні дослідження за загальновизнаними методиками.

Проби води відбирались з глибини 10-15 см від поверхні води Хаджибейського лиману в скляний чистий посуд, об'єм однієї проби складав 3 літри. Відбір проб води виконувався у трьох точках - в основному тілі лиману біля Об'їзної дороги (зразок № 1), у його малому крилі недалеко від села Болгарка (зразок № 2) та біля села Нерубайське (зразок № 3). Вміст пестицидів у воді визначали методом газорідинної хроматографії на приладі Кристал 2000. Для проведення дослідження, крім хроматографу, використовували прилад для вводу проби, хроматографічна колонка, детектор та прилад для реєстрації даних проведених досліджень. Усі проби досліджуваної води представляють собою безбарвну рідину без вираженого запаху. Дослідження елементного складу представлених на аналіз зразків води проводили відповідно до «Керівництва по аналізу морських вод. РД 52.10.243-92».

Результати та обговорення./ Results and discussion. Органолептичне дослідження зразків свіжовиловленої риби дало можливість встановити, що риба має чисту поверхню, без зовнішніх пошкоджень та новоутворень, природнього окрасу, що притаманна рибі даного виду, щільної консистенції та має запах притаманний свіжій рибі. Зябра темно-червоного кольору, не тім'яні, без слизу та нальоту, очі опуклі. Результати органолептичної оцінки наведені в таблиці 1.

Таблиця 1

Органолептична оцінка коропу

№ п/п	Показники	Ділянка 1	Ділянка 2	Ділянка 3
1	Зовнішній вигляд	У всіх трьох зразках поверхня риби без ушкоджень та новоутворень, чиста, природнього забарвлення, що притаманний даному виду риби. Збитість луски не спостерігається. Зябра темно-червоного кольору, не містять слідів слизу та нальоту.		
2	Консистенція	Щільна, притаманна даному виду риби		

3	Обробка	Усі 3 зразки у цілому вигляді, необроблені	
4	Запах	Властивий свіжій рибі, не містить стороннього	Риба ділянки № 2 та 3 має запах властивий свіжій рибі, але присутній сторонній запах, що нагадує ДДТ
5	Проба варки	Під час варки бульйон каламутний, запах різкий, сильно виражений	Колір бульйону каламутний, запах специфічний та властивий даному виду риби, консистенція рідка

Результати дослідження свідчать про те, що вміст дихлордифенілтрихлорметилметану (ДДТ), у зразках води ділянок № 2 та 3, перевищує гранично допустиму концентрацію у 54 разів та має негативний вплив на ветеринарно-санітарну оцінку коропу та впливає на запах риби, але не впливає на запах бульйону. Зразок №1 має запах, який властивий свіжевиловленому коропу та не містить сторонніх запахів. Оцінка вмісту пестицидів представлена у таблиці 2.

Таблиця 2

Оцінка вмісту пестицидів

№ п/п	Показники	Ділянка 1	Ділянка 2	Ділянка 3	похибка вимірювання, S_r	Норма для морських рибогосподарських водойм
1	pH	8,4	8,1	8,0	0,0418	6,5-8,5
2	ДДТ, мг/л	5,44	5,40	5,46	-	0,1 мг/л

Статистична обробка результатів вимірювань проводилася для $n = 3$ и $P=0,95$. Величина pH води у всіх зразках не перевищує ГДК для морських рибогосподарських водойм - 6,5-8,5 та знаходиться в межах 8,0-8,4, є сприятливою для вирощування коропу. Вміст пестициду ДДТ у зразках води Хаджибейського лиману перевищує гранично допустиму концентрацію у 54 рази.

Висновки./ Conclusions.

1. У м'ясі коропових риб не було виявлено накопичень пестициду ДДТ небезпечного для організму та життєдіяльності людини та тварин.
2. Встановлено, міст дихлордифенілтрихлорметилметану (ДДТ) у воді,

перевищує гранично допустиму концентрацію у 54 рази та має негативний вплив на запах риби у малому крилі недалеко від села Болгарка (ділянка № 2) та у селі Блонське (ділянка № 3), але не міститься у м'ясі коропу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Davydov O. M., Nemnikhanov Yu. D. (2004). Osnovi veterinarno-sanitarnogo kontrolya v ribnictvi. Kyiv: INCOS, 144 p. (in Ukrainian)
2. Giulio R. T., Hinton D.E. (2008) The Toxicology of Fishes. CRC Press. 1101 p.
3. Fotina T. I., Berezovsky A. V., Petrov R. V., Gorchanok N. V. (2013). Veterynarno-sanitarns ekspertyza ryby, mors`kykh ssavtsiv ta bezkhrebetnykh tvaryn: navchal`nyy. Vinnitsa: The New Books. 120 p. (in Ukrainian)
4. Sekretariuk V. I. (2002). Veterynarna sanitariya ta hihiyena v rybnytstvi. M: Universum pablisynh. 177 p. (in Ukrainian)
5. Yakubchak O. M., Khomenko V. I., Melnychuk S. D. and others. (2005). Veterynarno-sanitarna ekspertyza z osnovamy tekhnolohiyi i standartyzatsiyi produktiv tvarynnytstva. Kiev. 800 p. (in Ukrainian)
6. Yatsenko I. V., Bogatko N. M., Bulgakova N. V. et al. (2017). Gigiyena i ekspertiza harchovih gidrobiontiv ta produktiv yih pererobki. Chastina 1. Gigiyena i ekspertiza ribopromislovoyi produkciyi. [Hygiene and expertise of food hydrobionts and their processing products. Part 1. Hygiene and expertise of fishery products]. Kharkiv: Disa Plus. 680 p. (in Ukrainian)
7. Yatsenko I. V., Bogatko N. M., Bulgakova N. V. et al. (2017). Gigiyena i ekspertiza harchovih gidrobiontiv ta produktiv yih pererobki. Chastina 2. Gigiyena i ekspertiza vodnih ssavciv, bezhrebetnih gidrobiontiv, produkciyi z ribi. [Hygiene and expertise of food hydrobionts and their processing products. Part 2. Hygiene and expertise of aquatic mammals, invertebrates, fish products]. Kharkiv: Disa Plus. 648 p. (in Ukrainian)

BIOLOGICAL SCIENCES

ABOUT THE BENEFITS OF CURCUMA LONGA L.

Alakbarov Ramiz

Head of the “Plant systematics”
laboratory of the Institute of Dendrology of ANAS,
PhD in biology, associate professor

Aliyeva Dilruba

PhD in biology

Abbaszade Zahrakhanim

Doctorant

Summary: Curcuma contains *curcumin*, the most active ingredient, and *curcuminin* compounds. For example, *curcumin*, *dimethoxyclocurcumin*, *monodimedotoxic curcumin*, *bisdemethoxy curcumin* and *cyclocurcumin* are *curcumin* constituents. In addition, there are rich *carotenes*, *vitamin C*, *turpentine* (hormone-like substances), *potassium* and *polysaccharides*. It should be noted that curcuma is widespread in the tropical forests of China, India, Indonesia, Malaysia, the Philippines, Vietnam, Laos, Kampuchea and Africa. In Azerbaijan, it is used as a spice plant more than saffron.

Curcuma gives a special aroma, taste and yellow color to food. In Azerbaijan, saffron is widely used as a medicinal plant for colds, rheumatism, skin diseases, as a childbirth relaxant, milk increaser, for upper respiratory tract diseases, diarrhea, menstrual disorders (menstruation), joint pains, boils, stomachaches, nausea during pregnancy and as an immunity booster. At the same time, it is prescribed for epilepsy, cerebrovascular disorders, amnesia, Alzheimer's disease, sclerosis of various origins, colitis, liver diseases, eczema, trophic ulcers, high negative cholesterol (LDL) and other diseases [1, p. 443-444].

Introduction: Botanically, saffron is a perennial plant up to 1 meter tall. During the scientific studies carried out by various researchers, it is necessary to use curcuma in the following cases:

1. Eases digestion;
2. It has an anthelmintic effect;
3. Stomach has a depleting effect on intestinal gases;
4. The effect of increasing the production of bile has been studied;
5. The effect of cleansing the body from excess slags has been studied;
6. The protective function of the liver has been studied;
7. The anti-inflammatory effect has been studied;
8. The effect of preventing thrombus formation has been studied;
9. It has been studied to prevent the increase of lipids in the blood;
10. The anti-cancer antioxidant effect has been studied;
11. Antibacterial effect has been studied;
12. Has anti-fungal effect (antifungal);
13. It has an effect against viruses (antiviral);
14. It has an effect against cell poisoning (cytotoxic);
15. It has an anti-tumor (oncological) effect;
16. It has an effect against skin diseases;
17. It has a blood thinning effect.

Therefore, if you are taking blood thinners, you should pay attention to the dosage of turmeric. If you are forced to drink blood thinners for a long time, then it is possible to use curcuma and a mixture of saffron with *oud hindi* after taking a break from blood thinners. Due to its blood-thinning properties, it can be widely used in ischemic heart diseases, blood clots, migraines, Raynaud's syndrome, and diabetes. The systematic structure of curcuma is as follows:

Realm: Plants - (*Plantae*)

Order: Zingiberales - (*Zingiberales*)

Family: Zingiberaceae - (*Zingiberaceae*)

Genus: *Curcuma* - (*Curcuma* L.)

Curcuma longa L.

Conclusions and discussion: Generally, saffron has a beneficial effect as a medicinal herb that increases bile production, reduces liver load, protects the liver, and has a beneficial effect on elevated blood tests such as liver-derived high cholesterol, ALT, AST, and bilirubin. As a plant that increases the production of bile, it facilitates digestion by adding bile to digestion and eliminates constipation. It is also useful for people suffering from dandruff. If there is bile stagnation, there will be problems in the absorption of fats in the intestines, and then, since the fats are not fully digested, problems in the absorption of vitamins and minerals in their contents will begin to appear. Thus, problems will arise in the absorption of vitamins A and E contained in fats. Continuous use of yellow root has a preventive effect on such problems [2, p. 216]. The high content of *curcumin* and *curcuminin* in the plant has antioxidant properties. That is, as an antioxidant, it neutralizes the free radicals that are formed in the human body and continues to form constantly, and its multiplication is prevented. The increase of free radicals leads to the formation of difficult-to-treat diseases such as cancer in the future. “Free radicals” affect the future growth and reproduction of specific types of tissues that do not belong to the brain, thus causing the development of cancer cells. Yellow root is very useful in liver and pancreatic cancers. Even a small dose of this plant prevents the breakdown of the cell membrane. This plant is one of the leading plants among medicinal plants with anti-inflammatory effect. In intestinal infections, non-specific ulcerative colitis, Crown’s

disease, after the use of saffron, the mucus in the feces begins to decrease, and in the analysis of the feces, a decrease in epithelia is observed. After the application of saffron, the use of saffron in rheumatism and rheumatic polyarthritis completely lowers the elevated CRZ, Rf, and ASO indicators in the blood. As we know, there is an enzyme called *amylase* in the human body, and the increase of this enzyme indicates the presence of a problem in the pancreas. Thus, the rise of the amylase enzyme affects the weakening of insulin production in the pancreas, the insulin produced in the pancreas cannot cope with its work at this time, or it causes a decrease in natural insulin production in the body. Then the amount of sugar in the blood and urine begins to rise, so latent sugar and later diabetes (diabetes) begin to form. By blocking alpha amylase, which has increased in the body, yellow root prevents the destruction of the pancreas, accelerates the regeneration of the gland, and eventually leads to a decrease in sugar. Turmeric also has a real protective effect on tissues. Thus, the localization (according to its location) during cancer plays the role of a real doctor for the body by preventing the cells destroyed by the pancreas in diabetes, the cells destroyed after soft tissue inflammation around the joint in polyarthritis, and ultimately the destruction of cells. The pendulum is a perfect selector and a perfect restorer. This property should always be kept in mind, when you see a bruised, rotten, swollen, reddened and finally disintegrated tissue; you should try this selective effect by using curcuma. A patient who received radiation therapy has damaged the sciatic nerve in one leg and is completely limited in movement. Phytotherapists restored the patient's full range of motion by using a mixture of curcuma and other medicinal herbs. Researchers have tested this effect of curcuma on carcinomas (cancer) and learned that the growth (i.e. reproduction) of cancer cells stopped, and they even revived healthy cells by losing their activity [3, p. 168-170].

It is known that the liver is the filter of the body. Our body is very sensitive and in need of liver. So, if there is a slight problem in the liver, it definitely leaves its mark on the human body. It is true that although there are no nerves inside the liver, the effects of the liver on the surrounding seeds (for example, growth, fattening, etc.)

have an immediate effect. After experimentally giving mice 80 mg of *curcumin* per kilogram, the amount of *asat*, *alate*, *cholesterol*, *phospholipids* and free fatty acids in their blood experimentally, the researchers divided the mice into 2 groups. So, for 7 weeks, one group was given fatty foods enriched with *curcumin*, and the other group was given only fatty foods. After 7 weeks, the amount of lipids, cholesterol, triglycerides, and fatty acids in the blood was controlled. With *curcumin* results were 50-81% lower in those who did not eat it. So, curcuma has proven itself as both a beneficial food and a medicinal herb for lowering elevated blood fats.

Non-steroidal drugs are effective anti-inflammatory pills and have an analgesic and anti-inflammatory effect on rheumatism, polyarthritis, and joint pain of various origins. Although this group of drugs relieves pain immediately, it also has very strong side effects. So, they have the properties of irritating the mucous membranes of the stomach and intestines. They compared the aqueous extract of curcuma with the drug indomethacin; as a result, although steroid drugs have a stronger effect, experts consider the infusion of curcuma to be superior for a long-lasting effect. As a reason, we can mention that the aqueous extract of saffron is considered acceptable both as an effective anti-inflammatory drug and, in parallel, for its beneficial effect on the gastrointestinal wall and strengthening the immune system. As we mentioned above, 2 groups of mice were given both fat and one group of both fat and curcuma extract (80 mg per kilogram), and in the end, blood sugar was 25-30% lower in mice receiving curcuma. Taking curcuma powder or infused in water lowers blood sugar levels. Collections prepared from a mixture of curcuma and other medicinal plants have a better effect.

Taking an aqueous infusion of curcuma 3 times a day before meals reduces acid production by 55-60%. So, the benefits of an aqueous infusion of saffron have been proven in hyperacid gastritis with increased acidity [5, p. 34-37]. So, it is normal to brew 1/3 teaspoon in 1 glass of water and drink it. But it is best to drink teas consisting of a mixture of curcuma and other plants. In skin diseases such as acne, pimples, acne, psoriasis, it is useful to mix 2 teaspoons of turmeric powder with 1 cup of yogurt made from cow's milk and keep it in the refrigerator for 1-2 days,

then rub it on the skin 3 times a day. Since the curcumin contained in turmeric is fat soluble, it is considered more effective when taken together with the cream on the face of yogurt. You can make another mixture like this: mix 2 teaspoons of curcuma powder with 50 grams of unrefined olive oil, keep it in a 60-degree oven for 3 days, filter it, add 50 grams of coconut oil, heat it again and mix it. After fully mixed, it can be applied to the skin 2-3 times a day. As a very powerful source of minerals and antioxidants with little energy, fat melting is an excellent tool [4, p. 179-181].

Since *curcumin* contained in curcuma is an oil-soluble substance, it is an excellent tool for the use of curcuma. Another way to improve the absorption of curcuma is to mix 1 teaspoon of curcuma powder with one-fifth of a teaspoon of pepper powder. Doing so increases the absorption of curcuma by the body 20 times. The reason for this is the substance *piperine* in pepper. In general, it is useful to use curcuma in all diseases with a chronic inflammatory process.

LITERATURE

1. I. R. Mustafayeva, S. C. Ibadullayeva, R. A. Alakbarov “Pharmacognosy with the basics of botany”, Nakhchivan: Acami publishing house, 2015, 647 p.
2. Ibadullayeva S. C., Alakbarov R. A. Medicinal plants (Ethnobotany and Phytotherapy) Baku: Elm, 2013, 331 p.
3. *Curcuma longa* // Botanical dictionary Annenkov1878_bot_slovar. djvu / comp. N. И. Annenkov - SPb.: Type. Imp. AN, 1878. - XXI + 645 c.
4. E. M. Gurbanov Medicinal plants. Baku: Elm, 2009, 356 p.
5. Turmeric //Encyclopedic dictionary of Brockhaus and Efron: в 86 т. (82 т. и 4 add.). - СПб., 1890-1907.

УДК 632.7 (632)

**SOME PESTS THAT DAMAGE PRODUCTS STORED
IN THE WAREHOUSE**

Khusanov Alijon Karimovich,

Doctor of biological sciences,

associate professor,

Head of the Department of

Zoology and Biochemistry

Begijonova Makhmuda Marufjon qizi,

student

Tillaeva Saida,

Master

Annotation: This thesis provides information about some pests that damage products in warehouses.

Keyword: storage moth, rise weevil, mealybug, storage products, damage.

The barn moth (*Tinea granella* L.) is mainly a pest of rye grain, and often damages wheat, barley and oat grains as well. Moth-infested grain is completely unfit for use. Butterflies that have emerged from the mushroom fly in the warehouses and lay eggs one or two on the surface of the grain. Eggs hatch in 10-15 days [1].

They eat the inside of the grain and leave their poisonous droppings. This dung contains a poison called Cantharidin. When the worm feeds, it binds some grains with cobwebs, so on the surface of the grain dumped into the warehouse, a rounded piece of infected grain, dung and cobwebs appears. Worms live and feed on it.

The rice mite (*Calandra orysae* L.) mostly affects rice, but mostly wheat, barley, oats, buckwheat, peas, beans, white sorghum, corn grain, hemp seed and flour products. Since the rice moth has wings, it enters warehouses and warehouses not only with food, but also by itself. In Central Asia, the rice mite develops not only in barns, but sometimes also in fields.

The house moth (*Tineola bisellia* Humm.) damages black fur, rabbit skin and

other furs, wool, feathers, feathers and various products made from them - fur, gauze, carpet, felt, and falls on the mats of poultry and wild animals. This moth does not hibernate in heated rooms. Adult butterflies live up to 30 days.

The flour moth (*Pyralis farinalis* L.) pollutes flour, bran, grain, vegetable raw materials, medicinal plants, spider threads and dung. Flour mills are mostly found in dirty, sooty buildings of warehouses and mills. At the same time, excess air and food moisture in the building creates especially favorable conditions for propellers.

Grain or chocolate moth (*Ephestia elutella* Hb.) damages grain, pasta, biscuits, cookies, flour, chocolate, cocoa, dry fruits and vegetables, sometimes raw tobacco, herbarium and entomological collections. The grain moth lives at night, but also flies during the day.

The southern moth (*Plodia interpunctella* Hb) damages a variety of foods, especially cornmeal, various cereal grains, groats, flour, candy, chocolate, all dried fruits, crushed nuts, and dried vegetables. If dried fruits, flour and grain are not well looked after, they will only remain in dust and dirt soiled with dung and cobwebs.

Trogoberma skin eater (*Trogoderma vesicolor* Creutz). Trogoderma larvae damage the cocoon, destroy the worm seed, and are considered a vicious pest that devours entomological collections in museums. It has been noted that grain in warehouses, seeds in warehouses, and corn are affected by trogoderma. Trogoderma does not go to sleep in the fall in warehouses and buildings, but spends the winter as an active larva that does not complete its development throughout the winter.

Grain borer (*Stegobium paniceum* L.) damages pasta, breadcrumbs, stale bread, tobacco, pepper, tea and a number of other products. Small holes with a diameter of 2 mm can be observed in the products where the beetle has fallen [2].

Broad-nosed barnacles damage peas, lentils, mung beans, beans, and soybeans. The pest severely damages rice and maize in various warehouses.

The small flour mite (*Tribolium ferrugineum* F.) is a serious pest in bread and cereal factories, grain storage facilities, and rice weevil. Mill propeller. It belongs to the family of moths and butterflies. Worms hibernate in cocoons in cold buildings, in crevices, between mill poles, and between sealed bags.

REFERENCES USED.

1. Agricultural pests of Central Asia. Tashkent-1962
2. Fight against warehouse pests. Tashkent-2022.

MEDICAL SCIENCES

VACUUM THERAPY FOR ACUTE FORMS OF PERITONITIS

Moroz Petro Vasyliovych,

associate professor

Telehuz Iryna Anatolyivna,

student

Bukovinian State Medical University

Chernivtsi, Ukraine

Introduction: Acute disseminated peritonitis is one of the most serious diseases in abdominal surgery. Most of the acute surgical diseases and injuries of abdominal organs are complicated by peritonitis, and bacterial infection and the intoxication syndrome caused by it are the leading cause of high mortality, which ranges from 16% to 90%, and has no tendency to decrease. The search for effective methods of influencing inflammation of the abdominal cavity, which could prevent the appearance or neutralize the causative agents of the pathological process, is ongoing. New medical technologies and equipment are introduced into clinical practice VAC-therapy (Vacuum-assisted closure) is a state-of-the-art technique for treating foci of infection that significantly improves the course of all stages of the inflammatory process: reduces local swelling, promotes local blood circulation, reduces the level of microbial insemination, leads to a relatively rapid reduction of the inflammatory process, shortening the duration treatment of surgical patients.

Aim: to improve the effectiveness of treatment of patients with widespread forms of acute peritonitis by performing active prolonged rehabilitation of the peritoneal cavity and preventing the progression of the inflammatory process according to the developed method.

Materials and methods: 86 patients with disseminated peritonitis who are undergoing inpatient treatment in the surgical department of the Chernivtsi Regional

Clinical Hospital were included in the study.

Results and discussion: In all patients, the peritoneal cavity is repaired after eliminating the cause of peritonitis. After evacuation of the existing exudates, the parietal and visceral peritoneum is washed with a stream of oxygenated antiseptic solution. We introduce drainage tubes into the peritoneal cavity and place them in cool places, for better efficiency, and take them out through separate counter apertures. The number and size of the tubes are determined by the prevalence of the inflammatory process and destructive changes in the peritoneal cavity. If there are more than six drainage tubes, they are connected to two mains, respectively on the right and on the left, for an even distribution of the liquid flow. The postoperative wound, depending on the type of peritonitis, is sewn tightly in layers or on situational sutures to create tightness. We connect the main pipes into one and connect them to the developed device. Depending on the operating mode of the device, we carry out active VAC therapy around the clock, creating controlled negative pressure in the peritoneal cavity or injecting antiseptic solutions.

Thus, VAC therapy with lavage of the peritoneal cavity contributes to the active removal of excessive secretions from the peritoneal cavity, allows for a rapid progressive reduction of microbial contamination of the exudate, reduces the frequency of intra-abdominal complications and increases the effectiveness of treatment of such patients.

Conclusion: The usage of the developed device of active prolonged sanitation of the peritoneal cavity for VAC therapy in widespread forms of acute peritonitis provides a rapid progressive reduction of microbial contamination of the exudates, which allows to improve the results of the treatment of patients.

**COMPLEX TREATMENT OF CHILDREN WITH DISORDERS OF THE
ARCHITECTONICS OF THE VESTIBULE OF THE MOUTH**

Makhlynets Nataliia,

MD, PhD, Assoc. Prof.,

Therapeutic Dentistry Department

Pavlyshyn Mariana,

Ass., Pediatric Dentistry Department

Ozhogan Zinovii,

DDS, PhD, DSci. Prof.,

Head of the Department of Orthopedic Dentistry

Anotation. Maxillomandibular anomalies and deformations are one of the common pathologies among all diseases of the maxillofacial area. Violation of the architecture of the vestibule of the mouth leads to a number of maxillomandibular anomalies and early changes in the periodontal tissues, which are not characteristic of teenagers. Timely diagnosis of violations of the architecture of the vestibule of the mouth helps to prevent and prevent the initiation of the etiopathogenetic chain of development of a number of diseases. Scientific studies indicate that disturbances in the architecture of the vestibule affect the course of the orthodontic treatment stage, complicating it and leading to gum recession, which is caused by muscle and mucous strands of labial, mental, buccal, facial muscles and restoration of blood supply in order to prevent a number of diseases [1, p. 17-20; 2, p. 31-37; 3, p. 58-71; 4, p. 1-16; 5, p. 227-233].

Key words: Vestibule of the Mouth; Periodontium; Oral Mucosa; Blood supply.

Research I Group of patients (15 persons, 15-17 years old) had oral rehabilitation, orthodontic treatment with removable and non-removable structures for mycological correction, surgical correction of the abnormality of the architecture of the vestibule of the mouth treated by plastic surgery. The surgical wound was

healed by secondary tension. Patients of the II group (15 persons, 15-17 years old) had surgical correction of the vestibule of the mouth with the elimination of connective tissue strands, by plastic surgery developed by us. An important element of the intervention is the placement and fixation with sutures of free mucosal grafts taken from the palate in the area of horizontal incisions near the premolars. The surgical wound in this technique heals with primary tension.

Comparison group consisted of 15 persons without maxillomandibular anomalies and disorders of the architectonics of the vestibule of the mouth (15 persons 15-17 years old). We studied the condition of the wound, the processes of postoperative scar formation, and performed a cytological examination of the mucous membrane according to H.V. Banchenko.

Scientific novelty. After surgical correction, 5-7 days later, patients of the II group were diagnosed with a significant difference in the phenomenon of "creeping attachment" compared to the I group ($p \leq 0.05$). After 3 months, its stabilization was observed, which indicates the removal of the traumatic factor from the side of the mouth and the normalization of blood supply in this area.

The physiological state of the oral mucosa was evaluated before surgery, on the 14th and 21st days after surgical correction. A cytological study of the mucous membrane of the vestibule of the mouth was carried out in the area where plastic surgery was performed (the area of the incisors, canines and premolars and the hard palate), which is based on the study of the cell differentiation index according to the method of G. V. Banchenko.

Cytological characteristics of the gingival mucosa, namely the cell differentiation index (CDI), which allows investigation the restoration of the keratinized layer and the barrier functions of the oral mucosa. In persons with maxillomandibular anomalies against the background of violations of the architecture of the vestibule of the mouth, no significant difference was found in the obtained results of IDC in the area of the vestibule of the mouth ($p > 0.05$).

However, the results were significantly different from those in the comparison group ($p < 0.05$) and indicated to increase the keratinization of the mucous membrane

of the mouth. This indicator in the area of the hard palate in patients of I and II groups was not significantly different in the groups of patients and from the indicators in the comparison group ($p>0.05$).

Conclusions

Surgical correction of architecture disorders of the vestibule of the mouth is an important step in the complex treatment of patients with maxillomandibular anomalies on the background of architecture disorders of the vestibule of the mouth, which ensures the elimination of chronic trauma to the periodontal tissues, accelerates the therapeutic effect of all stages of orthodontic treatment, and ensures the prevention of relapses (diastema, protrusion of the frontal group of teeth). The use of operative interventions, where the wound heals by primary tension, ensures the normalization of the cytological characteristics of the mucous membrane of the vestibule of the mouth (cell differentiation index according to G. V. Banchenko), ensures the appearance of the phenomenon of "creeping attachment", and in turn - the normalization of the blood supply in the area of the existing connective tissue cords, frenulum of the lip and prevention of relapses and the appearance of gum recession.

REFERENCES

1. Kaskova SF, Marchenko KV, Berezhna OE. Poshyrenist zuboschelepnykh anomalii u ditey z urakhuvannyam shkidlyvykh zvychoh ta vidnoshennya do ortodontychnogo likuvannya. Aktualni problemu suchasnoi medytsyny: Visnyk Ukrainskoi medychnoi stomatologichnoi akademii. 2015; 15(1):17-20.
2. Barry O, Wang Y, Wahl G., et al. Determination of baseline alveolar mucosa perfusion parameters using laser Doppler flowmetry and tissue spectrophotometry in healthy adults Acta Odontol Scand. 2020; 78(1): 31-37. doi: 10.1080/00016357.2019.1645353.
3. Kouadio AA, Jordana F, Koffi NJ, Le Bars P, Soueidan A. The use of laser Doppler flowmetry to evaluate oral soft tissue blood flow in humans: A review Arch Oral Biol. 2018; 86: 58-71. doi: 10.1016/j.archoralbio.2017.11.009.

4. Marconati M, Ramaioli M The role of extensional rheology in the oral phase of swallowing: an in vitro study. arXiv. 2020; 1: 1-16.
5. Singh DB, Stansby G, Harrison DK Assessment of oxygenation and perfusion in the tongue and oral mucosa by visible spectrophotometry and laser Doppler flowmetry in healthy subjects. *Adv Exp Med Biol.* 2008; 614: 227-233. doi: 10.1007/978-0-387-74911-2_26.

EVALUATION OF SEPARATE HEALTH STATE INDICATORS OF CHILDREN BORN PREMATURE ACCORDING TO THE DATA OF CATAMNESTIC OBSERVATION

Yurtseva Alla Petrivna

MD, Professor

Nedostup Iryna Stepanivna

Pavlykivska Bohdanna Mykhaylivna

Lotovska Tetiana Valeriivna

Ph.D., Associate Professors

Tkach Bohdana Nestorivna

Department Assistant

Ivano-Frankivsk National Medical University,

Department of Propaedeutics of Pediatrics,

Ivano-Frankivsk, Ukraine

Introduction. Deterioration of the health of the population of Ukraine, associated with full-scale military operations, simultaneously led to a significant increase in the number of prematurely born children (PBC) in the state. According to the WHO, more than 15 million children are born prematurely in the world every year.

More than one million of them die within the first year due to complications related to premature birth. Over the past year, 2022, the number of PBCs in Ukraine increased by 2,000 compared to 2021 and reached more than 9,000. Scientific studies have shown that PBCs are prone to the delayed development of a number of multifactorial diseases (obesity, diabetes, hypertension, cardiovascular pathology, dyslipidemia, metabolic syndrome), which in the future can worsen the quality of life and shorten its duration. Therefore, the catamnestic observation of the state of health of PBC, especially their physical development (PD), which is one of the main criteria of health, remains an urgent problem in perinatology and pediatrics.

Aim. To analyze individual indicators of the state of health of prematurely born children based on the results of the analysis of the work of the catamnestic office.

Materials and methods. The evaluation of the indicators of the work of the newly organized Catamnestic Cabinet (CC) of the "KNP OPC IFOR" in Prykarpattia was carried out on the basis of the analysis of the first reporting data for 2022. In particular, information was studied regarding the period of gestation, features of the course of pregnancy and childbirth, the state of health of children in the neonatal period, diseases that were diagnosed at various stages of observation. The study of the characteristics of physical development (PD) of prematurely born children was carried out by means of targeted sampling and retrospective analysis of 44 "Medical charts of the child's catamnestic observation" (MCCCO). The period during which these documents were studied lasted from birth to 12 months. The main selection criteria were birth weight less than 2500 g and gestational age (GA) less than 37 weeks. According to body weight, all PBC were divided into three groups. The first group includes PBC with a low mass (LM) of 1500-2500 g; to the II group - with a very small mass (VSM) of 1000-1499 g; to III group - with an extremely low mass (ELM) of less than 1000 g. Physical development is assessed by the indicators of mass (M), head circumference (H) and length (L) in relation to age.

The control group included 11 somatically healthy children (SHC) with M more than 2500 g and gestational age of 37 weeks or more, who were observed during the same period by a pediatrician/family doctor at their place of residence. The physical development of SHC was assessed according to the "PD Charts" for healthy children under 3 years of age, recommended by WHO (2006). The results of the FR indicators in PBC were noted in the MCCCO, as well as in the new (those undergoing testing) WB-WHO "Growth charts for children with low birth weight", where the indicators of M, H, L were indicated in relation to age and gender. Features of the new "Charts" are special growth curves, a system of "date cells", a large scale for detailed monitoring, standard lines (SL) of low indicators for children with ELM. Development charts for a low birth weight baby include three periods that last 23-42 weeks, 2 weeks - 6 months, and 6 months - 2 years, respectively. Visually, the graphs have different color codes taking into account gender characteristics (blue color boys; pink - girls). The standard lines in "Charts" correspond to percentile corridors:

0.4 2-9-25-50-75-91-98-99.6. When formulating the conclusion regarding PD in the MCCCCO, a conclusion was made that "Physical development corresponds to the term of gestation" or "Physical development does not correspond to the term of gestation" with an indication of the deficiency of a certain parameter. Anthropometric parameters were considered appropriate for gestational age if they were between the 9th and 91st percentiles on this chart. The estimation of PD was carried out by determining the M indicator and calculating the arithmetic mean value (M) and its mean square deviation ($\pm m$). The research results were processed statistically using the Microsoft Office Excel program.

Results and their discussion. At the first stage, an assessment of the health status of children observed in the CC was carried out. Data analysis showed that a total of 252 newborns were registered during the year. Of them, there were 206 (81.5%) PBC children. The analysis of the distribution of PBC by gestational age (GA) established that 69.4% of PBC were born in the gestation period of 31-36 weeks; 28-30 weeks - 27.7%; 22-27 weeks - 2.9%. The analysis of nosological forms showed that all his patients were united in the following groups of catamnetic observation: with the formation of adverse neurological consequences; with congenital malformations; with PBC anemias; with PBC angioretinopathy. Children with PBC anemia (53.3%) and children with protracted conjugation jaundice (49.5%) most often required early intervention by CC specialists. Hypoxic-ischemic lesions of the central nervous system were detected in 19.4% of children; PBC angioretinopathy in 8.3% of the examined; ventricular dilatation in 6.8% of children; subependymal cyst in 4.4% of children. and. Among congenital malformations (CM), the largest share (12.1%) was congenital heart and vascular malformations (ASD, VSD, PDA). Clubfoot (2.4%), CM of kidneys (1.9%), dysplasia of hip joints (1.9%), cryptorchidism (1.9%), and torticollis (1%) were diagnosed much less frequently. Periventricular leukomalacia (1.5%), agenesis of the corpus callosum (1.5%), asphyxia during childbirth (1.5%), etc., occurred with the same frequency. At the same time, all groups of catamnetic observation were covered by the "Program of early intervention", which differs from the traditional rehabilitation program in that it

includes not only children with health disorders and established disabilities, but also those at risk of these disorders. Early detection of abnormalities in the health status of PBC and early intervention are carried out from the first days of life through the use of screenings and questionnaires for parents and pediatric referral to narrow specialists. Today, thanks to the introduction of innovative practices and technologies with a high level of evidence, the early intervention program has become a guarantee for ensuring the optimal state of health and development of PBC, which allows monitoring the health indicators of children with high perinatal risk.

At the second stage of the study, the data of 44 MCCCCO, selected by the method of random sampling, were studied. The analysis of the data showed that there was a slight predominance of boys among those examined by gender (54.5% of boys against 45.5% of girls). The study of the features of PBC was carried out according to the three main indicators of PD (M, H and L in relation to age), indicated in the "Graphics". The analysis showed that in the first group of PBC, the weight index among newborn boys was $1945\text{g}\pm 435\text{g}$; among girls $1865\text{g}\pm 325\text{g}$. At the same time, the boys' gestational age was 33 ± 1 weeks; girls 34 ± 1 weeks. In the II group of PBC, the weight of newborn boys was $1440\text{g}\pm 50\text{g}$, girls $1390\text{g}\pm 45\text{g}$. The gestational age was 32 ± 2 and 32 ± 1 weeks, respectively. The weight of newborn boys in the III group was $830\text{g}\pm 40\text{g}$; girls $820\pm 35\text{g}$. GA in these children was the same (29 ± 1 week, respectively). In the control group, weight indicators among newborn boys were equal to $3250\text{g}\pm 350\text{g}$ and $3100\text{g}\pm 200\text{g}$ among girls. The gestational age in both sexes was 38 ± 1 weeks. Thus, the retrospective cohort study showed that during the catamnestic observation, the largest number of children were in the II group, who had M at birth 1500-1999 and a gestational age of 32-33 weeks. A comparative assessment of the doubling characteristics of the M body of PBC and SHC children revealed that in groups I, II and III, doubling occurred at the age of 2-2.5 months, and in SHC at the 5th month. The tripling of body M in these groups took place at the age of 4-6 months, while in full-term at 1 year. When reaching the age of 1 year in children of I, II and III groups M of the body increased by 4-6-8 times, respectively. The analysis of the obtained data showed that there is an inverse relationship between

M of the body at birth and growth rates: the smaller the M of the body, the greater its monthly growth. The assessment of PD PBC according to the girth index found that in the I, II and III groups among newborn children, it was $30.5 \text{ cm} \pm 1.5 \text{ cm}$, respectively; $28\text{cm}\pm 2\text{cm}$ and $25.5\text{cm}\pm 0.5\text{cm}$. In the control group, the circumference of H in newborn children was equal to $35 \text{ cm} \pm 1 \text{ cm}$. According to scientific research, an increase in the circumference of the head in the first months of life indicates the growth of the brain, which has an important prognostic value for the mental development of PBC in the later periods of their life. If there is no correspondence between the genetically laid development program regarding the growth of the skeleton and the increase in body weight, there is a delay in the increase in the weight of the brain and other organs. Therefore, early intervention is extremely important, as PBC can become unrehabilitated with respect to intelligence. During the evaluation of the FR according to the L indicator, it was found that among the newborn children of the I, II and III groups, the latter was $44 \text{ cm} \pm 2 \text{ cm}$, $40 \text{ cm}\pm 2 \text{ cm}$ and $35 \text{ cm} \pm 1 \text{ cm}$, respectively. In newborn children in the control group, the body length ranged from $51 \text{ cm} \pm 3 \text{ cm}$. At the age of 1 year, the length of PBC in groups I, II and III and in SHC, respectively, was equal to $72.5 \text{ cm} \pm 2.5 \text{ cm}$; $70\text{cm}\pm 3\text{cm}$, $66\text{cm}\pm 2\text{cm}$ and $75.5\pm 1.5\text{cm}$ (control group). Calculations showed that the PD of PBC according to the indicator L in groups I, II and III during the 1st year, respectively, increased by 1.7-1.8-1.9 times compared to 1.5 times in the control group. The monthly analysis of the PD diagrams in the "Growth charts for children with low birth weight" according to indicators M, H and L showed that in 91% of PBC the indicated anthropometric indicators were between the 9th and 25th percentiles. Therefore, the PD in PBC was slightly below the average, but it corresponded to the gestation period. In individual charts (4.5% of boys and 4.5% of girls), where M, H and L indicators were placed between the 2nd and 9th percentiles, PD did not correspond to the gestational age due to its delay. In the interval between 2 and 0.4 percentile, PBC could not be detected. The delay of PD was obviously related to the peculiarities of the course of pregnancy due to the influence of unfavorable physical and genetic factors in the antenatal period. The highest rates of

growth in the first year of life according to all parameters of PD (M, H and L) had PBC in group III with extremely low birth weight.

Conclusions.

1. Analysis of the data of the newly organized catamnestic office of the Ukrainian Orthodox Church, whose activities are aimed at reducing the risks of immediate and distant consequences of premature birth, is an important part of the work, which allows for a comparative assessment of the health indicators of prematurely born children in the Carpathians.

2. The evaluation of the PB of prematurely born children and the analysis of the rate of increase in body weight, head circumference and body length established that more intensive growth in the postnatal period was experienced by children with very low and extremely low birth weight. At the same time, the M body index grew much faster than the L body. While district H had the lowest growth rates compared to M and L.

3. Monthly analysis of the charts according to "Growth Charts for Children with Low Birth Weight" showed that in 91% of PBC, the PD indicators were between the 9-25th percentiles and corresponded to the gestational age.

4. Catamnestic observation, as a component of a single three-stage system of providing medical care in perinatology and pediatrics, is aimed at positive short-term and long-term results in improving the indicators of health and physical development of prematurely born children in Ukraine.

**ПОКАЗНИКИ ГРАДІЄНТУ ТЕПЛООВОГО ПОТОКУ З ПОВЕРХНІ ТІЛА У
ДІТЕЙ З ЖОВТЯНИЦЯМИ В РАННЬОМУ
НЕОНАТАЛЬНОМУ ПЕРІОДІ**

**Васильченко Лілія Вікторівна,
Лотиш Надія Григорівна,
Кравченко Татяна Юрьевна,
Горностаєва Наталія Юріївна,
Папінко Роман Мар'янович,**

к.мед.н., доцент
Одеський національний медичний університет
м. Одеса, Україна

Введення. Процеси життєдіяльності людини супроводжуються безперервним теплоутворенням у його організмі та віддачою утвореного тепла у навколишнє середовище. Обмін теплової енергії між організмом і навколишнім середовищем називається теплообміном. Теплопродукція та тепловіддача обумовлені діяльністю центральної нервової системи, що регулює обмін речовин, кровообіг, потовиділення та діяльність скелетних м'язів. Сучасні літературні дані свідчать про залежність інтенсивності потоку тепла з поверхні тіла від ступеня перфузії тканин.

Мета роботи. Основою для проведення досліджень є відсутність даних, щодо величини градієнту теплових потоків з дистальних та проксимальних відділів тіла у здорових та хворих дітей на жовтяницю з різними варіантами та ступенями тяжкості захворювання.

Матеріали та методи. Нами були проведені дослідження градієнту теплових потоків з різних ділянок тіла у здорових дітей та у хворих на жовтяницю різного походження.

Градієнт теплового потоку за даними дистанційної термометрії вивчали у доношених новонароджених дітей з різними видами жовтяниці. Основну групу склали новонароджені з гемолітичною хворобою різних ступенів тяжкості (70 хворих): з легким ступенем ГХН – 27 немовлят, з середнім ступенем – 34, з

тяжким перебігом захворювання – 9, та у 20 дітей з кон'югаційною жовтяницею. Контрольну групу склали 20 здорових доношених дітей, у яких клінічні та лабораторні дослідження свідчили про відсутність порушення білірубінового обміну. Вимір величини теплового потоку з поверхні тіла здійснювали у 5 точках, які відображували центральну, проксимальну та дистальну проєкції: 1 – проєкція серця; 2 – тильна поверхня правої кисті; 3-тильна поверхня лівої кисті; 4 – підошва правої стопи; 5 – підошва лівої стопи. Порівняльний аналіз визначеної величини проводився як між хворими та здоровими новонародженими, так і між немовлятами з гемолітичною хворобою різних ступенів тяжкості захворювання і видом серологічного конфлікту та новонародженими з кон'югаційною жовтяницею.

Результати. Проведенні дослідження виявили різницю між показниками градієнту теплового потоку з проєкції серця та кінцівками у всіх обстежених дітей, як хворих, так і здорових. Величини теплового потоку з поверхні тіла над проєкцією серця у здорових та хворих новонароджених приблизно однакові та не відрізняються в залежності від виду жовтяниці.

Таблиця 1

Середні значення градієнту теплового потоку з поверхні тіла здорових новонароджених та дітей з жовтяницями за даними дистанційної термометрії (Вт/см²)

Групи дітей	Стат показ	Величина теплового потоку (Вт/см ²)				
		серце	Права рука	Ліва рука	Права стопа	Ліва стопа
Легкий ГХН	M± m	958.3±14.2	710.6±20.6 *	712.4±22.2 *	616.4±21.2 *	612.3±18.2 *
Середньо тяжк. ГХН	M± m	946.8±22.2	645.8±15.2 *	636.5±26.2 *	500.4±24.3 *	487.3±24.2 *
Тяжкий ГХН	M± m	942.4±24.3	573.2±24.2 *	545.1±21.6 *	389.2±17.6 *	392.4±22.5 *
Кон'югацій на жовтяниця	M± m	994.1±16.2	810.3±17.1	831.1±22.0	714.3±20.2	712.2±22.1
Здорові	M± m	995.1±17.1	830.2±19.2	840.1±25.0	720.1±29.1	715.2±30.0

* – статистично вірогідно відмінно від здорових малюків

Градієнт теплового потоку з поверхонь кінцівок у здорових немовлят та у новонароджених з кон'югаційною жовтяницею вірогідно не відрізнявся. Різниця визначалася тільки у хворих на гемолітичну хворобу новонароджених.

Градiєнт теплового потоку з поверхонь кiнцiвок у дiтей хворих на ГХН значно нижчий, нiж у здорових немовлят та у новонароджених з кон'югацiйною жовтяницею i залежить вiд ступеня тяжкостi захворювання: що тяжча ГХН, тим менша величина теплового потоку над верхнiми та над нижнiми кiнцiвками. Бiльшiй тяжкостi гемолiтичної хвороби новонароджених вiдповiдає бiльша рiзниця мiж величинами теплового потоку над проєкцiєю серця та з поверхонь кiнцiвок. Розбiжностей показникiв градiєнту теплового потоку за даними дистанцiйної термометрiї у новонароджених з гемолiтичною хворобою над центральною, проксимальною та дистальною частками тiла в залежностi вiд варiанту конфлiкту ми не отримали. За змiною ступеня тяжкостi захворювання зростала рiзниця теплового потоку промiж проксимальною та дистальною частками тiла. За легкого ступеня тяжкостi ГХН значення iнтенсивностi теплового потоку з поверхнi верхнiх кiнцiвок знаходяться в межах 716-799 Вт/см та з нижнiх – 577-651 Вт/см². За середньотяжкого перебiгу ГХН величина теплового потоку над верхнiми кiнцiвками вiдповiдає – 610-693 Вт/см², над нижнiми – 467-560 Вт/см². Для тяжкого перебiгу ГХН характернi слiдуючи показники iнтенсивностi теплового потоку: з поверхнi верхнiх кiнцiвок – 524-623 Вт/см², та нижнiх – 372-458 Вт/см².

Висновки. Таким чином, доведено, що величина теплового потоку знаходиться у прямiй залежностi вiд периферичного кровообiгу та перфузiї тканин. У хворих з жовтяницями рiзного походження величина теплового потоку з проксимальних та дистальних вiддiлiв кiнцiвки вiдрiзняються вiд даних теплового потоку з аналогiчних дiлянок у здорових новонароджених. Рiзниця величини теплового потоку залежить вiд тяжкостi захворювання та стану хворого: що тяжче жовтяниця, тим менше градiєнт теплового потоку над поверхнею кiнцiвок i тим бiльша рiзниця значень дослiджуваного показника мiж центральними, дистальними i проксимальними поверхнями тiла. Найменший показник тепловiддачi визначений у хворих на гемолiтичну хворобу новонароджених.

ЗМІНИ СТРУКТУРНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ СЕЛЕЗІНКИ ПРИ КОРОТКОТРИВАЛОМУ ВПЛИВІ ГЛУТАМАТУ НАТРІЮ

Гарапко Тетяна Василівна

Доктор медичних наук, доцент,
професор кафедри анатомії людини та гістології
медичного факультету

Державного вищого навчального закладу

Попович Фаїна Аристархівна

Кандидат медичних наук, доцент,
доцент кафедри анатомії людини та гістології
медичного факультету

Росола Тетяна Федорівна

кандидат біологічних наук, доцент,
доцент кафедри анатомії людини та гістології
медичного факультету

Яцко Світлана Іванівна

Асистент кафедри анатомії людини та гістології
медичного факультету

Завадська Майя Борисівна

Асистент кафедри анатомії людини та гістології
медичного факультету

Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет»,
м. Ужгород, Україна

Вступ. Глутамат натрію є однією з найбільш поширених харчових добавок у світі. Це мононатрієва сіль глютамінової кислоти. Належить до підсилювачів смаку, завдяки чому підвищує апетит. Це призводить до збільшення споживання їжі, викликаючи висококалорійну дієту. Результатом висококалорійної дієти є надмірна маса тіла та ожиріння. Ожиріння сприяє виникненню численних захворювань органів, проте механізми цих процесів залишаються незрозумілими.

Вчені роблять висновки про те, що глутамат натрію викликає порушення обміну речовин та сприяє розвитку ожиріння. У закордонних виданнях описано

низку окремих досліджень щодо глутамат-індукованого ожиріння. Вплив глутамату натрію на органи імунної системи є не достатньо вивченим. Тому дане дослідження є актуальним, адже саме ці органи реагують на проникнення в організм чужорідних антигенів.

Ціль роботи. Вивчити гістологічні та ультраструктурні зміни селезінки в умовах впливу глутамату натрію впродовж чотирьох тижнів.

Матеріали та методи. Дослідження проведено на 40 білих щурах-самцях і самках репродуктивного віку масою 130–190 г. Будову селезінки в нормі вивчали на 10 інтактних тваринах, з яких було 5 щурів-самців та 5 щурів-самок. Експериментальна група тварин включала 10 щурів-самців та 10 щурів-самок. Вони отримували стандартний харчовий раціон віварію, до якого щодня впродовж чотирьох тижнів додавався глутамат натрію в дозі 0,07 г/кг маси тіла щура. У тварин був вільний доступ до води та їжі. Контрольну групу тварин складала 5 щурів-самців та 5 щурів-самок, які зі стандартним харчовим раціоном віварію отримували фізіологічний розчин (0,9 % розчин NaCl).

Результати та обговорення. Як показали отримані нами результати дослідження, у тварин інтактної та контрольної групи будова селезінки відповідає видовій нормі. Через чотири тижні експерименту як у щурів-самців так і в щурів-самок на гістологічних препаратах селезінки є ознаки антигенної стимуляції, про що свідчить гіперплазія лімфоїдного компоненту селезінки, зокрема зросла інтенсивність формування зародкових центрів, посилилися процеси проліферації та диференціації лімфоїдних клітин. На гістологічних зрізах препаратів селезінки спостерігається велика кількість активних макрофагів, а також апоптично змінених клітин. Кількість клітин з ознаками мітозу зменшилася. Венозні пазухи селезінки розширені і повнокровні, накопичують гемосидерин. Цитоплазма активних макрофагів заповнена краплями гемосидерину. Змін зазнають також судини гемомікроциркуляторного русла. Артерії з потовщеною стінкою, імовірно за рахунок набряку, їх просвіт повнокровний. Навколо судин розташовані дегенеративно змінені еритроцити. Вони мають деформовану форму,

розширені, просвіт також повнокровний. Венозні пазухи в червоній пульпі розширені, містять скупчення гемосидерину.

При електронно-мікроскопічному вивченні будови селезінки білих щурів самців і самок репродуктивного віку, виявлено багато активних макрофагів, їх цитоплазма завантажена фрагментами ядер інших клітин, частинами «неперетравлених» формених елементів крові, містить численні фагосоми. Зроста частка ретикулярних клітин та волокон сполучної тканини як у селезінкових перекладках, так і в селезінкових тяжах, стінки селезінкових пазух потовщені. Ядра ретикулярних клітин видовжені, контур ядерної оболонки нерівний, звивистий, відростки клітинної оболонки потоншені. Кровоносні капіляри заповнені еритроцитами, що розташовані «монетним стовпчиком», імовірно через звуження просвіту, що пов'язано з набряком стінки. Ядра ендотеліоцитів в стінці гемокапілярів також збільшені, набряклі, базальна мембрана потовщена, виявлено ознаки навколосудинного набряку.

Висновки. В результаті дослідження, проведеного на щурах-самцях та самках репродуктивного віку, виявлено, що навіть короткотривала щоденна дія глютаму натрію, а саме чотири тижні, викликає зміни структурної організації селезінки. Спостерігається імуноіндукуючий ефект з посиленою проліферацією активованих лімфоцитів та їх подальшим диференціюванням у плазматичні клітини.

ПОШИРЕНІСТЬ SNP rs7069102 ГЕНА SIRT1 У ХВОРИХ НА ЕСЕНЦІАЛЬНУ ГІПЕРТЕНЗІЮ МЕШКАНЦІВ ПОДІЛЬСЬКОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ

Донець Андрій Олександрович,
аспірант кафедри внутрішньої медицини
медичного факультету №2
Вінницький національний медичний університет
м. Вінниця, Україна

Вступ. Вивчення генетичного підґрунтя розвитку та перебігу есенціальної гіпертензії ЕГ є перспективним напрямком сучасної кардіології в аспекті створення індивідуалізованих програм діагностики та лікування. Цікавим у цьому плані є SNP rs7069102 гена SIRT1, продуктом експресії якого є білок сіртуїн 1 (SIRT1). Пептид, як відомо, залучений у процеси, які лежать в основі гіпертензивного ремоделювання серця: енергозабезпечення, гіпертрофія та фіброзування міокарда. **Отже, ціль роботи:** вивчення поширеності SNP rs7069102 гена SIRT1 серед чоловіків, мешканців Подільського регіону України, оцінка його ролі у розвитку та перебігу ЕГ.

Матеріали та методи. Обстежено 190 чоловіків віком від 40 до 65 років, мешканців Подільського регіону України. Усі учасники були етнічно однорідними, не родичами, проживали на вказаній території у третьому поколінні, до початку будь-яких процедур дослідження підписали Інформовану згоду. 70 нормотензивних чоловіків без серцево-судинних захворювань (середній вік $49,03 \pm 0,79$ р.) склали групу контролю, 120 чоловіків з підтвердженою ЕГ (середній вік $50,93 \pm 0,45$ р.) склали основну групу дослідження. З урахуванням тяжкості ЕГ чоловіки основної групи були розподілені на 2 підгрупи: 60 пацієнтів з асимптомною ЕГ та 60 чоловіків з хронічною серцевою недостатністю (XCH) II A стадії, яка ускладнила перебіг ЕГ. Генотипування SNP rs7069102 гена SIRT1 проводили методом алель специфічної полімеразної ланцюгової реакції.

Результати та обговорення. Встановили, що серед мешканців Подільського регіону України, як серед чоловіків без серцево-судинних захворювань, так і серед хворих з ЕГ, домінують носії мутантного алеля G з часткою 70.26%, частка алеля C суттєво менша та становить 29,74% (загальна група). При цьому варіанти генотипу GG та CG зустрічаються з однаковою частотою: кожен варіант визначено у 89 осіб (46,84%), гомозигот CC вкрай мало - 12 осіб (6,32%). За поширеністю варіантів SNP rs7069102 гена SIRT1 мешканці Подільського регіону України подібні до жителів країн Африки та Європи, серед яких також домінує мутантний алель G, та кардинально відрізняються від мешканців країн Східної Азії, серед яких переважають носії алеля C (за даними проєкту 1000 Genomes Project, представлені на сайті <https://www.ensembl.org>). Надалі було визначено, що серед пацієнтів з ЕГ гомозигот GG майже у 1,5 разів більше (64 (53,33%) особи), ніж у групі контролю (25 (35,73%) чоловіків, $\chi^2=5,96$, $p<0,05$). Встановили, що для мешканців Подільського регіону носійство гомозиготного варіанта GG SNP rs7069102 гена SIRT1 достовірно підвищує шанси розвитку ЕГ (модель достовірна при $\chi^2=4,31$, $p=0,042$, OR= 2,06), але не пов'язане з ризиком формування ХСН на її тлі. Також визначили, що наявність гомозиготного варіанту GG вірогідно асоціюється з вищим ризиком мати фенотип ХСН зі значним зниженням фракції викиду лівого шлуночка (ФВ ЛШ) менше 40% на тлі ЕГ (OR = 6,75, $\chi^2=4,33$, $p=0,04$).

Висновки. 1. За частотним розподілом SNP rs7069102 гена SIRT1 серед чоловіків без серцево-судинних захворювань та хворих з ЕГ різної тяжкості, мешканців Подільського регіону України домінують носії мутантного алеля G. За поширеністю досліджуваного SNP українці подібні до жителів країн Африки та Європи. 2. Гомозиготи GG мають достовірно вищий ризик формування ЕГ, а у разі ускладнення її ХСН – суттєво вищу ймовірність мати фенотип ХСН зі значним зниженням фракції викиду лівого шлуночка (ФВ ЛШ) менше 40%.

ВИЗНАЧАЛЬНІ ПРОФЕСІЙНО-ОСОБИСТІ ВЛАСТИВОСТІ КЕРІВНИКА-МЕНЕДЖЕРА СИСТЕМИ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ НАСЕЛЕННЮ У ДІЛОВОМУ КОМУНІКАТИВНОМУ ПРОЦЕСІ

Журавель Володимир Іванович,

доктор медичних наук, професор,
професор кафедри менеджменту охорони здоров'я,
НМУ ім. О. О. Богомольця, м. Київ, Україна,

Борковський Дмитро Сергійович,

завідувач стоматологічного відділення КЛ "Феофанія",
м. Київ, Україна,
магістр інформаційної безпеки,

Журавель Віктор Володимирович,

кандидат медичних наук, лікар-стоматолог,
Клінічна лікарня "Феофанія",
магістрант кафедри менеджменту охорони здоров'я,
НМУ ім. О. О. Богомольця, м. Київ, Україна,
"Віктор"

Пожевілова Алла Анатоліївна,

доктор медичних наук,
директор медичного центра «Градаліс»,
член правління КМО ГО «АСУ», м. Київ, Україна,
магістр управління інноваційною діяльністю

Вступ. /Introductions. Ефективність менеджменту, управлінської діяльності у структурах медичної галузі знаходиться у прямо пропорційній залежності від професіо-налізму та особистих здібностей управлінських кадрів забезпечувати традиційні форми ділових комунікацій (*зустрічі, переговори, бесіди, наради, розмови, прийомы, дискусії, пресконференції, брифінги, презентації, виступи, письмові документи та ін.*). При цьому визначальним є як їх рівень загальнопрофесійних й спеціальних знань і навичків, володіння особливостями, фазами/етапами, так і дотримання відомчо-службової політики, принципів, методів, правил, прийомів і стилів ділового спілкування, з вмінням внесення своєчасних, відповідних корекцій та піти на поступки в

комунікаційному процесі.

Мета роботи. /Aim. Актуалізація комунікативного менеджменту, як одного з напрямів сучасного менеджменту, стосовно особливостей діяльності медичної галузі.

Матеріали та методи. /Materials and methods. У тезах статті представлені результати власних досліджень системи медичної допомоги населенню обласних центрів України, матеріали наукових робіт, а також авторські підходи щодо підвищення ефективності комунікативної діяльності посадових осіб.

У роботі використані наступні *методи дослідження*: системний та варіаційний підхід, дедуктивно-логічного аналізу, абстрагування, узагальнення, методи порівняння, біхевіористський, синергетичний, вербальний та невербальний.

Результати та обговорення. /Results and discussion. У сучасних умовах цілі та функції систем медичної допомоги населенню (*СМДН*) забезпечується, перш за все, працею, професіоналізмом, самовідданістю, наполегливістю працівників, їх здатністю успішно вирішувати на практиці поставлені завдання, наявні проблеми та ін. Проте реалії сьогодення, умови управлінської діяльності вимагають від менеджера та посадових осіб розвинутих комунікативних навичок і риторичних здібностей ділової комунікації зі співробітниками, партнерами, пацієнтами, представниками влади, суспільством, що відображає не тільки їх рівень культури та позитивного іміджу, як і медичних організацій стосовно здійснення її місії (*доступності, конкурентоспроможності та якості медичної допомоги/послуг населенню*), а й сприяє їхній службово функціональній і психологічній безпеці та інших сфер ділового життя.

Ділові комунікації, комунікативний процес, як найважливіші елементи системи управління, єдина ланка в структурі інтелектуального капіталу – це специфічна й унікальна сфера спілкування, що відбувається за власними правилами та законами розвитку, яка вимагає ефективного обміну смисловою інформацією між людьми (*індивідами чи групами*) за допомогою знаків і

символів, при якому інформація передається/приймається цілеспрямовано, а при правильній організації та етиці її проведення дозволяє досягти створення атмосфери взаєморозуміння, довіри й співробітництва [1, 2, 4, 7].

Серед основних видів ділової комунікації (*пізнавальна, експресивна, переконуюча, соціально-ритуальна*) особливу роль відіграє несловесний чи невер- бальний обмін інформацією (*поза, міміка, сила й тембр голосу, просторові дистанції, розміщення/позиція співрозмовника*) та візуальна психодіагностика (*вивчення «зовнішніх» характеристик поведження і вигляду людини – стать, вік, статура, конфігурація голови, риси обличчя, хода, постава, руки, міміка, жес-тикуляція, одяг, зачіска, макіяж, навколишні предмети, почерк тощо*), тому що, на думку психологів, 2/3 спілкування "віч-на-віч" є неслівним. Так, «мова» тіла належить до не вербального спілкування і несе в собі багато інформації про людину [3]. Відомий професор-психолог Каліфорнійського університету Альберт Меграбян запропонував наступне співвідношення різних проявів у передачі інформації за рахунок: вербальних засобів (*слів*) пере-дається 7,0 % інформації; вокальних проявів (*висоти, інтонації та модуляцію голосу, темпу мовлення тощо*) - 38,0%; невербальних засобів (*міміка, язик тіла*) – 55,0% (*рис. 1*).

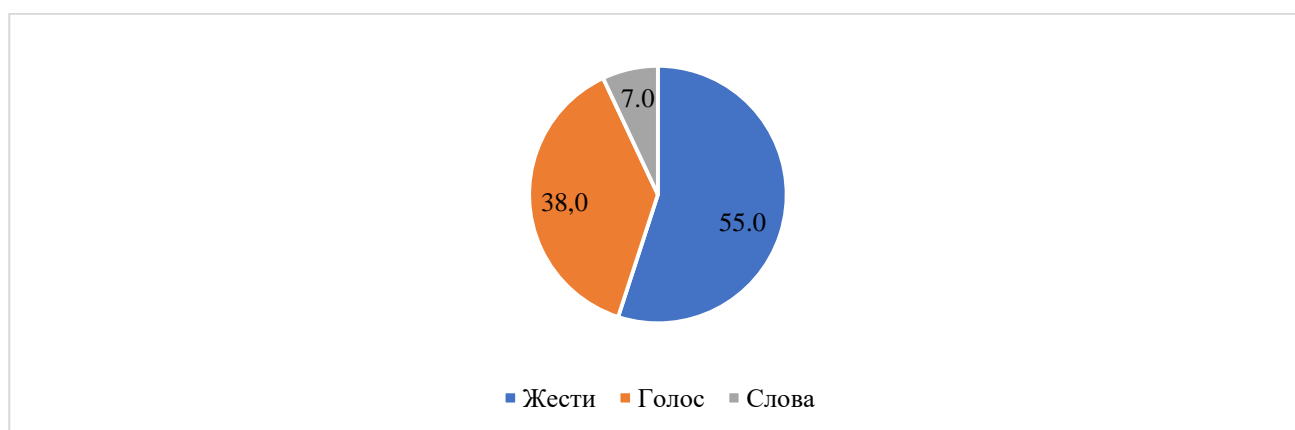

Рис. 1. Характер сприйняття інформації людиною за А. Меграбяном

Професор Р. Бердвістл провів аналогічні дослідження щодо частки невербальних засобів у спілкуванні людей. Він виявив, що словесне спілкування у розмові займає менш 35,0%, а більше 65,0% інформації

передається за допомогою невербальних засобів спілкування [3].

Ось чому до правил ефективного ділового спілкування віднесені уміння:

- справити гарне враження; слухати та чути; говорити; володіти невербальними
- засобами комунікації (*кінесіка, проксодика, токесіка, проксеміка, сенсорика, хронеміка, паралінгвістика*).

Особливе значення ділове спілкування має для осіб, зайнятих управлінською діяльністю, успіх якої багато в чому залежить від того, наскільки посадовці володіють мистецтвом ділового спілкування, наприклад, уміти вести переговори й бесіди. Тут важливо аналізувати ситуацію, враховувати інтереси партнера, говорити зрозуміло, передбачати відносини в системі “суб'єкт-суб'єкт”, а не “суб'єкт-об'єкт”, кожен з яких керується своїми цілями, інтересами, завданнями, намірами. Майстерність у будь-якій справі приходить із практикою, і ділове спілкування не є винятком [5].

Таким чином, переговори – це компроміс між комунікаторами, це метод досягнення угоди шляхом ділового спілкування, коли обидві сторони мають як спільні, так і протилежні інтереси, а вміти домовлятися – це не талант, а симбіоз знань, умінь і досвіду. А складне поєднання розмаїтих інтересів робить учасників переговорів взаємозалежними, що зумовлює спільний пошук варіантів розв'язання порушеної проблеми.

Мета ділових переговорів в СМДН – це обговорення з метою досягнення згоди між будь-ким з організації спільного медико-діагностичного процесу або його покращення. Цим ділові переговори відрізняються від інших видів комунікації.

У залежності від мети реалізуються функції переговорів [2, 6]:

- *інформаційно-комунікативна діяльність* – сприяє обміну інформацією, поглядами, налагодженню нових зв'язків. Виявляє вона себе під час будь-яких переговорів, однак обмеженість лише цією функцією дає підстави вважати їх консультаціями;
- *регулювання відносин між партнерами* – передбачає встановлення

взаємодії на переговорах, упорядкування спільної діяльності;

- *координації дій* – спрямована на узгодження дій між учасниками переговорів, встановлення, оптимізацію взаємозв'язку між суб'єктами переговорного процесу;

- *контролю* – передбачає перевірку виконання укладених раніше угод.

Як свідчать матеріали дослідження, у СМДН ділові переговори проводяться:

- з певного приводу (*наприклад, у зв'язку з необхідністю налагодження партнерських відносин*); за певних умов (*наприклад, розбіжність інтересів*); з метою (*наприклад, підписання угоди*); з певних важливих питань (*медичного, підвищення кваліфікації, житлово-соціального або культурного характеру*).

У процесі переговорів партнери, окрім обміну інформацією й поглядами на порушені питання, домагаються згоди за обговорюваною проблемою. Переговори, маючи офіційний характер, передбачають підписання документів, які визначають взаємні зобов'язання сторін (*договорів, контрактів*).

У даних тезах статті ми зупинимося тільки на окремих визначальних професійно-особистих властивостях керівника-менеджера системи медичної допомоги населенню у діловому комунікативному процесі. І перш за все – на умовах, оптимальній моделі й деяких рекомендаціях ведення переговорів.

На наше переконання, до умов успішного ведення переговорів доцільно віднести професійну компетентність і свідомість, реалістичний підхід і зацікавленість у діловому спілкуванні за формулою “я виграю – ти виграєш” й сила уяви та дар комбінування комунікаторів.

В якості оптимальної моделі процесу ділових переговорів слід орієнтуватися на схему, яка нами неодноразово апробована на практиці (*рис. 2*).

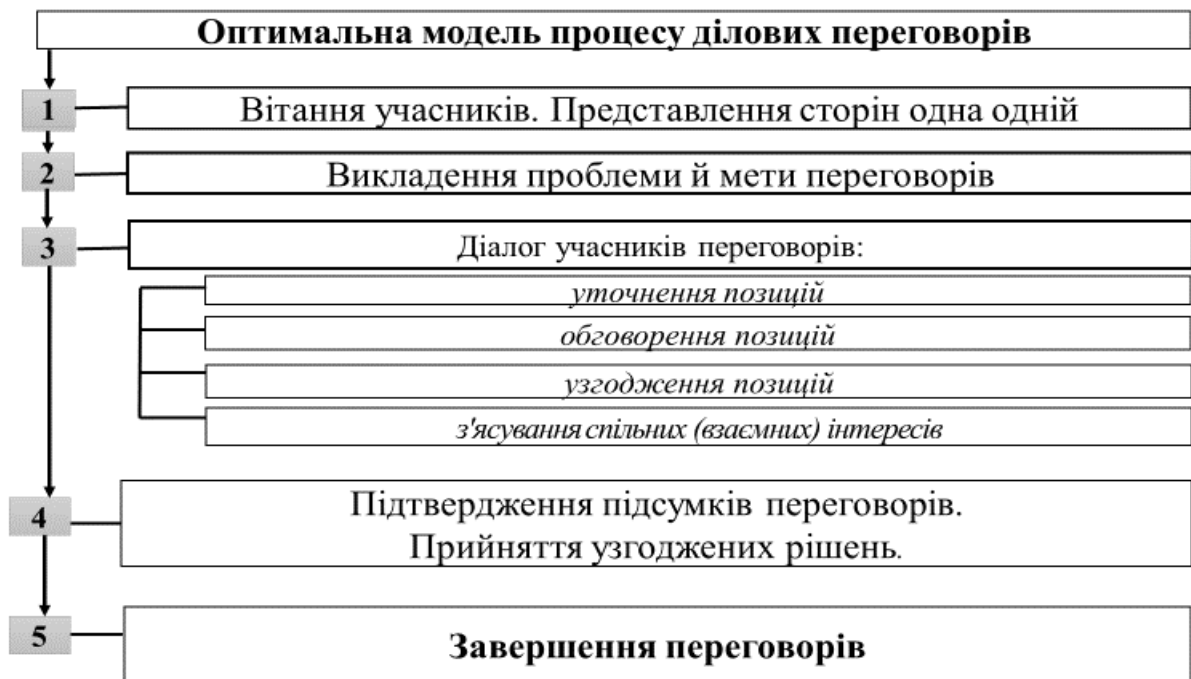

Рис. 2. Оптимальна модель процесу ділових переговорів у СМДН

Представлена модель процесу ділових переговорів складає 5-ть взаємоузгоджених, логічно-послідових етапів – початок переговорів, викладення мети й проблем, яка потребує визначення по ній, безпосередньо діалог (з уточненням, обговорення й узгодження позицій та з'ясування спільних інтересів), підтвердження підсумків переговорів з прийняттям узгоджених рішень і завершення переговорів. Звичайно, кожний з наведених етапів мають свої організаційні, стратегічні, тактичні, методологічні, стильові та інші аспекти.

В якості рекомендації з проведення переговорів можна запропонувати:

1. Не слід починати розмову із загальної теми, де позиції збігаються.
2. Не слід також квапитися з негативною відповіддю на пропозицію партнера.
3. Психологічно правильно висловлювати неприємні слова після похвали.
4. Зосередитися не на позиціях, а на інтересах.
5. Не слід сприймати іншу сторону як моноліт.
6. Не всяку інформацію можна висловити словами. Важливу роль при

спілкуванні грають невербальні засоби, зокрема посмішка, з якою можна передати симпатію до співрозмовника або поблажливість до нього.

7. Рукоштовкання – неодмінний атрибут будь-якої зустрічі. Воно може бути дуже: інформативним – його інтенсивність і тривалість; занадто коротке, мляве рукоштовкання дуже сухих рук – свідчить про байдужість; занадто вологі руки – у людей при сильному хвилюванні; тривале рукоштовкання з усмішкою і теплим поглядом – демонструє дружність.

8. Контролювати свої рухи та міміку. Але той чи інший жест у різних народів часто означає різні поняття.

9. Розрізняти офіційну зустріч і конкретні переговори.

10. Зберігати витримку, терпіння, не підвищувати голосу, не робити зауважень, не ходити сердито по кімнаті.

11. Ніколи не слід вдаватися до виверту подій, справ.

12. Аргументація – найбільш визначна фаза в процесі переговорів. Необхідно добре володіти матеріалом і чітко визначити цілі, які хочемо досягти. Тому доцільно: оперувати простими, ясними поняттями; застосовувати вірогідні аргументи; три-чотири яскравих доводів досягають більшого ефекту, ніж безліч дрібних; найбільш вагомi аргументи оголошувати на початку; завжди відкрито визнавати правоту співрозмовника, коли він правий, навіть якщо це може мати для нас несприятливі наслідки; уникати порожніх фраз; якомога наочніше, на конкретних прикладах викладати співрозмовнику свої докази, ідеї; застосовувати наочні допоміжні засоби, що підвищує увагу та активність співрозмовника, допомагає краще дізнатися й зрозуміти аргументи; враховувати, що переконливість доказів залежить від сприйняття слухачів тощо.

13. Постаратися узагальнити факти та відомості, зробити висновки й запропонувати їх співрозмовнику. Факти самі за себе ніколи не говорять.

14. Не забувати й про важливу дрібницю – сувенірах для партнерів.

Висновки. /Conclusions. Комунікативній діловий процес та його складові доцільно віднести до системо стабілізуючого напряму діяльності та

визначальних професійно-особових властивостей посадових осіб як комунікаторів стосовно забезпечення ефективності функціонування СМДН, її закладу чи установи.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Дороніна М. С. Культура ділового спілкування і партнерства: навч. посібник / М. С. Дороніна, А. В. Доронін. – Харків: Вид. ХНЕУ, 2008. – 204 с.
2. Менеджмент у системі медичної допомоги населенню: навч. посібник/ За заг. ред. д. мед. н., проф. Парія В. Д. і д.мед.н., проф. Журавля В. І. – Київ, НМУ імені О. О. Богомольця. – 2022. – 1345 с.
3. Малкова Т. М. Візуальна психодіагностика / Т. М. Малкова. – Київ: Державний університет телекомунікацій, 2018. – 132 с.
4. Осовська Г. В. Комунікації в менеджменті: курс лекцій / Г. В. Осовська. Київ: Кондор, 2003. – 218.
5. Бурмака Т. М. Комунікативний менеджмент/ Т. М. Бурмака, К. О. Великих. – Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2019. – 69 с.
6. Чмут Т. К., Чайка Г. Л. Етика ділового спілкування: навч. посіб. – 5-те вид., стер. – К.: Вікар, 2006. – 223 с. – (*Вища освіта XXI століття*).
7. Палеха Ю. І. Етика ділових відносин: навч. посібник. – К.: Кондор, 2008. – 56 с.

ОЗОНОТЕРАПІЯ У КОМПЛЕКСНОМУ ЛІКУВАННІ ПАЦІЄНТІВ ІЗ ПОВНОЮ АДЕНТІЄЮ

Локота Євген Юрійович

Доцент кафедри фундаментальних медичних
дисциплін та ортопедичної стоматології

Локота Юрій Євгенович

Старший викладач кафедри
фундаментальних медичних дисциплін та ортопедичної стоматології

Ужгородський національний університет,

Стоматологічний факультет

м. Ужгород, Україна

Грицак Маріанна Євгенівна

Лікар стоматолог,
стоматологічного кабінету VL Dent

м. Хуст, Україна

Вовчок Руслан Васильович

Лікар стоматолог,
стоматологічного кабінету VL Dent

м. Хуст, Україна

Руснак Ярослава Михайлівна

Лікар стоматолог,
стоматологічного кабінету VL Dent

м. Хуст, Україна

Вступ. У даній роботі розглянуто альтернативні немедикаментозні методи протимікробного лікування – озонотерапія, описано принцип дії, біологічні ефекти, показання та протипоказання до використання, методики застосування у стоматології.

Мета роботи. Визначити важливість використання озонотерапії в стоматології та оцінити її лікувальний вплив .

Матеріали та методи. Озонотерапії, як один із методів у лікуванні слизової оболонки альвеолярного відростку у пацієнтів із знімними ортопедичними конструкціями.

Результати та обговорення. При контакті з атмосферним повітрям відбувається розпад озону на дво- й одноатомний кисень, який є найсильнішим із відомих окисників, і вступає у взаємодію з багатьма речовинами за умов, при яких не реагує кисень. У результаті біохімічних процесів утворюються проміжні перекисні сполуки, завдяки яким реалізуються основні біологічні ефекти озону. Озон не є фармакологічним препаратом, а екологічно чистим фізико-хімічним чинником, він має високу проникність завдяки невеликому розміру молекули та не має канцерогенного чи тератогенного впливу. При місцевому застосуванні озон, добре розчиняючись у воді, насичує біологічні рідини, знищуючи віруси, бактерії (особливо грампозитивні), найпростіші, гриби тощо, стійкі до протимікробних препаратів, блокуючи поділ клітин, разом з тим не пошкоджуючи клітини людського організму, які захищені антиоксидантною системою. Медичний озон – це озоно-киснева суміш, яка застосовується у концентраціях від 1 до 40 мкг озону на 1 мл кисню. Озонотерапію застосовують практично у всіх сферах стоматології.

Цей спосіб використовують для обробки безпорожнинних каріозних уражень у ділянці природних ямок і фісур, перед герметизацією та пломбуванням каріозних порожнин та для лікування карієсу зубів. Та найчастіше озон використовують у пародонтології і терапії захворювань слизової оболонки ротової порожнини, в ендодонтії, а також у комплексному лікуванні гнійно-запальних захворювань і травм щелепно-лищевої ділянки та при проведенні реконструктивно-відновних пластичних операцій на обличчі й шиї. Одним із варіантів використання озону є застосування апарату «Ozone Med», який, генеруючи озон, безпосередньо здійснює його подачу до тканин пародонта відразу після утворення.

Висновки. Застосування озонотерапії у комплексному лікуванні пацієнтів із повною втратою зубів дає позитивний ефект. При застосуванні озонотерапії, адаптація до знімних ортопедичних конструкцій є значно кращою.

НАПРУЖЕНІСТЬ ПОСТВАКЦИНАЛЬНОГО ІМУНІТЕТУ ПРИ ПЛАНОВІЙ ВАКЦИНАЦІЇ ДІТЕЙ З ХРОНІЧНОЮ ФОРМОЮ ГЕРПЕТИЧНОЇ ІНФЕКЦІЇ

Мельник Ганна Дмитрівна
аспірант

Волянський Андрій Юрійович
д.мед. наук,

Смілянська Майя Володимирівна
к.мед.наук, ст. наук. співроб.

ДУ «Інститут мікробіології та імунології
ім. І. І. Мечникова НАМН України»
м. Харків, Україна

Вступ. Для дітей з хронічною патологією, більшість з яких залишаються соціально активними, особливої значущості набуває створення повноцінного індивідуального імунітету проти керованих інфекцій. В останнє десятиліття з'явилися дані про те, що навіть у неактивному латентному стані ГВІ модулює імунну систему. Відповідно, модуляція ГВ імунної відповіді може впливати і на результати вакцинації. Результати дослідження впливу латентної ГВІ на вакцинацію, проведені на різних вікових групах, досить суперечливі. Персистенція герпесвірусної інфекції призводить до виникнення імунної недостатності, яка є тим патогенетичним фоном, який формує контингент дітей, що часто хворіють. Таким чином зрозуміло, що особи з хронічною герпесвірусною інфекцією (ХГВІ), саме в результаті притаманної їм імунної недостатності схильні до частого інфікування і складають групу підвищеного ризику, що як найбільше потребує вчасної активної імунопрофілактики інфекційних захворювань.

Мета: вивчення особливостей формування вакцинального імунітету після планового щеплення дітей з хронічною герпесвірусною інфекцією.

Матеріали та методи. Було досліджено периферичну кров та сироватку 143 дітей віком від 1 до 10 років, що проходили обстеження у медцентрі «Ваша

дитина» м. Харкова у 2020-2021 рр. Всі діти були частково або повністю вакциновані за календарем щеплення (згідно Наказу МОЗ України від 16.09.2011 № 595 "Про порядок проведення профілактичних щеплень в Україні та контроль якості й обігу медичних імунобіологічних препаратів"). В якості контрольної групи було відібрано 40 дітей відповідного віку, неінфікованих вірусами сімейства Herpesviridae, які об'єктивно були здорові та вакциновані відповідно віку.

Усіх інфікованих дітей (тих, які мають IgG до ГВ) за вірусним навантаженням (наявністю та кількістю антигенів ГВ у лейкоцитах) було поділено на дві групи. До першої групи увійшли діти, у яких АГ були відсутні або належали тільки до одного з герпесвірусів - взагалі 70 дитина. В другу групу було включено дітей, в лейкоцитах яких знаходили водночас 2 та більше вірусів - 73 дитини.

Наявність АГ герпесвірусів (HSV-1, HSV-2, VZV, EBV, CMV та HHV-6) у лейкоцитах було досліджено за допомогою непрямого імунофлюоресцентного тесту (IndirectImmunofluorescence Test- IIFT) з використанням моноклональних антитіл фірми «SantaCruzBiotechnology, Inc» (США) згідно інструкцій до наборів. Облік результатів реакції проводився обчисленням індексу флюоресценції (ІФ).

Результати. Аналізуючи типи ГВ, АГ яких визначалися у лейкоцитах, можна констатувати, що у молодшій віковій групі антигени HSV-1 виявлялися у 25,0 % дітей, а в 3-6 та 6-10 років – більше ніж у половини дітей (53,5 % та 56,5 % відповідно). Антигени до HSV-2 виявлені лише у трьох дітей середньої вікової групи, що свідчить про те, що інфікування цим типом ВГ у дітей відбувається досить рідко. Антигени до VZV у лейкоцитах не були знайдені в жодній дитини, оскільки з анамнезу життя всіх дітей було відомо, що вони не хворіли на вітряну віспу. Антигени EBV визначалися у молодшій віковій групі у 8,7% випадків, з віком їх присутність у лейкоцитах дітей значно збільшується і вони виявлялися у дітей 3-6 років у 34,8% випадків та у дітей 6-10 років у 43,9% випадків (табл. 1).

**Типи вірусів сімейства Herpesviridae, АГ яких було виявлено
у лейкоцитах дітей**

Типи ВГ	Групи дітей			
	1-3 роки	3-6 років	6-10 років	Загалом
	%	%	%	%
HSV-1	25,0	53,5	76,5	47,3
HSV-2	0	4,8	0	2,4
VZV	0	0	0	0
EBV	8,7	34,8	43,9	28,8
CMV	32,3	52,6	35,3	43,8
HHV-6	17,6	21,7	0	17,2

Наявність АГ до CMV мала наступну тенденцію – у молодшій віковій групі антигени виявлялися у 1/3 дітей; найбільша кількість антигенів визначена у дітей 3-6 років (більш ніж у половини), натомість у дітей 6-10 років кількість АГ до CMV знов зменшується та виявляється у лейкоцитах 35,3 % дітей. Антигени HHV-6 були присутні у 17,6 % дітей молодшої вікової групи, у віці 3-6 років кількість антигенів збільшувалася до 21,7 %, а у дітей 6-10 років АГ HHV-6 не виявлялися взагалі, при тому, що 100 % дітей цього віку мали антитіла до вірусу герпесу 6 типу. Така динаміка вірусного навантаження в цілому пов'язана з формуванням імунної системи дитини та більш зрілою та функціонально активною імунною відповіддю на вірусну інвазію у дітей старшого віку.

Порівнюючи частоту знаходження антигенів ГВ у дітей, що мають IgG до відповідних вірусів було відмічено, що в період з віку 1-3 роки до віку 3-6 років зростає відсоток дітей з наявністю антигенів всіх досліджених ГВ в лейкоцитах крові. У віковій групі 6-10 років цей показник щодо HSV-1, EBV стабілізується, частота знаходження АГ CMV значно зменшується, а АГ HHV-6 взагалі не визначаються. Діти 6-10 років мають майже сформовану імунну систему, завдяки чому персистенція ГВ у лейкоцитах значно зменшується, але активність HSV-1 у інфікованих дітей залишається аномально високою (76,5%).

Визначення вакцинного імунітету проводили шляхом кількісного виявлення IgG до збудників за допомогою тест-систем ІФА. В тест-системах результати тестування враховували застосовуючи стандартний графік, що додавався до кожного набору. Захисні титри антитіл : для краснухи – більш 25,0 МО/мл; для кору – більш 200 мМО/мл; для паротиту – більш 24,0 МО/мл; відповідно до інструкцій тест-систем. Результати досліджень представлені у таблиці 2.

Таблиця 2

Відсоток дітей, що мають відповідні рівні поствакцинальних антитіл

Інфекція	Протективний рівень АТ (%)			Рівень АТ нижче протективного (%)			Занадто високий рівень АТ (%)		
	1 гр	2 гр	КГ	1 гр	2 гр	КГ	1 гр	2 гр	КГ
Паротит	53,0	50,1	93,3	27,9	18,3	6,7	21,5	17,8	0
Кір	59,0	52,3	93,3	19,2	4,8	6,7	23,4	43,5	0
Краснуха	50,0	23,8	93,3	14,2	73,2	6,7	37,3	5,2	0

Примітка. 1 група – діти з ХГВІ з інфікованістю 0-1 ГВ; 2 група - діти з ХГВІ з інфікованістю 2-3 ГВ; КГ- здорові діти.

В 1-й групі дітей низькі рівні антитіл проти краснухи спостерігались у 14,2 % дітей (більш ніж у 2 рази частіше, ніж у здорових дітей), проти кору у 19,2 % , що у 2 рази частіше, ніж у здорових дітей. В другій групі хворих на ХГВІ кількість дітей з відсутністю протективних концентрацій антитіл збільшується: у 73,2 % дітей визначені знижені рівні антитіл проти краснухи (більш ніж у 10 разів, частіше, ніж у групи здорових).

Крім того нами були визначені випадки занадто високих рівнів концентрації специфічних антитіл у дітей з ХГВІ. Проти проти краснухи – у 37,3 % та 5,2 % відповідно, проти кору – у 23,4 % та 43,5 % відповідно. У здорових дітей занадто високих рівнів специфічних антитіл не виявлено і в цілому спостерігалася нормальна гуморальна відповідь на вакцинацію у (93,3-100) % дітей в залежності від вакцинного антигену. У дітей з ХГВІ в обох групах спостерігається досить виражений дисбаланс гуморальної імунної відповіді на вакцинацію. Зниження концентрації антитіл проти вакцинних

антигенів імовірно пов'язане з впливом ГВ на стан імунної системи та функціональну активність імунокомпетентних клітин та з депресією у частини дітей з ХГВІ гуморальної імунної відповіді.

Висновки. У дітей з ХГВІ в обох групах спостерігається дисбаланс гуморальної імунної відповіді на вакцинацію як в сторону зниження так і надмірного підвищення рівнів поствакцинальних антитіл, більш виражений в групі дітей з більшим вірусним навантаженням

Слід зазначити, що в даний час відсутні методичні підходи до оцінки порушень поствакцинального імунітету у дітей з хронічними герпесвірусними інфекціями, не розроблено алгоритм формування доказової бази ролі герпесвірусів у розвитку цих порушень, наявність якої дозволить розробити комплекс додаткових заходів, спрямованих на підвищення ефективності вакцинопрофілактики керованих інфекцій у дітей.

ВЖИВАННЯ ЯБЛУЧНОГО ОЦТУ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ

Негода Юлія Сергіївна

студентка І медичного факультету

Харківський національний медичний університет

Козуб Світлана Миколаївна

к. техн. н., доцент

Харківський національний медичний університет

м. Харків, Україна

Вступ.

Яблучний оцет — це різновид оцту, виготовленого з подрібнених яблук, дріжджів і цукру. Він використовується як заправка для салатів, з його допомогою роблять соління та маринади. Протягом багатьох років люди також використовували його як домашній засіб для будь-чого: від боротьби з мікробами до запобігання печії.

Ціль.

Проаналізувати та оцінити переваги та недоліки вживання яблучного оцту для організму людини.

Матеріали і методи.

Був проведений всебічний огляд сучасної наукової літератури.

Результати та обговорення.

Яблучний оцет виготовляється за допомогою процесу, який називається ферментацією. Дріжджі в суміші перетравлюють цукор у яблучному соку, перетворюючи його на спирт через кілька тижнів. Потім природні бактерії розкладають спирт на оцтову кислоту, яка надає оцту гострий смак і запах.

Оцет є чудовим джерелом калію, магнію, кальцію, фосфору. Деякі види оцту також можуть бути гарним джерелом антиоксидантів. Чим темніше оцет, тим більше антиоксидантів залишається в рідині. Більш темний оцет, як правило, менш рафінований, ніж світлі типи оцту, з корисними сполуками в рідині, що впливають на смак і колір.

Переваги вживання яблучного оцту:

- споживання яблучного оцту може призвести до покращення глікемічного контролю серед здорових людей і пацієнтів з діабетом. Є достатньо наукових доказів того, що яблучний оцет регулює рівень цукру в крові при діабеті, однак це не повинно замінювати ліки.
- яблучний оцет знижує рівень загального холестерину, холестерину ЛПНЩ (поганого) і тригліцеридів.
- Втрата ваги: яблучний оцет допомагає контролювати вагу, знижує рівень ліпідів і запобігає відкладенню жиру навколо органів.
- Антибактеріальний ефект: яблучний оцет має численні антимікробні властивості щодо різних видів мікробів, впливаючи на їх ріст.
- Зміцнення здоров'я шкіри: яблучний оцет вбиває бактерії та запобігає інфекції на шкірі, таким чином допомагаючи покращити здоров'я шкіри.
- Яблучний оцет допомагає в детоксикації організму

Чим небезпечний яблучний оцет?

Оскільки в ньому багато кислоти, яблучний оцет може викликати подразнення стравоходу якщо, якщо вживати його занадто багато. Нерозбавлений яблучний оцет також може руйнувати зубну емаль. Щоб уникнути цих проблем, завжди потрібно розводити яблучний оцет і пити його через трубочку, щоб захистити зуби.

У деяких людей яблучний оцет може викликати розлад травлення або нудоту. Не потрібно його на голодний шлунок, і якщо після прийому відчувається нудота або є блювання, необхідно припинити його вживати.

Яблучний оцет також може взаємодіяти з деякими ліками, такими як діуретики, проносні та інсулін. Велика кількість яблучного оцту може знизити рівень калію, тому не рекомендовано його вживати при гіпокаліємії. Потрібно уникати надмірного вживання оцту, якщо є захворювання нирок, оскільки нирки можуть не впоратися з високим рівнем кислоти.

Висновки. Як будь-яка добавка, яблучний оцет не замінить здорового способу життя. Він може мати деякі переваги для вашого організму, але в цілому нам потрібні додаткові дослідження, щоб повністю зрозуміти переваги яблучного оцту для здоров'я, а також пов'язані з ним побічні ефекти. На даний момент немає жодних доказів того, що прийом яблучного оцту призведе до покращень, окрім тих, що досягаються при споживанні їжі з низьким вмістом вуглеводів. Однак для більшості людей спробувати це не зашкодить, якщо робити це безпечно.

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ДЕТЕРМІНАНТ НА СТАН ФОРМУВАННЯ ГРОМАДСЬКОГО ЗДОРОВ'Я В УМОВАХ ВІЙНИ З РФ

Слабкий Геннадій Олексійович

д.мед.н., професор

завідувач кафедри наук про здоров'я

Білак-Лук'янчук Вікторія Йосипівна

к.мед.н., доцент

доцент кафедри наук про здоров'я

Іванинна Мар'яна Михайлівна

магістр громадського здоров'я

Ужгородський національний університет

м. Ужгород, Україна

Анотація. За результатами проведеного дослідження встановлено, що в умовах війни рф проти України відмічається погіршення соціально-економічних детермінант та високий рівень їх негативного впливу на формування громадського здоров'я українського населення. В першу чергу відмічається погіршення психічного здоров'я населення в результаті його ментального виснаження та розвиток нових і загострення існуючих хронічних неінфекційних захворювань, виявлення захворювань в занедбаних стадіях, ризик захворювання на інфекційні хвороби.

Ключові слова: війна, вплив, громадське здоров'я, соціально-економічні детермінанти, соціологічне дослідження.

Вступ. На рівні Всесвітньої організації охорони здоров'я визначено, що соціально-економічні детермінанти є одними із основних детермінант формування громадського та особистого здоров'я населення, які відображають в тому числі рівень соціального та економічного розвитку держав і стан їх відношення до забезпечення рівності різних категорій населення по відношенню до здоров'я [1-3].

Мета роботи. Дослідити вплив соціально-економічних детермінант на стан формування громадського здоров'я в Україні в умовах війни.

Матеріали та методи. *Матеріали дослідження:* дані наукових інформаційних джерел та результати соціологічного дослідження, яким охоплено 50 респондентів. В ході проведення дослідження збережено конфіденційність інформації про респондентів. Участь у дослідженні була добровільною. Активність респондентів склала 55,6% (роздано 90 анкет для проведення соціологічного опитування). *Методи дослідження:* біблеосемантичний, соціологічний, медико-статистичний та структурно логічного аналізу.

Результати. В табл.1 представлено характеристику респондентів учасників соціологічного дослідження.

Таблиця 1

Характеристика респондентів - учасників соціологічного дослідження

Характеристика	абс	%
Всього	50	100
Постійні жителі Закарпатської області	32	64,0
Вимушені переселенці	18	36,0
Чоловіки	15	30,0
Жінки	35	70,0
Особи працездатного віку	32	64,0
Особи пенсійного віку	18	36,0
Особи із інвалідністю	4	8,0

Представлені в табл.1 дані про респондентів вказують на те, що в проведеному соціологічному дослідженні прийняли участь як постійні жителі Закарпатської області так і вимушені переселенці. Більшу частку респондентів склали жінки (70,0%) та особи працездатного віку (64,0%).

В табл. 2 наведемо результати соціологічного дослідження щодо впливу соціально-економічних детермінант воєнного часу на формування громадського здоров'я в Україні.

**Вплив соціально-економічних детермінант воєнного часу
на стан здоров'я населення**

Детермінанти та характеристика їх змін	% опитаних	Вплив на здоров'я	% опитаних
Зниження економічного рівня забезпечення населення	92,0	Загострення існуючих та розвиток нових соціальнозначущих ХНІЗ, ризик захворювання на інфекційні захворювання, ризик передчасної смерті в т.ч. без отримання необхідної медичної допомоги.	84,0
Високий рівень вимушеної міграції населення	100,0	Ментальне виснаження. Загострення існуючих та розвиток нових ХНІЗ, ризик захворювання на інфекційні захворювання, ризик передчасної смерті в т.ч. без отримання необхідної медичної допомоги.	88,0
Вимушений розрив сімей. Втрата зв'язку з рідними	76,0	Ментальне виснаження. Порушення психіки та поведінки. Надмірне вживання алкоголю та психоактивних речовин.	72,0
Трагічна втрата близьких. Постійний страх за життя і здоров'я рідних та близьких людей	48,0	Ментальне виснаження. Порушення психіки та поведінки. Надмірне вживання алкоголю та психоактивних речовин. Ризик формування саморуйнівної поведінки.	48,0
Низький рівень мобільного зв'язку та інтернету або його/їх відсутність (вимушена ізоляція)	78,0	Ментальне виснаження. Порушення психіки та поведінки. Надмірне вживання алкоголю та психоактивних речовин.	62,0
Зниження якості умов проживання та порушення комфортного алгоритму життя	82,0	Загострення існуючих та розвиток нових соціально-значущих ХНІЗ, ризик захворювання на інфекційні захворювання, ментальне виснаження.	70,0
Низький рівень можливості працевлаштування	36,0	Ментальне виснаження. Порушення психіки та поведінки. Надмірне вживання алкоголю та психоактивних речовин.	30,0
Відсутність мотивації та умов для здорового способу життя	84,0	Загострення існуючих та розвиток нових ХНІЗ, ризик захворювання на інфекційні захворювання.	80,0
Зниження рівнів відповідального відношення до	84,0	Загострення існуючих та розвиток нових ХНІЗ з їх	72,0

здоров'я, як до особистого пріоритету		виявленням в занедбаних стадіях, ризик захворювання на інфекційні захворювання, надмірне вживання алкоголю та психоактивних речовин, підвищення рівнів інвалідизації та передчасної смертності населення.	
Недоступність (зниження рівня доступності) послуг психологічної підтримки населення в критичних станах	42,0	Ментальне виснаження. Порухення психіки та поведінки. Надмірне вживання алкоголю та психоактивних речовин. Ризик формування саморуйнівної поведінки.	34,0
Значне зниження доступу до медичних послуг та лікарських засобів	78,0	Загострення існуючих та розвиток нових ХНІЗ, зростання рівня занедбаних форм захворювань, підвищення рівня інвалідизації населення, ризик передчасної смерті в т.ч. без отримання необхідної медичної допомоги.	62,0

В результаті війни відмічається значне зниження рівня всіх соціально -економічних детермінант громадського здоров'я населення та поява нових негативних таких як: високий рівень вимушеної міграції населення, вимушений розрив сімей. втрата зв'язку з рідними, трагічна втрата близьких. постійний страх за життя і здоров'я рідних та близьких людей, зниження якості умов проживання та порушення комфортного алгоритму життя, низький рівень можливості працевлаштування, значне зниження доступу до медичних послуг та лікарських засобів.

Даний стан соціально-економічних детермінант негативно впливає на стан здоров'я населення України. В першу чергу це стосується ментального виснаження населення з наступним порушенням психіки та поведінки з надмірним вживанням алкоголю та психоактивних речовин та високим ризиком формування саморуйнівної поведінки, загострення існуючих та розвиток нових хронічних неінфекційних в тому числі соціально - значущих захворювань (ХНІЗ), ризик захворювання на інфекційні захворювання, підвищення рівня інвалідизації населення, ризик передчасної смерті в т.ч. без отримання

необхідної медичної допомоги.

Висновки. За результатами проведеного дослідження можна зробити висновок, що в умовах війни РФ проти України відмічається погіршення соціально-економічних детермінант та високий рівень їх негативного впливу на формування громадського здоров'я українського населення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. The European health report 2012: charting the way to well-being [Доклад о состоянии здравоохранения в Европе, 2012 г: курс на благополучие]. Copenhagen, WHO Regional Office for Europe, 2013 (<http://www.euro.who.int/en/what-we-do/data-and-evidence/european-healthreport-2012>)
2. Комиссия по социальным детерминантам здоровья. Ликвидировать разрыв в течение жизни одного поколения. Соблюдение принципа справедливости в здравоохранении путем воздействия на социальные детерминанты здоровья. Заключительный доклад Комиссии по социальным детерминантам здоровья. Женева, Всемирная организация здравоохранения, 2009 (http://www.who.int/social_determinants/thecommission/finalreport/ru/index.html).
3. Промежуточный отчет о социальных детерминантах и различиях по показателям здоровья в Европейском регионе ВОЗ исполнительное резюме. Копенгаген, Европейское региональное бюро ВОЗ, 2010 (http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0017/124460/e94370R.pdf)

ПРАВИЛА КЛАСИФІКАЦІЇ МЕДИЧНИХ ВИРОБІВ: ВИРОБИ ДЛЯ ІМПЛАНТАЦІЇ ТА ХІРУРГІЧНО ІНВАЗИВНІ ВИРОБИ ДОВГОТЕРМІНОВОГО ВИКОРИСТАННЯ (> 30 ДНІВ)

Слабкий Геннадій Олексійович

д.мед.н., професор
завідувач кафедри наук про здоров'я

Фейса Іван Іванович

асистент кафедри громадського здоров'я
Ужгородський національний університет
м. Ужгород, Україна

Картавцев Ростислав Леонідович,

к.мед.н.
генеральний директор
Державне українське об'єднання «Політехмед»
м. Київ, Україна

Анотація. Представлені правила класифікації медичних виробів для імплантації та хірургічно інвазивних виробів довготермінового використання (>30 днів), які базуються на Технічному регламенту щодо медичних виробів затвердженим Кабінетом Міністрів України з визначенням цільового призначення медичного виробу та з потенційним визначенням вразливості людського тіла, що пов'язано із застосуванням медичного виробу.

Ключові слова: вироби для імплантації та хірургічно інвазивні вироби довготермінового використання (> 30 днів); класифікація; правила.

Вступ. На національному рівні в Україні в впроваджується перший національний “Класифікатор медичних виробів” в редакції НК 024:2022, який розроблено у відповідності до існуючих на міжнародному рівні підходів з метою забезпечення уніфікованих підходів до технічної, економічної інформації і ідентифікації медичних виробів [1]. Вказаний класифікатор було розроблено на основі Технічних регламентів щодо медичних виробів, які уже діяли в країні [2-4]. При цьому необхідно зазначити, що з метою забезпечення

ефективного впровадження класифікатора на рівні виробників медичних виробів за нашою участю було розроблено методичні рекомендації «Класифікація медичних виробів», які затверджені наказом МОЗ України від 22.01.2020 р. № 142 [5].

Мета: проаналізувати і представити правила класифікації виробів для імплантації та хірургічно інвазивних виробів довготермінового використання (>30 днів).

Матеріали та методи. *Матеріали дослідження:* Національний класифікатор медичних виробів (НК 024:2022) та Технічні регламенти щодо медичних виробів, які затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 02.10.2013 № 753 «Про затвердження Технічного регламенту щодо медичних виробів». *Методи дослідження:* метод контент-аналізу та метод структурно логічного аналізу.

Результати та обговорення. Класифікація медичних виробів побудована на вразливості людського тіла з урахуванням потенційних ризиків, які можуть бути пов'язані з застосуванням конкретного медичного виробу. Такий підхід до проведення класифікації дозволяє застосовувати набір конкретних критеріїв, які об'єднуються в різний спосіб для визначення, таких важливих в медичній практиці показників як тривалість контакту виробу з тілом людини, ступінь інвазивності, а також співвідношення локального та системного ефектів застосування.

Класифікація медичних виробів має вплив на обсяг проведення його клінічного випробування та здійснення маркування, яке має проводити виробник. Відповідно до загальних правил класифікації медичних виробів вказується, що клас виробу визначає його цільове призначення, а не конкретні технічні характеристики медичного виробу. При цьому якщо виріб можна класифікувати за кількома правилами, то визначається його максимально можливий клас. В таблиці наведено правила класифікації медичних виробів для імплантації та хірургічно інвазивних виробів довготермінового використання (>30 днів), які визначені правилом/пунктом 16 Технічного регламенту щодо

медичних виробів. Це правило поширюється основному на ортопедичні, стоматологічні, офтальмологічні, серцево-судинні імплантати, а також імплантати м'яких тканин, що використовуються, наприклад, в пластичній хірургії.

Таблиця

Правила класифікації медичних виробів: вироби для імплантації та хірургічно інвазивні вироби довготермінового використання (> 30 днів)

Правило/пункт 16	Приклад
Усі медичні вироби, які імплантуються, а також хірургічні інвазивні медичні вироби довготривалого застосування відносяться до класу II-б, крім виробів, що призначені для:	<ul style="list-style-type: none"> - Ортопедичні замітники суглобів, крім імплантованих складових частин систем загальної заміни суглоба, які призначені для забезпечення функції, подібної до функції природного кульшового суглоба, природного колінного суглоба або природного плечового суглоба. - Зв'язки. - Шунти. - Стенти і клапани (наприклад, легеневі). - Внутрішньоочні лінзи. - Імплантати для нарощення тканини. - Периферичні судинні катетери. - Периферійні судинні протези та стенти. - Імплантати для статевого органу. - Шви, що не розсмоктуються, кістковий цемент та щелепно-лицеві імплантати, в'язкопружні хірургічні вироби, призначені спеціально для зовнішніх офтальмологічних хірургічних операцій¹
- розташування в зубах ³ . Такі вироби відносяться до класу II-а;	<ul style="list-style-type: none"> - Мости і коронки. - Стоматологічні пломбувальні матеріали та штифти. - Стоматологічні сплави, кераміка та полімери.
- використання в безпосередньому контакті з серцем, центральною системою кровообігу або центральною нервовою системою ² . Такі	<ul style="list-style-type: none"> - Протези клапанів серця. - Кліпси для аневризмів. - Судинні протези та стенти. - Центральні-судинні катетери. - Стенти для спинного хребта.

вироби відносяться до класу III;	- Електроди для ЦНС. - Серцево-судинні шви. - Постійні та тимчасові фільтри порожнистої вени. - Вироби для оклюзії. - Внутрішньоаортальний балон-насос. - Допоміжні вироби роботи зовнішнього лівого шлуночка.
- здійснення біологічного впливу або повного чи часткового поглинання. Такі вироби відносяться до класу III;	- Шви, що розсмоктуються
- проведення хімічних змін ⁴ у тілі (крім випадків, коли медичні вироби розташовані в зубах) або введення лікарських засобів ¹ . Такі вироби відносяться до класу III	- Акумуляторні системи введення неактивних лікарських засобів.
Випадки відступів від цих правил, вироби слід відносити до класу III	- Грудні імплантати
Випадки відступів від цих правил, вироби слід відносити до класу III	- Системи повної заміни стегнового, колінного та плечового суглобів і компоненти системи ¹ .

Пояснення:

Примітка 1: Ці продукти є імплантатами, тому що за нормальних умов значна кількість речовини залишається на місці операції після процедури. Якщо такі вироби містять тваринні тканини або їх похідні, на них поширюється Правило/пункт 25.

Примітка 2: Для закриття артеріотомії в периферичній судинній системі.

Примітка 3: Імплантати без біоактивних поверхонь, призначені для захисту зубів або протезів верхньо- чи нижньощелепної кістки, відносяться до Класу II-b та підпорядковуються загальному правилу. Гідроксиапатит вважається таким, що має біологічну дію, тільки якщо це стверджується та демонструється виробником.

Примітка 4: Пункт про хімічні зміни за цим правилом не відноситься до таких продуктів як кістковий цемент, коли хімічна зміна відбувається під час розміщення і не є довготерміною.

Відповідно до Технічного регламенту щодо медичних виробів, який затверджено Постановою КМУ від 2 жовтня 2013 р. № 753 медичний виріб інвазивний це медичний виріб, який повністю або частково вводиться в організм людини через його поверхню або отвір тіла. При цьому даним Технічним регламентом визначається, що усі медичні вироби, які імплантуються, а також хірургічні інвазивні медичні вироби довготривалого застосування відносяться до класу II-б, крім виробів, що призначені для:

- розташування в зубах. Такі вироби відносяться до класу II-а;

- використання в безпосередньому контакті з серцем, центральною системою кровообігу або центральною нервовою системою. Такі вироби відносяться до класу III;

- здійснення біологічного впливу або повного чи часткового поглинання.

Такі вироби відносяться до класу III;

- проведення хімічних змін у тілі (крім випадків, коли медичні вироби розташовані в зубах) або введення лікувальних засобів. Такі вироби відносяться до класу III.

Висновки. Правила класифікації медичних неінвазивних виробів для імплантації та хірургічно інвазивних виробів довготермінового використання (> 30 днів), базуються на Технічному регламенту щодо медичних виробів, який затверджено Кабінетом Міністрів України з визначенням їх цільового призначення та з визначенням потенційної вразливості людського тіла пов'язаних із застосуванням конкретного медичного виробу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Про затвердження національного класифікатора НК 24:2019 «Класифікатор медичних виробів». Наказ Мінекономрозвитку України від 05.02.2019 №159. Режим доступу: <https://www.dls.gov.ua/print-article/?pa=17537>. Назва з екрану.

2. Технічний регламент щодо медичних виробів. Постанова Кабінету Міністрів України від 02.10.2013 № 753. Режим доступу:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/753-2013-%D0%BF#Text>. Назва з екрану.

3. Технічний регламент щодо медичних виробів для діагностики *in vitro*. Постанова Кабінету Міністрів України від 02.10.2013 № 754. Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/npas/246787748>. Назва з екрану.

4. Технічний регламент щодо активних медичних виробів, які імплантують. Постанова Кабінету Міністрів України від 02.10.2013 № 755. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-2013-%D0%BF#Text>. Назва з екрану.

5. Класифікація медичних виробів. Методичні рекомендації. Наказ Міністерства охорони здоров'я України 22.01.2020 р. № 142. «Про затвердження методичних рекомендацій із застосування Технічного регламенту щодо медичних виробів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 02 жовтня 2013 року № 753, Технічного регламенту щодо медичних виробів для діагностики *in vitro*, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 02 жовтня 2013 року № 754, та Технічного регламенту щодо активних медичних виробів, які імплантують, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 02 жовтня 2013 року № 755» Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0142282-20#n232#Text>. Назва з екрану.

ОСОБЛИВОСТІ СУДИННИХ ДОСТУПІВ У ХВОРИХ ІЗ ТЕРМІНАЛЬНОЮ СТАДІЄЮ ХРОНІЧНОЇ ХВОРОБИ НИРОК

Стрижак Павло Васильович

пошукач вищої освіти, медичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Вайнагій Ольга Михайлівна

к.м.н., доцент
доцент кафедри загальної хірургії
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Вступ. Хронічна хвороба нирок (ХХН) – це порушення структурної будови або функції нирок, яке триває 3 місяці і більше. Головними причинами виникнення даної патології є (рис. 1): діабет, кров'яна гіпертензія, захворювання ниркових клубочків, полікістоз нирок, різні запальні захворювання (пієлонефрит, хронічний гломерулонефрит), системні аутоімунні захворювання (ревматоїдний артрит, системний червоний вовчак) та інші.

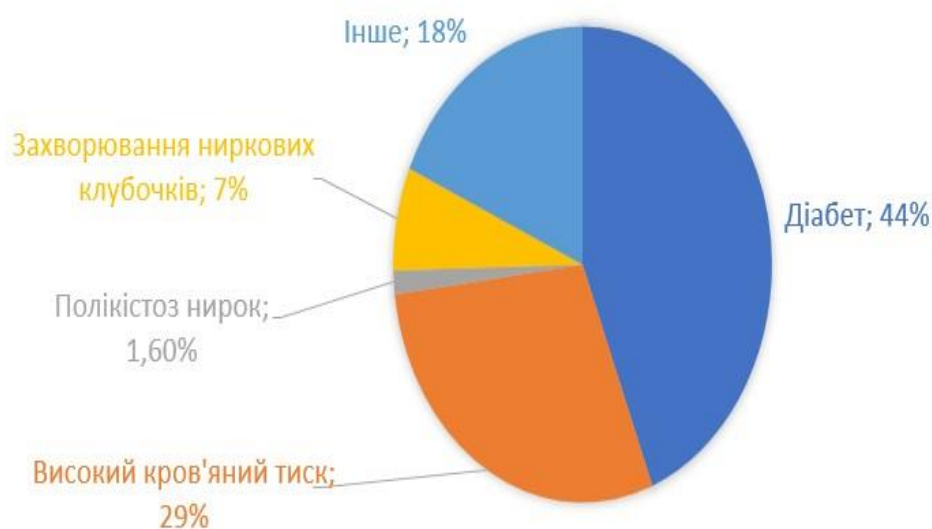

Рис. 1: Причини виникнення ХХН

Незалежно від причини наслідком ХХН є зменшення працюючої тканини нирок, що призводить до порушення гомеостазу всього організму. Кількість нефронів значно зменшується і залишкові нефрони починають працювати з

більшим навантаженням, що також обумовлює їх зміни і смерть. Одним з найпоширеніших методів терапії термінальної стадії ХХН є гемодіаліз.

Гемодіаліз - це процедура лікування ниркової недостатності, при якій відбувається очищення крові в діалізованому апараті, тобто без участі вашого організму. В ході процедури гемодіалізу відбувається видалення з організму токсичних продуктів обміну речовин, нормалізація порушень водного та електролітного балансів. Метод заснований на принципі дифузії та конвекції речовин з малою та середньою молекулярною масою через напівпроникну мембрану, що дозволяє видалити з крові токсичні речовини та продукти метаболізму. Прямими показаннями до процедури гемодіалізу є зниження швидкості клубочкової фільтрації до 15 – 10 мл/хв, концентрація сечовини у крові перевищує 30 ммоль/л, креатину — більше 700 мкмоль/л, також коли у хворих спостерігаються гіперкаліємія, метаболічний ацидоз тощо.

При проведенні процедури потрібно очистити від токсинів великий об'єм крові за відносно короткий період часу. Звичайні кровоносні судини не можуть забезпечити достатній потік крові для цієї процедури, тому необхідним є формування спеціального судинного доступу. Він забезпечує якісне транспортування крові з тіла до гемодіалізованого апарату і назад.

Гемодіалізовий доступ - це пристрій, що дає доступ в кровотік пацієнта, який знаходиться під шкірою. Найчастіше доступ локалізується на руці або нозі, і дозволяє швидко, безпечно і ефективно підключатися до апарату гемодіалізу.

Існує три основні типи судинних доступів при гемодіалізі: артеріо-венозна фістула, судинний протез та тунельний катетер. Артеріо-венозна фістула (АВФ) є найбільш поширеним типом судинного доступу. Цей вид судинного доступу формується хірургічним шляхом. Пацієнту виконують операцію в ході якої хірург з'єднує одну з артерій з веною під шкірою на передпліччі, плечі або в зоні анатомічної табакерки «неробочої» руки.

Внаслідок формування фістули велика кількість крові з артерії надходить у вену під великим тиском. За кілька тижнів або місяців вена розширюється і

перекачує більше крові. Цей процес називається дозріванням. Саме це й збільшує об'єм крові, яку може профільтрувати діалізатор за одиницю часу. Оскільки фістулі потрібен час для дозрівання, вона не може бути використана для гемодіалізу відразу ж після її формування.

Артеріовенозна фістула працює протягом багатьох років, якщо за нею добре доглядати. Усі звичайні, щоденні дії можна легко виконувати рукою з артеріовенозною фістулою.

Ціль роботи. На основі аналізу статистичних даних зробити висновки щодо частоти використання артеріовенозної фістули як одного з варіантів судинного доступу у хворих на хронічну хворобу нирок. Дослідити найчастіші місця її локалізації.

Матеріали і методи. Матеріалами для дослідження виступив національний реєстр хворих на хронічну хворобу нирок та пацієнтів з гострим пошкодженням нирок. Був проведений ретроспективний аналіз даних та на його основі зроблені висновки.

Результати та обговорення. Проаналізувавши статистичні дані (Таблиця 1) було встановлено, що станом на 2020 рік кількість українців хворих на хронічну хворобу нирок, яким проводилась процедура гемодіалізу склала 8 717 осіб. З них хворих з артеріовенозною фістулою 8 227 осіб, що складає 94,4% від загальної кількості, з тунельним катетером 240 осіб, що складає 2,8% від загальної кількості, з судинним протезом 81 особа, що складає 0,9% від загальної кількості та ще у 169 осіб спостерігаються інші типи судинних доступів, що складає 1,9% від загальної кількості. Отже найчастіше серед варіантів судинних доступів обирають артеріовенозну фістулу.

Що ж до її локалізації (Таблиця 2), то серед 8 277 українців з цим типом доступу в 6 137 осіб вона локалізується на нижній третині передпліччя, що

складає 74,6% від загальної кількості, у 1506 осіб артеріовенозна фістула локалізується на середній третині передпліччя, що складає 18,3% осіб, у 362 осіб доступ локалізується на нижній третині плеча, що складає 4,4% і у 222 осіб фістула розташовується в зоні анатомічної табакерки, що складає 2,7% осіб від загальної кількості.

Таблиця 1

Розподіл хворих на ХХН, які лікувались ГД за типами судинних доступів

№	Адміністративні території	Кількість хворих, які лікувались ГД, ГДФ	з них хворі з типами судинних доступів:							
			артеріо-венозна фістула		тунельний катетер		судинний протез		інші	
			абс. дані	%	абс. дані	%	абс. дані	%	абс. дані	%
	Україна	8717	8227	94,4%	240	2,8%	81	0,9%	169	1,9%
1	АР Крим	0	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%
2	Вінницька	369	336	91,1%	1	0,3%	4	1,1%	28	7,6%
3	Волинська	296	275	92,9%	20	6,8%	1	0,3%	0	0,0%
4	Дніпропетровська	302	297	98,3%	3	1,0%	1	0,3%	1	0,3%
5	Донецька	588	588	100,0%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%
6	Житомирська	295	293	99,3%	0	0,0%	2	0,7%	0	0,0%
7	Закарпатська	269	263	97,8%	6	2,2%	0	0,0%	0	0,0%
8	Запорізька	486	372	76,5%	31	6,4%	3	0,6%	80	16,5%
9	Івано-Франківська	505	504	99,8%	1	0,2%	0	0,0%	0	0,0%
10	Київська	410	394	96,1%	7	1,7%	1	0,2%	8	2,0%
11	Кіровоградська	295	290	98,3%	0	0,0%	5	1,7%	0	0,0%
12	Луганська	35	29	82,9%	4	11,4%	2	5,7%	0	0,0%
13	Львівська	557	539	96,8%	18	3,2%	0	0,0%	0	0,0%
14	Миколаївська	169	167	98,8%	0	0,0%	1	0,6%	1	0,6%
15	Одеська	284	282	99,3%	2	0,7%	0	0,0%	0	0,0%
16	Полтавська	214	209	97,7%	0	0,0%	1	0,5%	4	1,9%
17	Рівненська	239	237	99,2%	0	0,0%	2	0,8%	0	0,0%
18	Сумська	311	303	97,4%	2	0,6%	1	0,3%	5	1,6%
19	Тернопільська	265	252	95,1%	13	4,9%	1	0,4%	0	0,0%
20	Харківська	419	385	91,9%	28	6,7%	2	0,5%	4	1,0%
21	Херсонська	176	171	97,2%	1	0,6%	4	2,3%	0	0,0%
22	Хмельницька	340	340	100,0%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%
23	Черкаська	485	438	90,3%	43	8,9%	3	0,6%	1	0,2%
24	Чернівецька	130	128	98,5%	0	0,0%	2	1,5%	0	0,0%
25	Чернігівська	365	308	84,4%	22	6,0%	3	0,8%	32	8,8%
26	м.Київ	913	828	90,7%	38	4,2%	42	4,6%	5	0,5%
27	м.Севастополь	0	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%

**Розподіл хворих на ХХН, які лікувались ГД за локалізацією
артеріо-венозних фістул**

№	Адміністративні території	Кількість хворих з артеріо-венозною фістулою	з них, за локалізацією фістули:							
			Нижня третина передпліччя		Середня третина передпліччя		Нижня третина плеча		Анатомічна табакерка	
			абс. дані	%	абс. дані	%	абс. дані	%	абс. дані	%
	Україна	8227	6137	74,6%	1506	18,3%	362	4,4%	222	2,7%
1	АР Крим	0	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%
2	Вінницька	336	325	96,7%	10	3,0%	1	0,3%	0	0,0%
3	Волинська	275	193	70,2%	13	4,7%	19	6,9%	50	18,2%
4	Дніпропетровська	297	197	66,3%	56	18,9%	14	4,7%	30	10,1%
5	Донецька	588	586	99,7%	0	0,0%	2	0,3%	0	0,0%
6	Житомирська	293	283	96,6%	8	2,7%	2	0,7%	0	0,0%
7	Закарпатська	263	255	97,0%	8	3,0%	0	0,0%	0	0,0%
8	Запорізька	372	97	26,1%	107	28,8%	110	29,6%	58	15,6%
9	Івано-Франківська	504	463	91,9%	38	7,5%	3	0,6%	0	0,0%
10	Київська	394	212	53,8%	166	42,1%	13	3,3%	3	0,8%
11	Кіровоградська	290	279	96,2%	9	3,1%	2	0,7%	0	0,0%
12	Луганська	29	2	6,9%	6	20,7%	17	58,6%	4	13,8%
13	Львівська	539	450	83,5%	73	13,5%	16	3,0%	0	0,0%
14	Миколаївська	167	124	74,3%	33	19,8%	9	5,4%	1	0,6%
15	Одеська	282	175	62,1%	53	18,8%	41	14,5%	13	4,6%
16	Полтавська	209	69	33,0%	127	60,8%	11	5,3%	2	1,0%
17	Рівненська	237	187	78,9%	48	20,3%	0	0,0%	2	0,8%
18	Сумська	303	235	77,6%	63	20,8%	5	1,7%	0	0,0%
19	Тернопільська	251	221	88,0%	26	10,4%	2	0,8%	2	0,8%
20	Харківська	385	341	88,6%	30	7,8%	14	3,6%	0	0,0%
21	Херсонська	171	145	84,8%	24	14,0%	2	1,2%	0	0,0%
22	Хмельницька	340	312	91,8%	23	6,8%	5	1,5%	0	0,0%
23	Черкаська	438	314	71,7%	105	24,0%	16	3,7%	3	0,7%
24	Чернівецька	128	102	79,7%	23	18,0%	3	2,3%	0	0,0%
25	Чернігівська	308	208	67,5%	84	27,3%	4	1,3%	12	3,9%
26	м.Київ	828	362	43,7%	373	45,0%	51	6,2%	42	5,1%
27	м.Севастополь	0	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%

Висновки. Проаналізувавши подані статистичні дані, робимо висновок, що у більшості випадків для забезпечення достатнього потоку крові у хворих на хронічну хворобу нирок, які лікуються гемодіалізом, обирають саме артеріовенозну фістулу (рис. 2) і найчастіше даний тип доступу локалізується на нижній третині передпліччя (рис. 3), що забезпечує адекватне проведення

процедури та вирізняється найменшим ризиком виникнення можливих ускладнень.

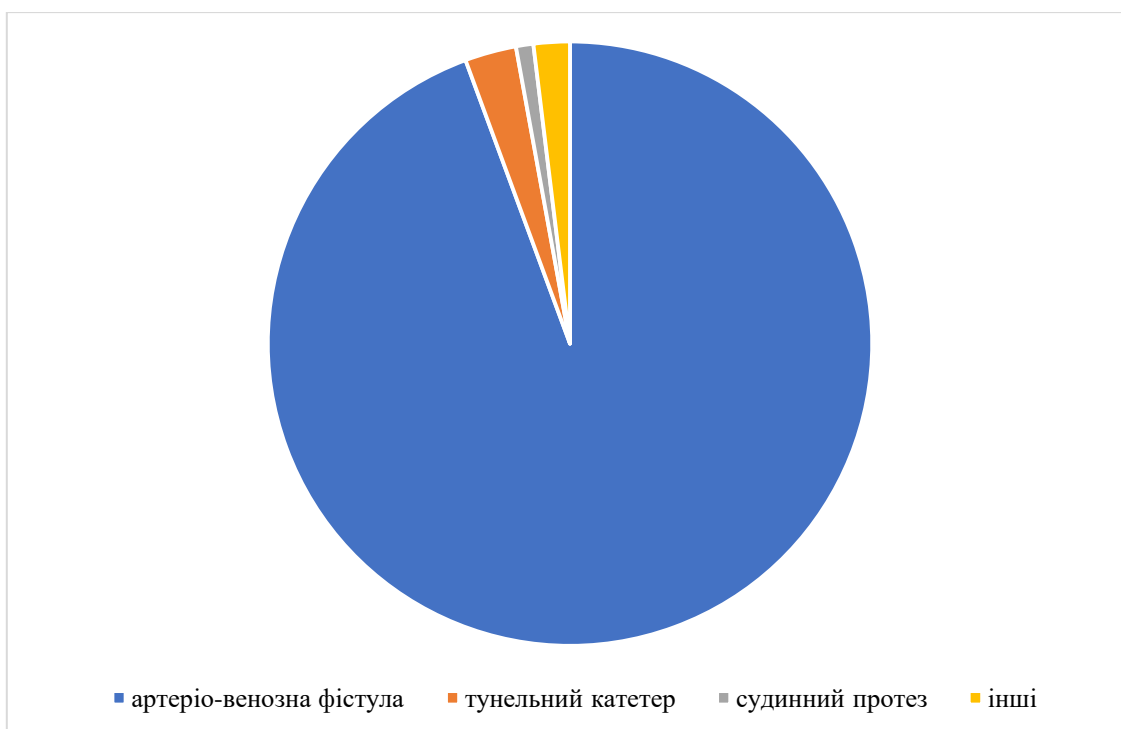

Рис. 2: Розподіл хворих за типами судинних доступів

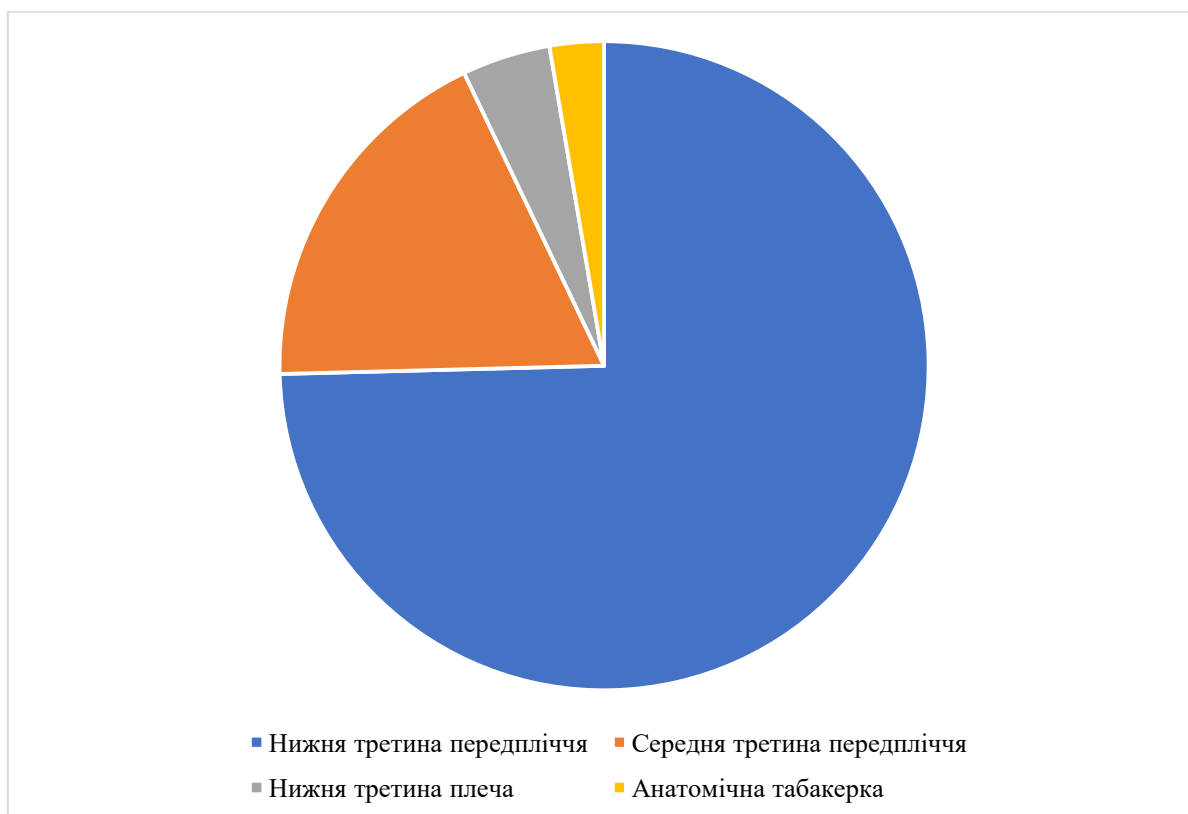

Рис. 3: Розподіл хворих за локалізацією артеріо-венозних фістул

Дослідження говорять нам, що фістула стала найкращим доступом з існуючих сьогодні. Крім того, з'явилися нові хірургічні методи в створенні фістули, а також нові способи пункції і шляхи збереження судин. Все це зробило фістулу найкращою для пацієнтів.

Артеріовенозна фістула є найкращим видом судинного доступу, тому що вона забезпечує оптимальний потік крові на найбільш тривалий час, вирізняється найменшим ризиком можливих ускладнень, зокрема, розвитку інфекцій. Також великою перевагою АВ фістули є те, що з нею можна виконувати щоденні дії без ризику виникнення ускладнень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Національний реєстр хворих на хронічну хворобу нирок та пацієнтів з гострим пошкодженням нирок 2020 рік.
2. Подготовка к гемодиализу [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://eurecamed.com.ua/ru/services/preparation_for_hemodialysis
3. Гемодиализ экстракорпоральное очищение крови [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.bb Braun.ru/ru/patients/renal-care-forpatients/diagnosis-renal-failure/hemodialysis.html>
4. Фістула для гемодіалізу – особливості, спосіб життя і ускладнення [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://goodnet.org.ua/?p=25184>
5. Фістула для гемодіалізу — що це таке [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://diagnoza.net.ua/nirki/fistula-dlya-gemodializu-shho-ce-take.html>
6. Гемодіаліз нирок протез судинний. Артеріовенозна фістула для гемодіалізу [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://intaplus.com.ua/?p=28652>
7. Гемодіаліз – гемодіалізний доступ [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://jak.koshachek.com/articles/gemodializ-gemodializnij-dostup.html>
8. Артеріовенозна фістула (АВ) як найкращий вибір для гемодіалізу [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://mukachevorada.gov.ua/news/arteriovenozna-fistula-av-yak-dlya-gemodializu>

ОЦЕНКА МОРФОЛОГИЧЕСКОГО СОСТОЯНИЯ ПОЧЕК ПОТОМСТВА, РОЖДЕННЫХ ОТ МАТЕРЕЙ С ХРОНИЧЕСКИМ ТОКСИЧЕСКИМ ГЕПАТИТОМ

Чориева З. Ю.

Ст. преподаватель
Термезского филиала Ташкентской
медицинской академии

Адилбекова Д. Б.

Доктор медицинских наук
Ташкентская медицинская академия,
Ташкент, Узбекистан

Введение. В современной медицине одной из актуальных проблем является решение задач по снижению детской заболеваемости и смертности. Проблема воздействия различных неблагоприятных факторов на потомство несет в себе не только медицинское, но и огромное социальное значение. Связано это с тем, что в последние десятилетия во всем мире отмечается демографический кризис - снижается рождаемость и, несмотря на развитие технологий в медицине, наблюдается высокая смертность новорожденных [2, 4, 5, 7]. К данной проблеме можно отнести и тот факт, что увеличилось число женщин фертильного возраста с различными экстрагенитальными заболеваниями, среди которых особое место занимают патологии гепатобилиарной системы. Среди многих проблем перинатологии наиболее актуальной является оценка степени повреждающего влияния хронической патологии печени матери на морфологическое формирование, становление органов и систем плода и потомства [3, 6, 8]. Несмотря на широкую изученность различных патологии печени, до настоящего времени недостаточно изучены влияние патологии печени матери на процессы постнатального морфогенеза почек потомства.

Цель исследования изучить морфологическое состояние почек потомства, рожденные от матерей с хроническим токсическим гепатитом в

ранние постнатальные периоды развития их.

Материалы и методы исследования. Объектом нашего морфологического исследования явились материалы из почек потомства, рожденные от матерей с экспериментальным сахарным диабетом на 3, 7, 14, 21 сутки постнатальной жизни. Экспериментальной модель хронического токсического гепатита создавались шестикратным (1 раз в неделю) внутрибрюшинным введением алкалоида гелиатрина из расчета 0,5 мг/ 100г веса животных (Каримов Х. Я., 2004). В работе использованы морфологические, морфометрические, инъекции сосудов, электронномикроскопические и вариационно-статические методы исследования.

Результаты. Наши исследования показывают, что у крысят, рожденных от матерей с хроническим токсическим гепатитом микроструктура почек у новорожденных крысят (3-7-сутки), характеризовались более низким уровнем морфологической дифференцировки. Выявлялись тубулоинтерстициальный нефрит, лимфоцитарная инфильтрация почечной интерстиции и отек. Выявляются большое количество формирующихся нефронов, которые в отличие от животных контрольной группы располагаются не в два, а в три ряда. В связи с этим ширина нефрогенного слоя больше, чем у животных контрольной группы. Большинство почечных телец находятся в более низкой стадии развития. Наружный листок капсул нефронов состоят из низкопризматического, а не из плоского эпителия, как у животных контрольной группы. Местами встречаются скопления призматических клеток без четкого деления на клубочки и капсулы. На поле зрения меньше сформированных клубочков, по сравнению у животных контрольной группы. Такая картина сочетается с расширением и полнокровием находящихся здесь капиллярных петель. Другие отделы нефрона также характеризуется меньшей степенью зрелостью. Менее выраженной зрелостью характеризуются и другие отделы нефронов. В проксимальных извитых канальцах, выстланных более высоким, чем в контроле, эпителием, щеточные каемки отсутствуют. В мозговом

веществе находятся значительные прослойки соединительной ткани и небольшое количество собирательных канальцев.

Исследование гистоморфологического состояния почек крысят на 14-21 сутки постнатальной жизни показали, что процессы постнатального морфофункционального становления почек замедляются. Встречаются еще отдельные формирующиеся нефроны, в эти сроки у контрольных крысят морфофункциональное становление почек уже завершается. На фоне такой морфологической незрелости отмечаются умеренные дистрофические изменения, почечные канальцы расширены и заполнены слущенными эпителиальными клетками.

Местами обнаруживаются сосудистые изменения в виде застойных явлений, резкое расширение междольковых артериол и капилляров, агрегацией содержащихся в них эритроцитов. В паренхиме коркового и мозгового слоев обнаружены очаговые инфильтраты мононуклеарными клетками. Отмечалось увеличение объема почек плода, являющиеся как критерий диабетической фетопатии.

Обсуждение. Таким образом, хронический токсический гепатит матери приводят к изменению морфофункционального состояния важнейшего органа плода, как почка у новорожденного и развивающегося потомства. Выявленные патоморфологические изменения в сосудисто-тканевых структурах почки потомства в ранние периоды постнатального развития имеют очень большое научно-практическое значение.

В механизме возникновения вторичных поражений почек потомства является результатом структурной перестройки почки в антенатальном и постнатальном периоде под влиянием извращенных продуктов обмена, метаболитов, которые образовались в большом количестве в крови матери, из-за нарушений дезинтоксикационной функции печени матери, а так же в результате изменений качественных и количественных показателей грудного молока у матери и аутоиммунных нарушений, имеющее место при хроническом токсическом поражении печени у матери [9, 10, 11, 12].

ЛИТЕРАТУРА

1. Адилбекова Д. Б. Морфологические аспекты постнатального становления органов желудочно-кишечного тракта и печени у потомства, рожденного и вскормленного самками с хроническим токсическим гепатитом : научное издание / Д. Б. Адилбекова // Вестник Ташкентской Медицинской Академии. - Ташкент, 2017. - №4. - С. 33-36.

2. Аушева Ф. Х. Развитие почек и процессы свободнорадикального окисления у новорожденных и детей раннего возраста, рожденных у матерей с неблагоприятным течением беременности / Ф. Х. Аушева, Г. М. и др. // Педиатрия (Журнал имени Г. Н. Сперанского). - М., 2007. - №6. - С. 15-20.

3. Гойибова Н. С., Лим В. И., Ишкабулова Г. Д., Хайдарова Х. Р. Функция почек у недоношенных новорожденных, родившихся от матерей с преэклампсией // Достижения науки и образования. - 2019. - № 10 (51). С. 59-63.

4. МаксUTOва Н. Н. Функциональное состояние почек у больных сахарным диабетом с сопутствующим гипотиреозом / Н. Н. МаксUTOва, У. А. Касымов // Современные проблемы биохимии и эндокринологии: Матер. науч.-практ. конф. с международным участием, посвящ. 90-летию со дня рождения Я. Х. Туракулова. - Т., 2006. - С. 216-217.

5. Назарова М. Б., Адилбекова Д. Б. Морфологическая характеристика печени потомства и матери в условиях хронического токсического гепатита // Журнал: International scientific journal of Viruni Vol. 1, Issue 1. Aug. (2022),

6. Сергеева К. М. Функциональное состояние почек у детей, рожденных от матерей, больных сахарным диабетом / К. М. Сергеева, Т. Е. Заячникова // Нефрология. - СПб, 2001. - №3. - С. 85-88.

7. Тулеметов С. К. Структурно-функциональные особенности постнатального развития почек у потомства в условиях хронической интоксикации материнского организма: научное издание / С. К. Тулеметов // Проблемы биологии и медицины. - 2014. - №3 (78). – С.29.

8. Тухтаев К. Р., Зокирова Н. Б., Тухтаев Н. К., Тулеметов С. К., Амируллаев О. К. Постнатальное становление органов и систем потомства в

условиях хронической интоксикации через организм матери // Проблемы биологии и медицины. - 2013. - №3 (74). – С.93.

9. Albertoni Borghese MF, Ortiz MC, Balonga S, Moreira Szokalo R, Majowicz MP. The Role of Endothelin System in Renal Structure and Function during the Postnatal Development of the Rat Kidney // PLoS One. 2016 Feb 12;11(2):e0148866.

10. Almansour, M., Jarrar, Q. B., Battah, A., Jarrar, B Morphometric alterations induced by the toxicity of variable sizes of silver nanoparticles //International Journal of Morphology, 2015; 33(2), pp. 544-552.

11. Bedir R, Tumkaya L, Mercantepe T, Yilmaz A. Pathological Findings Ob-served in the Kidneys of Postnatal Male Rats Exposed to the 2100 MHz Electromagnetic Field //Arch Med Res. 2018 Oct;49(7):432-440.

ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ВНУТРІШНЬОПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ТА ЧИННИКИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ЙОГО ЗМІНИ

Чорна Валентина Володимирівна

доцент, к.мед.н, кафедри
медицини катастроф та військової медицини
Вінницького національного медичного університету

Бойко Валерія В'ячеславівна

Бегма Марія Андріївна

студентки 5 курсу медичного факультету № 1,
Вінницького національного медичного університету
ім. М. І. Пирогова, м. Вінниця, Україна

Вступ. Неоголошена війна зі сторони рф почалась з 2014 р. і загострилась з 24 лютого 2022 р. у зв'язку з повномасштабним вторгненням рф. Міграція осіб з південно-східних областей зі свого постійного місця проживання призвела до збільшення внутрішньопереміщених осіб (ВПО) з початком повномасштабної війни більше 4,9 млн. (1,7 млн. 2016 р.) по різних регіонах України і європейським країнам.

Адаптація до нового місця переселення, до нового етносередовища, цінностей у кожній родині відбувалось по-різному. На сьогодні зруйновано вщент 144 об'єкта медичних закладів, 406 закладів освіти (1000 пошкоджених медичних закладів, 2,6 тис. закладів освіти) 5,7 млн. українських школярів живуть в умовах бойових дій, засинаючи і прокидаючись під звуки повітряної тривоги, вибухів, змушені ховатись в укриття в будь-який час доби. Дві третини дітей України стали внутрішньопереміщеними особами.

У понад 2,4 млн українців зруйнуванні житлові будинки. Рівень переселенців виріс в рази у порівнянні з 2014р., а відтак і погіршився їх психоемоційний стан. Тривога, розпач, неможливість самостійно впоратися зі своїми негативними нав'язливими думками, сум за рідними – це те, що відчуває кожна внутрішньопереміщена особа.

Погіршення морального стану ВПО насамперед пов'язано з тим, що

негативні думки заважають людині адекватно сприймати життєві складнощі та боротися з ними, це призводить до тривожних, депресивних думок. Через наслідки війни ВПО потребують термінової психолого-психіатричної допомоги, діагностики, корекції, лікування.

Ціль роботи. Дослідити рівень тривожності та депресії ВПО впродовж 2020/2023 р.р. під час довготривалої війни з рф проти України.

Матеріали та методи. У дослідженні взяло участь 173 ВПО (57,8% жінок та 42,2% чоловіків) у 2020/2023р.р., які на час анкетування перебували у різних регіонах України. Респонденти проходили тестування в індивідуальній, анонімній та добровільній формі. Використовувалась методика за шкалою депресії Бека.

Результати та обговорення. Психічний стан ВПО залежить від бойових подій, свідками чи жертвами яких вони стали, що сприяє появі психологічної травми. Ці події призводять до змін на вегетативному рівні організму постійний головний біль, психогенні болі, порушення діяльності серцево-судинної системи, зміни на емоційному рівні – тривога, дратівливість, страх, агресивність, гнів, зміни на когнітивному рівні – труднощі концентрації уваги, втрата інтересу до життя, навчання, роботи, порушення пам'яті, зміни на рівні поведінки – замкненість, неадекватність, схильність до шкідливих звичок (алкоголь, наркотики).

На основі проведеного тестування встановили, що у 43,8% осіб, з яких 59,3% жінок та 40,7% чоловіків, наявні загальні симптоми депресії: відчуття самотності, тривожності, спустошення, безнадії, дратівливості, провини, зниження енергії, втома або загальне «уповільнення», труднощі зі сном, зниження апетиту, головний біль, думки про самогубство та інше.

За результатами нашого дослідження у ВПО встановлено ознаки розвитку депресивного розладу у жінок до 30 років - 40,5%, до 40 років - 32,4%, до 50 років - 40,7%. Серед чоловіків до 30 років – 44,4%, до 40 років – 27,8%, до 50 років – 27, 8% (рис. 1).

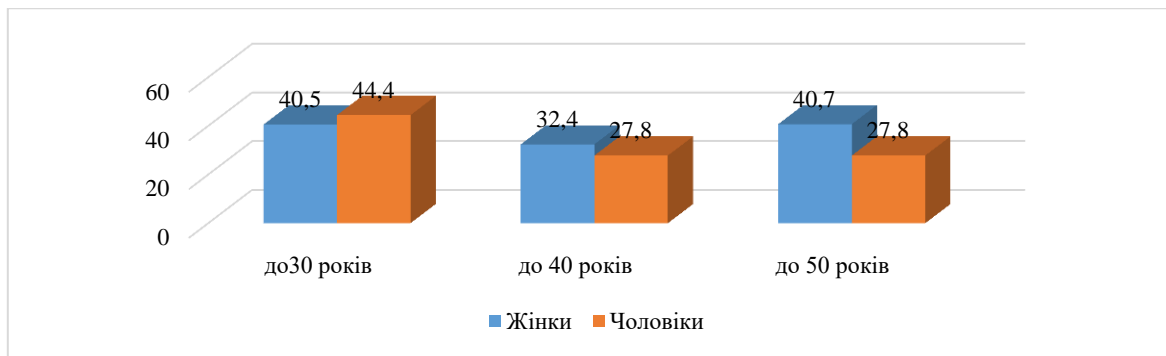

Рис. 1. Питома вага ознак депресивного синдрому у жінок, чоловіків ВПО, %

За даними МОЗ України кожна п'ята людина в Україні найближчим часом матиме важкі психічні травми, і кожна десята відчує тривогу, депресію, психосоматичні розлади середнього та важкого ступеню, які можуть тривати від 7 до 10 років. Легкий ступінь депресії (10-15 балів) яка є захворюванням «субдепресія». Хворий потребує консультації у психолога. Серед жінок ВПО легкий ступінь - 52,6%; помірний ступінь (16-19 балів) - 26,3% при цьому людина занурюється в свої проблеми, сумує, стає млявою через нестачу енергії; важкий ступінь (20-29 балів) - 21,1% при такому ступені людина живе, працює «на автоматі», страждає психологічна, емоційна, когнітивна сфера, у такому стані вона здатна скоїти суїцид. За результатами дослідження 61,5% чоловіків мали ознаки легкого ступеня депресії, 30,8% середнього, 7,7% важкого. На (рис. 2) відмічаємо найуразливішу групу серед 21,1% жінок, яким вже необхідна психіатрична допомога. Тому що такий стан призведе до суїциду, так і в 7,7% серед чоловіків.

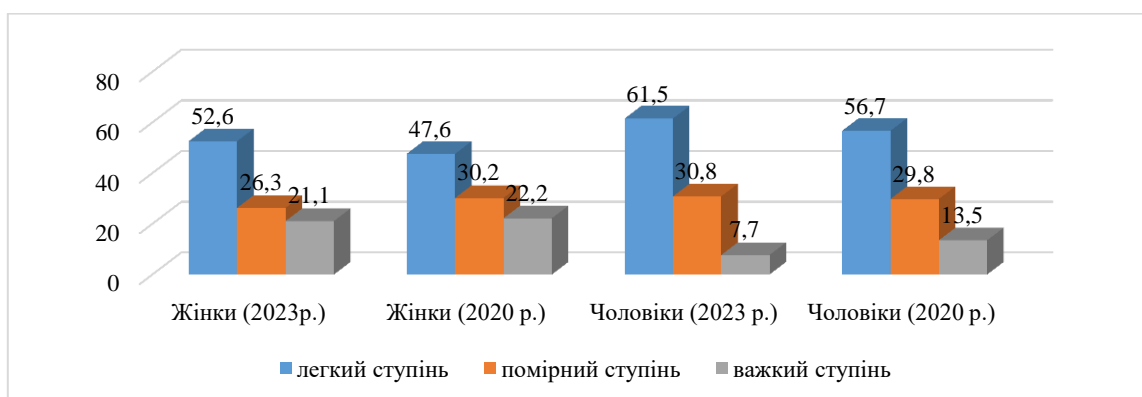

Рис. 2. Питома вага ступенів важкості депресивного синдрому у жінок, чоловіків ВПО у 2020/2023 р.р., %

Респонденти за результатами дослідження стверджували, що їм погано і сумно - 45,2%; відчувають тривогу з приводу свого майбутнього - 53,4%, не задоволені своїм життям - 57,5%; доводиться робити зусилля, щоб змусити себе працювати - 54,8%, почали гірше спати і прокидаються втомленими - 50,7%. Беручи до уваги результати дослідження, які були проведено у 2020 році та, порівнявши з даними сьогодення, бачимо, що особи як чоловічої, так і жіночої статі почали в більшій мірі відчувати тривогу з приводу майбутнього, не задоволені життям 55,0% (2020 р), 61,6% (2023 р.).

ВПО мають проблеми зі сном, відмічають погіршення психічного здоров'я: ознаки тривожного та депресивного реагування, предиктори розвитку емоційного вигорання (рис. 3).

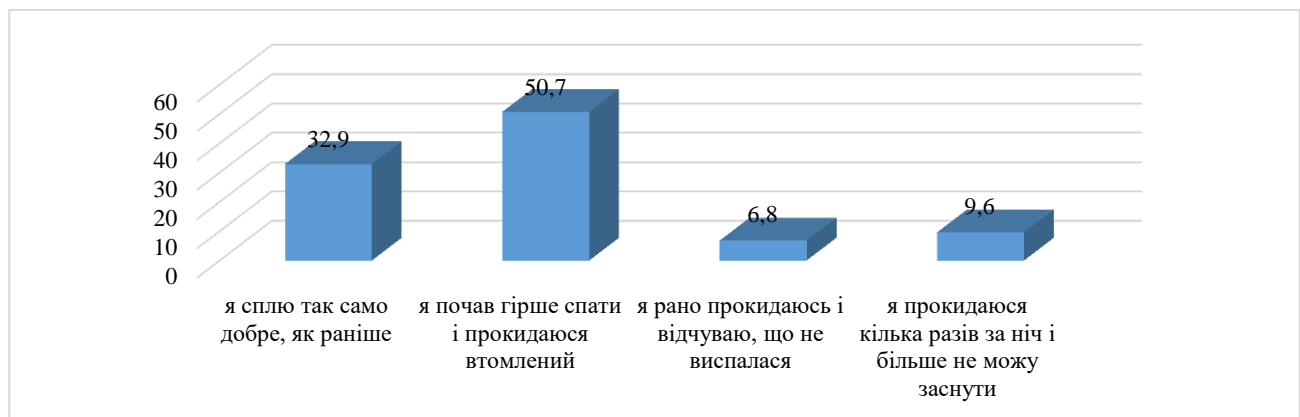

Рис. 3. Питома вага відповідей ВПО щодо погіршення психічного здоров'я, %

За результатами дослідження 45,2% респондентів стверджували, що їм погано і сумно; 53,4% відчувають тривогу з приводу свого майбутнього, 57,5% не задоволені своїм життям; 54,8% - доводиться робити зусилля, щоб змусити себе працювати, 50,7% - почали гірше спати і прокидаються втомленими.

Проведене анкетування підтверджує, що за період з 2020 до 2023 р.р. відбулося значне погіршення психологічного стану ВПО на 7% щодо здатності протистояти життєвим труднощам та впевнено дивитись у майбутнє, будувати плани та здійснювати мрії. Таким особам необхідна якісна, вчасна психологічна допомога, консультація, діагностика та лікування.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладений матеріал, слід констатувати, що психоемоційний стан осіб як чоловічої, так і жіночої статі значно погіршився у порівнянні 2020/2023 р.р., що пов'язано передусім з повномасштабним вторгненням РФ на територію України. Також можемо відмітити, що як жінки, так і чоловіки, більш схильні до розвитку депресивних розладів.

Проведене анкетування підтверджує, що відбулося значне погіршення психологічного стану українців, яким необхідно перша психологічна допомога де б він не був. Методи необхідно використовувати різні: заспокоїти людину, яка знаходиться в стані дистресу, допомагати їй почуватися в безпеці та спокої; оцінити потреби, захистити людину від психологічної травми, надати емоційну підтримку, допомогти в задоволенні нагальних основних потреб, таких як їжа, вода, ковдра або тимчасове місце проживання, допомогти людям у доступі до інформації, послуг та соціальної підтримки.

Рекомендації ВПО:

1. Не потрібно відмовлятися від планів на "після війни", сконцентруватись на сьогоднішні та жити «тут і зараз».
2. Діяти, без вагань та значних роздумів. Можна розпочати з маленьких справ, це буде допомагати фокусуватись на подіях.
3. Бути активним, на скільки це буде можливо. Працювати, організовувати проведення часу з близькими та робити те, що буде Вас надихати.
4. Хвалити себе навіть за найменші виконані справи, перемоги.
5. Обов'язково спілкуватися, про те, що Вас турбує, не тримати погані думки всередині.
6. Добре висипатись, більше рухатись, повноцінно харчуватись.
7. При погіршенні психоемоційного стану рекомендуємо звернутись до психолога.

CHEMICAL SCIENCES

КОМБІНОВАНІ ХІМІКО-МАТЕМАТИЧНІ ЗАВДАННЯ В БРАЗИЛЬСЬКОМУ СТИЛІ НА ТЕМУ ДЖАЗОВОЇ ПІСНІ

Ткач В. В.

Чернівецький національний університет
ім. Ю. Федьковича, Україна

Кушнір М. В.

Підлубна С. І.

Чернівецький міський ліцей №5 «Оріянна», Україна

Петрусяк Т. В.

Чернівецька музична школа №1, Україна

Останнім часом, діти поступово втрачають інтерес до вивчення точних та природничих наук. Це пояснюється рядом об'єктивних та суб'єктивних факторів, одним із яких є недосконалість традиційного педагогічного підходу до учнів.

Одним із засобів зацікавлення учнівської аудиторії до пояснюваного матеріалу є задіяння міжпредметних зв'язків. Хімічний матеріал дозволяє підібрати міжпредметні зв'язки хімії із будь-яким предметом шкільної програми – як природничо-математичного, так і суспільно-гуманітарного та мистецького циклу, включаючи музику, що буде показано у даній роботі.

Тут подані три приклади оригінальних задач. При її підготовці автори орієнтувалися на типи та рівень складності завдань іспитів з хімії, які були задані у різні роки у школах різних штатів Бразилії. В них формулювання умови задачі здійснюється через переосмислення текстів відомих пісень з точки зору хімічних речовин або процесів, що описуються у них.

Тут подані завдання, засновані на пісні «The boy next door» (муз. Р. Блейна, сл. Х. Мартіна):

The moment I saw him smile
I knew he was just my style

My only regret is we've never met
Though I dream of him all the while

But he doesn't know I exist
No matter how I may persist
So it's clear to see there's no hope for me
Though I live at fifty-one-thirty-five Kensington Avenue
And he lives at fifty-one-thirty-three

How can I ignore the boy next door
I love him more than I can say
Doesn't try to please me
Doesn't even tease me
And he never sees me glance his way

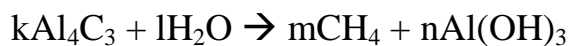
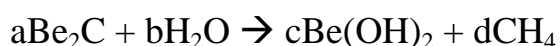
And though I'm heart-sore, the boy next door
Affection for me won't display
I just adore him
So I can't ignore him
The boy next door
I just adore him
So I can't ignore him
The boy next door

Як і «Trolley song», ця пісня була написана для спершу бродвейського мюзиклу, а потім і фільму «Meet me in St. Louis». Цей джазовий стандарт описує несподівану приховану любов, що її лірична героїня проявляє до хлопця, що живе поряд.

На цій пісні засновані завдання 29 – 32, що стосуватимуться спорідненості та подібності властивостей хімічних елементів

1. Діагональна подібність – одна із цікавих характеристик деяких елементів, яка полягає у тому, що елемент, розміщений по діагоналі від даного, проявляє схожіші властивості, ніж наступний елемент групи. Характерний прикладом такої подібності є Берилій та Алюміній.

Наприклад, карбіди обох вказаних металів гідролізують з утворенням однієї і тієї ж речовини – метану

1.1. Знайдіть значення величин a , b , c , d , k , l , m та n і розв'яжіть рівняння $ax^2 + bx + c + d = 0$ та $kx^2 + lx - m^2 - n = 0$. Обидва рівняння мають один корінь, рівний за модулем, але різний за знаком. Його модуль дорівнює атомній масі хімічного елемента. Якого?

1.2. Щодо метану вкажіть невірне твердження:

а) Метан є основним компонентом біогазу, болотного газу та природного газу

б) При спалюванні 24 г метану утворюється 66 г Карбон діоксиду та 54 г води

в) При взаємодії метану з надлишком газоподібного хлору утворюється негорюча речовина, що використовується як холодоносій та розчинник

г) При гідролізі 144 г Берилій карбіду метану виділяється менше, ніж при гідролізі такої ж маси Алюміній карбіду

г) Нітрування метану відбувається дією розведеної нітратної кислоти за підвищеної температури і нормального або підвищеного тиску. Дана реакція називається реакцією Коновалова

1.3. Масова частка Карбону у вихідному карбіді металу складала $\frac{1}{4}$.

Після реакції гідролізу утворився насичений вуглеводень, масова частка

Карбону у якому стала дорівнювати масовій частці металу у вихідному карбіді.
Ідентифікуйте карбід та вуглеводень

2. 17 та 18 березня 1987 року одразу декілька учнів та працівників школи №16 міста Києва опинилися у лікарні з ознаками харчового отруєння. Двоє дітей і двоє дорослих загинули практично одразу, тимчасом як інші 9 жертв знаходилися у реанімації. Спершу в них спостерігалися симптоми, характерні для кишкової форми грипу, однак, через деякий час в них почало випадати волосся, що аж ніяк не характерно для подібного роду захворювань. За фактом надзвичайної події було порушено кримінальну справу.

Слідча група, що провела обшуки в однієї із шкільних кухонних робітниць, виявила «надто маленьку і надто важку банку». В ній виявився так званий «реактив Клерічі» - суміш Талій (I) форміату, який є головним компонентом суміші, Талій (I) малонату і, в деяких формах, Талій (III) нітрату. Реактив використовується в геології для перевірки справжності коштовного каміння. Що ж до Талій (III) нітрату, то він також застосовувався як компонент отрути від щурів. Він все ще застосовується як окисник в органічному синтезі.

В разі потрапляння в організм розвивається важкий стан, відомий як талотоксикоз, основним симптомом якого є алопеція (випадіння волосся), порушення функціонування опорно-рухового апарату. Смерть настає протягом десяти днів після інтоксикації.

Талій (I) за властивостями нагадує одночасно лужні метали та Аргентум (I). Що ж до Талію (III), то його властивості типові для III А групи.

2.1. Запишіть три реакції утворення Талій (I) форміату, Талій (I) малонату та Талій (III) нітрату

2.2. Щодо Талію та його сполук, вкажіть невірне твердження

а) Талій (I) гідроксид є сильною основою, розчинною у воді, тимчасом як Талій (III) гідроксид такою основою не є

б) Талій (I) гідроксид утворюється за реакцією Талій (I) оксиду у воді

в) Талій (III) нітрат творюється за окисненням Талій (I) сульфїду концентрованою нітратною кислотою

г) Талій (I) малонат є талієвою сіллю одноосновної карбонової кислоти

г) Талій (I) форміат відповідає проміжному ступеню окиснення Талію

2.3. Знайдіть масу Талій (I) форміату, утвореного за реакцією талію із форміатною кислотою, якщо за цією реакцією за н.у. воднем було заповнено посудину в формі піраміди 21 см заввишки. Відомо, що в основі піраміди лежить квадрат, а апофема піраміди дорівнює $\sqrt{541}$ см

3. До початку цілеспрямованих синтезів нових ядер елементів Періодична Система завершувалася Ураном, який відносили до підгрупи Хрому, з огляду на наявність нехарактерних для III B групи валентних станів IV, V, VI.

Тільки після завершення отримання родини актиноїдів вдалося виявити деталі щодо будови атомів і хімічних властивостей елементів.

В 1960-і роки в СРСР у фотомагазинах вільно продавалася надзвичайно небезпечна речовина. Вона використовувалася для проявлення чорно-білих фотознімків у жовто- та червоногарячі кольори.

Її токсичний ефект полягав головню в тому, що вона містила радіоактивний елемент, атом якого випромінював високочастотне випромінювання надзвичайно високої проникності і надзвичайно потужної негативної сили дії на організм.

Ця речовина – ураніл натріт, формула якого $\text{UO}_2(\text{NO}_3)_2$. Вона якраз є похідним Урану у вищому ступені окиснення, через який його помилково відносили до групи Хрому.

3.1. Знайдіть масові частки кожного із елементів в ураніл нітраті, взявши в розрахунок найстабільніший ізотоп Урану, масове число якого вказане у Періодичній системі

3.2. Щодо ураніл нітрату, вкажіть невірне твердження

а) В ураніл нітраті за масою найбільше є Оксигену

б) В 394 г ураніл нітрату міститься Оксиген масою 128 г

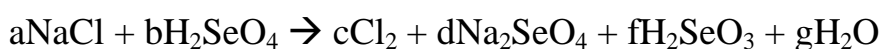
в) 197 г ураніл нітрату відповідає 0,5 моля

г) В 197 г ураніл нітрату 14 припадає на Нітроген

г) В 394 г ураніл нітрату масова частка Урану-238 відповідає дробові $\frac{119}{197}$

3.3. В наважці ураніл нітрату Урану та Нітрогену разом за масою 399. Знайдіть масу наважки.

4. Всім відомо, що концентрована сульфатна кислота – це сильний окисний агент. Однак за силою окисної взаємодії вона все ж поступається своєму безпосередньому аналогу – селенатній кислоті. Наприклад, взаємодія селенатної кислоти з розчином кухонної солі призводить до виділення газоподібного хлору за реакцією:

4.1. Знайдіть значення виразу $ab + c(d+f+g)$

4.2. Щодо реакції вкажіть вірне твердження

а) В даній реакції хлорид-йон діє як окисник і відновлюється до елементарного хлору

б) Ступінь окиснення Селену в даному процесі знижується від +6 до +2

в) Ступінь окиснення Хлору підвищується від -1 до 0, тимчасом як ступінь окиснення Селену знижується від +6 до +4

г) При реакції 87,75 г кухонної солі та 217,5 г селенатної кислоти утворюється хлор об'ємом 11,2 л (н.у)

г) Селенатна кислота в даному випадку окиснюється Натрій хлоридом

4.3. До водного розчину селенатної кислоти додали суміш кухонної та глауберової солей масою 130 г. При цьому виділилися 22,4 л (н.у). хлору. Яка масова частка кухонної солі в вихідній суміші.

TECHNICAL SCIENCES

UDC 300.332

FUNCTIONAL DEPENDENCES OF "EFFECT-COST" AND THE DURATION OF THE APPLICATION OF "ASSETS" ON THE NUMERICAL COMPOSITION OF "FORCES" FOR THE "DEFENSE" SUBSYSTEM CRITICAL ENERGY INFRASTRUCTURE

Chumachenko S. M.

Doctor of Engineering,
Senior Research Fellow

Popel V. A.

Fursenko O. M.

Zaika N. V.

Murasov R. M.

Ph.D.

Kyiv, Ukraine

Introductions. Covering objects of critical energy infrastructure from damage by means of air attack (AP) of the enemy requires determining the dependence of averted damage to the objects of responsibility on the costs of "means" by the defense forces.

Aim. The purpose of this work is the development of scientific and methodological approaches to the formation of functional "effect-cost" dependencies and the duration of the process of using "means" from the numerical composition of "forces" for the "protection" subsystem of critical energy infrastructure.

Materials and methods. If the objects are "single", that is, their damage is achieved by hitting at least one unit of "means" in each object [1], then the combat effect (inflicted damage) to each j th of n objects is given by a known dependence

$$w_j(x_{ij}, i = \overline{1, m}) = a_j \times \{ 1 - \prod_{i=1}^m \{ 1 - p_{ij} \}^{x_{ij}} \}, \quad j = \overline{1, n}, (1)$$

n – the number of facilities of the energy supply system (SE); a_j^{no} – the operational-strategic importance of the j -th single object; m - the number of types of means of injury; p_{ij} - the probability of damage to the j th object by a unit of means of the i th type; x_{ij} – the number of units of means of the i -th type applied to the j -th object.

Let us present in formula (2) the power function as exponential

$$(1 - p_{ij})^{x_{ij}} = \exp(-\gamma_{ij} x_{ij}), \quad (2)$$

where the coefficients of "influence" are given by the obvious matrix

$$\|-\gamma_{ij} = \ln(1 - p_{ij})\|_{m \times n}. \quad (3)$$

Then (3) becomes an exponential function of the standard form

$$\begin{aligned} w_j(x_{ij}, i = \overline{1, m}) &= \\ &= a_j^{no} \times \left\{ 1 - \prod_{i=1}^m \exp(-\gamma_{ij} x_{ij}) \right\} = a_j^{no} \times \left\{ 1 - \exp\left(-\sum_{i=1}^m \gamma_{ij} x_{ij}\right) \right\}, j = \overline{1, n}. \end{aligned} \quad (4)$$

The total damage caused to the system of n objects in the plan of distribution of funds by objects $X = \|x_{ij}\|_{m \times n}$ are considered additive

$$WS(X) = \sum_{j=1}^n w_j(x_{ij}, i = \overline{1, m}). \quad (5)$$

Heuristics are used to assess damage to "planar" objects, which believe that each unit of "means" ("ammunition", "volley") affects some "elementary" (normative) area of the object $s_j^n, j = \overline{1, n}$, therefore, the effect of the lesion at $x_j, j = \overline{1, n}$ "volley" can be calculated using an empirical formula

$$w_j(x_{ij}, i = \overline{1, m}) \approx a_j^{nn} \times \left\{ 1 - (1 - s_{ij} / S_j)^{x_{ij}} \right\}, j = \overline{1, n}. \quad (6)$$

This dependence is confirmed by regression analysis of statistical data.

For practical use of the dependence (the "exponent of the degree" can be represented by a standard exponential form

$$(1 - s_{ij}^n / S_j)^{x_{ij}} = e^{-\gamma_{ij} x_{ij}} = \exp(-\gamma_{ij} x_{ij}), j = \overline{1, n}, \quad (7)$$

where does it come from, that the coefficient of "influence" of the indicator of the power of the exponent is

$$-\gamma_{ij} = \ln(1 - s_{ij}^n / S_j), j = \overline{1, n}. \quad (8)$$

Thus, the combat effect of defeating each j-th "plane" object in the plan of distribution of means by objects

$$X = \|x_{ij}\|_{m \times n} \quad (9)$$

is estimated by the formula – $w_j^{yp}(x_{ij}, i = \overline{1, m}) \approx$

$$\approx a_j^{n \cdot n} \times \left\{ 1 - \prod_{i=1}^m \exp(-\gamma_{ij} x_{ij}) \right\} = a_j^{n \cdot n} \times \left\{ 1 - \exp \left[- \sum_{i=1}^m (\gamma_{ij} x_{ij}) \right] \right\}, j = \overline{1, n}. \quad (10)$$

If there are known (or foreseen) possible plans to attack the objects of energy supply systems (SE) by means of an air attack, as objects of "responsibility" of the subsystem "protection", means of attacking each object

$$X_j = \sum_{i=1}^m x_{ij}, j = \overline{1, n} \quad (11)$$

should be considered as a "group" target for air defense facilities of objects, the importance ("danger") of which is estimated by the expected losses, which are calculated according to formulas (10), (11)

$$w_j, j = \overline{1, n}. \quad (12)$$

Then the plan for the distribution of disparate means of air defense for group purposes will be a matrix

$$Z = \|z_{ij}\|_{k \times n}, \quad (13)$$

k – the number of types of anti-aircraft defense subsystem of the SE protection system; n – the number of "cover" objects of the CE system; z_{ik} – the number of units of air defense means of the kth type covering the jth CE object. With this plan, the combat effect (avoided damage) of protection for each object is

$$v_j(z_{ij}, i = \overline{1, k}) = w_j \times \left\{ 1 - \exp \left(- \sum_{i=1}^k \gamma_{kj} z_{kj} \right) \right\}, j = \overline{1, n} \quad (14)$$

and for the system of objects

$$VS(Z) = \sum_{j=1}^n v_j(z_{ij}, i = \overline{1, k}). \quad (15)$$

Determining the functional dependence of the duration of the application process of "means" on the numerical composition of the "forces" of this dependence is essential for the tasks of resource-time optimization of complex application processes of the "liquidation" (restoration) subsystem.

A "linearized" dependence for this function in the range of possible values of the argument has become widespread (for example, in the PERT "network planning" method), but this assumption is not correct, because the error of this "suboptimal" solution when allocating huge resources becomes very large, and therefore inadmissible.

We will provide a theoretical basis for the content of this dependence.

In the act of using the system as intended, its resource potential is transformed into a system effect. The system effect, as "changes" on the objects of the system's application, is formed precisely by the resources of "influence" (ammunition, special means), which apply "forces" with the help of resources of "support" (military and special equipment, energy carriers, materials, military property).

In the general case, for a "complex" system, the volume of consumption of the "influence" resource, the productivity of forces and the duration of the process of their application are related by the following integral equation

$$AS = \int_0^{TS} as(xs, t) \times dt, \quad (16)$$

AS - the volume of expenses of "means of influence" [unit of resource], which directly create an effect of the required level ("performance of the task") on the objects of application; TS is the duration of the application process of this volume of costs AS ; xs - the number of calculated units of forces that use "means of influence"; as - "group" productivity of system forces in the process of application; t - is the current time of the process.

Analytical solution of this integral equation in the form of dependence $TS(XS)$,

unfortunately, is impossible due to its transcendence. Therefore, let's introduce some correct assumptions to simplify this equation when planning the process.

We believe that during the application of TS , the "planned" numerical composition of forces xs and the "normative" performance of each of their units $a(I)$ practically do not change. Then the group performance of forces can be represented as

$$as(xs, t) \approx a(I) \cdot XS, \quad (17)$$

and then the initial integral equation is transformed into the following algebraic equation –

$$AS \approx \int_0^{TS} a(I) \times XS \times dt = a(I) \times XS \times TS. \quad (18)$$

Let's divide the left and right parts of the equation by $a(I)$; obsess

$$\{AS / a(I)\} = (XS \times TS) = \Omega, \quad (19)$$

Ω – "labor intensity" of the task with the volume of AS at the normative productivity of the unit of forces $a(I)$, which is equal to the "labor costs" of the forces for its execution; obviously, their dimension is the same – [unit of force \times unit of time]. Analytical dependence follows from this, as a "hyperbolic form"

$$TS(XS) = (\Omega / XS). \quad (20)$$

Therefore, let's check the hypothesis about the non-linear (hyperbolic) dependence of this function using regression analysis methods.

The hyperbolic form of the regression line more correctly (adequately) describes the dependence of the duration of a certain volume of work on the number of units of the expendable resource than the linear form (which is used by the PERT network planning method). A hyperbolic dependence is represented by a function

$$y(x) = (a / x) = a \cdot x^{-1}. \quad (21)$$

Let the statistical set be known $(y_i, x_i), i = \overline{1, m}$ on the interval of the argument values $[x_{min} \dots x_{max}]$. Let's find the coefficient a of the hyperbolic regression equation using the "least squares" method.

The sum of the squares of the deviations of the values $(y_i, i = \overline{1, m})$ from the hypothetical function (21) will

$$r = \sum_{i=1}^m (y_i - a/x)^2 = \sum_{i=1}^m y_i^2 - 2a \sum_{i=1}^m (y_i/x_i) + a^2 \sum_{i=1}^m (1/x_i)^2. \quad (22)$$

The condition of the minimum of r by a

$$\frac{\partial r}{\partial a} = -2 \sum_{i=1}^m (y_i/x_i) + 2a \sum_{i=1}^m (1/x_i)^2 = 0. \quad (23)$$

We find a from equation (2.49)

$$a = \left\{ \sum_{i=1}^m (y_i/x_i) \right\} : \left\{ \sum_{i=1}^m (1/x_i)^2 \right\}. \quad (24)$$

The variance of the statistical set is

$$D = \frac{1}{m} \sum_{i=1}^m (y_i - a/x_i)^2 = r/m, \quad (25)$$

root mean square deviation

$$\sigma = \sqrt{D}, \quad (26)$$

the area of "fuzzy" existence of dependence

$$\beta = 2\sigma(x_{max} - x_{min}), \quad (27)$$

the area bounded by the ordinate of the regression line is

$$\gamma = \int_{x_{min}}^{x_{max}} y(x) \times dx = \int_{x_{min}}^{x_{max}} (a/x) \times dx = a \times \ln(x_{max}/x_{min}). \quad (28)$$

Finally, the probability of the hypothesis about the "hyperbolic" dependence of $y(x)$

$$v(h) = 1 - \frac{2\sigma(x_{max} - x_{min})}{a \times \ln(x_{max}/x_{min})}. \quad (29)$$

Results and discussion. We will present the results of statistical processing (regression analysis) on a computer of a set of empirical data using the "least squares" method to test the hypothesis of a hyperbolic dependence of $\tau(x)$.

Working data set – $m = 12$ (points):

$$\begin{aligned} \tau(2) &= 571.827; \tau(3) = 364.849; \tau(4) = 331.026; \tau(5) = 286.638; \tau(7) = 125.695; \\ \tau(8) &= 137.409; \tau(9) = 127.804; \tau(10) = 99.602; \tau(11) = 102.620; \tau(12) = 96.244 \\ \tau(13) &= 75.771; \tau(16) = 57.197 \end{aligned}$$

Results of regression analysis: the average value of the regression coefficient is $\mathbf{a} = 1091.780$; the probability of the hyperbolic dependence hypothesis is $\nu(\mathbf{hyp})=0.99288$.

The hyperbolic regression equation, which gives the desired dependence on the available combat performance of the means of forces for the given object, has an analytical form

$$\tau(x) = 1091.780 / x.$$

Statistical analysis of a sample of pairs of "duration-cost" values by this method, when the probability of the hypothesis of an exponential dependence was $\nu(\mathbf{hyp}) \approx 0.99288$, makes it possible to consider this dependence correct.

Conclusions. The general conclusion regarding the geometric interpretation of the assessment of the probability of hypotheses in regression analysis is that it has a clear meaning, combines the volume of a sample of statistical values, indicators of its statistical assessment, allows you to directly compare different hypotheses and choose the most likely one based on a single generalized indicator.

LIST OF REFERENCES:

1. Nevolnichenko A. I., Chumachenko S. M., Mykhaylova A. V., Pirikov O. V., & Murasov, R. K. (2022). Modeling threats of emergency situations at critical infrastructure facilities using the method of system dynamics. *Taurian Scientific Bulletin. Series: Technical Sciences*, (3), 88-99. <https://doi.org/10.32851/tnv-tech.2022.3.10>

MODERN CLOUD PLATFORM STORAGE COMPARISON

Usychenko Volodymyr
student
Akademie HUSPOL
Kunovice, Czech Republic

Introductions.

Cloud computing has become a ubiquitous technology in the modern business world. The ability to store and manage large amounts of data in the cloud offers organizations numerous benefits, such as scalability, flexibility, and cost savings. As a result, the demand for modern cloud platform storage solutions has skyrocketed in recent years.

Three of the most popular cloud platform storage solutions are Azure Blob Storage, Amazon S3, and Google Cloud Storage. These platforms offer a range of features, including scalable storage capacity, high performance, robust security and compliance, and easy integration with other services. However, with so many options available, choosing the right storage solution can be a daunting task.

When comparing modern cloud platform storage solutions, it is important to consider several factors, including cost, scalability, performance, integration with other services, and security and compliance. Each of these platforms has its own strengths and weaknesses, and what may be the best option for one organization may not be the best option for another.

The cost of cloud storage is an important consideration for many organizations, as it can have a significant impact on the overall budget.

Scalability is also a crucial factor, as organizations need to be able to easily increase storage capacity as needed.

Performance is another important factor, as the speed and reliability of cloud storage can have a major impact on the success of an organization's operations. Integration with other services is also important, as organizations often use multiple cloud services and need them to work seamlessly together.

Finally, security and compliance are critical concerns for organizations storing sensitive data in the cloud.

In conclusion, choosing the right modern cloud platform storage solution requires a careful evaluation of the specific requirements and needs of an organization. Factors such as cost, scalability, performance, integration with other services, and security and compliance should all be considered when making a decision.

Aim.

The aim of this research is to provide a comprehensive comparison of modern cloud platform storage solutions, including Azure Blob Storage, Amazon S3, and Google Cloud Storage. The research will focus on evaluating each platform based on key criteria such as cost, scalability, performance, integration with other services, and security and compliance. The research will also consider the strengths and weaknesses of each platform, and provide a comprehensive overview of the features and capabilities offered by each.

The goal of this research is to provide organizations with the information they need to make an informed decision when choosing a cloud storage solution. By comparing the various features, capabilities, and costs of each platform, organizations can make an informed decision that aligns with their specific requirements and budget. Additionally, the research will provide recommendations for organizations based on the results of the comparison, helping to guide organizations towards the most suitable cloud storage solution for their needs.

Materials and methods.

The materials and methods for this research will involve the following steps:

1. Literature Review: A comprehensive review of existing literature on the three cloud platform storage solutions, including Azure Blob Storage, Amazon S3, and Google Cloud Storage will be conducted. This will include reviewing technical specifications, product documentation, and case studies of organizations that have implemented these platforms.
2. Data Collection: To gather data on the real-world experiences of

organizations using cloud platform storage solutions, online surveys and interviews with organizations that have implemented these solutions will be conducted.

3. **Hands-on Testing:** A hands-on evaluation of each platform will be conducted, including testing for performance, scalability, and ease of use. The security and compliance features of each platform will also be evaluated, including access controls, network security, and data encryption.

4. **Data Analysis:** The data collected from the literature review, surveys, interviews, and hands-on testing will be analyzed and compared to provide a comprehensive evaluation of each platform.

5. **Results and Discussion:** The results of the analysis will be presented in a clear and concise manner, highlighting the strengths and weaknesses of each platform. The results will also include recommendations for organizations based on the findings of the research.

The research methodology used in this study will be a combination of qualitative and quantitative methods, including a literature review, online surveys, interviews, and hands-on testing. The study will aim to provide a comprehensive comparison of the three cloud platform storage solutions, and provide organizations with the information they need to make an informed decision when choosing a cloud storage solution.

Results and discussion.

The specific results and discussion for the comparison of Azure Blob Storage, Amazon S3, and Google Cloud Storage includes the following:

1. **Performance:**

- Azure Blob Storage is known for its fast upload and download speeds, making it ideal for large files or data sets. It also supports high throughput, low latency scenarios, such as big data and IoT scenarios.

- Amazon S3 is known for its high durability and scalability, making it ideal for large data sets that need to be stored for long periods of time. It also supports high performance for frequently accessed data with its S3

Intelligent-Tiering, S3 Standard-IA, and S3 One Zone-IA storage classes.

- Google Cloud Storage offers high performance and scalability, with a focus on fast data retrieval times. It's ideal for big data processing and high-throughput applications that require quick data retrieval.

2. Cost:

- Azure Blob Storage offers competitive pricing, with cost effective options for frequent data access, as well as infrequent data access.

- Amazon S3 offers flexible pricing options, with lower costs for infrequently accessed data and higher costs for frequently accessed data. It also offers additional cost savings options through S3 Lifecycle policies and S3 Transfer Acceleration.

- Google Cloud Storage has competitive pricing, with cost savings options available through its Nearline and Coldline storage classes for infrequently accessed data.

3. Security:

- Azure Blob Storage offers a wide range of security options, including network security, encryption, and access control.

- Amazon S3 offers a comprehensive security model, including encryption, access control, and network security, as well as compliance with various industry standards.

- Google Cloud Storage offers encryption, access control, and network security, as well as support for various industry standards and certifications.

4. Ease of Use:

- Azure Blob Storage offers a user-friendly interface and easy-to-use tools, making it accessible for users of all levels.

- Amazon S3 offers a wide range of tools and features, making it a versatile and flexible solution for many use cases. However, the number of options and features can sometimes make it overwhelming for new users.

- Google Cloud Storage offers an intuitive and user-friendly interface, making it easy for users to get started and manage their data.

Conclusions. The conclusions for the comparison of Azure Blob Storage, Amazon S3, and Google Cloud Storage could summarize the key findings from the comparison and provide insights into the strengths and weaknesses of each storage solution. Some potential conclusions could include:

- Each storage solution offers a range of features that cater to different use cases and requirements.

- Azure Blob Storage and Google Cloud Storage offer strong performance and scalability, making them suitable for large-scale data storage and processing. Amazon S3 is widely used and is considered to be the most mature and feature-rich of the three solutions.

- In terms of security, all three solutions offer robust access controls and data encryption, but Amazon S3 has a longer track record of security features and a larger community of security experts.

- Azure Blob Storage and Google Cloud Storage offer relatively lower pricing compared to Amazon S3, but this difference may be offset by the additional features and services offered by Amazon S3.

- Overall, the choice between Azure Blob Storage, Amazon S3, and Google Cloud Storage will depend on the specific requirements of the organization, including performance, scalability, security, and cost. A comprehensive evaluation should be conducted to determine the most suitable storage solution for each organization's needs.

ВИБІР МЕТОДИКИ УПРАВЛІННЯ ПРОЕКТОМ З РОЗРОБКИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ БАГАТОПОВЕРХОВИМ БУДИНКОМ

Борсук Олександра Сергіївна,
магістрантка

Пирог Микола Володимирович,
асистент

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна

Вступ. При плануванні процесу розробки програмного забезпечення постає необхідність проведення аналізу комплексних підходів, методик, до процесу управління проектом. В залежності від критеріїв продукту, що необхідно розробити, а в подальшому впровадити та підтримувати, можливі різні варіанти щодо організації системи управління проектом. Інформаційні системи, не залежно від свого «об'єму», можуть мати різні архітектурні підходи до виконання, що, в свою чергу, обумовлює вибір між основними методологіями розробки – каскадною або Agile.

Мета роботи полягає у проведенні аналізу вимог до розробки інформаційної системи управління багатоповерховим будинком і, на підставі цього аналізу, вибору певної методики організації управління проектом з обґрунтуванням доцільності її використання.

Матеріали та методи. Перед безпосереднім вибором методики варто розглянути різницю між основними методологіями розробки програмного забезпечення. Основними методологіями розробки програмного забезпечення, що використовуються на даний момент є каскадна та Agile, що включає кілька конкретних методик.

Каскадна методологія полягає у строго-структурованому підході до планування процесу розробки інформаційної системи на основі вимог замовника, проектування та реалізації системи.

Рис. 1. Схематична демонстрація каскадної моделі розробки інформаційної системи

Як можна побачити на рисунку 1, складність даної методології полягає у строгій структурі управління проектом, що не передбачає повернення до попереднього етапу для внесення коректив. Отже, замовник позбавлений можливості вносити корективи в затверджений проект, а розробники обмежені попередньо узгодженими рамками технічних вимог та часом, що слабо підлягає корегуванню. Також, в представленій методології, зазвичай, не передбачено перерозподіл ролей при розробці програмного продукту, що може заважати у випадку відставання певної ділянки розробки від плану.

Agile методологія на противагу каскадній пропонує «гнучкість» у підходах до розробки програмного забезпечення. Ця гнучкість представлена в Agile Manifesto. Перш за все відзначимо, що наріжними принципами Agile є співпраця із замовником та реакція на зміни. Ці два принципи є надзвичайно важливими в умовах коли при розробці компонентів програмного забезпечення з'являється необхідність додаткового тестування, виправлення чи рефакторингу загалом.

В свою чергу Agile піддається критиці через свою перевагу. Команди, що працюють за цією методологією подекуди нехтують чітким планом щодо процесу розробки програмного забезпечення, обмежуються короткою і сухою

документацією, що може не покривати всіх нюансів роботи інформаційної системи та її коду. З методології Agile виділимо дві методики розробки програмного забезпечення, а саме, Scrum та Kanban.

Scrum, хоч і передбачає гнучкість у роботі, проте, встановлює чіткі вимоги щодо управління проектом та процесом його розробки. Весь процес розробки програмного продукту оцінюється у часі (що може бути скореговано), визначається пріоритетність завдань та проводиться розбиття на проміжки часу (спринти), що можна побачити на рисунку 2.

Рис. 2. Схематична демонстрація методики Scrum

В Scrum допускається зміна ролей залежно від цілей проекту чи конкретного спринта. Проте це не завжди відбувається, та залежить від скрам-майстра або проектного менеджера. Основним пріоритетом методики є контроль за якістю продукту, що безсумнівно, є перевагою.

Методика Kanban зазвичай хоч і має ролі проте не закріплює їх чітко за певним учасником процесу розробки та дозволяє гнучко переходити з ролі в роль залежно від потреби процесу управління проектом. Головний принцип Kanban відсутність «горлечка пляшки», тобто вузького місця, що сповільнює процес розробки. Цей принцип зумовлює перевагу переходу з ролі в роль коли необхідно компенсувати певне «вузьке місце» в життєвому циклі розробки програмного забезпечення. Наприкінці зауважимо, що Kanban спрямований на невеликі групи розробників, що здатні більш ефективно взаємодіяти між собою.

Переходячи ввідних аспектів розробки інформаційної системи управління багатоквартирним будинком зазначимо, що цей процес передбачатиме наявність невеликої команди розробників та не постійних вимог до програмного продукту у зв'язку із тим, що замовником є не конкретна людина, а фактично управління ОСББ.

Результати та обговорення. З огляду на аналіз методологій та методів розроблення програмного забезпечення та з урахуванням початкових даних щодо майбутньої розробки ми вважаємо за необхідне обрати методику Kanban для цього проекту. Наш вибір обумовлений не постійністю замовника у поглядах на функціонал продукту та своїх потреб. В свою чергу, це передбачає відмову від каскадної моделі вже на цьому етапі та вибір Agile через неможливість працювати по каскаду. Оскільки проект є студентським та до нього не буде залучено багато осіб, що виконуватимуть роль розробників та тестувальників ми не бачимо необхідності у використанні більш строгої методики Scrum.

Висновки. Проведена нами робота є складовою пояснення та обґрунтування вибору методики розробки інформаційної системи. Наш вибір базується на аналізі наявних та найбільш вживаних методик розробки програмного забезпечення, врахування планованої кількості розробників та характеру замовника. Як підсумок, найбільш оптимальним варіантом для нас є методика Kanban, що буде використана для управління проектом розробки інформаційної системи управління багатопверховим будинком.

ДЖЕРЕЛА:

1. Міронова В. Л., Пирог М. В. Agile методологія в освіті, як основний інструмент побудови сучасних освітніх дисциплін вищої школи / В.Л. Міронова, М. В. Пирог // Економіка і Управління, №4 (76). Науковий журнал – К.: Вид-во Європейського університету, 2017. – С. 132-139.

2. Пирог М. В. Інформатизація ОСББ як приклад розроблення управлінських систем / М. В. Пирог, О. С. Борсук. // Молодь, освіта, наука,

культура і національна самосвідомість в умовах європейської інтеграції: Зб. матеріалів XXIII Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 28 квітня 2020 р. – 2020. С. 129–131.

3. Пирог М. В. Кроссплатформний застосунок для об'єднання співвласників багатоквартирних будинків в умовах інформатизації суспільства / М. В. Пирог, О. С. Борсук // Використання інформаційних та комунікаційних технологій в сучасному цифровому суспільстві : колективна монографія / М. В. Пирог, О. С. Борсук. – Херсон: Книжкове видавництво ФОП Вишемирський В.С., 2020. – С. 32–42.

4. Пирог М. В. Фреймворк Angularjs та бібліотека React Js як інструменти розробки динамічних веб-застосунків [Електронний ресурс] / М. В. Пирог, О. С. Борсук // Прикладні системи та технології в інформаційному суспільстві: зб. тез доповідей і наук. повідомл. учасників IV Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 30 вересня 2020 р.) / за заг. ред. В.Л. Плєскач, В.Л. Міронова. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: https://aistis.knu.ua/wp-content/uploads/2020/10/tezi_2020.pdf. – с. 164-166.

5. Agile-маніфест розробки програмного забезпечення [Електронний ресурс]. – 2001. – Режим доступу до ресурсу: <http://agilemanifesto.org/iso/uk/manifesto.html>.

6. Nakoune R. Everything you need to know about Kanban project management [Електронний ресурс] / Rachel Nakoune // monday.com. – 2022. Режим доступу до ресурсу: <https://monday.com/blog/project-management/kanban-project-managment/>.

ОПТИМІЗАЦІЯ ВИБОРУ БЕЗТРАНШЕЙНОГО МЕТОДУ ПРОКЛАДАННЯ ТЕПЛОМЕРЕЖІ

Гайдаржі Володимир Пантелійович

магістр

Агафонова Ірина Петрівна

Старший викладач

Бендерська політехнічна філія

ПДУ ім. Т. Г. Шевченка (Молдова)

Дмитрієва Ніна Вікторівна

к.т.н., доцент

Вступ. Активна та стійка тенденція використання безтраншейних технологій простежується з початку 21 століття, але досі ступінь їхньої затребуваності оцінюється фахівцями як явно недостатня порівняно з розвиненими в промисловому відношенні країнами, де 95% обсягів робіт з прокладання, ремонту та реконструкції підземних інженерних комунікацій у містах та населених пунктах виробляється безтраншейними методами.

Проте поширенню безтраншейних технологій біля республіки перешкоджає ряд причин: відсутність нормативної і навчально-методичної документації; висококваліфікованих спеціалістів; дороге обладнання та матеріали тощо.

Ціль роботи. Це сприяло вибору теми дослідження в необхідності інтенсифікувати перехід до нових форм роботи, сформулювати загальний методичний підхід до вибору найбільш раціонального безтраншейного методу.

Матеріали та методи. На сьогоднішній день одним з ефективних підходів щодо вибору ефективних рішень є багатокритеріальний аналіз. [1].

Основою багатокритеріального аналізу є пошук актуальних відомостей про ті чи інші рішення та можливості їх впровадження на конкретному об'єкті будівництва.

Багатокритеріальний аналіз дозволяє знаходити раціональні рішення в умовах великої кількості різних критеріїв як кількісних, так і якісних. З

інформаційного пошуку вибираються альтернативні рішення порівняння.

Методика багатокритеріального аналізу включає наступні етапи:

- вибір організаційно-технологічних рішень прокладання підземних комунікацій на прикладі ділянки теплотраси м. Бендери,
- визначення набору критеріїв (якісні та кількісні) для характеристики обраних рішень;
- визначення оцінки кожного із критеріїв; приведення оцінки критеріїв до єдиної бальної шкали;
- аналіз організаційно-технологічних рішень за критеріями;
- застосування вагових коефіцієнтів, що використовуються для оцінки альтернативних рішень;
- оптимізація організаційно-технологічних рішень прокладання підземних комунікацій.

Результати та обговорення. Об'єктом досліджень є ділянка прокладання магістральної підземної мережі теплотраси, розташована по вул. Фонтанна м. Бендери, загальною довжиною 38,5м. Глибина закладення 2,61 м на позначки 35,89 м. Схема теплопостачання двотрубна. Труби діаметром 426 мм. Ґрунтові умови II тип за просіданням - суглинок.

На підставі пошуку актуальних відомостей про обрані технології та для прийняття ефективного рішення щодо вибору технології прийнято наступні найбільш значущі критерії оцінки, згідно з даними джерел [2-5].

Критеріями вибору найбільш оптимального варіанта прокладки визначено кількісні та якісні організаційно-технологічні критерії.

Значення можливих діаметрів трубопроводів, що охоплюються найбільш поширеними методами безтраншейної прокладки тепломереж, представлені, на діаграмі рис. 1.

З аналізу діаграми (рис. 1) можна сказати, що метод проколу має найменший діапазон значення діаметрів, проти іншими методами. Це тим, що зусилля, необхідне проколу, прямо пропорційно квадрату радіуса перерізу свердловини. Найбільший діапазон належить методу продавливання, що

дозволяє здійснювати будівництво великих колекторів (діаметром до 2000 мм). Метод горизонтального спрямованого буріння лідирує за значенням мінімального діаметра, що становить 25 мм.

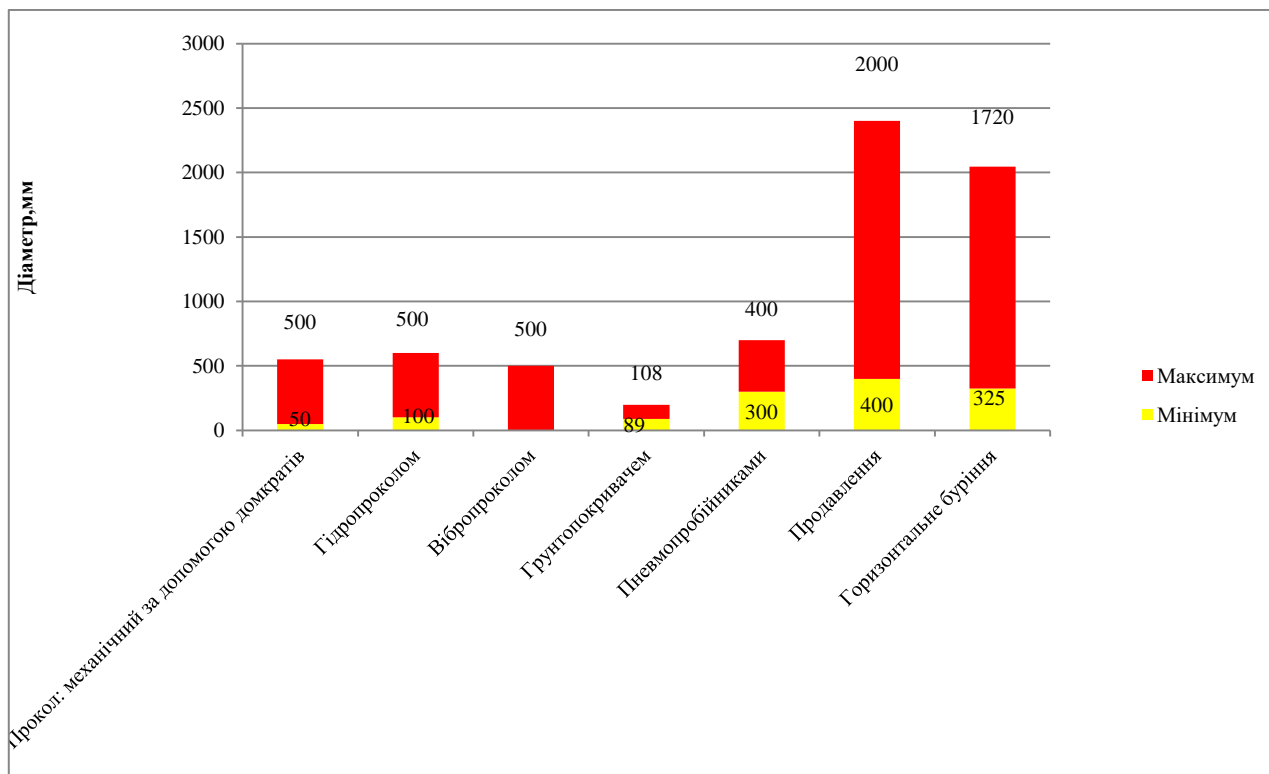

Рис. 1. Порівняльна діаграма рекомендованих діаметрів безтраншейних методів прокладання підземних трубопроводів

Порівняння методів прокладання на підставі максимальної протяжності прокладки трубопроводів без використання додаткового обладнання показано на діаграмі (рис. 2) і відповідає методу ГНБ, який дозволяє виконувати проходки понад 1000 м.

Цей метод є лідируючим за цим критерієм оцінки. Аналіз даних свідчить, що метод проколу дозволяє прокладати трубопроводи на довжину до 60 м, що майже вдвічі менше за довжину, що реалізується методом продавлювання і дорівнює 100 м. Максимальна відстань для реалізації методу керованого проколу становить 70 м.

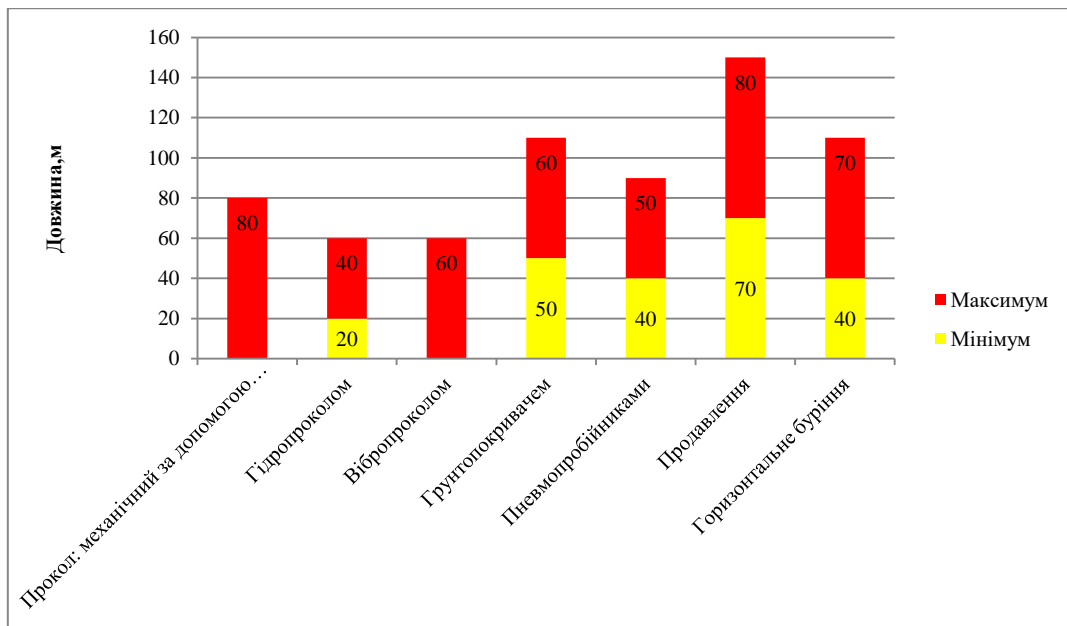

Рис. 2. Порівняльна діаграма діапазону протяжності прокладання підземних трубопроводів безтраншейними методами

Найбільша швидкість проходження свердловини для прокладання трубопроводу відповідає методу проколу із застосуванням пневмопробійників, що показано на рис. 3.

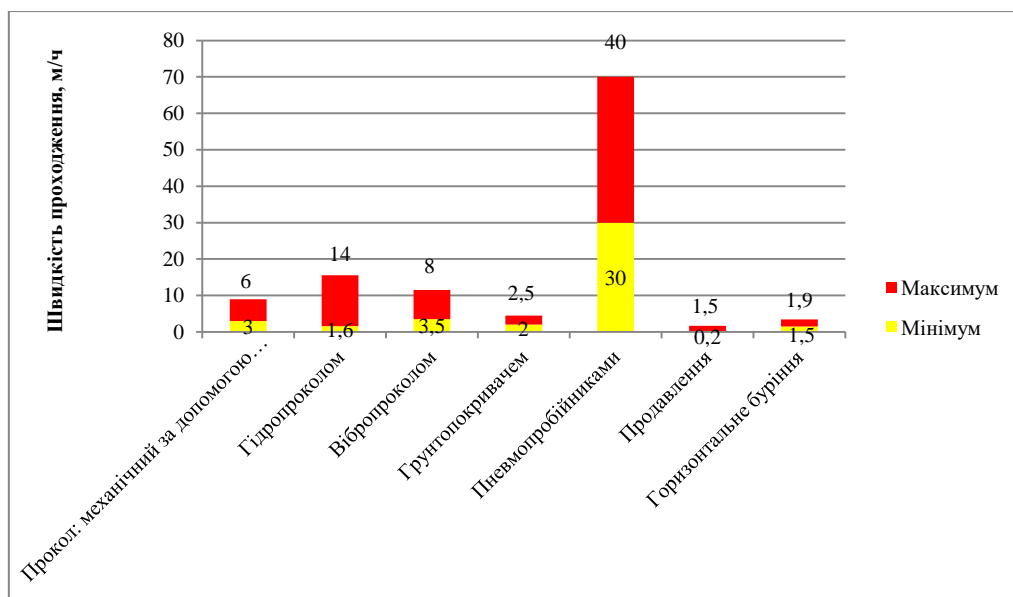

Рис. 3. Порівняльна діаграма швидкості проходки прокладання підземних трубопроводів безтраншейними методами

Найменша швидкість відповідає методу продавлювання 1,5 м/год. Так як методу продавлювання характерне прокладання найбільшого діапазону діаметра трубопроводів, відповідно необхідно максимально по відношенню з

іншими методами зусилля вдавлювання, що дорівнює 4500 кН (рис. 4).

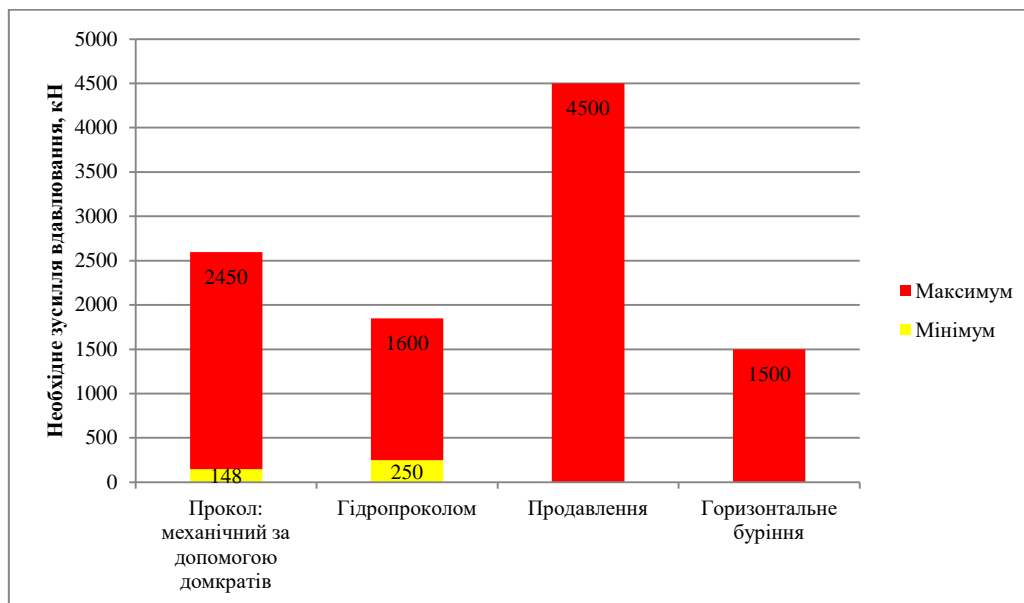

Рис. 4. Порівняльна діаграма необхідних зусиль вдавлювання безтраншейних методів прокладання підземних трубопроводів

Кількісні оцінки критеріїв наведені з натурних вимірників у єдину бальну шкалу. Оцінка організаційно-технологічних рішень за кількісними критеріями проводився за десятибальною шкалою, де мінімальним та максимальним значенням присвоєно бали 1 та 10 відповідно. Інші бали підраховані за допомогою інтерполяції.

Оскільки спосіб прокладки, що має меншу кількість балів, що набрали, найменш раціональний для прокладки ділянки теплотраси довжиною 38,5 м і діаметром трубопроводу 426мм. Раціональний метод оцінюється експертною оцінкою з урахуванням коефіцієнтів вагомості критеріїв, які у діапазоні від 0,1 до 1, оскільки цільовою функцією є мінімізація оціночних критеріїв (витрат, терміну робіт, кількості робочих тощо.). Розподіл вагових коефіцієнтів способів прокладки даної альтернативи можна використовувати як функцію мети. Тобто завдання формулюється як вибір альтернатив з урахуванням функцій мети, причому коефіцієнти відносної важливості цих функцій розподілені та представлені на діаграмі порівняння підсумкових балів на рис. 5.

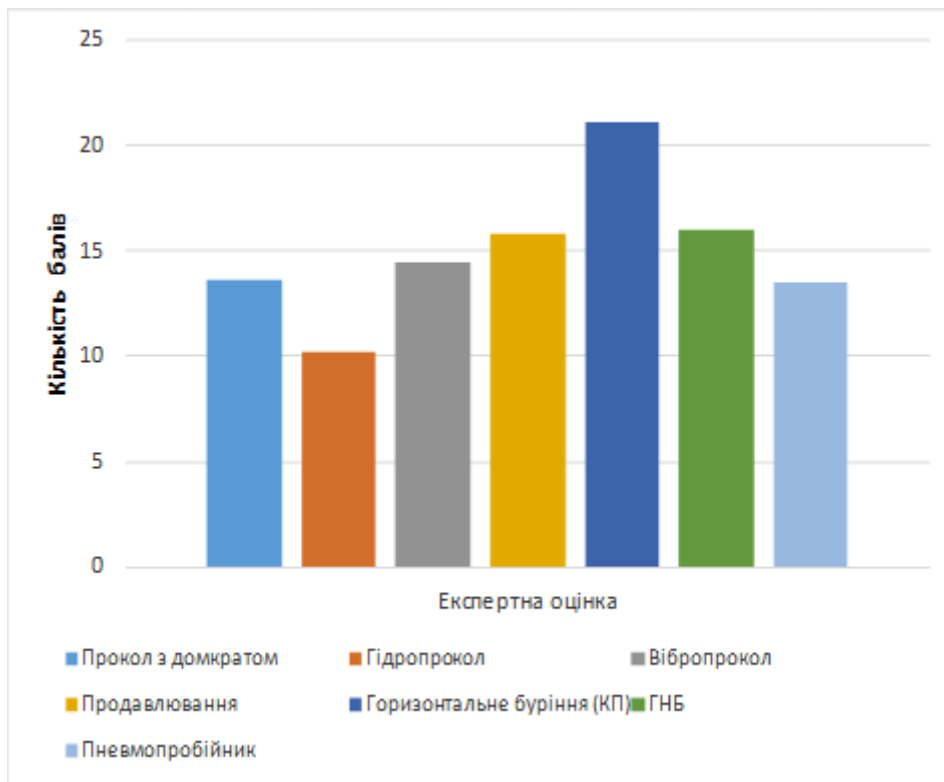

Рис. 5. Діаграма експертної оцінки вагомості критеріїв вибору методу прокладання

Як видно з діаграми найбільшу кількість балів набрав метод горизонтального буріння (керований прокол) – 21,1 балів. Метод гідропроколу не відповідає необхідним характеристикам на даному об'єкті, так при прокладанні трубопроводу діаметром від 400-500 мм, довжина ділянки має бути 20 м, а в нашому проекті 38,5 м. Метод проколу пневмопробійниками також виключається з розгляду, оскільки діапазон діаметрів трубопроводів, що рекомендується, не відповідає проектному. Метод ДНБ поступається методом керованого проколу з економічної доцільності як найбільш дорогий метод.

Висновки. Оптимальний метод прокладання ділянки тепломережі діаметром труб 426мм на підставі експертної оцінки – керований прокол.

ЛІТЕРАТУРА

1. Менейлюк А. И. Оптимизация организационно-технологических решений реконструкции высотных инженерных сооружений / А. И. Менейлюк, М. Н. Ершов, А. Л. Никифоров, И. А., Менейлюк. – К.: ТОВ НВП "Інтерсервіс", 2016. – 332 с.

2. Кабанов А. С. Критерии выбора методов бестраншейной прокладки трубопроводов водоотведения <http://synergy-journal.ru/archive/article3133>

3. Земсков В. М. Определение рациональных параметров вибробурильной установки для бестраншейной прокладки трубопроводов автореферат дисс. на соис. степени к.т.н., М.: 2002. - 19с.

4.Баландинский Е. Д., Васильев В. А. Бестраншейная прокладка коммуникаций: состояние и перспективы // Механизация строительства, 1991. №9. - С.14-16.

5. Гончаренко С. Н., Сачивка В. Д. Методы и модели выбора способа прокладки подземных инженерных коммуникаций в условиях городской застройки//Журнал «Программные продукты и системы»№2, 2011. - С.87-91.

ПОТЕНЦІАЛ РОЗПОДІЛЕНОЇ ГЕНЕРАЦІЇ НА ІСНУЮЧИХ СТАНЦІЯХ БІОЛОГІЧНОГО ОЧИЩЕННЯ СТІЧНИХ ВОД УКРАЇНИ

Тесленко Олександр Іванович,
к.т.н., провідний науковий співробітник
відділ трансформації структури
паливно-енергетичного комплексу
Інститут загальної енергетики
Національної академії наук України
м. Київ, Україна

Вступ./ Introduction. Постійним руйнуванням інфраструктури об'єднаної енергетичної системи України (ОЕС) російський агресор намагається зламати супротив української нації та її прагнення до незалежності, посіяти у громадян України зневіру у спроможність подальшої боротьби та власну перемогу. Однак державна влада та український народ вже продемонстрували свою незламність як на воєнному, так і на енергетичному фронтах.

Одним із шляхів підвищення надійності ОЕС України є збільшення в її складі частки розподіленої електрогенерації, зокрема міні-електростанцій одиничною потужністю до 20 МВт [1]. Концептуальною ідеєю вирішення цієї задачі є перетворення існуючих об'єктів критичної інфраструктури з нетто споживачів електроенергії в її виробників - постачальників. Такими об'єктами можуть бути станції біологічного очищення стічних вод (БОСВ) систем водовідведення з їх існуючою інфраструктурою електропостачання (електромережі, розподільчі та трансформаторні підстанції).

Мета роботи./ Aim. Метою цієї роботи є визначення електроенергетичного потенціалу використання розподіленої електрогенерації на існуючих станціях БОСВ для подальшого планування заходів з впровадження елементів розподіленої генерації у період воєнного стану та післявоєнної відбудови України.

Матеріали та методи./ Materials and methods. Об'єктом даного дослідження є існуючі станції БОСВ систем водовідведення України.

Предметом дослідження є сонячні електростанції з накопичувачами електроенергії. В цьому дослідженні були застосовані апробовані розрахунково аналітичні методи моделювання в енергетиці.

Результати та обговорення./ Results and discussion. Порівняльний аналіз доступних технологій розподіленої електрогенерації показав, що в умовах дефіциту часових, матеріальних та фінансових ресурсів, визначальних чинників воєнного стану, одним з доцільних технологічних рішень є оснащення існуючих станцій БОСВ, які є об'єктами критичної інфраструктури, малими сонячними електростанціями (міні- СЕС) з накопичувачами електроенергії акумуляторними батареями (АБ). Не менш привабливим технологічним рішенням цієї задачі є оснащення існуючих котелень СЦТ, які є об'єктами критичної інфраструктури, когенераційними газопоршневими установками (КГПУ) модульного (контейнерного) типу, яке має один суттєвий недолік необхідність споживання природного газу [2].

Перевагами такого рішення є наявність відповідної інфраструктури на промислових майданчиках станцій БОСВ: підведені лінії електропередач та наявні розподільчі та трансформаторні підстанції для видачі електроенергії до місцевих розподільчих електромереж з метою електропостачання інших об'єктів критичної інфраструктури та місцевого населення (не потребує додаткових витрат на їх будівництво); безпаливне виробництво «зеленої» електроенергії обумовлює можливість перманентного використання цієї технології; стислі терміни проектування, постачання, монтажу та налагоджування устаткування СЕС; наявність високопрофесійного персоналу.

Промислові майданчики станцій БОСВ та прилеглої до них санітарної зони мають достатні площі для розташування на них фотоелектричних модулів СЕС, допоміжного обладнання та комплексів АБ. В післявоєнній перспективі такі міні- СЕС з АБ забезпечать підвищення гнучкості ОЕС України завдяки здатності АБ накопичувати, зберігати і постачати електроенергію, а саме надавати додаткові послуги з регулювання потужності в електромережі. А також зроблять свій внесок у низьковуглецевий розвиток енергетики України.

Інші технології розподіленої електрогенерації, зокрема з використанням біопалива (твердого, рідинного, газоподібного, а також мулового осаду та сміття), потребують суттєвих капітальних витрат, мають довготермінову реалізацію (не менше 3 років) та необхідність їх під'єднання новими електромережами, хоч і мають суттєву перевагу - використання місцевого відновлювального палива [3]. Ці технології повинні бути впроваджені на станціях БОВС у період післявоєнної відбудови України

Для оцінки енергетичного потенціалу впровадження СЕС на станціях БОСВ було проаналізовано три групи міст України: перша – 36 міст з населенням більше 100 тис. мешканців, друга – 171 місто з населенням від 20 до 100 тис. мешканців, третя – 209 міст з населенням менше 20 тис. мешканців.

Попередні розрахунки продемонстрували можливість розташування 416 СЕС загальною потужністю 212,1 МВт на станціях БОСВ систем водовідведення України: 36 СЕС одиничною потужністю від 0,6 до 10 МВт (загальна потужність 107,2 МВт), 171 СЕС одиничною потужністю від 0,2 до 1,0 МВт (загальна потужність 64,3 МВт) та 209 СЕС одиничною потужністю від 0,04 до 0,3 МВт (загальна потужність 40,6 МВт). Термін впровадження таких міні - СЕС з АБ складає до 90 днів з дати поставки комплексу обладнання на промисловий майданчик станції БОСВ. Довідкове: СЕС потужністю 1МВт потребує 2500 фотовольтажних модулів, які займають загальну площу до 2 га.

Фахівцями Інституту загальної енергетики НАН України опрацьовані рекомендації щодо ефективного співвідношення потужності таких СЕС з АБ до потужності та акумулюючої ємності АБ, а також передавальної спроможності електроній видачі електричної потужності у розподільчу мережу. Показана доцільність експлуатації АБ, якими комплектуються такі міні- СЕС, в реверсному режимі з електромережею: накопичувати і передавати в мережу профіциту електроенергію, вироблену не тільки СЕС, а також і профіциту електроенергію інших її виробників (надавати додаткові послуги з регулювання потужності в електромережі).

Зважаючи на середню вартість СЕС від 0,70 млн. до 1,00 млн. дол.

США/МВт встановленої потужності, капітальні витрати на впровадження СЕС загальною потужністю 212,1 МВт складуть 148...212 млн. дол. США. Загальна потужність АБ для цих СЕС складає 106 МВт з їх акумулюючою ємністю 212 МВт·год (загальна вартість АБ 138 млн. дол. США.). Ці СЕС зможуть безпально виробляти до 280 тис. МВт · год «зеленої» електроенергії на рік.

Висновки./ Conclusions. Підвищення надійності ОЕС України під час російської агресії може бути реалізовано шляхом збільшення в її складі частки розподіленої електрогенерації. В умовах дефіциту часових, матеріальних та фінансових ресурсів одним з найбільш доцільних вирішень цієї задачі є швидке впровадження міні- СЕС з АБ на існуючих станціях БОСВ системи водовідведення України. Обрахований електроенергетичний потенціал впровадження таких міні- СЕС з АБ сягає до 212 МВт, а капітальні витрати складуть 148...212 млн. дол. США. Загальна потужність АБ для цих СЕС досягає 106 МВт, а капітальні витрати на них складуть 138 млн. дол. США. Ці СЕС зможуть безпально виробляти до 280 тис. МВт·год «зеленої» електроенергії на рік.

ПЕРЕЛІК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кизим М. О., Лелюк О. В., Костенко Д. М. Оцінка і діагностика розвитку розподіленої енергетики в Україні. *Проблеми економіки*. 2018. 4(38). С. 79 – 92.
2. Тесленко О. І. Електроенергетичний потенціал використання розподіленої генерації на існуючих котельнях України // *Scientific progress: innovations, achievements and prospects. Proceedings of the 5-th International scientific and practical conference*. MDPC Publishing. Munich, Germany. 2023. Pp. 178-180.
3. Краці з доступних технологій для житлово-комунального господарства України. Керівництво з відбору технологій. Під редакцією С. Єрмілова. Київ: «Поліграф плюс». 2016. 134 с.

PHYSICAL AND MATHEMATICAL SCIENCES

ABOUT THE STABILITY OF A THREE-LAYERED BODY WITH INTERFACE CRACK

Herhel Iryna Yuriivna

PHD, Associated Professor

Oles Honchar Dnipro National University

Dnipro, Ukraine

Introductions. In some cases, composite structures can work under the action of a compressive load and the presence of the interface cracks may lead to the fracture by means of crack opening.

Aim. Investigate the loss of stability of a finite sized layered system with an interface crack, which is under the action of a compressive load parallel to the free surface.

Materials and methods. A plane deformation of three-layered prismatic elastic body with an interface crack is considered. The body is subjected to a compressive load parallel to the free surfaces. The loss of stability of the layered system is associated with the opening of an interface crack.

The stability problem in an exact formulation is considered according to the three-dimensional linearized stability theory of the deformable bodies.

Using the method of integral Fourier transforms, the problem is reduced to the system of homogeneous Cauchy-type singular integral equations of the second kind with additional conditions. The critical value of the load is founded numerically by using the Gauss-Chebyshev quadrature rule from the condition of the existence of a non-zero solution of the obtained system of homogeneous algebraic equations.

Results and discussion. The influence of the geometric parameters and material properties of the components of the layered system upon the critical load are analyzed.

Conclusions. Plane problem of the stability loss of layered system with interface crack under compressive load is considered. The problem is reduced to system of singular integral equations with respect to the increment of the displacement jumps across the material interface in the region of the crack. The critical load is founded numerically by Gauss- Chebyshev integral formula from the condition that determinant of the obtained system is equal to zero and presented for various material properties and geometrical parameters of three layers.

GEOLOGICAL AND MINERALOGICAL SCIENCES

UDC 551.4.072

GEOLOGICAL LEGACY OF BREACHES AND OVERTOP STORM-SURGE CHANNELS ON SOUTHWEST FLORIDA BARRIER ISLANDS

Buynevich Ilya Val

PhD, Associate Professor
Temple University, Philadelphia, USA

Savarese Michael

PhD, Professor

Rotz Rachel

PhD, Assistant Professor

Adkison April

Heller Duane

Silva Lily

studentu

Bhatt Dhruvkumar

MPS, GIS/Spatial Analyst I
Florida Gulf Coast University, Ft. Myers, USA

Introduction: In carbonate and mixed siliciclastic coastal settings, geophysical imaging using ground-penetrating radar (GPR) has revolutionized coastal geological research, especially as related to paleo-channel structures [1-6]. Recent surveys along the Gulf Coast of Florida, USA, revealed a diverse suite of barrier lithosome architectures, from progradation styles to subsurface signatures of historic storm-surge channels [7]. In contrast to shore-normal (dip) surveys typically collected to reconstruct paleo-shoreline positions, shore-parallel (strike) images can be used to locate and map buried channels and other alongshore anomalies (e.g., recurve segments, sea turtle nests, etc.).

This paper presents the first set of georadar images of buried channels related to both ephemeral breaches (North Captiva Island) and smaller overtop sites (Lovers Key State Park; Fig. 1).

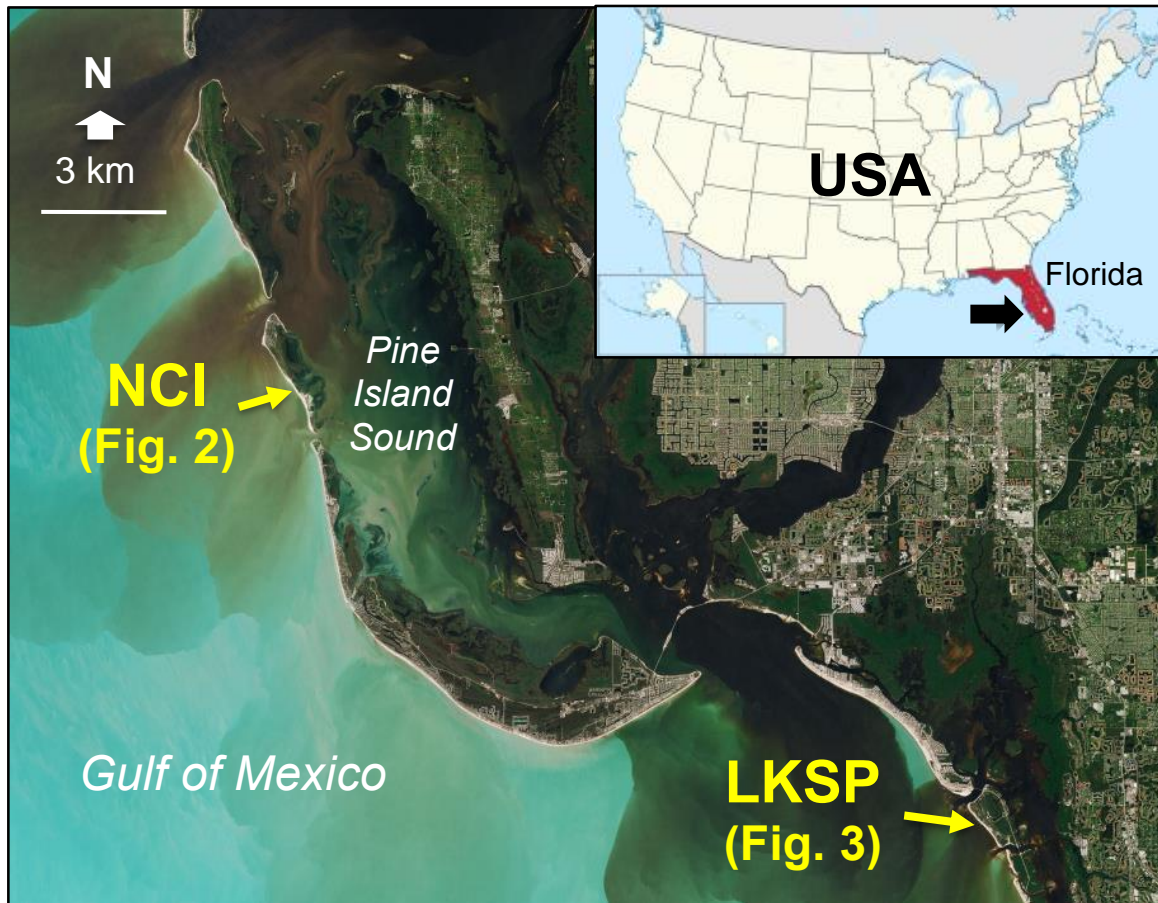

Figure 1. Location map of the study sites along the coast of SW Florida.

**Satellite image of barrier field localities discussed in this paper:
North Captiva Island (NCI) and Lovers Key State Park (LKSP).**

Image: NASA, 30 September 2022, post-hurricane Ian.

Methodology: Geophysical surveys collected in June 2022 employed a digital 500 MHz MALÅ GPR system (Figs. 2 and 3).

Geolocation was provided by a hand-held GPS unit and there was minimal topographic variation along survey line. Signal velocities of 14 and 6 cm/ns were used for unsaturated and saturated sections, respectively, with an average of 10 cm/ns. Standard post-processing with RadExplorer was applied to 2D images (B-scans).

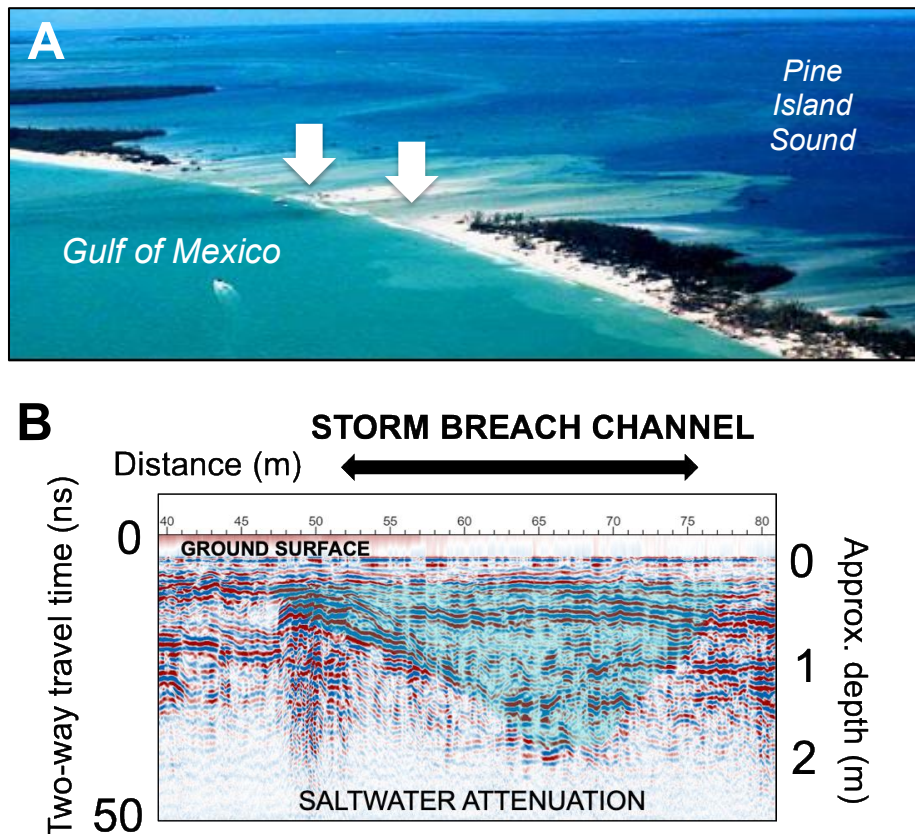

Figure 2. North Captiva Island: A) Oblique aerial photograph of Hurricane Charley (2004) storm surge channels (arrows). B) GPR image a channel cut-and-fill structure truncating sub-horizontal bounding surfaces.

Results and Summary: Along the narrow southern part of North Captiva Island, a segment breached by Hurricane Charley (2004) revealed at least two buried channel cut-and-fill structures (Fig. 2). GPR image in Figure 2B is of a smaller channel (width ~30 m; depth ~2 m). It corresponds to one of several ephemeral breaches recorded in satellite and aerial photography (Fig. 2A). Whereas geophysical images are attenuated along saltmarsh fringe, the presence of a freshwater lens within the barrier ensures good penetration and resolution of subsurface interfaces.

At Lovers Key State Park, at least four storm-surge impact sites are still well expressed due to dune gaps and carbonate sand and bioclastic fans (Fig. 3A). Because the latter do not reach the bays (only minor tidal waterways), they represent overtop, rather than overwash deposits. However, the depths of the original channels have been masked by deposition during the waning stages of a storm, as well as by subsequent aeolian activity and vegetation. Radargram of one of the smaller channels shows truncation of sub-horizontal barrier sands and a clear cut-and-fill structure

(width ~40 m; depth ~2 m; Fig. 3B) without an obvious geomorphic expression.

Our study is the first attempt to identify and map recent historic storm-surge channels in the region, forming the basis for future paleo-tempestology research. For example, this work forms the basis for assessing the aftermath of Hurricane Ian (September 2022; Fig. 1). Where aeolian deposition and anthropogenic activity masks paleo-channels, GPR becomes as a vital tool for identifying and mapping these relict structures [8-10].

Acknowledgments: This research was funded by the FGCU Water School.

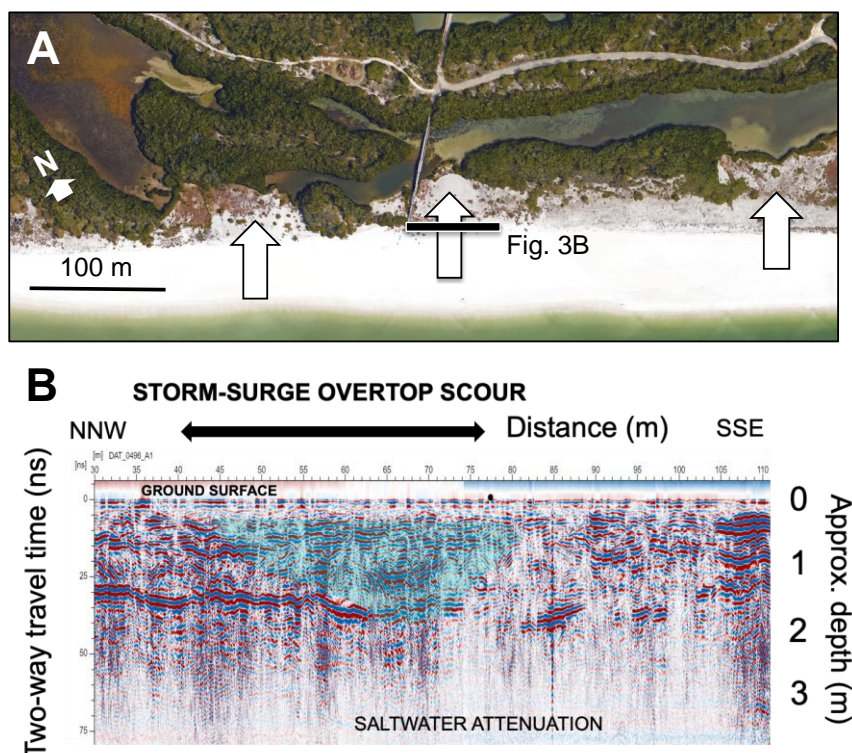

Figure 3. Lovers Key State Park: A) Aerial view of storm-surge overtop areas (arrows). B) GPR image of a shallow channel cut-and-fill structure.

REFERENCES

1. FitzGerald, D. M, Buynevich, I. V., and Rosen, P. S., 2001. Geological evidence of former tidal inlets along a retrograding barrier: Duxbury Beach, Massachusetts, USA. *Journal of Coastal Research*, SI 34, 437-448.
2. Buynevich, I. V. and Donnelly, J. P., 2004. Geological signatures of barrier breaching and overwash, southern Massachusetts, U.S.A. *Journal of Coastal*

Research, SI 39, 5 p.

3. Buynevich, I. V., 2003. Subsurface evidence of a pre-1846 breach across Menauhant Barrier, Cape Cod, Massachusetts. *Shore & Beach*, v. 71, p. 3-6.

4. Buynevich, I. V., Evans, R. L., and FitzGerald, D. M., 2003. High-resolution geophysical imaging of buried inlet channels. *Proceedings of the International Conference on Coastal Sediments 2003*, World Scientific Publishing Corporation, Corpus Christi, Texas, 9 p.

5. Jol, H. M., Smith, D. G. and Meyers, R. A., 1996, Digital ground- penetrating radar (GPR): An improved and very effective geophysical tool for studying modern coastal barriers (examples for the Atlantic, Gulf and Pacific coasts, U.S.A.). *Journal of Coastal Research*, 12, 960-968.

6. Buynevich, I. V., 2019. Distribution and morphometry of buried inlet channels along a microtidal paraglacial coast: indispensable role of GPR. *Journal of Applied Geophysics*, 162, 58-63.

7. Buynevich, I. V., Savarese, M., Adkison, A., Rotz, R.R., Heller, D., Jr., Silva, L., and Bhatt, D., 2022. Buried scars: georadar images of overwash and overtop storm-surge channels on southwest Florida barrier islands. *GSA Abstracts with Programs*, Denver, CO, v. 54, doi: 10.1130/abs/2022AM-382325.

8. Buynevich, I. V. and Davydov, O., 2023. Cross-sectional morphometry and georadar signature of small non-tidal inlet (prorva) channels, Black Sea, Ukraine. *Eurasian Scientific Discussions, Proceedings of the 13th International Scientific and Practical Conference*. Barca Academy Publishing. Barcelona, Spain, 214-218.

9. Buynevich, I. V., 2022. Geological legacy of the historic North River Inlet, Massachusetts, USA: new geomorphic and geophysical evidence. *Progressive Research in the Modern World, Proceedings of the 4th International Scientific and Practical Conference*, Boston, USA, BoScience Publisher, 316-322.

10. Moslow, T. F. and Heron, S. D., Jr., 1978, Relict inlets: preservation and occurrence in the Holocene stratigraphy of southern Core Banks, North Carolina. *Journal of Sedimentary Petrology*, 48, 1275-1286.

ARCHITECTURE

УДК 72.01

ЗАСТОСУВАННЯ ЕТНОДИЗАЙНУ В ПРОЄКТІ УКРАЇНСЬКОГО КУЛЬТУРНОГО ЦЕНТРУ

Бакун Арина Миколаївна
студентка

Олійник Тетяна Петрівна
к.т.н., доцент

Одеська державна академія будівництва та архітектури
м. Одеса, Україна

Анотація: Стаття присвячена актуальному питанню використання етнічного потенціалу українського дизайну у формуванні архітектурної середовища сучасних міст. Розроблено проєкт українського культурного центру (м. Одеса) з використанням елементів українського етностилу та з урахуванням особливостей національної культури та самобутності. Вирішено завдання створити сучасний інтер'єр з українським колоритом, але без стереотипних атрибутів.

Ключові слова: етнотдизайн, архітектура, стиль, засіб, орнамент, дизайн.

Вступ. Гармонізація архітектурно-просторової середовища з урахуванням національних особливостей розглядається як реальний засіб створення психологічно сприятливого довкілля, формуючи емоційний стан людини та враховуючи особливості мислення та поведінки народу [1]. Еко- та етнотдизайн отримали велике поширення у світі, як протиставлення процесу глобалізації. Екодизайн розв'язує екологічну проблему – одну з головних проблем людства сьогодення. Етнотдизайн допомагає зберегти свою національну індивідуальність, мистецтво націй та народностей [2].

Зараз велика кількість людей прокинулась в новому світі, почала активно розвиватись національна свідомість, прагнення до вивчання своєї історії та культури. Для такої мети в місті Одеса є декілька центрів української культури, але з точки зору архітектурного рішення вони всі зовні не виділяються фасадними рішеннями за функціональним призначенням.

Актуальність створення проєкту українського культурного центру в м. Одеса полягає у розвитку і впровадженні українського мистецтва в життя міста, як архітектурної та культурної доміанти, яка є відповідним нашій культурі та одразу привертає увагу та з'являється бажання відвідати його.

В сучасній українській архітектурі безпосередньо відображається становлення української свідомості та відчуття необхідності вивчення мистецтва своєї країни. Сучасні архітектори шукають натхнення у яскравому, самобутньому та неповторному мистецтві минулого.

Вони розвивають нові творчі пошуки прогресивних напрямів, концепцій, принципів та прийомів вирішення форми та змісту в архітектурі у споконвічному українському етнічному стилі. У своїх творчих пошуках архітектори звертаються до такого прикладу народної архітектури, як українська хата-мазанка – символ будинку пращурів – з квітковими малюнками на стінах під солом'яної стріхою (рис. 1). В цьому образі поєднується дух минулого та практичність теперішнього, художність з утилітарністю. Цей образ є елементом всіх форм сучасної духовності, одним з провідних втілень української національної ментальності.

Рис. 1. Українська хата-мазанка

Український етностиль – це світоглядний термін, живий організм, життєвий простір, сімейна святиня, єдиний поріг, до якого повертаються діти та онуки; все те, чим пишаються нащадки [3].

Традиційні риси української архітектури широко використовуються в сучасних будівлях (рис. 2). Український архітектурний модерн поєднує народні традиції українського образу життя та знаходить вираження в дизайні сучасного житла, оформленого в етнічному стилі. Дахи з заломами, шестикутні двері та вікна з цегли, на стінах рельєфні орнаменти, які натхненні традиційною вишивкою хрестиком, є сучасним втіленням української етнічності [4].

Рис. 2. Риси української архітектури в сучасних будівлях

Народні традиції українського образу життя знаходять відображення в дизайні сучасного житла, інтер'єрів, оформлених в етнічному стилі (рис. 3) [5]. Національний колорит приміщень створюється за допомогою різних декоративних елементів – керамічні глечики та тарілки з візерунком, які стоять на поличках, букети засушених пряних трав, зв'язки часнику та лука, вишиті українським орнаментом рушники, серветки, фіранки на вікнах.

Відповідно до вимог екоархітектури український інтер'єр, за можливістю, складається з натуральних матеріалів: дерев'яна підлога; плитка, за фактурою та кольором схожа на глиняну підлогу; декоративна світла штукатурка, замість побілки. Традиційно українським є прикрашання стін яскравими малюнками казкових птахів, рослинних орнаментів з переважанням калини та соняшників. Червоний, чорний та білий кольори – класичні кольори в українських орнаментах, широко використовуються в сучасному дизайні [6].

Рис. 3. Етнодизайн внутрішніх приміщень

Мета роботи: створити сучасний, еклектичний інтер'єр культурного центру з українським колоритом, але без стереотипних атрибутів.

Матеріали та методи. Комплексний підхід та системний аналіз світового досвіду, вивчення нормативних документів та моделювання перетворення простору.

Результати та обговорення. На основі принципів еко- и етнодизайну було створено проєкт українського культурного центру в м. Одеса. Комплекс культурного центру знаходиться в центрі міста на ділянці колишнього пивного заводу Санценбахера та є її композиційним центром (рис. 4).

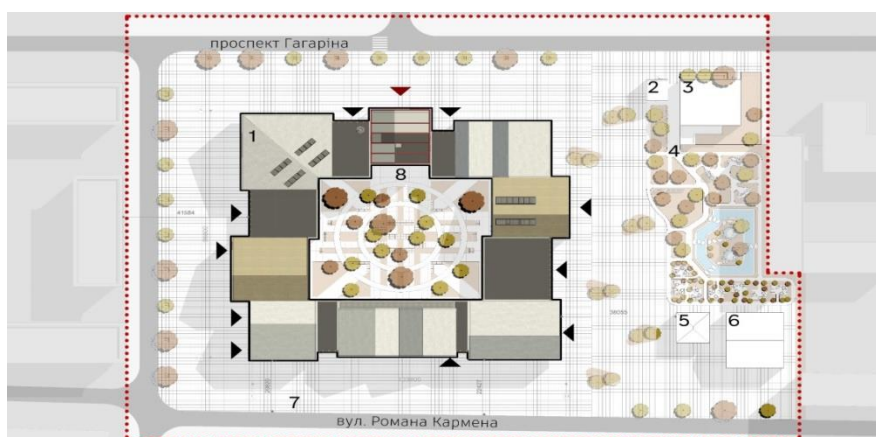

Рис. 4. Схема генерального плану ділянки культурного центру

Провідним завданням проєкту було створення виразного образу домінанти архітектурного середовища – будівлі українського культурного

центру. При цьому вирішувалась мета надання нової громадської функції ділянці, яка поверне людей та задовольнить їх потреби в дослідженні культурі та історії українського народу.

Будівля центру створено як культурній носій української спадщини. У її формі відтворені елементи національної культури. В ідею форми будівлі було покладено образ «традиційного українського села». Будівля культурного центру наче складається з великої кількості різних будинків зі скатними дахами (рис. 5).

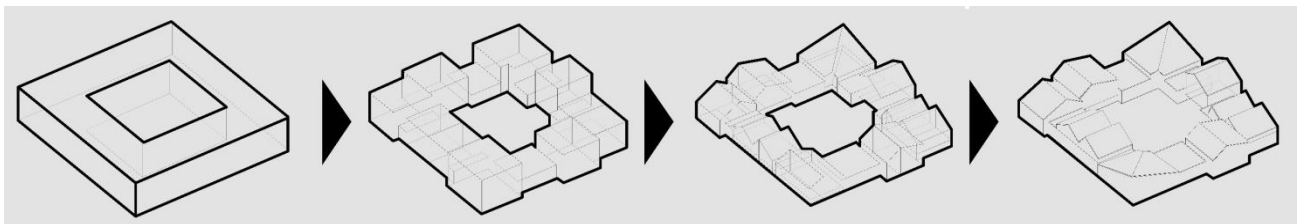

Рис. 5. Схема утворення форми будівлі культурного центру

Вхідна зона комплексу виділена матеріалом – склом та кольором червоні металеві колони (рис. 6). Кожний вид мистецтва в культурному центрі розташовано в окремій двоповерховій скатній секції та має розділення на навчальну та просвітницьку функції.

Таким чином було спроектовано картинну галерею та творчу майстерню малювання; виставку глиняних виробів та гончарну майстерню; виставку книжок та бібліотеку з продажем книг; музей одягу та майстерню шиття з невеличкою точкою продажу виробленого. Виставкова зала сучасного українського мистецтва видається за допомоги іншої сучасної форми скату.

З кожної секції можна потрапити у внутрішній приватний двір та відчуття єднання з природою, як наші предки колись. Також кожна секція є двоповерховою тому має сходи та ліфт для інклюзивних людей. Для фасадного рішення було обрано натуральне каміння та дерево. На фасаді було вирішено додати класичний український орнамент, як «код нації».

Рис. 6. Фасад з класичним українським орнаментом

Інтер'єр культурного центру також було розроблено в українському етнічному стилі (рис. 7). В зоні очікування та відпочинку розташували стилізовані етнічні меблі, канапи та дивани з натуральних матеріалів, дерев'яні столи та орнамент на стінах. За рахунок суцільної стіни зі скла, яка виходить на озеленений внутрішній двір, можна відчутти єднання з природою.

Рис. 7. Інтер'єр українського культурного центру в м. Одеса

Секція з виставкою міфології та обрядів українського народу продовжує ідею використання провідних кольорів, проте тепер ми втілюємо концепцію «будівля в будівлі». Великий простір розділили окремими зонами, які

стилізовані під окремі хати. Таким чином, відвідувач наче «підглядає» за тим як жили наші попередники, у що вони вірили та яким бачили цей світ крізь призму їх побуту. Стіни цих «хат» мають також нанесений орнамент навколо вікон. Ця зона двоповерхова, тому окрім сходів та ліфтів на першому поверсі ми маємо перехід між зонами другого поверху, який стилізовано під дерев'яний паркан.

Висновки. Напрямок екоархітектури сучасного українського етнодизайну – це в першу чергу дослідження мистецтва минулого, які притаманні виключно українській культурі та переосмислення їх в сучасний формат. Розроблено проект українського культурного центру (м. Одеса) з використанням елементів українського етностилю з урахуванням особливостей національної культури та самобутності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Електронний ресурс. <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/15319/1/40.pdf>
2. Електронний ресурс. <https://sanat.orexca.com/2016/2012-1-2016/e-ko-i-etno-dizajn-populyarny-e-napravleniya-dizajna-hhi-veka/>
3. Електронний ресурс. <http://rep.btsau.edu.ua/handle/BNAU/7015>
4. Електронний ресурс. https://focus.ua/beautiful/441903-modern_po-nashemu (О. Сластион. проекты земских школ)
5. Електронний ресурс. <http://dom32.info/ukrainskiy-stil/>
6. Електронний ресурс. <https://etnoxata.com.ua/ru/statti-ru/ru-traditsiji/ru-ukrainskij-stil-v-arhitecture-intererah-i-landshafte/>

ПРОСТОРОВО-ТЕРИТОРІАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ РЕАБІЛТАЦІЙНИХ ЦЕНТРІВ ПРИ ПРОЕКТУВАННІ

Кацан Руслана Валеріївна

студентка

Інститут інноваційної освіти

Київського національного університету

будівництва і архітектури

м. Київ, Україна

Вступ.

За даними, які надали фахівців Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), близько 15 % населення планети мають якусь форму інвалідності. Цей показник вище на цілих 10% ніж попередня оцінка, яка була виконана цією ж організацією у 1970-х роках.

Після початку військових дій на території України стало зрозуміло, що реабілітаційні центри не були готові надати комплексну, якісну допомогу хворим і тим хто її потребує. Як правило заклади медичної реабілітації розташовуються в пристосованих будівлях і спорудах, через це в більшості випадків в таких центрах відсутня власна прилегла територія, правильна функціонально-планувальна структура, спостерігаються порушення комунікаційної схеми, що заважає надавати необхідну допомогу пацієнтам в повному обсязі.

Мета роботи.

Виходячи з вищесказаного зрозуміло, що проблема полягає у відсутності комплексного підходу до раціонального просторового планування та благоустрою медичних реабілітаційних центрів в Україні. Метою доповіді є скласти основу для теоретичної бази розробки рекомендацій щодо просторової організації

Матеріали та методи.

Наукове обґрунтування результатів дослідження просторово-територіальної організації медично-реабілітаційних центрів з використанням функціонально-конструктивного аналізу будівель даного типу. На різних етапах дослідження були використані загальні та спеціальні методи архітектурного аналізу, які дозволили систематизувати існуючі проекти лікувально-реабілітаційних закладів.

Результати та обговорення.

В ході дослідження було виявлено їх функціонально-планувальну структуру та особливості об'ємно-просторового вирішення і як результат складено основу для теоретичної бази розробки рекомендацій щодо просторової організації. При розміщенні реабілітаційних центрів слід в першу чергу звертати увагу на три основні локації: центральна частина міста, приміська та рекреаційна зони.

Але незважаючи на локацію будівництва, розташування має відповідати містобудівним рамкам. Заклади такого типу вимагають обширної власної території з природним озелененням, що забезпечує використання існуючого біома, як активне бальнеологічне середовище, а це в свою чергу є не від'ємною складовою реабілітації. Багатофункціональність медичних центрів реабілітації в поєднанні з чіткими технологічними процесами вимагає раціональної просторової організації для підтримання зв'язку між підрозділами медичного закладу, а саме: реабілітаційний, лікувальний, господарсько-адміністративний, громадського харчування та рекреаційно-оздоровчий блоки.

При проектуванні сучасного закладу реабілітації потрібно враховувати санітарно-гігієнічні вимоги, а також забезпечення доступності безбар'єрного середовища і адаптованість простору. Найважливішим є рекреаційно-реабілітаційний блок.

При проектуванні земельних ділянок важливо запроектувати такі основні зони: реабілітації (адаптаційні майданчики, спеціалізований простір для фізичної активності, сенсорний сад), рекреаційні (тихі зони відпочинку,

туристичні стежки), спорт (спортивні майданчик, оздоровчі басейни), транспорт (під'їзні шляхи, зупинки для висадки та прийому пасажирів, автостоянки, автостоянки для персоналу та відвідувачів), господарські (майстерні, розвантаження і завантаження).

Висновки. Таким чином, формуючи простір медичних реабілітаційних центрів важливо наповнити територію закладу спеціалізованими зонами та майданчиками, які будуть доповнювати медично-реабілітаційний процес, позитивно впливати і прискорювати одужання пацієнтів. Але не варто забувати, що незалежно від просторового розташування та профілю закладу медичної реабілітації функціонально-планувальна організація генеральних планів безумовно залежить від зовнішніх (природно-кліматичні, соціально-економічні, містобудівні, екологічні) та внутрішніх (функціонально-технологічні, психофізіологічні, естетичні, інженерні, санітарно-гігієнічні) факторів впливу.

PEDAGOGICAL SCIENCES

РОЗВИТОК ТВОРЧОЇ АКТИВНОСТІ УЧНІВ ЗАСОБАМИ ПРОЄКТНО-ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Глуханюк Віталій Миколайович,

к.пед.н., доцент

Слободянюк Наталія Андріївна,

Нікітіна Інна Іванівна,

Сологуб Юлія Сергіївна,

Чадюк Галина Федорівна,

студенти

Вінницький державний педагогічний університет

ім. Михайла Коцюбинського

м. Вінниця, Україна

Анотація: Стаття присвячена створенню умов для розвитку творчого потенціалу, творчої активності учнів та формування високого рівня технологічної культури за рахунок творчого характеру проектування та процесу прийняття рішень, що вимагає глибокого психологічного аналізу.

Ключові слова: проектно-технологічна діяльність, технологія, проект, проектування, творча активність, психологічний аналіз.

Постановка проблеми Створення умов для розвитку творчого потенціалу, творчої активності учнів є однією з важливих завдань уроків трудового навчання. Дидактики та методисти намагаються знайти таку методичку, систему, яка би дозволила вирішити завдання, що лежать в основі реформування освіти.

Ця складна і необхідна реформа забезпечується шляхом впровадження і використання нових інформаційних технологій, сучасних досягнень психолого педагогічних наук, інноваційних систем у праці вчителя.

Аналіз літературних джерел показав, що дослідники теорії діяльності не виділяють результат як окремий структурний елемент. Водночас, усі вчені одноставні у висновку про те, що завершеність процесу діяльності визначається досягнутим результатом. Отже, приходимо до висновку, що, здійснюючи системний аналіз конкретного виду діяльності, необхідно обов'язково вивчати її результативність. Проблемі застосування проєктно-технологічної діяльності на уроках трудового навчання присвячена незначна кількість наукових праць. Загальні основи проєктування розглядалися в працях Т. О. Антонюка, В. С. Безрукової, В. І. Бондаря, О. В. Киричука, А. О. Лігоцького, Ж. Т. Тощенко, Є. С. Полат, L. Fried-Booth, T.Hutchinson, D.Phillips та ін. Окремі питання використання методу проєктів на уроках трудового навчання відображено в дослідженнях О. М. Коберника, Г. А. Кондратюка, Н. В. Матяш, М. В. Ретівих, В. К. Сидоренка, В. Д. Симоненка та ін.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні необхідності процесу цілеспрямованої дії на розвиток творчого потенціалу учнівської молоді, та створенню повноцінного навчаючого й розвиваючого середовища.

Виклад основного матеріалу. Освітня галузь «Технологія» допомагає сформувати в учнів життєво важливі основи технологічних знань і вмінь, залучити їх до різних видів практичної діяльності з урахуванням економічної, екологічної і підприємницької доцільності, соціального досвіду; а також покликана сформувати в школярів досвід самостійної практичної діяльності.

Найбільш ефективно ці задачі можуть бути вирішені шляхом використання в навчанні сучасних педагогічних і технологічних систем, які базуються на засадах проєктно-технологічної діяльності, що забезпечує одночасний розвиток, навчання і виховання учнів, шляхом залучення їх в активну творчу діяльність.

Суть поняття «проєктно-технологічна діяльність» пов'язана з такими науковими поняттями й категоріями як «діяльність», «технологія», «проєкт», що мають різноплановий характер.

Поняття «проєктно-технологічна діяльність школярів» знаходить свій

зміст на стику двох основоположних гуманітарних дисциплін -педагогічної й психологічної науки. Навчання проєктно-технологічної діяльності передбачає врахування як основних закономірностей педагогічного процесу, так і її психологічного змісту [4].

Розглянемо основні складові поняття проєктно-технологічної діяльності.

Діяльність як загальне поняття є рушійною силою і умовою суспільного прогресу. Основна мета її - забезпечити збереження і неперервний розвиток людського суспільства. У діяльності здійснюється перетворююча роль людини.

У філософській, соціальній, психологічній, педагогічній літературі чимало робіт присвячено цій проблемі. В них увага наукових досліджень зосереджена на місці і ролі діяльності в суспільному та особистому житті людини, на структурі, видах і умовах діяльності.

У процесі діяльності людство відтворює себе, культуру, створює матеріальні та духовні цінності. Саме тому філософи виходять з цілісного розуміння діяльності як органічної єдності чуттєво-практичної й інтелектуальної форми прояву особистості, розглядають діяльність як соціальну форму руху матерії, спосіб існування та розвитку суспільства й особистості.

Будь-яка діяльність - явище історичне. Через зміни, що постійно відбуваються у суспільних відносинах, зазнає змін і діяльність людей. З одного боку, потреби суспільства є першоосновою діяльності людини, з іншого, вони виступають результатом діяльності. У комплексі це є першопричиною існування різноманітних форм і видів людської діяльності.

Як свідчить аналіз літератури, це не позначається на сумісній характеристиці діяльності, яка для будь-якого виду діяльності проявляє такі спільні ознаки як: предметність, цілепокладання, осмисленість, перетворювальний характер.

Предметність - це залежність діяльності від об'єктивного впливу оточуючого світу, об'єктивна матеріальна основа діяльності, її зв'язок з предметним світом.

Цілепокладання - риса людської діяльності, за якою діяльність людини відрізняється від поведінки тварин. Адже специфіку цілеспрямованої людської діяльності і самої людини як свідомої істоти, котра будує свою діяльність і керує нею на підставі врахування цілей своєї діяльності і умов її здійснення, не можна ніяким чином ідентифікувати з реактивністю тварин. Саме з цієї точки зору людина є справжнім суб'єктом діяльності.

Осмисленість діяльності людини - це ознака, що проявляється в усвідомленні дій, прогнозуванні результатів діяльності, перспективних прагненнях людини. Цим самим діяльність людини відрізняється від неусвідомлених дій тварин. А тому перетворювальний характер діяльності людини, на відміну від пристосування тварин до середовища існування, проявляється як у зміні об'єкта, так і в зміні самого суб'єкта.

Наступним базовим поняттям є «технологія». Технологія відіграла важливу роль у розвитку всіх цивілізацій, але, незважаючи на це, об'єктом теоретичного аналізу вона стала відносно недавно. У сучасних умовах, коли технологія проникає в усі галузі виробничої і невиробничої сфер економіки, вона пронизує усі форми життєдіяльності людини (навчальну, професійну, дозвільну, управлінську, комунікативну, ігрову діяльність), а отже, є підстави стверджувати, що технологія є багатоаспектним і багаторівневим поняттям і повинна вивчатися філософськими, психологічними, економічними, педагогічними й іншими науками.

Структурна інтеграція технологічної освіти полягає в тому, що вона синтезує знання з природничо-наукових і суспільно-гуманітарних дисциплін. Функціональна інтеграція виражається в тому, що технологічна освіта показує способи практичного застосування наукових знань у процесі творчої перетворювальної діяльності людини, а також сприяє формуванню таких інтегральних якостей як: професійна компетентність, професійна мобільність, заповзятливість та ін.

«Технологія» як психолого-педагогічна категорія є ключовим поняттям у технологічній освіті, де основною пізнавальною одиницею є проєктна

діяльність, тобто процес проєктування і виготовлення (з використанням наукових знань) якісних і оригінальних виробів, що мають практичне застосування.

Перш ніж говорити про проєкт, для кращого розуміння цього поняття звернімося до словників. Так під «проєктом» в енциклопедичному словнику розуміють сукупність документальних матеріалів для зведення майбутньої будівлі або архітектурного комплексу. Також є і інше трактування - це прототип, ідеальний образ передбачуваного або можливого об'єкта, стан; в деяких випадках - план, задум якої-небудь дії.

А ось, наприклад, у словнику польської мови під проєктом розуміють запланований план діяльності, дій; ідея, думка; також ескіз чогось, наприклад, будинку, конструкції, заміру. Натомість словник психології проєктом називає ціль, яку планується досягнути.

За В. Т. Бусел проєкт - це прояв творчої активності людської свідомості, «через який у культурі здійснюється діяльніший перехід від небуття до буття». Автор надає величезного значення проєкту як специфічній формі свідомості, що конститує всякий трудовий процес [1].

Проєкт є складовою проєктування, що розглядається як створення проєкту (прототипу, прообразу) передбачуваного або можливого об'єкту стану. Проєктування - це вид діяльності, що синтезує в собі елементи ігрової, пізнавальної, ціннісно-орієнтаційної, перетворюючої, професійно-трудової, комунікативної, навчальної, теоретичної і практичної діяльності. Проведений аналіз дозволяє нам сформулювати думку про те, що проєктування в якості творчої, інноваційної діяльності завжди націлене на створення виробів і послуг, що володіють об'єктивною і суб'єктивною новизною і мають особистісну та суспільну значимість. У загальних рисах проєктування полягає в аналізі проєктної ситуації (збиранні й уточненні інформації), синтезі (пошуку) та оцінці рішень.

Крім того, під час роботи на проєктом у школярів розвиваються пізнавальні навички, формуються вміння самостійно конструювати свої знання,

активно розвиваються комунікативні здібності, навички лідерів та здатність до спільної роботи в групі, створюються можливості для реалізації міжпредметних зв'язків.

Основний зміст проектування полягає в конструюванні сукупності дій та засобів, що дозволяють розв'язати поставлені завдання та проблеми, досягти визначених цілей. Ці дії та засоби фіксуються у двох формах: як система параметрів проєктованого об'єкта та їх кількісних показників; як сукупність конкретних заходів, які забезпечують реалізацію запроєктованих показників та якісних характеристик майбутнього об'єкта.

Проєктування в якості творчої, інноваційної діяльності завжди націлене на створення об'єктивно і суб'єктивно нового продукту. Діяльність учня повинна орієнтуватися на розвиток мислення, в основі якого лежить особистий досвід. Виготовляючи виріб, учень закріплює знання з математики, фізики, креслення, основ підприємницької діяльності та інших предметів, засвоює принципи набутих умінь та навичок у виконанні технологічних, економічних, міні маркетингових та інших операцій.

В учнів повинна виробитись і закріпитись звичка до аналізу споживчих, економічних, екологічних і технологічних ситуацій, здатність оцінювати ідеї, виходячи з реальних потреб, матеріальних можливостей і умінь вибирати найбільш вдалий технологічний, економічний спосіб виготовлення об'єкта проєктної діяльності, який відповідав би вимогам дизайну.

Останнім часом уявлення про суть проєктування, про сферу його застосування суттєво змінилися. Донедавна проєктування пов'язувалося переважно з інженерною діяльністю в галузях машинобудування, приладобудування, архітектури і розумілось як підготовчий етап виробничої діяльності. Сьогодні проєктування розглядається як особливий вид діяльності, який відрізняється від власне наукової та виробничої, а сфера його застосування охоплює всі ланки соціального організму, включаючи і систему освіти.

Висновки. Таким чином, в основних, розглянутих нами визначеннях проектування відзначаються зовсім різні сторони цієї складної діяльності від творчого характеру проектування до процесу прийняття рішень, що вимагає вже глибокого психологічного аналізу. Дехто розглядає проектування як специфічну форму моделювання, спрямовану не тільки на пізнання відображуваних елементів дійсності, але і на створення нових її елементів. Інші визначають проектування найважливішим компонентом освітнього процесу, що призначений для створення нових понять і концепцій.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови / В. Т. Бусел, В. Т. Бусел. -К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2002. – 140 с.
2. Васьков Ю. В. Педагогічні теорії, технології, досвід /Ю. В. Васьков Х. : Скорпіон, 2000. -120 с.
3. Кобзар Б. С. Громадськість і виховання. / Б. С. Кобзар - К. : Радянська школа. - 1973. – 134 с.
4. Проектно-технологічна діяльність учнів на уроках трудового навчання: теорія і методика [за заг. ред. О. М. Коберника.] - К. : Наук, світ, 2003. - 172 с.

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ЯК ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ

Долінін Георгій Станіславович,
аспірант,
Державний вищий навчальний заклад
Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди

Вступ. В умовах глобалізаційних змін, що відбуваються у світі та істотно впливають на розвиток вищої освіти, професійна підготовка майбутніх вчителів фізичної культури вимагає інтенсивного пошуку та впровадження нових стратегій освітньої діяльності. Побудова нових стратегій передбачає, перш за все, спрямованість професійної підготовки на формування професійної культури майбутніх вчителів фізичної культури.

Мета роботи: на основі аналізу наукових джерел розглянути розвиток проблеми професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури в аспекті формування їх професійної культури.

Матеріали та методи. У роботі застосовані теоретичні методи педагогічного дослідження: аналіз та систематизація наукового матеріалу.

Результати та обговорення. Змістові характеристики та вимоги до професійної підготовки майбутнього вчителя фізичної культури досліджено у працях Н. Денисенко, О. Науменко, А. Сущенко, Б. Шияна. Так, до загальнонаукового компоненту Н. Денисенко відносить такі знання, як: характеристика та структура понять: фізичне виховання, фізичний розвиток, фізична культура; закономірності фізіологічного та психічного розвитку дітей; методичні знання з фізичного виховання; технології фізичного оздоровлення; особливості оздоровлення; а також уміння: виконувати гімнастичні вправи; займатися фізкультурою, загартовуватися; використовувати оздоровчі технології тощо [2].

Аналізуючи різні аспекти досліджуваної проблеми, Г. Панченко

доводить, що процес професійної підготовки учителів фізичної культури вимагає потребує корекції із застосуванням сучасних досягнень з випереджальної освіти та педагогічної валеології, що, на думку автора, дозволить зменшити протиріччя між зростаючими обсягами освітніх навантажень та порушеннями здоров'я молоді [3, с. 9].

Майбутній фахівець з фізичної культури, вважає О. Болотіна, має знати: інноваційні технології у галузі фізичної культури; форми й методи організації освітнього процесу; біологічні, психологічні та педагогічні основи освітніх технологій у галузі фізичної культури. Щодо вмінь, то автор визначає такі: планування, організації й проведення занять із застосування інноваційних технологій; використання сучасних методів й засобів фізичного виховання, відповідних змісту освіти; оцінювання ефективності використаних технологій і контроль якості освітнього процесу; аналіз й корекція власної професійної діяльності; організація й проведення наукових досліджень у професійній діяльності [2].

Власну думку щодо досліджуваної проблеми підготовки майбутніх вчителів фізичного виховання подано у працях Л. Сущенко [5, с. 252]. Авторка запропонувала положення, що визначають вимоги до професійної підготовки фахівців з фізичного виховання: забезпечення професійно-особистісного розвитку майбутнього вчителя виховання та здатності до постійного збагачення особистісної та професійної культури [5, с. 252]; здатність до реалізації на практиці особистісно орієнтованого підходу, технології співробітництва на основі спільною діяльністю педагога та студента [5, с. 255].

Спрямованість підготовки майбутніх учителів фізичної культури на професійний саморозвиток вважається необхідною умовою ефективності визначеного процесу, але за умови врахування етапного характеру його здійснення. Автором визначені такі етапи: *перший* – включення в нову діяльність визначається високим емоційним супроводом, відповідно професійна підготовка має моделювати різноманітні ситуації задля забезпечення можливості майбутнім учителям фізичного виховання для аналізу

власної поведінку, продукувати ефективні педагогічні рішення та робити висновки; *другий* – етап адаптації до особливостей підготовки до майбутньої професійної діяльності, що визначається діяльністю, спрямованою на професійну самореалізацію на основі накопичення досвіду на лекційних та практичних заняттях; *третій* – включає створення індивідуального стилю майбутньої професійної діяльності, подальшу активну професіоналізацію освітніх процесів, професійно-значущих характеристик особистості [2].

Деякі напрями підготовки майбутніх вчителів фізичної культури досліджували А. Веселовський, І. Ільчишин, В. Редчиць, які до визначення поняття підготовки майбутніх фахівців додали самовиховання, що вважають умовою успішного розвитку особистості. До видів самовдосконалення віднесено: самовдосконалення для поглиблення знань; самовдосконалення для формування навчальних умінь; психологічне самовдосконалення [1, с. 172].

У науковій літературі (О. Шукатка) представлені основні особливості професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури, перш за все це чітка професійна спрямованість освітнього процесу та різних форм спортивно-масової роботи та створення необхідних умов для формування практичних умінь і навичок фізкультурної діяльності. Сучасним та необхідним напрямом підвищення ефективності професійної підготовки майбутніх вчителів фізкультури науковці вважають практико-орієнтоване навчання студентів через підвищення практичної зорієнтованості освітньої програми, навчального плану у підготовці майбутніх учителів фізкультури [6, с. 223].

Особливості підготовки учителів фізичної культури визначив П. Рибалко. Важливою особливістю професійної підготовки майбутніх учителів фізкультури автор вважає спрямованість на різнобічне (фізичне, моральне, психологічне, естетичне тощо) самовдосконалення особистості. На думку автора, професія вчителя фізичної культури належить до професій, котрі передбачають покликання до цієї діяльності, творчого ставлення, продуктивної діяльності [4].

Вимоги до організації професійної підготовки майбутніх вчителів

фізичної культури, розроблені І. Ячнюком, включають: професійна спрямованість освітнього процесу; системний підхід до організації навчання; відповідність навчання основним завданням професійної підготовки майбутніх вчителів фізичної культури; відповідність методичного забезпечення тенденціям розвитку професійно-педагогічної діяльності фахівців з фізичної культури [7, с. 316].

Висновки. Таким чином, процес професійної підготовки учителів фізичної культури потребує корекції із застосуванням сучасних досягнень з випереджальної освіти та педагогічної валеології.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Веселовський А., Редчиць В., Ільчишин І. Окремі напрями професійної підготовки фахівця фізичної культури у світлі вимог сьогодення. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка* / [редактори-упорядники В. Ільницький, А. Душний, І. Зимомря]. Дрогобич: видавничий дім «Гельветика», Вип. 15. Том 2. 2016. 172 с.

2. Науменко О. І. Сучасні вимоги до професійної підготовки майбутнього вчителя фізичної культури в умовах інформатизації навчання. URL: <https://www.sportpedagogy.org.ua/html/journal/2012-05/12noicit.pdf>

3. Панченко Г. І. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до роботи з попередження дидактогенних порушень здоров'я учнів початкової школи. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Кропивницький, 2019. 21 с.

4. Рибалко Петро. Особливості професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до подальшої фахової діяльності. URL: <https://repository.sspu.sumy.ua/handle/123456789/8539>

5. Сущенко Л. П. Теоретико-методологічні засади професійної підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту у вищих

навчальних закладах : дис. д-ра пед. наук : 13.00.04. Київ, 2004. 489 с.

6. Шукатка О. В. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до організації фізкультурно-оздоровчого середовища закладу загальної середньої освіти. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. № 70. Т. 4. 2020. С. 223-226.

7. Ячнюк І. О. Теоретична підготовка майбутніх учителів фізичної культури, як один з компонентів професійного становлення. *Молодий вчений*. № 3.1 (43.1) березень, 2017. С. 316 – 319.

ОНЛАЙН ЧИ ОФЛАЙН НАВЧАННЯ: ПОГЛЯД ПЕРШОКУРСНИКА МЕДИЧНОГО ВИШУ

Курас Лілія Дмитрівна

канд. біол. наук, асистент
кафедри біологічної та медичної хімії
імені академіка Г. О. Бабенка,

Івано-Франківський національний медичний університет

Феденько Вікторія Василівна

студентка I курсу медичного факультету,
Івано-Франківський національний медичний університет

Вступ. З березня 2020 року ліцеї, університети та інші навчальні заклади почали тестувати нові формати проведення навчальних занять. Пандемія змусила освітню сферу частково, а потім і через війну повністю перейти в онлайн-формат. Хтось звик до цього формату ще до карантину, а комусь знадобилося багато часу, щоб адаптуватися до нових реалій. Хтось полюбляє навчатися або навчати, сидячи вдома перед екраном монітора, а хтось не уявляє навчального процесу без живого контакту з аудиторією.

Ціль роботи. Основною метою нашого дослідження стало провести порівняльну оцінку онлайн та офлайн навчання, узагальнити їх плюси та мінуси.

Матеріали та методи. Інформаційними матеріалами були інтернет статті. Методи дослідження – системний, аналіз, порівняння та узагальнення.

Результати та обговорення. Онлайн чи офлайн навчання? Це запитання є чи не найактуальнішим для освітньої спільноти України. Онлайн навчання це метод дистанційного навчання за допомогою інтернету та комп'ютера, який дає можливість отримувати знання через інтернет з будь-якої точки світу, тобто навчання, що здійснюється з використанням ресурсів та технологій глобальної мережі Інтернет. Офлайн навчання – це навчання у звичайному (фізичному) класі чи аудиторії, а не дистанційне, тобто не через комп'ютер, планшет чи телефон.

Нами проаналізовано переваги та недоліки різних форм навчання в контексті самодисципліни, якості навчання та доступності. Якщо говорити про самодисципліну у офлайн навчанні – тут все зрозуміло. Прийшов на заняття, і ти вже максимально в процесі. Навчатися віддалено, вимагає набагато більшої самодисципліни, але і має свої переваги: економія часу, можливість вчитися, коли і де зручно, можливість переглянути курс навчання знову і знову. Щодо якості навчання, то в аудиторії сама атмосфера максимально розташовує до навчання контентом. Навчаючись вдома, ми часто відволікаємося на прибирання, телефонний дзвінок, соціальні мережі. Офлайн навчання дозволяє нам бути в процесі тут і зараз, що веде до більш успішного засвоєння матеріалу. В контексті доступності, серед переваг онлайн навчання можна віднести територіальну свободу, тобто є можливість брати участь в онлайн навчанні, перебуваючи в будь-якій точці світу, досить тільки мати хороший Інтернет. Наступною перевагою є гнучкий розклад: можна вибрати зручний день, час, тему, що цікавить, або просто завантажити запис і подивитися в будь-який зручний час.

Серед переваг офлайн навчання є атмосфера, так як зоровий контакт, живе спілкування і залучення в даному варіанті набагато вище і ефективніше ніж в онлайн навчанні. Сама присутність в аудиторії зосереджує нас набагато більше, і ми не відволікаємося на сторонні справи, як в онлайн навчанні. Візуальний контакт є також перевагою, оскільки доведено, що інформація більше запам'ятовується при особистому спілкуванні з людиною, ніж через екран. Візуальний контакт, змушує мозок максимально концентруватися на інформації, що дає більший ефект від навчання, ніж таке ж навчання через екран.

Кращим способом закріпити пройдений матеріал – це пропрацювати його на практиці в парах або групах. Крім того, що ми відточуємо свої навички, ми відразу ж отримуємо зворотний відгук і знову проводимо роботу над помилками. Такий формат дуже ефективний в офлайн навчанні, де згуртованість команди набагато вище, ніж в онлайн.

Кожен формат має свої переваги і недоліки. На мою думку, для лекційних занять онлайн формат дуже зручний, а от практичні заняття повинні проходити у навчально-практичних центрах, які організовані на кафедрах ІФНМУ.

В Івано-Франківському національному медичному університеті облаштовані укриття в різних корпусах. Зокрема, у центральному корпусі є протирадіаційне укриття, яке вміщує 700 людей. Воно облаштоване за всіма вимогами. Також по місту університет облаштував ще 19 укриттів – у підвалах інших корпусів або на перших поверхах. Таким чином у виші все зроблено до офлайн навчання, яке є без сумніву необхідним для здобуття професії лікаря.

Висновки. Час не стоїть на місці. Змінюються технології - змінюється освіта. Бути онлайн – сьогодні звичайна річ. Для сучасної молоді нині природно бути «в мережі». Зрозуміло, що онлайн навчання не замінить класичного тим більше навчання медичного спрямування. Вважаю, що в майбутньому оптимальним буде гібридний варіант, у якому поєднано і онлайн, і офлайн елементи. Сьогодні онлайн курси дають можливість прослухати лекції найкращих професорів із найпрестижніших вишів світу всім, хто хоче навчатися. Це означає, що за онлайн навчанням у системі освіти, майбутнє, яке вже настало. Але, офлайн навчання у медичних вузах – є запорукою ефективної та якісної медицини, а як наслідок здорової та сильної нації.

**МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ
СТУДЕНТІВ ЗАОЧНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ**

Малик Тетяна Володимирівна

студентка IV курсу
Факультет української та іноземної філології
Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка
м. Дрогобич, Україна

Набитович Ганна Василівна

методист заочної форми навчання,
спеціаліст вищої категорії
Дрогобицький фаховий коледж нафти і газу
м. Дрогобич, Україна

Мацькович Марія Романівна

кандидат філологічних наук, начальник Дрогобицької філії
ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»
м. Дрогобич, Україна

Малик Леся Богданівна

кандидат педагогічних наук,
викладач загальнотехнічних дисциплін,
Дрогобицький фаховий коледж нафти і газу
м. Дрогобич, Україна

Анотація. У статті розкрито методичні аспекти щодо організації навчального процесу студентів заочної форми навчання у технічному фаховому коледжі, що спрямовані на засвоєння систематизованих знань, отримання професійних компетентностей, знань, практичних умінь і навичок, формування особистісних якостей студентів.

Проаналізовано значення змісту навчання як науково обґрунтованої системи дидактично та методично оформленого навчального матеріалу для різних освітніх і кваліфікаційних рівнів та ступенів. Обґрунтовано важливість використання в організації освітнього процесу в технічних фахових коледжах можливостей сучасних інноваційних та інформаційно-комунікаційних

технологій навчання на конкретних засадах

Ключові слова: Освітній процес, організація освітнього процесу, навчально-виховний процес, зміст навчання, стандарт фахової передвищої освіти, освітньо-професійна програма (ОПП), здобувачі заочної форми навчання.

Вступ. Освітній процес у технічному фаховому коледжі є інтелектуальною, творчою та високоосвітньою діяльністю усіх учасників цього навчального процесу, яка здійснюється через організовану систему науково методичних, методичних і педагогічних заходів та спрямована на передачу, засвоєння, примноження і використання знань, умінь, навичок та інших компетентностей особами, які навчаються, а також на формування гармонійно розвиненої особистості. Освітній процес у фаховому коледжі здійснюють: відділення, навчально-методичний кабінет, навчальна частина, циклові комісії і викладачі-предметники зокрема. Учасниками освітнього процесу є: педагогічні та науково-педагогічні працівники (викладачі), здобувачі освіти (студенти очної і заочної форми навчання), працівники структурних підрозділів коледжу (посади визначені штатним розписом) [1, ст. 27-35].

Формами здобуття освіти у технічних фахових коледжах є інституційна (очна (денна), заочна, дистанційна) та дуальна. Форми здобуття освіти можуть поєднуватися. Денна форма навчання є основною формою здобуття певного рівня вищої освіти та освітньо-професійного ступеня фахової передвищої освіти, що здійснюється з відривом від виробництва. У той самий час заочна форма навчання є формою здобуття освіти без відриву від виробництва.

Мета роботи. Метою роботи є виокремлення методичних аспектів щодо організації навчального процесу студентів заочної форми навчання.

Матеріали і методи. Організація освітнього процесу на заочній формі навчання здійснюється згідно з Положенням про заочну форму навчання у технічних фахових коледжах з урахуванням передбачених чинним законодавством пільг для осіб, які поєднують роботу з навчанням. Терміни

навчання за відповідними формами визначаються можливостями виконання освітньо-професійної програми підготовки [1, ст. 11-25].

Права та обов'язки учасників освітнього процесу визначені відповідними посадовими інструкціями та нормативними документами.

Фаховий коледж забезпечує викладачів і здобувачів освіти навчальною, методичною, науковою та науково-технічною літературою, матеріально технічними засобами відповідно до нормативних документів та фінансових можливостей.

Метою освітнього процесу в коледжі є підготовка конкурентноспроможного і висококваліфікованого компетентного фахівця, формування всебічно розвиненої особистості, виховання почесного громадянина України, забезпечення організації освітнього процесу, що відповідає стандартам освіти в межах Національної рамки кваліфікації, реалізація зростання якісного професійного рівня підготовки фахівця з орієнтацією на національний та міжнародний стандарти зважаючи на інноваційність змісту технічної фахової освіти [3, ст. 55-72].

Організація освітнього процесу у технічному фаховому коледжі здійснюється відповідно до Конституції України, Законів України «Про освіту», «Про вищу освіту» і «Про фахову передвищу освіту», Постанов Кабінету Міністрів, наказів Міністерства освіти і науки України та інших міністерств.

Мовою освітнього процесу у коледжі є державна мова в обсязі, що дає змогу вести професійну діяльність кожної галузі.

Організація освітнього процесу базується на рівнях і ступенях фахової передвищої освіти, тобто багатоступеневій системі вищої освіти. Підготовка фахівців у технічних фахових коледжах здійснюється за освітньо-професійним ступенем «фаховий молодший бакалавр», освітньо-кваліфікаційним рівнем «молодший спеціаліст» та ступенем вищої освіти «бакалавр». Особи, які здобувають фахову передвищу освіту на основі базової середньої освіти, зобов'язані одночасно виконати освітню програму профільної середньої освіти професійного спрямування [2].

Освітній навчально-виховний процес здійснюють навчальні підрозділи: навчальна частина, відділення, циклові комісії. Діяльність навчальних підрозділів повинно регламентуватися внутрішніми Положеннями, затвердженими директором фахового коледжу.

Метою освітнього процесу у технічному фаховому коледжі є забезпечення здобуття фахової передвищої чи вищої освіти і задоволення інших освітніх потреб здобувачів освіти [5, ст. 55].

Організація освітнього процесу в технічних фахових коледжах здійснюється з використанням можливостей сучасних інноваційних та інформаційно-комунікаційних технологій навчання на конкретних засадах.

Принципами, на яких повинен ґрунтуватися освітній процес будуть: створення умов для особистісного розвитку й творчої самореалізації; сприяння сталому розвитку суспільства шляхом підготовки конкурентоспроможного, висококваліфікованого та компетентного фахівця та створення умов для здобуття якісної освіти протягом життя; доступності фахової передвищої та вищої освіти; міжнародної інтеграції та інтеграції системи фахової передвищої та вищої освіти України в Європейський освітній простір, за умови збереження і розвитку досягнень та прогресивних традицій національної освіти; сприяння державно-приватному партнерству у сфері фахової передвищої та вищої освіти; запровадження механізмів стимулювання установ, підприємств і організацій усіх форм власності до надання першого робочого місця випускникам закладів фахової передвищої освіти; заохочення до інноваційної просвітницької та дослідницької діяльності закладів фахової передвищої освіти, ведення фінансово-економічної діяльності на засадах цільового, ефективного та раціонального використання матеріальних та фінансових ресурсів; прищеплення поваги до кожної людини, забезпечення її прав і свобод, та права на освіту зокрема: гуманізму, демократизму, патріотизму, пріоритетності загальнолюдських духовних цінностей; нерозривності і єдності форм і змісту навчання та потреб професійної діяльності; неприпустимості втручання політичних, громадських і релігійних партій та організацій в освітній процес

[7].

Результати та обговорення. Для забезпечення відповідності змісту освіти, потребам і викликам сучасного суспільства і створення всесторонніх умов для розвитку компетентної особистості, потрібно буде створити такі рушійні умови, які б сприяли перетворення освіти і забезпечували розвиток інноваційного суспільства.

Зміст навчання (освіти) – це науково обґрунтована система дидактично та методично оформленого навчального матеріалу, засвоєння якого забезпечує фахівцю можливість здобуття освіти певного рівня та кваліфікації. Зміст навчання визначається системою стандартів.

Зміст навчання – це науково-обґрунтована цілісна система дидактичного та методичного оформлення навчального матеріалу для різних освітніх і кваліфікаційних рівнів та ступенів. Зміст навчання визначається освітньо професійною програмою в межах ліцензованої спеціальності, структурно логічною схемою підготовки, навчальними планами, робочими програмами навчальних дисциплін, нормативними внутрішніми документами технічного фахового коледжу, нормативними документами і актами органів державного управління освітою, і відображається у відповідних підручниках, навчальних посібниках, методичних і науково-методичних матеріалах, методичних рекомендаціях і інструкціях, дидактичних засобах, а також при проведенні навчальних занять та інших видів освітньої навчально-виховної діяльності [6].

Організація освітнього процесу у технічних фахових коледжах базується на стандартах освіти. Стандарт фахової передвищої освіти – це сукупність вимог до освітньо-професійних програм фахової передвищої освіти, які є спільними для всіх освітньо-професійних програм у межах певної спеціальності.

Стандарти фахової передвищої освіти розробляються для кожної спеціальності відповідно до Національної рамки кваліфікацій і використовуються для визначення змісту та оцінювання результатів освітньої діяльності закладів фахової передвищої освіти під час акредитації освітньо

професійних програм. Стандарти фахової передвищої освіти є обов'язковими до виконання у технічних фахових коледжах [3, ст. 15].

Стандарти фахової передвищої освіти розробляє, затверджує та оприлюднює на своєму офіційному веб-сайті центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки (крім стандартів спеціалізованої фахової передвищої освіти) з урахуванням пропозицій галузевих державних органів, що забезпечують формування і реалізують державну політику у відповідних сферах і галузевих об'єднань організацій роботодавців. Стандарти фахової передвищої освіти повинні бути придатними для гармонізації з відповідними професійними стандартами та стандартами вищої освіти в межах Національної рамки кваліфікацій [4].

Стандарт фахової передвищої освіти визначає такі вимоги до освітньо професійної програми, як перелік обов'язкових загальних та спеціальних компетентностей і результатів навчання здобувачів фахової передвищої освіти, вимоги до попередньої освіти осіб, які можуть розпочати навчання за цією програмою, обсяг кредитів ЄКТС, необхідний для здобуття ступеня фахового молодшого бакалавра за відповідною спеціальністю, форми атестації здобувачів фахової передвищої освіти, вимоги до системи внутрішнього забезпечення якості фахової передвищої освіти, вимоги професійних стандартів (за наявності) [1].

Освітньо-професійна програма підготовки (ОПП) –це єдиний комплекс освітніх компонентів (навчальних дисциплін, індивідуальних завдань, практик, контрольних заходів тощо), спрямованих на досягнення визначених результатів навчання, що дає право на отримання визначеної освітньої та професійної кваліфікації.

Навчання в технічних фахових коледжах проводиться за модульною (для здобувачів фахової передвищої освіти) та модульно-рейтинговою (для здобувачів вищої освіти) системами навчання з урахуванням можливостей сучасних інформаційних технологій. Модуль – це частина навчальної дисципліни, яка має самостійне значення, що складається з однієї або декількох

близьких по змісту тем чи розділів. Розподіл кількості модулів на дисципліну залежить від кількості годин та кредитів, що відводиться на її вивчення та визначається навчальним планом, а робоча програма навчальної дисципліни розробляється викладачем [6, ст. 112-125].

Весь освітній навчально-виховний процес у технічних фахових коледжах здійснюється за такими формами, як навчальні заняття (лекція, лабораторне заняття, практичне заняття, семінарське заняття, індивідуальне заняття, консультація тощо), самостійна робота студентів, включаючи виконання індивідуальних завдань, практична підготовка (навчальна практика, виробнича практика, технологічна практика, переддипломна практика і ін.), контрольні заходи, включаючи атестацію здобувачів освіти тощо.

Висновок. Очевидно, що правильна організація освітнього навчально виховного процесу надасть можливість для учасників усього освітнього процесу доступні і розширені можливості для результативного навчання та підготовки висококваліфікованого та конкурентноспроможного компетентного фахівця своєї справи затребуваного на сучасному ринку праці.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Вернидуб Р. М. Організація і управління навчальним процесом у вищому навчальному закладі: навч. посібник / Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. — К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2005. — 110с.
2. Вища освіта: методологічні основи раціональності управління [Текст]: монографія / Андрій Борисович Почтовюк. – Кременчук: СВД Олексієнко В.В., 2014.– 444
3. Жиляєв, І. Б. Вища освіта України : стан та проблеми [Текст] І. Б. Жиляєв, В. В. Ковтунець, М. В. Сьомкін.– К. Науково-дослідний інт інформатики і права Нац. академії правових наук України, 2015.– 96 с.
4. Загальні відомості про вищу освіту і Україні [Електронний ресурс]. Режим доступу: [http:// mon.gov.ua](http://mon.gov.ua)

5. Згуровський, М. З. Стан та завдання вищої освіти України в контексті Болонського процесу [Текст] /М. З. Згуровський.– К.: Політехніка, 2004.– 76 с.

6. Нагаєв, В. М. Методика викладання у вищій школі [Текст] : навч. посіб. /Віктор Михайлович Нагаєв.– К.: Центр учбової літератури, 2007.– 232 с.

7. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи [Текст]: навч. посібник /Михайло Миколайович Фіцула.– Рек. МОН; 2-ге вид., доп.– К.: Академвидав, 2014.– 456 с.– (Серія «Альма-матер»).

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

Пристінський Роман Володимирович
Викладач кафедри тактики
командно-штабного факультету
Національної академії Національної гвардії України
м. Харків, Україна

Вступ. На сучасному етапі розвитку Національної гвардії України продовжується реформа у підготовці майбутніх офіцерів НГУ. Головними напрямками навчання у ВВНЗ мають бути забезпечення нового рівня якості освіти з орієнтацією на індивідуальність майбутніх офіцерів, здатних до постійного саморозвитку, розширення знань відповідно до потреб нинішнього часу. За таких умов необхідно розуміти важливість підвищення знань іноземної мови у майбутнього офіцера, де знання ці є запорукою успішного виконання завдань за призначенням та вивчення іноземної військової техніки, яка вже стоїть у нас на озброєнні.

Мета публікації - визначити педагогічні умови підвищення ефективності іноземної мови у підготовці майбутніх офіцерів НГУ з метою їх подальшого розвитку в освітньому процесі.

Матеріали та методи. Говорячи про педагогічні особливості засвоєння іноземної мови, необхідно пам'ятати про комплексний підхід до цієї проблеми і враховувати не лише психологічні закономірності засвоєння іноземної мови, а й суспільні вимоги до її вивчення, які ставить перед нами сучасне життя. Значним поштовхом до засвоєння іноземної мови стають бойові дії, які проходять у нашій країні. Новітні зразки озброєння, які використовують країни НАТО, більшість у яких інструкції та налаштування на англійській мові. Інструктори для навчання наших бійців, як правило молоді офіцера, які нещодавно завершили навчання у ВВНЗ Національної гвардії України. Тому, як показала

практика, якщо майбутній офіцер буде володіти іноземною мовою на високому рівні, то він зможе розібратися в інструкціях та її налаштуванням. Ще однією педагогічною особливістю вивчення іноземної мови є розвиток когнітивних особливостей майбутнього офіцера у процесі формування іноземної свідомості.

Це період найбільш активного розвитку моральних і естетичних почуттів, становлення характеру. Основною рисою морального розвитку у цьому віці є посилення свідомих мотивів поведінки. Помітно зміцнюються такі якості як цілеспрямованість, рішучість, наполегливість, самостійність, ініціатива, вміння володіти собою. Підвищується інтерес до моральних проблем.

Інтелектуальний розвиток майбутніх офіцерів НГУ під час навчання безпосередньо пов'язаний з ефективністю їх подальшої служби і можливостями участі у сумісних операціях під егідою НАТО. Тому підвищення інтелектуального потенціалу особистості майбутнього офіцера НГУ та знання іноземної мови є передумовою високоякісної індивідуальної підготовки майбутнього офіцера НГУ.

Окремі аспекти професійного становлення офіцерів правоохоронних органів розглядаються з філософсько-правових позицій в роботах С. Сливки, М. Ковалю, О. Шмоткіна. У контексті професійної педагогіки ці проблеми частково вирішуються в працях В. Безбородого, М. Дідика, А. Мороза, В. Дяченко.

Результати і обговорення. Аналіз наукових робіт дає змогу стверджувати, що педагогічні умови відіграють вирішальну роль для підвищення ефективності іноземної підготовки майбутніх офіцерів НГУ. Педагогічною основою для вивчення іноземної мови є процеси мислення, які являються не змінними і саме вони впливають на формування свідомості. В той же час вивчення іноземної мови на будь-якому рівні і в будь-якому обсязі є складним процесом, який безпосередньо стосується свідомості майбутнього офіцера НГУ. При глибокому засвоєнні іноземної мови проходить трансформація свідомості на різних рівнях: когнітивному, вербальному, психоемоційному, що дає поштовх до формування іноземної свідомості. Крім

того, коли мова йде про педагогічні особливості засвоєння іноземної мови, то важливо комплексно підходити до цієї проблеми і враховувати не лише психологічні закономірності засвоєння іноземної мови, а й суспільні вимоги до її вивчення. Так, на сучасному етапі стає важливим процес навчання іноземної мови у загальноосвітньому значенні, який базується на психологічному аспекті.

Висновок. Сьогодні в Україні, з яким ми з Вами переживаємо, а особливо це стосується військовослужбовців, які перебувають наразі в зоні бойових дій, вміле володіння іноземною мовою є важливим елементом професійної діяльності, де майбутній офіцер НГУ має бути готовим до співпраці з новітніми зразками озброєнням НАТО під час ведення бойових дій. Для підвищення ефективності підготовки у ВВНЗ необхідно, перш за все, враховувати психологічні особливості курсантів та створювати сприятливі умови для формування необхідних навичок та удосконалення їх на самому високому рівні.

МОВЛЕННЄВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ДОШКІЛЬНИКІВ

Романюк Ольга Миколаївна,

вихователь

Заклад дошкільної освіти «Дошколярик»

Житомирська область, Україна

Актуальність своєчасного мовленнєвого розвитку в дошкільному дитинстві визначається завданнями щодо створення оптимальних умов для як найповнішого розкриття потенційних можливостей кожної дитини, які виявляються в специфічно дитячих видах діяльності й пов'язані із комунікацією. Становлення в людини всіх психічних функцій, психічних процесів, особистості в цілому неможливе без міжособистісного контакту. При цьому мовленнєвий розвиток та його вдосконалення необхідно розглядати як відображення становлення навичок комунікативно-мовленнєвої взаємодії. Здатність до спілкування розуміється як комплексна здатність користуватися засобами взаємодії (невербальні, предметно-практичні, мовні), що забезпечують успішність цілей комунікації.

Мета: з'ясувати роль та місце процесу розвитку мовленнєвої компетенції дошкільників в загальному процесі формування комунікативної діяльності дитини.

Розширити уявлення педагогів з проблеми використання в практиці роботи з дошкільниками сучасних інноваційних технологій з метою формування мовленнєвої компетентності дітей.

Завдання :

1. Проаналізувати наукову літературу з питань сутності мовленнєвої компетенції.
2. Виявити особливості розвитку мовної компетенції в дошкільному віці.
3. З'ясувати сутність таких ключових понять нашого дослідження, як «мовлення», «мовленнєва компетентність» тощо.
4. Вивчити процес формування та розвиток мовлення на кожному етапі

дошкільного виховання та пов'язані з цим труднощі.

5. Визначити форми педагогічного впливу, що є найбільш результативними для своєчасного розвитку мовної компетенції дошкільників.

Об'єктом дослідження є процес розвитку мовленнєвої компетенції дітей дошкільного віку.

Предметом роботи є особливості формування процесу розвитку мовлення та мовленнєвої компетенції дітей дошкільного віку.

Мовленнєвий розвиток дитини – вагома складова і показник її психічного, розумового та емоційного розвитку. Недоліки та вади мовлення, які можуть виникнути в різні періоди дитинства, позначаються на інтелектуальному та комунікативному розвитку, руйнують особистість, спричиняють соціальну незрілість. Поява звуків у мовленні дитини має певну онтогенетичну послідовність, обумовлену етапами розвитку мовнорухового та мовнослухового аналізаторів.

Зв'язне мовлення:

- розвиває інтелект та самосвідомість дитини;
- позитивно впливає на формування важливих особистісних якостей таких як комунікабельність, доброзичливість, ініціативність, креативність, компетентність;
- за допомогою добре розвиненого зв'язного мовлення дитина навчається чітко та ясно мислити, легко встановлює контакт із оточуючими, ініціює власні ідеї;
- бере участь у різних видах дитячої творчості;
- попросить малюків описати власні ігри з друзями у дитсадку чи у дворі, разом з дітьми придумайте нові варіанти ігор і забав;
- започаткуйте й надалі підтримуйте сімейну традицію щоденних бесід про прожитий день з обговоренням вражень, поточних проблем, досягнень, плануванням спільних заходів для дорослих членів родини і дітей. Спонукайте дітей не лише до відповідей на поставлені дорослим питання, а й до самостійної їх постановки.

Мова – це наша національна ознака, у мові – наша культура, ступінь нашої свідомості. Саме тому загальною основою навчання і виховання дітей у дошкільних навчальних закладах є рідна мова. Завдання навчання дітей рідній мові акумулюються в Програмах навчання і виховання дітей у ДНЗ та Базовому компоненті дошкільної освіти. У Базовому компоненті зазначено, що "дитина на кінець дошкільного віку повинна вміти будувати всі типи простих і складних речень; володіти монологічним мовленням; бути здатною висловити свою думку чітко, логічно, образно, переконливо; вміти самостійно складати розповіді: описові, сюжетні, творчі; переказувати художні тексти; складати розповіді як за планом вихователя, так і самостійно.

Заняттям з розвитку зв'язного мовлення дітей в усіх чинних сьогодні програмах з дошкільного виховання надається пріоритетне значення. Увесь педагогічний процес ґрунтується на особистісно орієнтованій моделі виховання. Серед форм роботи з дітьми переважають заняття – гра, міні заняття, дидактичні ігри для розвитку уяви та словотворення, розповідання зі складанням схем та моделей. Велика увага у процесі мовленнєвого розвитку дітей приділяється розвитку дрібної моторики пальців рук, дихальним вправам, вправам на релаксацію, читанню віршів з руховим супроводом, логоритміці.

Традиційні методи не втратили своєї актуальності. Змінилися не самі методи, а характер їх використання, позиції педагога і дітей у процесі їх застосування. Так, науковці рекомендують віддавати перевагу використанню творчих мовленнєвих завдань і вправ, реалізації принципу багатоваріантності у процесі їх розв'язання. Водночас з'явилися інноваційні методи і засоби розвитку мовлення дошкільників, серед яких побудова заняття у вигляді словесних подорожей у світ казки, фантазії, природи, мистецтва, звуків, фарб, книги тощо. Такі заняття можна проводити як у формі діалогу, так і у формі полілогу. Різновиди методів: метод ТРВЗ, складання загадок про обраний предмет, методи, запропоновані Джанні Родарі, відомим італійським педагогом і письменником: «Салат з казок», «Конструювання загадок», метод символічної синектики (абетка символів), коментоване малювання (вихователь малює, а

діти фантазують та коментують різні етапи малюнка), метод розв'язання проблем або «дерево рішень», метод «мікрофон», моделювання, мозковий штурм.

Вимоги до організації та проведення мовленнєвих занять:

- ✓ На кожному комплексному занятті одночасно вирішується три різні мовленнєві завдання;
- ✓ Заняття з розвитку мовлення мають лише мовленнєву спрямованість, тому вони проводяться на добре знаному дітям ілюстративному матеріалі;
- ✓ Максимальна мовленнєва активність дітей: чим більше говорять діти на занятті, тим воно ефективніше;
- ✓ Максимальне використання ігрових прийомів навчання. Це швидше "заняття-ігри" та "ігри-заняття";
- ✓ Невимушеність та розкутість дітей на занятті. Діти можуть сидіти за столами або на стільчиках півколом, навпроти один одного, створювати групи для виконання завдання, вільно спілкуватися з педагогом та дітьми;
- ✓ Взаємозв'язок із заняттями з інших розділів програми.;
- ✓ Дотримання принципу доступності у виборі теми та визначеної мети заняття;
- ✓ Поєднання навчальних, виховних та розвивальних завдань;
- ✓ Особистісно-орієнтований підхід до дітей.

Висновки

Мовленнєвий розвиток дошкільника – складний психологічний процес, що не зводиться до простого відтворення дитиною почутої мови. Він визначається мірою сформованості знань, умінь та навичок дитини й виявляється в соціальній та інтелектуальній активності в колі дорослих та однолітків.

У формуванні мовленнєвої компетентності лежить триєдина мета: розвиток мовлення, навчання мови та мовленнєве виховання. Оптимальний рівень мовленнєвої компетентності дошкільників досягається створенням

розвивального мовленнєвого середовища, у якому діти перебувають. Пріоритетами для розвивального середовища мають бути спілкування, обговорення, мовленнєво-творча діяльність, роздуми вголос без остраху помилитися чи мати іншу думку, ніж дорослий. Своєчасно сформована мовленнєва компетентність у дошкільному віці є головною умовою подальшого успішного навчання у школі.

Організація роботи передбачала дотримання педагогічних принципів: урахування вікових та індивідуальних особливостей, виховання в діяльності і спілкуванні, стимулювання дитини до саморозвитку і створення психологічного клімату.

**ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК ЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
ЗАСОБАМИ РОЗВ'ЯЗУВАННЯ ЛОГІЧНИХ ЗАДАЧ У ЗДОБУВАЧІВ
МЕДИЧНИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

Сілкова Олена Вікторівна

к.пед.н., доцент

Полтавський державний медичний університет

Україна

Анотація. Метою даної статті є розкриття значення та ролі вивчення теми «Формальна логіка у вирішенні задач діагностики, лікування та профілактики захворювань» для розвитку логічної компетентності в системі професійних компетентностей майбутнього лікаря. Розглянуто питання розвитку логічної компетентності у здобувачів вищої медичної освіти під час вивчення дисципліни «Медична інформатика». Під час аналізу науково-дослідницької літератури визначено основні підходи до трактування поняття «логічна компетентність» як складової математичної компетентності. Виділені особливості професійно спрямованого викладання дисципліни «Медична інформатика», зокрема при вивченні теми «Формальна логіка у вирішенні задач діагностики, лікування та профілактики захворювань», у медичному закладі вищої освіти. Розроблені і наведені приклади задач логічного змісту професійного спрямування для здобувачів вищої освіти, зокрема за освітньо-професійною програмою «Стоматологія».

Ключові слова: математична компетентність, логічна компетентність, медична інформатика, майбутні лікарі, медична освіта.

Вступ. Аналізуючи звіт Всесвітнього економічного форуму за 2021 рік, можна виділити основні ключові компетентності, які будуть актуальні найближчі 5 років, а саме:

- здатність до аналітичного мислення;

- логічне та критичне мислення, аналіз;
- уміння комплексно розв'язувати проблеми;
- здатність до самоосвіти, швидкого навчання;
- ініціативність, креативність і творчі підходи [3].

Очевидно, що переважна більшість із них, це компетентності, які мають ключове значення для майбутньої професії і пов'язані з аналітичним, логічним мисленням. Переважну більшість перерахованих компетентностей можна та потрібно розвивати протягом навчання, подальшого свого життя шляхом самоаналізу та постійної роботи над собою. Отже, кожен фахівець повинен постійно вдосконалювати свої компетентності, це означає, що під час навчання у закладах вищої освіти вони лише формуються, а їх удосконалення відбувається протягом усього професійного життя фахівця.

Професійна підготовка лікаря, що відповідає сучасним вимогам, не можлива без добре сформованої логічної компетентності, яка формується під час комплексного методологічного підходу до навчання [7, 10]. Найбільш важливим, на наш погляд, для формування логічної компетентності майбутніх працівників системи охорони здоров'я є професійно спрямоване навчання, зокрема під час вивчення дисципліни «Медична інформатика» теми «Формальна логіка у вирішенні задач діагностики, лікування та профілактики захворювань».

Як свідчить аналіз останніх публікацій і досліджень, питання використання логіки в медичній галузі достатньо актуально. Його висвітлювали у своїх роботах вчені: Phuong N. H., Kreinovich V., 2001 [17], Б. А. Кобринский, 2001 [6], Абаев, Ю. К., 2006-2007 [1, 2], Jankowska D. та співавт., 2010 [16], Дебердеев И. Р., 2014 [4], Кафаров Т. Э., 2015 [5] та ін.

Отже, майбутнім лікарям необхідно постійно вдосконалювати володіння дедуктивним методом доведення та спростування тверджень, що є основою логічної компетентності, а для цього їм необхідно здобути ґрунтовні знання законів логіки та сформувані навички їх використання. Оскільки основним інструментом професійної діяльності лікаря є логічне мислення, що

розвивається під час формування логічної компетентності, вміння аналізувати і синтезувати великі обсяги даних, інформації для правильного встановлення діагнозу пацієнта, прогнозу перебігу захворювання. [9].

Мета статті. Метою даної статті є розкриття значення та ролі вивчення теми «Формальна логіка у вирішенні задач діагностики, лікування та профілактики захворювань» для розвитку логічної компетентності в системі професійних компетентностей майбутнього лікаря, обґрунтування необхідності вивчення законів логіки у ході професійної підготовки майбутніх лікарів для подальшого розвитку клінічного мислення під час викладання дисципліни «Медична інформатика».

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні важко уявити будь-якого лікаря без добре сформованої і розвинутої логічної компетентності. Оскільки достатньо складно поставити вірний діагноз, зробити диференційну діагностику, використовуючи тільки формальний підхід і знання відповідної медичної літератури. Необхідно використовувати знання з логіки - науки про закони правильного мислення, про правила для проведення перевірки доказів, висновку або його спростування. Таким чином, лікар приймає рішення, враховуючи багато різних факторів і даних відповідно до законів і правил логіки, а потім їх логічно обґрунтовує.

Для майбутнього медичного фахівця одним із головних висновків є усвідомлення того, що наслідки виникають з уже наявних даних, а нові знання обґрунтовуються на основі вже набутих [15]. У здобувача медичної освіти під час навчання формується і розвивається професійна компетентність, складовою якої є професійне мислення, яке виступає основною важливою якістю лікаря. Воно формується під час оволодіння професійними знаннями та набуттям досвіду. Під час професійної діяльності у лікаря формується так зване «клінічне мислення» яке має специфічні особливості [14]. Воно є важливою складовою у роботі лікаря і полягає у здатності вирішувати медичні задачі та приймати рішення для досягнення найкращого результату. Процес постановки діагнозу дуже схожий із логічним мисленням, полягає у прагненні до максимального

збігу наявних симптомів конкретного пацієнта із зразком, що зіставляється. Остаточна постановка і формулювання діагнозу є наслідком оперування знаннями, поняттями, фактами, судженнями. Зрозуміло, що такий розумовий процес неможливий без знання і застосування законів логіки [8], вони повинні бути використані на всіх етапах прийняття рішень лікаря. [11, 12]

Отже, логічний аналіз, як результат логічної компетентності застосовується в медицині безпосередньо для діагностики захворювань.

На практичних і лекційних заняттях з дисципліни «Медична інформатика» розглядаються основні поняття алгебри логіки, логічні операції, закони логіки, їх застосування для розв'язування задач логічного та медичного характеру. А саме, будь-яке захворювання можна представити у вигляді комплексу симптомів, характерних для нього. Тоді наявність симптому в хворого позначається символом 1 (істина), відсутність симптому – 0 (хиба). Таким чином, вони є аргументами, а діагноз захворювань є логічною функцією від них і може набувати тільки двох можливих значень (істинним для даного комплексу симптомів, або хибним). Найбільш поширений спосіб розв'язування таких логічних задач за допомогою таблиць істинності, обчисленню ймовірності захворювання при даних симптомах, відповідно до законів логіки. [13]

Наприклад, на практичному занятті для здобувачів освіти зі спеціальності «Стоматологія» розглядається таблиця 1 із переліком симптомів діагнозів, які мають схожі діагнози: гострий глибокий карієс (Y1), гострий серозний дифузний пульпіт (Y2), гострий гнійний пульпіт (Y3), гострий серозний періодонтит (Y4), гострий гнійний періодонтит (Y5).

Наводяться симптоми захворювань двох підлітків А., В. Потрібно за допомогою логічних операцій і законів логіки зробити висновок про найбільш імовірнісний діагноз.

Підліток А. 14 років протягом двох днів скаржить на погане самопочуття, підвищення температури тіла до $37,6^{\circ}$, постійний інтенсивний пульсуючий біль в зубі на верхній щелепі, що посилюється при накушуванні та

при доторканні язиком до нього. Об'єктивно: в 26 зубі – глибока каріозна порожнина, яка не сполучається з порожниною зуба. Реакція на температурні подразники відсутня, зондування дна каріозної порожнини безболісне. Зуб дещо рухомий у вестибулярно-оральному напрямку. Слизова оболонка ясен в ділянці ураження гіперемійована, набрякла, різко болісна при пальпації. Рентгенологічних змін не виявлено.

Пацієнтка В. 15-ти років при звертанні до клініки скаржилася на гострий самовільний пульсуючий біль у ділянці нижньої щелепи праворуч, що іррадіює у вухо та потилицю і стає нестерпним уночі. Біль триває другий день і посилюється при вживанні гарячої їжі. Об'єктивно: на дистально-жувальній поверхні 46 зуба - глибока каріозна порожнина, що не сполучається з порожниною зуба. Зондування дна болісне, перкусія слабкоболісна. Регіонарні лімфовузли незначно збільшені і дещо болісні. Встановіть попередній діагноз.

Таблиця 1.

Перелік симптомів для деяких стоматологічних захворювань

№ з/п	Симптоми	Діагнози				
		Y1	Y2	Y3	Y4	Y5
1	Біль постійний (А)	0	0	0	1	1
2	Біль самовільний і періодичний (В)	0	1	1	0	0
3	Біль причинний від подразник (С)	1	0	0	0	0
4	Біль при зондуванні порожнини зуба (D)	1	1	1	0	0
5	Біль під час перкусії зуба (Е)	0	0	1	1	1
6	Біль при накушуванні на зуб (F)	0	0	1	1	1
7	Закрита порожнини зуба (G)	1	1	1	1	1
8	Гіперемія та набряк слизової оболонки в ділянці причинного зуба (К)	0	0	0	1	1
9	Порушений загальний стан організму (L)	0	0	0	0	1
10	Підвищена температура тіла (M)	0	0	0	0	1
11	Збільшені і болючі регіонарні лімфатичні вузли (лифаденіт) (N)	0	0	1	1	1
12	Рухомість зуба (P)	0	0	0	0	1
13	Рентгенологічні зміни в тканинах періодонта (С)	0	0	0	0	0

Знаходимо для підлітку А. найбільш імовірнісне захворювання, використовуючи логіко-ймовірнісний підхід, обчислюючи імовірність для

кожного захворювання (відношення кількості наявних симптомів у підлітку А., які збіглися з еталоном, до загальної кількості симптомів даного діагнозу):

$$P(Y1)=1/3=0,33; P(Y2)=1/3=0,33; P(Y3)=5/6=0,83; P(Y4)=5/6=0,83; \\ P(Y5)=8/9=0,89.$$

У підлітку А. найбільш імовірний діагноз - гострий гнійний періодонтит.

Знаходимо для підлітку В. найбільш імовірнісне захворювання:

$$P(Y1)=2/3=0,66; P(Y2)=2/3=0,66; P(Y3)=5/6=0,83; P(Y4)=4/6=0,66; \\ P(Y5)=4/9=0,44.$$

У підлітку В. найбільш імовірний діагноз - гострий гнійний пульпіт.

Під час вивчення теми «Формальна логіка у вирішенні задач діагностики, лікування та профілактики захворювань» також використовуються дедуктивний метод і метод доказу від супротивного. Як відомо, суть дедуктивного методу є виведення окремих положень із загальних. Найпростішим прикладом застосування дедуктивного методу є міркування: «Всі хворі на туберкульоз мають хронічний кашель з кровохарканням». «Пацієнт А хворий на туберкульоз». Отже, істинним є твердження «Пацієнт А має хронічний кашель з кровохарканням». Під час використання методу доведення від супротивного допускають, що дане твердження, яке необхідно довести, є хибним. Після чого приходимо до висновку, що це припущення нісенітниця. Розглянемо такий приклад. Задача 1. Відомо, що у дітей буває IV група крові, в тому випадку коли їхні батьки мають групи крові: II і III або II і IV, або III і IV, або IV і IV. Дано: у мами дитини II група крові, у дитини IV група. Чи може бути батьком дитини чоловік з II групою крові? Розв'язання. Припустимо, що чоловік є батьком дитини, тоді у батьків з комбінацією груп крові II і II для дитини можлива група крові IV. Отримане твердження суперечить умові задачі, отже чоловік з II групою крові не може бути батьком даної дитини. Відповідь. Чоловік не є батьком дитини. Отже, при розв'язуванні медичних задач з використанням правил і законів алгебри логіки, здобувачі медичної освіти навчаються застосовувати основні логічні операції (інверсія, кон'юнкція, диз'юнкція, імплікація, еквіваленція) та їх властивості (комутативність,

асоціативність, дистрибутивність, закон поглинання та ін.), набувають вміння мислити логічно, робити висновки, їх обґрунтовувати.

Висновок. З'ясовано, що вивчення та застосування логічних законів, логічних операцій здобувачами медичної освіти під час практичних занять з медичної інформатики, сприяє розвитку логічної компетентності, яка є невід'ємною складовою професійної компетентності лікаря, сприяє подальшому формуванню, розвитку клінічного мислення.

Усвідомлення майбутніми лікарями подальшого використання отриманих знань для майбутньої професійної діяльності, розуміння міжпредметних зв'язків при вивченні даної теми, підвищує зацікавленість до дисципліни в цілому та викликає інтерес до її подальшої опанування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абаев Ю. К. Діагностичне мислення лікаря і закони логіки. *Військова медицина*. 2008. №2. С. 66-69.
2. Абаев Ю. К. Логіка лікарського мислення. *Медичні новини*. 2007. №5. С. 16-22.
3. Давос-2020. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/davos2020-5-mesedzhiv-vsesvitnogo-economichnogo-forumu/html>.
4. Дебердеев І. Р. Роль клінічного мислення у професійній діяльності лікаря. *Бюл. мед. інтернетконференцій*. 2014. Т. 4. № 11. С. 1174.
5. Кафаров Т. Е. Значення знань формальної логіки у діагностичному процесі медичної освіти. *Вістник ДДМА*. 2015. № 11. С. 54-57.
6. Кобринский Б. А. Логіка аргументацій у прийнятті рішень в медицині. *НТІ*, сер.2. 2001. №9. С. 1-8.
7. Кульбашна Я. А. Принцип безперервності освіти у формуванні професійної компетентності майбутніх стоматологів. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2013. Вип. 3. С. 85– 89.
8. Лобач Н. В., Оленець С. Ю., Сілкова О. В. Інноваційні технології в організації самостійної роботи студентів при вивченні медичної інформатики. *Інноваційні технології в організації самостійної роботи студентів медичних*

освітніх закладів. Матеріали навч.-наук. конф. з міжнар. Учасстю, м. Полтава, 23 груд.2022 р. С. 89-90.

9. Паламаренко І. О. Вимоги до підготовки лікарів загальної практики у Великій Британії. *Вісник Національного університету оборони України*. 2014. №5 (42). С. 120-125.

10. Сілкова О. В. Застосування засобів мультимедіа під час самостійної роботи студентів. *Актуальні питання якості медичної освіти*. Матеріали XIII Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. Учасстю, м.Тернопіль, 2016 р. Т. 1. С. 271-272.

11. Сілкова О.В. Контроль знань та вмінь студентів вищих медичних навчальних закладів в умовах використання комп'ютерних систем: дис. ...канд. Пед. Наук: 13.00.04. Київ, 2003. 245 с.

12. Сілкова О. В. Нові альтернативні інформаційні системи навчання. *Наука і сучасність*. 2001. Т.ХХІV. С.112-119.

13. Сілкова О. В., Іщейкіна Ю. О. Проблеми підготовки з медичної інформатики студентів вищих навчальних закладів. *Вісник проблем біології і медицини*. 2011. № 3. С. 128–129.

14. Скрипник І. М., Гопко О. Ф., Маслова Г. С. Формування клінічного мислення як засіб удосконалення якості освіти лікарів. *Удосконалення якості підготовки лікарів у сучасних умовах*. http://elib.umsa.edu.ua/jspui/bitstream/umsa/2740/1/formuv_klin_mysl_jak_pdf

15. Хоменко К. П. Формування професійної компетентності майбутніх лікарів. *Гуманітарний вісник Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету ім. Григорія Сковороди*. 2015. Вип. 36(62). Т. 2. С. 321–330.

16. Jankowska D., Milewska A. J., Górska U. Applications Of Logic In Medicine, *Studies In Logic. Grammar And Rhetoric*. 2010. №21(34). P. 7-24.

17. Phuong N. H., Kreinovich V. Fuzzy logic and its applications in medicine. *Int J Med Inform*. 2001. №62(2-3). P.165-173.

ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ PODCAST В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

Тимощук Ганна Василівна

кандидат педагогічних наук, викладач
Інститут підвищення кваліфікації спеціалістів фармації
Національного фармацевтичного університету
м. Харків, Україна

Вступ. Функціонування сучасної системи освіти в Україні значною мірою зумовлено тотальною цифровізацією, стрімкими темпами розвитку інформаційно-комунікаційних технологій та вимушеним дистанційним навчанням. Тому питання пошуку інноваційних методик і дидактичних засобів, які б відповідали викликам сьогодення та забезпечували нові «трендові» формати професійної підготовки майбутніх фахівців, є актуальним. Значний потенціал у даному контексті властивий технології подкасту (podcast).

Висвітленню теоретичних і практичних аспектів використання подкастів в освітньому процесі присвячені доробки О. Анісенко, О. Балтіної, А. Буранової, О. Гнатишевої, Н. Грицик, М. Жовнір, Т. Ковбасюк, Р. Козуб, Т. Лещенко, О. Лисак, Л. Паніної, М. Риженко, В. Юфименко та ін. Водночас проведений аналіз досліджень із визначеної проблеми надає підстави стверджувати, що розгляд переваг і недоліків застосування даної технології у вищій школі не був предметом окремих наукових розвідок.

Тому **метою роботи** є визначення переваг і недоліків використання технології подкасту в освітньому процесі, враховуючи всю багатоаспектність існуючих праць.

У тезах було використано теоретичні **методи дослідження**: аналіз, узагальнення та порівняння.

Результати та обговорення. Подкаст (цифровий медіа-файл, що розповсюджується інтернетом для відтворення на портативних медіапрогравачах або персональних комп'ютерах) є новою та перспективною

технологією, яка дозволяє використовувати різні канали сприйняття та емоційно залучатися у процес навчання, а отже розширює можливості для особистісного та професійного зростання.

Загалом до освітніх можливостей подкастингу відносять:

- альтернативний формат донесення до здобувачів необхідної інформації;
- засіб отримання достовірної інформації;
- спосіб повторення та закріплення раніше вивченого матеріалу.

Проте серед педагогів існує й думка, що вільний доступ до контенту, збільшення його обсягу сприяє лише фізіологічному перевантаженню, інтенсивному тиску на свідомість і перешкоджає сприйняттю інформації органами чуття.

Тому, спираючись на дослідження вітчизняних і зарубіжних науковців [1; 2; 4; 5; 6], а також власні напрацювання [3], вважаємо необхідним визначити переваги та недоліки подкастингу в освітньому процесі і, як наслідок, доцільність його використання.

Так, до переваг даної технології у визначеному контексті слід віднести: доступність (необхідно лише підключення до Інтернету); зручність, легкість, мобільність (відсутність обмежень у часі, просторі та технічному обладнанні щодо використання); різноманітність тематики; кастомізація (підлаштування контенту під запит слухача); ефективне управління часом (тайм-менеджмент); урізноманітнення навчальної діяльності («break from reading»); нормований рівень реклами; безкоштовність (більшість – у вільному доступі); допомога у засвоєнні необхідної інформації тим здобувачам вищої освіти, які мають проблеми із зором [3].

Недоліками використання технології подкасту є: відсутність відповідної практики серед педагогів, недостатня соціальна взаємодія, сумнівна довіра до Інтернет-ступенів (навіть, незважаючи на свою зручність і доступність).

Загалом переваги та недоліки використання технології подкасту в освітньому процесі відображені на рис. 1.

Рис. 1. Переваги та недоліки використання технології подкасту в освітньому процесі

Висновки. Таким чином, використання подкастів в освітньому процесі сприяє об'єктивізації факту нових комунікацій, диференціації способів отримання інформації, інтеграції невербальних і цифрових способів спілкування. І, навіть враховуючи існування певних негативних упереджень серед учасників освітнього процесу, є джерелом інновацій та якісних перетворень, що відповідають вимогам часу.

Перспективи подальших досліджень у даному напрямі полягають у більш ґрунтовному аналізі сутності та особливостей даної технології, а також розробці засад підготовки педагогічних і науково-педагогічних працівників до її ефективного застосування в освітній практиці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.

1. Грицик Н. В. Технологія подкастинг у викладанні іноземної мови (за професійним спрямуванням). *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» ім. Т. Г. Шевченка*. 2015. Вип. 124. С. 24–27.
2. Лисак О. Б. Впровадження подкастів як засобу формування іншомовної комунікативної компетентності майбутніх економістів. *Освітній простір України*. 2017. Вип. 9. С. 80–84.
3. Тимощук Г. В. Використання технології podcast в освітньому процесі.

Фізична культура, спорт і здоров'я : стан, проблеми та перспективи : матеріали XXII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 6-7 грудня 2022 р.). Х. : ХДАФК, 2022. С. 463–465.

4. Chester A. Podcasting in education : student attitudes, behavior and self-efficacy. *Educational Technology & Society*. 2011. Vol. 14. № 2. P. 236–247.

5. Lim K. Now Hear This – Exploring Podcasting as a Tool in Geography Education. *Nanyang Technological University*. 2005. URL: http://homepage.mac.com/voyager/brisbane_kemlim.pdf (дата звернення: 10.11.2022).

6. Salmon G. *Podcasting for Learning in Universities*. Maidenhead, England : Open University Press, 2008. 248 p.

ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЗВИЧАЇВ І ТРАДИЦІЙ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ НА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОІДЕНТИЧНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Фрицька Лілія Іванівна,
директорка
Гусятинський ліцей
Закупненської селищної ради
с. Гусятин, Україна

Вступ. Щоб по справжньому пізнати свій рідний народ, необхідно вивчати його історію, мову, культуру. І не лише культуру, що створена талановитими архітекторами, художниками, музикантами, акторами, письменниками, вченими, але й ту, що упродовж багатьох століть творилася і плекалася у народному середовищі, передавалася від покоління до покоління, безперервно розвивалась і водночас зберігала певні стійкі свої риси, які утверджувались, поширювались, себто ставали традиційними.

Любов до Батьківщини є однією з визначальних рис кожного справжнього громадянина. Будучи якістю синтетичною, «патріотизм включає в себе емоційно-моральне і дієве ставлення до себе та інших людей, до рідної природи, до своєї нації, до матеріальних та духовних надбань суспільства» [1, 52].

Ціль роботи. Поєднати своїм змістом одночасно декілька важливих для соціального життя української людності проблем. Це, скажімо, історичний аспект становлення духовності українців, виховний потенціал духовних набутоків, методичне забезпечення процесу формування національної самоідентичності.

Матеріали та методи. Для вирішення поставлених цілей застосовувалися аналіз і узагальнення даних спеціальної науково-методичної літератури, експериментальні технології дослідження. Використано прийом анкетування, спостереження, запису фольклорних творів, дослідження родовідних джерел.

Результати та обговорення. Для того щоб, виховати справжніх громадян своєї держави, потрібно цілеспрямовано і систематично формувати у навчанні й вихованні здобувачів освіти елементи національної самосвідомості особистості на основі народних звичаїв, традицій, усної народної творчості. Саме усна народна творчість допомагає розвивати у дітей почуття національної свідомості. Учні дізнаються про характерні риси українського народу та його традиції. Важливим фактором при використанні українських національних традицій у вихованні є такі методи, форми й прийоми роботи: бесіди, спостереження, розповіді, конкурси, свята, розваги, екскурсії. Найкращі пам'ятки фольклору зберігаються в казках, легендах, епосах, прислів'ях, приказках, які створив сам народ. Вони відображають народні звичаї, традиції, передбачають цілеспрямоване виховання та навчання молоді. [3].

На основі традицій під керівництвом учителя свідомо і цілеспрямовано формується виховний ідеал українського народу і самої нації. Г. Ващенко пише: «Традиційним ідеалом треба визнати той, що витримав іспит історії; найбільш відповідає психології народу та увійшов у психіку народних мас, відбитий у народній творчості і в творах кращих митців і письменників, що стали духовними провідниками свого народу» [2].

Кожна нація, кожен народ, навіть кожна соціальна група має свої звичаї, що виробилися протягом багатьох століть і освячені віками.

Проте, звичаї – це не відокремлене явище в житті народу, це – втілені в рухи і дію світовідчуття, світосприймання та взаємини між окремими людьми. А ці взаємини і світовідчуття безпосередньо впливають на духовну культуру, що своєю чергою впливає на процес постання народної творчості. Саме тому вона нерозривно зв'язана з звичаями народу.

Звичаї народу – це ті прикмети, по яких розпізнається народ не тільки в сучасному, а у його історичному минулому.

Народні звичаї та традиції охоплюють усі ділянки громадського, родинного і суспільного життя. У всіх народів світу існує повір'я, що той, хто забув звичаї своїх батьків, карається людьми і Богом. Він блукає по світі, як

блудний син, і ніде не може знайти собі притулку та пристанища, бо він загублений для свого народу. Звичай – загально прийнятий порядок, правило поведінки людини, що здавна склалося в процесі їхнього співжиття, увійшло в звичку, побут і свідомість певного народу, суспільної групи чи колективу. Сам звичай, належить до тих незамінних механізмів, завдяки яким найоптимальніше передаються думки, почуття, звички попередніх поколінь, наступним, тобто від батьків дітям. Інакше кажучи, через систему звичаїв та традицій кожен народ відтворює себе, свою духовну культуру, свій характер і психологію у своїх дітях. Звичай вводить кожне нове покоління в те раціональне русло, яким проходить діяльність попередніх поколінь, «Звичай – то другий закон», кажуть у народі.

Основна сфера дії звичаїв – родинний побут. А тому педагогічна суть звичаю полягає в тому, що діти у його орбіту потрапляють змалку, як кажуть з колиски, тобто тоді, коли вони найбільш піддаються виховному впливу. Народні звичаї дитина переймає, як правило, у сім'ї, від наймиліших, найдорожчих і найавторитетніших людей, яким найбільше довіряє – батька і матері, дідуся і бабусі, старших братів і сестер. Звичай прищеплює дітям моральні риси поступово. Дитина включена у систему усталених звичаїв, виховується відповідно до їх вимог, непомітно для самої себе, природньо й просто, без всякого насильства. Вона навіть не помічає, що її хтось виховує.

Саме у народних звичаях і традиціях, в мистецькій творчості відбивається вся історія народу, культурні впливи, що їх народ зазнав, а все це відзеркалює психологію і спосіб життя народу у минулому. Через це, звичай уможлиблює «тривкість нації, вічність її духу».

Українські звичаї вельми багатогранні. Своїми настановами вони охоплюють всі сторони, як родинного, так і громадського життя. У цьому можна переконатися навіть ознайомившись з простим переліком деяких з них. Це звичаї українців величати новонародженого, охрестити, колисати дитину, співати їй колискових пісень, пестити, пригортати та носити на руках; відзначати народні та релігійні свята; зустрічати гостей хлібом-сіллю на

вишитому українськими візерунками рушнику; колядувати, щедрувати під час різдвяних і новорічних свят; співати веснянки на Великодні свята; білити стіни хат; дітям звертатись до своїх батьків через шанобливу форму «Ви»; онуки при відвідуванні дідуса й бабусі чемно вітаються з поцілунком стареньких у руку, а ті у відповідь гладять своїх онуків по голівках, цілують у щічки, щоб великі, здорові, чемні та розумні росли. Педагогічні функції народних звичаїв настільки могутні, що можемо з повним правом називати родинну етнопедагогіку звичаєвою педагогікою. Саме народні традиції дослідники розглядають як постійно діючий елемент народної культури, що концентрує колективний досвід та передає його з покоління у покоління.

Висновки. Український патріотизм повинен стати провідною виховною ідеєю сучасної освіти. Національно-патріотичне виховання – це суспільна категорія, яка формує ставлення людини до себе, до свого народу й Батьківщини. Це ставлення виявляється у відповідних почуттях, переконаннях, ідеях. Лише переймаючись інтересами, прагненнями, потребами, ідеалами свого народу, усвідомлюючи свою національну неповторність і самобутність, людина стає зрілою, громадсько свідомою особистістю, справжнім патріотом, діяльним творцем своєї долі та долі Батьківщини. У статті зацентровано увагу на виховних можливостях народних традицій та звичаїв від часу їх усталення до практичного використання у народній педагогіці українців з аналітичним осмисленням їх виховного потенціалу для сучасного освітнього процесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І. Д. Виховання особистості: Сходження до духовності / Іван Дмитрович Бех. – К.: Либідь, 2006. – 271с.
2. Ващенко Григорій. Виховний ідеал – Полтава. Полтавський вісник, 1994. – 190 с.
3. Колесник Н. Є., Піддубна О. М., Марущак О. М. Майстерність комунікації у мистецькій і професійній освіті: збірник наукових праць Житомир: ФО-П «Н. М. Левковець», 2020 ст. 179-182 с.

УДК [378.015.31:7]:745.048/749.04

**СТАНОВЛЕННЯ Й РОЗВИТОК ХУДОЖНЬО-ГРАФІЧНОЇ КУЛЬТУРИ
УЧНІВ СЕРЕДНЬОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ
В НАВЧАННІ ТЕХНОЛОГІЙ**

Цвілик Світлана Дмитрівна,
кандидат педагогічних наук, доцент

Шимкова Ірина Вікторівна,
кандидат педагогічних наук, доцент

Сінькевич Олеся Петрівна,
Злагоднюк Марина Сергіївна,
студенти

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського,
м. Вінниця, Україна

Анотація. В статті розглядаються особливості становлення й розвитку художньо-графічної культури в навчанні технологій учнів загальної та професійної освіти. Процес формування художньо-графічної культури розглядається через призму ієрархічних ступенів цілеспрямованої художньо-графічної підготовки у середній та професійній школі. Напрацьовано дидактичні вимоги, умови й способи реалізації, в яких концептуально відображено відношення змісту художньої, графічної та технологічної підготовки учнів та її організації в закладах освіти.

Ключові слова: середня та професійна освіта, художньо-графічна культура, ієрархічні ступені, педагогічні умови, міжпредметні взаємодії.

У проєктуванні моделі освіти її складовими є елементи наукової, технічної, графічної, інформаційної, художньої, гуманітарної і проєктної культур, що в комплексі формують професійну культуру. Поняття «культура», «графіка», «дизайн» виявляють багатозначність їхнього тлумачення й використання та інтегрують поняття «художньо-графічної культури» з

соціально-педагогічних позицій. Витоки художньо-графічної культури беруть початок у розумінні й використанні візуального потоку інформації, можливості художнього й графічного запису інформації. Вона поєднує в собі психолого педагогічні, культурологічні, науково-технічні, соціально-економічні чинники, що зумовлюють складність системного проектування педагогічного процесу її розвитку.

Аналіз філософської, методологічної та психолого-педагогічної літератури щодо концептуальних засад розвитку елементів художньо-графічної культури учнів у навчанні технологій учнів середньої та професійної освіти дає можливість визначати основні педагогічні напрями здійснення цього процесу, а саме: розгляд цього процесу на основі сучасної системи дидактичних принципів; здійснення художньо-графічної підготовки згідно з принципом наступності в змісті, методах, формах і засобах навчання; структурування змісту художньо-графічної підготовки із забезпеченням взаємозв'язку загальноосвітньої й технологічної підготовки учнів закладів середньої та професійної освіти; поступове ускладнення й збагачення змісту навчання, збільшення обсягу набутих знань та сформованих компетентностей; виявлення закономірностей розвитку педагогічних ідей і практичного досвіду забезпечення наступності художньо-графічної підготовки (багатоаспектності, різнохарактерності, багатокomпонентності); урахування особливостей колективного характеру навчання; розвиток мотивації до творчої діяльності учнів у навчанні технологій [1-2].

У наукових дослідженнях питання розвитку художньо-графічної культури розглядається через призму ієрархічних ступенів цілеспрямованої художньо-графічної підготовки учнів середньої та професійної школи, а саме: «елементарна художньо-графічна грамотність», «функціональна художньо графічна грамотність», «художньо-графічна освіченість», «художньо-графічна професійна компетентність» (рис. 1) [3]. Жорстких меж між цими компонентами немає, вони взаємопов'язані і логічно взаємодоповнюються. Педагогічний досвід свідчить, що перехід з одного рівня на наступний не

припускає відмови від попереднього.

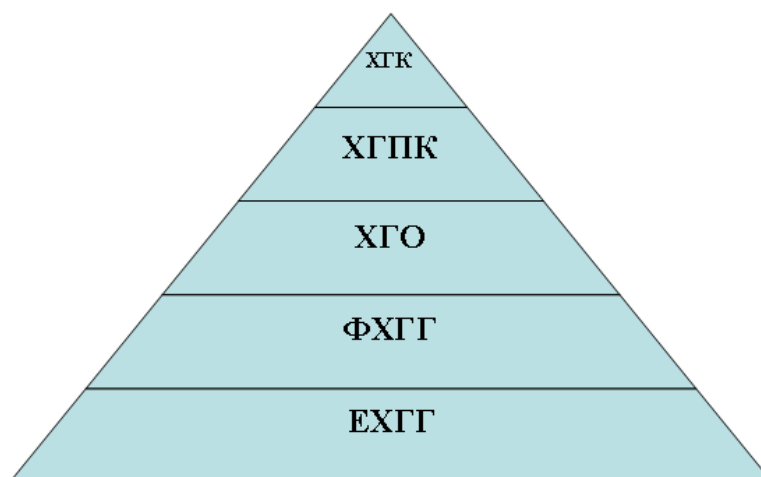

Рис. 1. Ієрархічні ступені художньо-графічної підготовки учнів закладів загальної середньої та професійної освіти: ХГК – художньо-графічна культура, ГПК – художньо-графічна професійна компетентність, ХГО - художньо-графічна освіченість, ФХГГ - Функціональна художньо-графічна грамотність, ЕХГГ - Елементарна художньо-графічна грамотність.

Педагогічні умови, що забезпечують становлення й розвиток елементів художньо-графічної культури учнів середньої та професійної освіти в навчанні технологій, визначають форми, методи й технологію організації освітнього процесу як цілісної педагогічної системи.

Ми розглядаємо їх як сукупність дидактичних вимог, дидактичних умов та способів реалізації, в яких концептуально відображено відношення змісту художньої, графічної та технологічної підготовки учнів та її організації в освітніх установах. Дотримання цих умов має забезпечувати досягнення мети та виразити відношення педагогічного процесу художньо-графічної та технологічної підготовки учнів середньої та професійної школи до динамічної реальності.

Дидактичними вимогами розвитку елементів художньо-графічної культури учнів середньої та професійної освіти в навчанні технологій нами визначено такі положення:

- динаміка розвитку змісту навчання як процесу передачі досвіду попередніх поколінь і прогнозованого розвитку певних компетентностей та досвіду емоційно-ціннісних відношень;
- визначення основних напрямів освітнього процесу щодо всебічного й гармонійного розвитку особистості учнів;
- побудова структури навчальних програм, коли забезпечується спіральний розвиток системи художніх, графічних і спеціальних технічних компетентностей учнів, а потреба в знаннях випереджує їхнє здобуття;
- диференціація художньої, графічної, технічної підготовки учнів закладів загальної середньої та професійної освіти з метою подолання криз у формуванні особистості фахівця й безперервність особистісної освіти учня;
- забезпечення тематичної й хронологічної узгодженості навчальних програм з різних дисциплін;
- раціональний добір і узгодженість методів, форм і засобів формування системи художньо-графічних компетентностей;
- безперервне використання і розвиток пропедевтичних знань у вигляді понять та їхніх систем у навчальній і практичній діяльності учнів;
- накопичення даних, що відображають рівень сформованості й динаміку особистісних і професійних якостей учнів;
- координація педагогічних дій вчителів та викладачів технологій;
- розвиток мотивації учнів до здобуття системних технічних знань під час навчання технологій в середній та професійній школі, поетапне становлення особистості учня як рівноправного учасника розвитку системи художньо-графічних компетентностей.

Відповідно до встановлених вимог зазначимо дидактичні умови розвитку елементів художньо-графічної культури учнів середньої та професійної школи під час навчання технологій, зокрема: проєктування (визначення освітніх цілей і завдань) й реалізація скоординованої програми та основних етапів розвитку художньо-графічних компетентностей та досвіду творчої діяльності особистості відповідно до інтегративних, стрижневих якостей і видів діяльності

учнів; визначення основних структурних елементів курсу, розділу, теми, що підлягають вивченню (факти, поняття, закономірності); розробка критеріальної основи для визначення рівнів навчальних досягнень учнів з технологій; використання можливостей і вдосконалення інформаційно-предметного та матеріально-технічного забезпечення освітнього процесу; виявлення й моделювання систем міжпредметних та внутрішньопредметних зв'язків художньо-графічних, природничо-математичних та технологічних знань; встановлення зв'язків між поняттями, що вивчаються, і попереднім досвідом із залученням формованих понять до розв'язання завдань; урахування вікових особливостей, індивідуальних відмінностей учнів у формуванні системи компетентностей та рівня пропедевтичної підготовки з художньо-графічних, природничо-математичних і технологічних дисциплін; постійна співпраця педагогів щодо проектування змісту, вдосконалення методичного й програмного забезпечення в навчанні технологій; встановлення прогностичної педагогічної інформаційної системи художньо-графічної й технологічної підготовки учнів, проектування та моделювання цієї системи [3].

Способами реалізації процесу розвитку елементів художньо-графічної культури учнів середньої та професійної школи в навчанні технологій відповідно до дидактичних вимог та умов пропонуються такі дії педагогів: актуалізація формованих і базових понять, знань і вмінь у свідомості учнів; виокремлення опорних знань; створення емоційного настрою учнів і педагогів; реалізація дидактичних принципів, раціональний відбір змісту, методів, організаційних форм і засобів навчання; створення навчально-методичних комплексів дисциплін із системами міжпредметних зв'язків, оптимальне сполучення дидактичних прийомів викладу і встановлення їх раціональної послідовності для розвитку пізнавальних здібностей учнів, перехід від індуктивного до гіпотетико-дедуктивного абстрактного викладу матеріалу, застосування педагогічного моніторингу, прогнозування результатів навчання й розвитку певних рис учнів.

Особливою педагогічною умовою, що сприятиме успішності реалізації

процесу розвитку художньо-графічної культури учнів середньої та професійної освіти в навчанні технологій є застосування сучасних підходів STEAM-освіти (Science – наука, Technology – технологія, Enineering – інженерія, Math-математика, Art – мистецтво) та застосування інноваційних систем управління навчанням ((WebCT, Blackboard, HyperMethod eLearning Server, Moodle, ILIAS), що пов'язується з: активізацією пізнавальної діяльності учнів, становленням їхнього свідомого життєвого й професійного самовизначення, баченням перспективи розгортання процесу учіння, уявленням про місце і роль кожної навчальної дисципліни і видів діяльності у власному розвитку й становленні, переростанням свідомого ставлення до учіння у свідому участь у процесі. Ефективність зазначених інноваційних підходів у технологічній підготовці учнів середньої та професійної освіти виявляється у поєднанні художньо-графічної, технологічної та творчої діяльності учнів [4-5].

Художньо-графічна культура поєднує психолого-педагогічні, культурологічні, науково-технічні, соціально-економічні чинники, що зумовлює складність системного проектування педагогічного процесу її розвитку. Цей поетапний процес має різні рівні розвитку: від початкового художнього і графічного знання до всебічного оволодіння і творчого сприймання способів їх реалізації у професійній діяльності. Елементарні знання, що переважають на попередніх етапах, діалектично не відкидаються, а усвідомлюються у процесі наступної художньо-графічної діяльності. Отже, відбувається перехід на якісно новий рівень художньо-графічної підготовки. При цьому реалізуються психологічні механізми екстеріоризації (переносу в зовнішнє середовище) компетентностей попереднього рівня у практичну діяльність, формуються нові можливості. У подальшому синтез практичних здатностей призводить до інтеріоризації набутих способів діяльності та перетворення їх у більш удосконалені структури свідомості, що є основою творчого, системного використання художньо-графічних знань у технологічній діяльності.

Для ефективного здійснення художньо-графічної підготовки учнів

середньої та професійної освіти варто застосовувати методи, пов'язані з пошуковим, дослідницьким, інтегративним характером нагромадження знань, знайомити учнів з методами наукового пізнання, шляхами та способами застосування наукових досягнень у сучасному виробництві.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Знамеровська Н. П. Підготовка вчителя трудового навчання до розвитку художньо-конструкторських здібностей учнів основної школи: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Херсон, 1999. 230 с.
2. Сисоєва С. О. Підготовка вчителя до формування творчої особистості учня. К.: Поліграфкнига, 1996. 406 с.
3. Цвілик С. Д., Прибиш О. С., Шевцова Л. О. Становлення елементів художньо-графічної культури учнів старшої школи у профільному навчанні основ дизайну. *Сучасні технології підготовки майбутніх учителів трудового навчання та технологій, педагогів професійної освіти і фахівців образотворчого та декоративного мистецтва: теорія, досвід, проблеми: збірник наукових праць.* / О.В. Марущак (гол.) та [ін.]. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2021. Вип. 4. С. 119-124.
4. Vitaliy M. Hlukhaniuk, Viktor V. Solovej, Svitlana D. Tsvilyk, Iryna V. Shymkova. STEAM education as a benchmark for innovative training of future teachers of labour training and technology. *Society. Integration. Education. SIE.* Rezekne: Rezeknes Tehnologiju akademija. 2020. Volume 5. P. 211-221.
5. Iryna Shymkova, Svitlana Tsvilyk, Vitalii Hlukhaniuk, Viktor Solovej, Volodymyr Harkushevskiyi. USE OF Learning management system ILIAS in teaching technologies for intending teachers of secondary and vocational education. *Society. Integration. Education. SIE.* Rezekne: Rezeknes Tehnologiju akademija. 2021. Volume V. P. 470-482.

АНАЛІЗ ОСВІТНІХ ПЛАТФОРМ ДЛЯ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Чубрей Олександра Степанівна

доктор педагогічних наук, професор

доцент кафедри

економічної географії та екологічного менеджменту

Чернівецького національного університету

імені Юрія Федьковича

Григораш Мирослава Мар'янівна

студентка

географічного факультету

Чернівецького національного університету

імені Юрія Федьковича

Актуальність. На сьогоднішній день завдяки існуванню дистанційної освіти існує змога навчатись й одержувати знання в будь-який час віддалено від навчального закладу. Офіційно в Україні дистанційна освіта почала запроваджуватись у якості експерименту із початку 2000-х років, однак, цей напрям освіти розвивався досить повільно і більше був схожий на заочну форму.

Однак, хоча пандемія COVID-19 все ще залишається актуальною проблемою в світі, в Україні наразі основною перешкодою для нормального навчання є війна. З її початком дистанційне навчання стало основною опцією доступу до знань, а школи намагаються адаптувати до нових умов свої напрацювання в часи пандемії.

Метою дослідження є аналіз освітніх платформ для дистанційного навчання в умовах пандемії та військового стану в Україні.

Технології дистанційного навчання складаються як з педагогічних, так й інформаційних технологій. Педагогічні – це технології опосередкованого активного спілкування між викладачами та студентами із застосуванням телекомунікаційного зв'язку й методології індивідуальної роботи студентів зі структурованим навчальним матеріалом, представленим у електронному вигляді [1].

Під інформаційними технологіями дистанційного навчання розуміються технології створення, передачі та збереження навчальних матеріалів, організації й супроводу навчального процесу дистанційного навчання за допомогою телекомунікаційного зв'язку [2, с. 71].

Стан розвитку дистанційної освіти в Україні ще до 2020 року не відповідав вимогам інформаційного суспільства, яке прагне здійснити інтеграцію у європейську та світову спільноту:

- Україна відставала від розвинутих країн у використанні технологій дистанційного навчання при підготовці, перепідготовці й підвищенні рівня кваліфікації фахівців різноманітних галузей та рівнів;

- мало місце істотне відставання телекомунікаційних мереж передачі даних, що відзначаються недостатнім рівнем пропускної здатності, надійністю зв'язку й його низькою якістю;

- в Україні немає нормативної правової бази, що б регламентувала та забезпечувала діяльність навчальних закладів у напрямку запровадження дистанційної освіти як рівноцінної форми навчання з очною, заочною й екстернатом [3, с. 214-215].

Наразі можна говорити про те, що вимушений перехід на дистанційну форму навчання через пандемію Covid-19 та військовий стан суттєво пришвидшив розвиток цієї галузі.

Однак, ривок стався більше у сфері створення платформ для дистанційної освіти, тоді як швидкість інтернет з'єднання в Україні дуже нерівномірна і лише у великих містах сягає біля 100 мб/сек, а середня складає – трохи більше 25 мб/сек, тоді як в США, багатьох європейських країнах та Китаї аналогічна швидкість сягає 300 мб/сек. [4]. Отож, Україні є куди розвиватися та прагнути у процесі розвитку дистанційної освіти.

Сайт «Нова українська школа» [5] виділяє 35 ресурсів для дистанційного навчання, однак, оскільки не усі вони спрямовані на вивчення предметів, аналогічних класичній школі, наведемо приклади лише тих ресурсів, які відповідають цим запитам:

- Prometheus – на платформі представлено орієнтовно сто безкоштовних онлайн-курсів, з-поміж яких: курси підготовки до ЗНО; курси з англійської мови; курси для освіти сучасного вчителя;

- EdEra містить сорок сім безкоштовних курсів на найрізноманітніші теми, з-поміж яких: курс з механіки; курс з математики: «Арифметика, рівняння та нерівності»; курс з історії «Зародження української нації» й «Історія України в історіях» (повний курс з історії України для підготовки до ЗНО); курс з англійської; курс про права людини в освітньому просторі; курс з біології тощо;

- iLearn – можна пройти онлайн-підготовку до ЗНО безкоштовно з основних предметів із репетиторами з Києва. На платформі також представлені тести та відеолекції.

- Цікава наука – це YouTube-канал із короткими науково популярними відео з астрономії, фізики, географії, біології й математики.

- Ukraïner – це мандри Україною, де можна побачити країну з неба.

- Matific – безкоштовний ресурс для вивчення математики в ігровій формі для учнів 1-6 класів. Учні можуть розв’язувати задачі, проходити тести, досліджувати математичні концепції й прийоми.

- Живі письменники – тут представлені інтерв’ю із сучасними письменниками та письменницями, де вони розповідають про своє дитинство, відповідають на запитання, знайомлять із книжками. До кожного відео розроблені методичні рекомендації. У них представлені завдання не тільки з мови й літератури, але й також з інформатики, математики, дизайну та технологій та, навіть, образотворчого мистецтва.

- Duolingo – це сервіс для вивчення англійської за допомогою інтерактивних вправ з елементами гри. На платформі одразу видно, які з завдань виконано вірно, а які – ні.

- Childdevelop – це генератор практичних завдань, що дозволяє створювати й роздруковувати завдання для дітей різного віку.

- Отримання знань – зазначений сайт був створений у Вінниці спеціально для дистанційної освіти зі шкільних предметів. Задля того аби

одержати доступ до всіх матеріалів й щоб зберігались результати навчання - необхідно зареєструватись.

- Математика на Khan Academy – це українська версія навчальних відео популярної освітньої платформи Khan Academy, де можна віднайти уроки з тригонометрії, геометрії й алгебри.

- У класі – це безкоштовні відеоуроки з математики від 5 до 11 класу (геометрія, алгебра та стереометрія). Формат навчання є наближений до реального на максимальному рівні: вчитель пояснює теми біля дошки.

- Формула - це сайт, де можна почитати теорію з алгебри, арифметики, геометрії та тригонометрії, подивитися анімовані графіки та перевірити себе за допомогою онлайн-калькуляторів. До уроків прикріплені документи із завданнями (також там є відповіді).

- LearningApps – цей сервіс доступний як англійською, так і російською мовами. На ньому представлені завдання з природничих наук, англійської й інших іноземних мов, історії, математики тощо.

- Студія коду – це курси з інформатики для дітей 4-18 років. На платформі представлені плани уроків, відео та завдання. Частина матеріалів представлена англійською мовою.

- Learning.ua – це інтерактивні завдання з математики, української мови, англійської мови для дітей дошкільного та шкільного віку (до 8-10 класу). Окрім цього, тут можна потренуватися до ЗНО та пройти пробні тестування попередніх років.

- Розумники – понад 16 тис. інтерактивних завдань із курсу «Я досліджую світ» для учнів 1-4 класів.

- Мій клас – зазначений сервіс містить онлайн-курси з 1-го до 11-го класу. Кожен з уроків складається з теоретичного блоку у вигляді тексту та практичного блоку (окремі завдання, що можна розв'язувати в незалежності одне від одного; блок завдань, які необхідно розв'язати послідовно, методичні вказівки). Окрім того, учитель одержує доступ до статистики учнів [5].

Окрім того, виділяються наступні освітні платформи для дистанційної

освіти:

- HUMAN ШКОЛА – це сучасні й зручні інструменти для навчального закладу (аналітика, система управління навчанням, рефлексія, шкільна соц. мережа). Є безкоштовним для державних ЗЗСО;

- НОВІ ЗНАННЯ – це електронні класні щоденники й журнали, що є зручним для дистанційного навчання. Заклад освіти має бути приєднаним до системи «КУРС «Школа»».

- ЄДИНА ШКОЛА – це інформаційно-комунікаційна система, що є призначеною для закладів освіти, учнів й їх батьків, включає електронні журнал та щоденник. Також існує мобільний додаток. Це система рекомендована Міністерство науки і освіти України.

- MOODLE – це навчальна платформа, що допомагає створити ефективне інтернет-навчання у власному середовищі. Змога створювати курси, орієнтовно двадцять видів діяльностей. Також існує мобільний додаток;

- GOOGLE CLASSROOM – це безкоштовний веб-сервіс, створений Google для закладів освіти. Також існує мобільний додаток [5].

Висновок. Таким чином, є досить великий спектр платформ для дистанційної освіти, які поділяються на ті, що пропонують класичне навчання, вузькоспеціалізовані та освітні канали з інтерактивними завданнями. Також є платформи, що пропонують виключно оболонку для освітнього процесу, яку ще слід наповнити контентом, а є такі, що не мають розкладу та опції коментарів для вчителя, але пропонують досить хороший освітній контент у межах навчальної програми.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Молчанюк В. А. Теоретичні засади навчально-методичного забезпечення дистанційного навчання. *Науковий вісник Донбасу*, 2016. № 1-2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2016_1-2_5.

2. Кухаренко В. М., Рибалко О. В., Сиротенко Н. Г. Дистанційне навчання та умови застосування. Харків, 2002. 320 с.

3. Дистанційне навчання в системі професійно-технічної освіти : монографія / авт. кол. В. В. Ягупов, Л. М. Петренко, С. Г. Кравець та ін. / За наук. ред. В. В. Ягупова. Житомир: «Полісся», 2019. 234с.
4. Історія розвитку Інтернету. URL: <https://e-server.com.ua/sovety/240-istoriya-razvitiya-interneta>.
5. Нова українська школа. URL: <https://nus.org.ua>.

УДК 796.071.4

КОНТЕНТ-АНАЛІЗ ПРОФЕСІЙНОЇ РОБОТИ ТРЕНЕРІВ-ВИКЛАДАЧІВ З ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ТА СПОРТИВНИХ ПЕДАГОГІВ

Шамич Олександр Миколайович,
доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри,

Іваннікова Ганна Василівна,
кандидат психологічних наук, доцент,
Кафедра фізичного виховання і спорту,
Київський національний університет будівництва і архітектури,
м. Київ, Україна

Анотація: у роботі проведений змістовний аналіз професійної роботи тренерів-викладачів з фізичного виховання та спортивних педагогів. Досліджені та проаналізовані структура та функції тренерів з видів спорту, специфіка їх роботи в умовах технічних ВНЗ.

Ключові слова: контент-аналіз, професійна робота, тренер-викладач, фізичне виховання, спортивний педагог, студентська молодь, ВНЗ технічного профілю.

В структурі підготовленості тренера розрізняють: 1) загально-теоретичну базову підготовленість; 2) спеціально-теоретичну базову підготовленість; 3) професійно-педагогічну підготовленість; 4) професійно-практичну підготовленість [1-6].

Загально-теоретична базова підготовка включає ту частину дисциплін навчального плану, які на першому етапі підготовки фахівців забезпечують оволодіння базовими знаннями, що необхідні для формування світогляду, вдосконалення особистості і громадських якостей майбутнього фахівця з олімпійського та професійного спорту. Комплекс цих дисциплін передбачає формування наступних знань: 1) історико-соціологічних, культурологічних, політологічних, правових, економічних та філософських засад суспільного

життя; 2) про основні закони, форми і психологічні функції біологічного існування і розвитку людини; 3) загальних педагогічних аспектів індивідуального та суспільного розвитку людини; 4) про технологічні, економічні та санітарно-гігієнічні умови забезпечення галузі фізичного виховання і спорту.

Спеціально-теоретична базова підготовка. Тренер-викладач повинен знати, вміти пояснювати та використовувати у своїй практичній діяльності: історію зародження та розвитку спорту в суспільстві; соціальні функції олімпійського та професіонального спорту як виду, результату діяльності, сукупності предметних і духовних цінностей культури; становлення та розвиток науки про спорт; проблеми і методи досліджень спорту; загальнопедагогічні (дидактичні) принципи навчання і виховання; закономірності, принципи та основні методичні положення підготовки спортсменів; теоретико-методичні основи системи підготовки спортсменів; регламентацію, способи проведення, види та системи спортивних змагань; структуру і зміст змагальної діяльності; фактори забезпечення і реалізації результативної змагальної діяльності; вікові, статеві, морфофункціональні особливості розвитку організму спортсмена; особливості динаміки функціонування систем організму в процесі змагальної діяльності спортсменів; механізми термінової і довгострокової адаптації в системі підготовки спортсменів.

Також йому потрібно знати про: вплив компонентів навантаження на динаміку адаптаційних процесів; особливості адаптації систем енергозабезпечення; динаміку діяльності функціональних систем в процесі підготовки спортсменів; мету, завдання, засоби і методи спортивного тренування; техніку спортивних вправ як систему результативних дій спортсмена; стратегію і тактику спорту; засоби і методи розвитку рухових якостей спортсмена; засоби і методи оволодіння технікою спортивних вправ; засоби і методи тактичної підготовки спортсмена; методи оцінки, аналізу і вдосконалення техніки, тактики та рухових якостей спортсмена при виконанні спортивних вправ; засоби і методи психічної підготовки спортсменів;

структуру побудови тренувального заняття і його організацію; періодизацію і побудову системи підготовки спортсменів; етапи багаторічної підготовки та їх мету і особливості; види планування і контролю підготовки спортсменів; систему і способи початкової орієнтації і відбору; методи контролю різних сторін підготовленості спортсмена, динаміки змагальних і тренувальних навантажень; систему та функції науково-методичного забезпечення; характерні випадки травматизму в заняттях спортом та способи їх запобігання.

Професійно-педагогічна підготовленість. Тренер-викладач повинен знати, вміти пояснювати і застосовувати в практичній роботі: знання з історії олімпійського та професійного спорту; сучасний стан та актуальні проблеми розвитку спорту в Україні і за кордоном; особливості організаційних структур і рівень результатів в базовому олімпійському та професійному спорті; теоретико-методичні основи спорту інвалідів; правила змагань та міжнародну термінологію суддівства з обраного виду спорту; структуру і зміст положення про змагання; особливості організації і підготовки масових спортивних виступів; специфічність методів в обраному виді спорту; системи контрольних вправ початкового і поточного відбору для занять з обраного виду спорту; біодинамічні особливості результативної техніки змагальних дій спортсмена в обраному виді спорту; специфічні засоби і методи тренування в обраній спортивній спеціалізації; методика розвитку рухових якостей (враховуючи ефект переносу); особливості стратегії змагань, тактики змагальної діяльності і методика її вдосконалення; критерії компонентів навантаження та відпочинку при використанні методів строги регламентованої вправи; вікову динаміку зростання спортивної майстерності в обраному виді спорту; особливості побудови і методика підготовки спортсменів в дитячому, підлітковому і юнацькому віці; особливості побудови і методика підготовки жінок; особливості підготовки спортивної форми (одягу) та гігієну місць занять і проведення змагань, інвентаря, правила їх експлуатації та техніку безпеки в обраному виді спорту; способи прогнозування розвитку спортивних результатів в обраному виді спорту; планування макро-, мезо- і мікроструктур системи

підготовки спортсменів в залежності від етапубагаторічної підготовки.

Професійно-практична підготовленість. Тренер-викладач повинен:

1) мати достатній рівень фізичної підготовленості для проведення практичних знань, суддівства змагань та продуктивного виконання інших функціональних обов'язків; 2) вміти демонструвати тренувальні вправи, елементи техніки спортивних вправ, техніко-тактичні дії з обраної спортивної спеціалізації; 3) володіти прийомами страхування спортсменів під час виконання вправ; 4) володіти навичками першої допомоги при травмах; 5) керувати передстартовим станом спортсмена до і в процесі змагань; 6) володіти методами збору, метрологічної обробки і аналізу спеціальної інформації з використанням комп'ютерної техніки про стан підготовленості, арсенал змагальних дій, тактику змагальної діяльності спортсмена, його партнерів та можливих майбутніх суперників; 7) ефективно використовувати у своїй діяльності організаційні, економічні, соціально-психологічні та нормативно правові методи управління системою підготовки спортсменів.

Функції тренера. Модель діяльності тренера (на підставі опитування 180 фахівців високого класу) складено з 20 функцій, що розподілені за важливістю в практичній роботі на три групи – дуже важливі, важливі та другорядні.

I група: «Дуже важливі функції»: техніко-тактична, психічна, фізична підготовка спортсмена; підвищення власного професійного та культурного рівня; виховна робота; контроль і планування процесу підготовки, управління змагальною діяльністю; фінансове забезпечення (пошук спонсорів, організація діяльності комерційної структури – не входить до безпосередніх обов'язків тренера, але може бути віднесено до дуже важливих функцій).

II група: «Важливі функції»: проведення відбору, організація відновлення, теоретична підготовка, організація тренувальних зборів, вирішення організаційних питань підготовки, організація медичної допомоги при захворюваннях і травмах, організація і проведення змагань, контроль за загальноосвітньою діяльністю спортсменів, облік роботи та звітність, науково

методична робота.

II група: «Другорядні функції»: участь у суддівстві, підготовка громадських тренерів та суддів.

Моделні характеристики професійної кваліфікації тренера.

Сучасний спорт – це складна багатофакторна структура, яка повинна розглядатися як явище культури, вид та результат спеціалізованої діяльності, сукупність духовних та матеріальних предметних цінностей. Різноманітність соціальних функцій спорту, високий рівень спортивних досягнень потребує висококваліфікованих спеціалістів для системного підходу в управлінні підготовкою спортсменів. Необхідно підкреслити, що замовлення на ведення усіх медико-біологічних, науково-методичних, матеріально-технічних та інших робіт /досліджень тощо/ повинен кваліфіковано видавати тренер. Це вимагає від нього професійних знань у суміжних галузях знань /медико-біологічних, соціально-психологічних, фізико-математичних та ін./. З точки зору професійної підготовленості, тренерська діяльність може проявлятися в таких модельних характеристиках спеціаліста: 1) **репродуктивна:** переказ того, що знає та показує, того, що вміє сам; 2) **адаптивна:** здатний застосувати свої знання та вміння у відповідності до індивідуальних особливостей спортсмена, але не завжди здатний продуктивно розв'язати педагогічне завдання; 3) **локально-моделююча:** конструює систему знань, вмінь та навичок з окремих розділів підготовки, але не завжди уявляє їх взаємозв'язок та взаємозалежність у цілісній системі підготовки; 4) **системно-моделююча:** свідомо будує програму підготовки, використовує критерії контролю спеціалізованої, професійної підготовленості, прогнозує результат, керує змагальною діяльністю спортсмена; 5) **системно-моделююча діяльність та поведінку спортсмена:** кваліфіковано займається не лише спеціальною професійною підготовкою спортсмена, а й виховує сукупність матеріальних та духовних цінностей, детермінує поведінку спортсмена у суспільстві.

Професійні здібності тренера. Професійна майстерність тренера опирається на розвинуті професійнопедагогічні здібності, тобто на сукупність

властивостей особи, що є передумовами успішної педагогічної діяльності. Професійно-педагогічні здібності не є тотожними педагогічним знанням, вмінням, навичкам, педагогічному досвіду. Вони, як і інші здібності, висвітлюються в професійних вміннях та навичках. Здібності – лише передумова досягнення професійної майстерності.

Види професійно-педагогічних здібностей тренера. Серед видів професійно-педагогічних здібностей тренера доцільно розрізняти перцептивні, конструктивні, дидактичні, експресивні, комунікативні та організаторські.

Перцептивні здібності містять педагогічну спостережливість, що дозволяє зрозуміти внутрішній світ учня, зрозуміти його переживання та стани, побачити зміни його особистості та позитивні якості, здібності. Розподіл уваги дозволяє утримувати під контролем групу, поєднувати різноманітні форми організації заняття.

Конструктивні здібності є умовою успішного проектування та формування особистості і колективу юних спортсменів. Саме завдяки їм, тренер здатний передбачити результати своєї діяльності, поведінку учня у різноманітних педагогічних ситуаціях. Це проявляється, перш за все, у розробці планів підготовки та прогнозуванні результатів, тобто розумовому випередженні майбутнього стану спортсмена.

Дидактичні здібності дозволяють найбільш доступно передавати матеріал, стимулювати самостійну думку вихованців/учнів, мобілізувати їх увагу.

Експресивні здібності проявляються у найбільш ефективному, з педагогічної точки зору, висловленні своїх думок, знань почуттів за допомогою мови, міміки, пантоміміки. Мова тренера має містити внутрішню силу.

Комунікативні здібності допомагають тренерів встановлювати та підтримувати сприятливі стосунки з учнями, батьками, колегами. В комунікативних здібностях велике значення має емпатія, тобто здатність емоційно реагувати на переживання інших людей.

Організаторські здібності тренера проявляються в організації життя

тапобуту спортсменів, їх навчання, відпочинку тощо, проведенні різноманітних, зокрема, виховних заходів, встановленні внутрішньо- та міжгрупових стосунків.

Особистість тренера та стилі керівництва. Потужним фактором, що мотивує активність спортсмена, його сумлінність у тренувальному процесі є особистість тренера. Оптимізм тренера відіграє позитивну роль в усіх випадках спортивного життя, в будь-яких ситуаціях тренувань і змагань. Втоmlений, дратівливий, незадоволений тренер, який напружує дрібницями команду чи окремих спортсменів, не може мотивувати до тривалої спортивної діяльності.

Особливо важливим є оптимізм тренера та його впевненість у майбутньому успіху в найбільш важкі періоди підготовки, з високими навантаженнями, коли спортсмен завершує кожне тренування на межі своїх можливостей. На вищому рівні спортивних досягнень бути тренером-аматором чи навіть незацікавленим професіоналом неможливо. Свою справу потрібно любити щиро і тоді тренер може мотивувати спортсменів до праці природньо та вільно, через реалізацію своїх особистих якостей.

Вміння бути гнучким та багатоплановим у спілкуванні зі спортсменами, тобто одночасно бути вчителем, порадиником, колегою, лагідним та жорстким – відповідно до ситуації, вимогливим у роботі, "своїм" у життєвих ситуаціях - важлива якість тренера. Результат спортсмена залежить від майстерності тренера, а життєвий та професійний успіх тренера – від результату спортсмена. Розуміння цього має визначити повагу один до одного.

Однак тренер не може дозволити і панібратства, тому що учні, вкінцевому підсумку, стають некерованими. Для визначення межі у спілкуванні можна керуватися такою ілюстрацією: люди мають поводитися у спілкуванні якдикообрази в холодну ніч – достатньо близько, щоб зігрівати, але так, щоб неколоти.

Доведено, що якщо штучно сформувати у вчителя установку довипадково вибраних учнів як до найталановитіших та перспективних, то саме вони демонструють кращі результати у ближчому майбутньому. Також і тренер, який

широ і глибоко вірить у спортсмена, підсвідомо дає йому віру, включає глибинні інтимні механізми мотивації.

Вимогливе та поважне ставлення до всіх учнів у рівному ступеню. Утренера, звичайно, можуть бути симпатії та антипатії до учнів. Але він не має права цього демонструвати. Різна вимогливість до учнів чи різний емоційний фон спілкування можуть зруйнувати систему мотивації, особливо в періодивисоких навантажень.

Стилі керівництва групою. Особа тренера та його діяльність є об'єктами прискіпливої уваги з боку соціологів, психологів, конфліктологів та інших фахівців в усьому світі. Загально визнаною є відмінність тренерів не лише за рівнем результатів їх учнів, але й за методами, через застосування яких досягаються ті результати. З іншого боку, стиль керівництва спортсменами чи командами неможливо відокремити від особистості тренера, її соціально-психологічних особливостей. На думку спортсменів "ідеальний тренер" має такі якості як емоційна стійкість, високий рівень інтелекту, новаторство, комунікативність. Найбільш повно особа тренера як керівника, визначається стилем його керівництва, в зв'язку з чим можна розглянути відносно контрастові стилі керівництва.

Автократичний стиль. Тренер здійснює одноосібне керівництво групою, приймає рішення без врахування думок і навіть інтересів спортсменів. Він не терпить заперечень, категоричний, вимагає пунктуального виконання власних вказівок. Ініціативи учнів, в основному, відкидаються. Спілкування з учнями обмежено суто професійними стосунками. Тривале використання автократичного стилю створює специфічний психологічний клімат в команді, що відрізнятиметься постійною напруженістю та прихованих конфліктів.

Тренер такого типу і в повсякденному житті відрізняється, як правило, непривітністю, надмірною стурбованістю, незадоволенням, претензіями до оточуючих.

Авторитарний стиль. Подібний до автократичного, однак,

учням надається деяка воля в обговоренні проблем життя команди. Пристосування учнів до авторитарного тренера вимагає використання певних "ролей" для прояву ініціативи. Авторитарний стиль керівництва доцільно використовувати в певних ситуаціях, а саме: в командах, серед членів яких багато агресивних спортсменів; в екстремальних ситуаціях; за умови відсутності дисципліни в недостатньо знайомій команді.

Демократичний стиль. Характеризується тим, що тренер розглядає спортсменів як активних учасників і реалізаторів своїх концепцій, ідей, думок. Через це він не займається дрібним контролем, а чітко формулює мету, основні задачі, демонструє варіанти їх вирішення та надає спортсменові реальну можливість прояву власної ініціативи. При цьому враховується як формальна, так і неформальна структура команди, бажання спортсмена, особливості його характеру. Демократичний стиль ґрунтується, з одного боку, на високому рівні особистих та професійних якостей тренера, використанні ним принципів управління. З іншого боку цей стиль керівництва вимагає від команди певної соціальної зрілості, особливо за умови делегування тренером частини своїх повноважень.

Ліберальний стиль. Тренер мінімально втручається в процес підготовки. Причиною цього може бути, з одного боку, достатньо високий рівень підготованості спортсменів-учнів, та, з іншого боку, неспроможність тренера з тих чи інших причин здійснювати керівництво. Тренер-ліберал, як правило, знаходиться під впливом своїх учнів.

Маніпулятивний стиль. Характеризується невизначеністю статусу старолей спортсменів в команді, переважання в оцінюванні спортсменів суб'єктивних позицій тренера, невизначеністю майбутнього запасних тощо. Тренер-маніпулятор прагне створити в команді стан невизначеності, залежності спортсменів. Маніпулювання призводить до психічної напруженості в команді, міжособистим конфліктам тощо.

Непоследовний стиль. Тренер діє залежно від свого емоційного стану. Тренер – ключова фігура у спорті. Від його діяльності значною мірою залежить

успішність вирішення завдань зростання масовості і підвищення рівня досягнень у спорті [6]. У процесі підготовки спортсменів тренер вирішує низку важливих педагогічних завдань, пов'язаних не лише з підготовкою спортсмена до змагань, а й із розвитком його як особистості. Тренер виступає значною мірою як організатор-селекціонер, відбираючи в навчальні групи бажаючих займатися, прищеплює їм любов до занять спортом, дотримуючись на заняттях загальноприйнятих методичних рекомендацій і творчо втілюючи їх у навчально-тренувальний процес. Ефективність роботи тренера залежить, з одного боку, від уміння “побачити” обдаровану дитину, а з іншого – прищепити їй любов до спорту. Тренер – це ядро групи, постійний її член, а також він виступає в ролі керівника групи, який здійснює загальну стратегію її діяльності, планує цілі та завдання для кожного учасника групи в цілому, тобто: а) тренер формальний і неформальний лідер; б) тренер – керівник, який визначає структуру, кількісний склад, планує і скеровує діяльність групи. Педагогічна діяльність тренерів в умовах ВНЗ технічного профілю має свої особливості. По-перше, здійснюють цей вид роботи люди, котрі усвідомлюють необхідність особистої участі у фізичному вихованні студентів. По-друге, діяльність тренера менш регламентована, ніж діяльність учителя фізичної культури. Слід відзначити, що покликання тренера – це підготовка студентів-спортсменів до ефективної змагальної діяльності в обраному виді спорту на основі озброєння їх спеціальними знаннями, уміннями й навичками, підвищення рівня функціональних можливостей організму, розвитку фізичних якостей, а також основа формування раціональної структури поведінки й виховання.

Загалом спеціальність “тренер-викладач” зазвичай диференціюється на більш вузькі спеціалізації залежно від виду спорту: тренер по греблі, легкій атлетиці тощо. Можлива й подальша спеціалізація з урахуванням структури самого виду спорту.

Професійної діяльності тренера полягає в специфіці об'єкта та засобів праці. Об'єктом діяльності тренера є людина з її постійним розвитком. Продукти діяльності тренера “матеріалізуються” в психічному образі його

вихованців – їхніх знаннях, уміннях, навичках, волі, характерах. Успіх діяльності тренера залежить не лише від його ставлення до діяльності та до вихованців, а й від ставлення його вихованців до тренера та своєї діяльності. У сучасній класифікації професій діє чотири основні категорії: предмет, ціль, засоби й умови праці. За цими критеріями виявляється, що тренер має предметом своєї праці людину, та його професія належить до соціологічної. Очевидно, слід надати перевагу тим ознакам, які найкращим чином допоможуть розкрити специфіку діяльності тренера. Багаторічне вивчення діяльності тренерів різних рівнів переконує нас у тому, що до основних ознак слід віднести конкретні цілі й завдання діяльності, функції, статус і реальні специфічні умови діяльності. Діяльність тренера реалізується на основі загальних організаційно-методичних принципів: 1) демократичності; 2) нормативності; 3) відповідальності; 4) зацікавленості; 5) економічності.

Тренерська діяльність є ще й видом соціальної суспільної діяльності, спрямованої на гармонійний розвиток особистості людини шляхом її фізичного вдосконалення. Тому розв'язати повноцінно ці завдання лише на основі знання “технології” формування рухових навичок чи розвитку фізичних якостей неможливо. Тренер повинен знати соціальні й психологічні фактори, що впливають на поведінку особистості, на формування світогляду, ставлення до суспільства, до справи. Тренер як головна фігура в спорті повинен уміти об'єднувати всі зусилля, що пов'язані з підготовкою спортсменів-спеціалістів, що, відповідно, вимагає хороших організаційних здібностей. Тренер, передусім, повинен добре знати предмет, досконало володіти інформацією про всі нові досягнення в методиці навчання й тренування спортсменів. Тренер, виховуючи інших, має бути особливо вимогливим до себе. Усі так звані тренерські професії (види діяльності) можна поділити на дві групи залежно від їх спрямованості чи від тієї основної мети, яка стоїть перед ними.

Види діяльності, що належать до I групи, націлені в передусім на всестороннє вдосконалення людини. Тут вирішуються такі особисті завдання: 1) заповнення дозвілля людини; 2) корекція її фізичних недоліків;

3) забезпечення необхідної активності; 4) гармонійний розвиток; 5) сприяння кожному спортсмену досягти максимального спортивного результату. До II групи професій входять ті види діяльності, які спрямовані на підготовку спортсмена для досягнення максимальних результатів у конкретному виді спорту. Потрібно виділити також професіоналів, котрі досягають певної мети завдяки роботі з одним спортсменом (особисті тренери) і тих, які працюють із групою спортсменів (колективні тренери). Якщо перші з названих тренерів можуть досягти мети лише завдяки тренуванню свого вихованця, то другі, крім тренування, можуть використовувати відбір. Досить принциповим є виокремлення тренерів, які добирають тренувальні засоби й методи до конкретних спортсменів і які до існуючих засобів та методів вибирають найбільш перспективних спортсменів. Частина тренерів використовують обидва способи.

Потрібно вирізнити тренерів, котрі забезпечують відбір спортсменів, їх тренування й змагання. Можна виділити ключові ланки структури педагогічної праці тренера та їх внутрішній зміст, що містить у своїй основі: 1) підготовку до навчально-тренувальних занять, спортивних і організаційно-виховних заходів; 2) проведення навчально-тренувальних занять; 3) проведення організаційно-виховних і спортивних заходів; 4) методичну роботу; 5) інші види педагогічної праці.

До нинішнього часу характерним у тренерській діяльності є намічений процес спеціалізації діяльності тренера не тільки з виду спорту, а й за рівнем контингенту спортсменів, із якими тренер, як правило, працює. Можна умовно виділити такі відносно контрастні рівні діяльності тренера: 1) рівень вищих досягнень і вищої спортивної майстерності – спортсмени – майстри спорту міжнародного класу та майстри спорту, члени збірної команди країни. Тренер при цьому виступає в ролі наставника, який дає спортсменові поради щодо тренування, відпочинку й опікується про нього в процесі тренувальних зборів та змагань; 2) рівень базової спортивної майстерності – спортсмени – кандидати в майстри спорту й спортсмени I спортивного розряду. Тут тренер виступає в

ролі організатора підготовки невеликої групи спортсменів, вирішує питання, що стосуються не лише тренування, а й навчання, побуту чи роботи; 3) рівень масового спорту – спортсмени II та III спортивних розрядів. Тренер виступає переважно в ролі організатора тренувального процесу; 4) рівень початкової підготовки – спортсмени-початківці. Тренер виступає значною мірою як організатор-селекціонер, відбираючи при цьому в навчальні групи бажаючих займатися, прищеплює їм любов до занять спортом, дотримуючись на заняттях загальноприйнятих методичних рекомендацій і творчо впроваджуючи їх;

5) тренер-адміністратор. Функція такого тренера – організаційне й адміністративне керівництво на рівні збірних команд ДСТ, відомств чи спорткомітетів. Основні завдання такого тренера – визначення багаторічної стратегії підготовки спортсменів, відбору, комплектування команд, організація та проведення тренувальних зборів, матеріально-технічне й науково-методичне забезпечення процесу підготовки, координація та контроль діяльності тренерів.

У діяльності тренера деякі науковці виділяють п'ять рівнів: 1) репродуктивний (мінімальний). Тренер на прикладі має показати як виконувати систему вправ і комбінацій, уміє переказати те, що знає сам і так, як знає сам; 2) адаптивний (низький). Тренер уміє не лише повідомити те, що знає та вміє сам, а й застосувати своє повідомлення відповідно до вікових й індивідуальних особливостей підлітків; 3) локально-моделюючий (середній). Тренер уміє не тільки передавати знання та вміння, застосовуючи їх до особливостей юних спортсменів, а й конструювати (моделювати) систему знань, умінь і навичок за окремими темами, розділами; 4) системно моделюючий знання (високий). Тренер уміє так моделювати систему діяльності юних спортсменів, щоб формувати в них систему знань, умінь і навичок у галузі обраного виду спорту; 5) системно-моделюючий діяльність і поведінку (вищий). Тренер уміє моделювати таку систему діяльності підлітків, яка формує в них моральність.

Кожен новий рівень діяльності включає попередній та характеризується якісною зміною в структурі знань і вмінь тренера.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Платонов В. Н. Общая теория подготовки спортсменов в олимпийском спорте. - К.: Олимпийская литература, 1997. - 583 с.
2. Платонов В. Н. Адаптация в спорте. - К.: Здоров'я, 1988. - 215 с.
3. Гірник А. М. Основи психопедагогіки: Навч. посібник для ад'юнктів (аспірантів), слухачів ФПК, викладачів вузів, рекомендований Міністерством освіти України. - К.: КВГІ, 1996. - 136 с.
4. Келлер В. С. Деятельность спортсмена в вариативных конфликтных ситуациях. - Киев: Здоров'я, 1977.
5. Келлер В. С., Платонов В. М. Теоретико-методичні основи підготовки спортсменів. - Львів: Українська Спортивна Асоціація, 1992. - 269 с. 6. Педагогика спорта / Тер-Ованесян А.А., Тер-Ованесян И.А. - К.: Здоров'я, 1986. -208 с.
6. Тимчишена Н. Сучасний тренер у педагогічній системі / Н. Тимчишена // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві : зб. наук. пр. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2008. – Т. 1 – С. 252–254.

PSYCHOLOGICAL SCIENCES

PSYCHOLOGICAL CAUSES OF ERRONEOUS ACTIONS OF ATHLETES IN FIREFIGHTING SPORTS

Ovsyannikova Yanina Oleksandrivna,

Ph.D. in Psychology,
Senior Research Fellow Research Laboratory
of Extreme and Crisis Psychology,
National University of Civil Protection of Ukraine

Krasnokutsky Mykola Ivanovich,

Ph.D. in Psychology, associate professor,
Research Fellow Research Laboratory of Extreme and Crisis
Psychology, National University of Civil Protection of Ukraine

Introductions. Currently, the problem of erroneous activity is the subject of many scientific psychological disciplines, such as engineering psychology, psychology of activity in special conditions, as well as sports psychology, especially this applies to extreme sports, where the price of a mistake can cost an athlete his life [1; 2; 3; 4]. In modern science, false action is understood as an element of activity that disrupts its purposeful flow and leads to an undesirable result for the active person [5; 6]. In other words, an erroneous action is associated with the termination or temporary interruption of activity. In competitive terms, these may be errors in the perception of information, decisions made, and the implementation of regulatory influences. Wrong actions are always based on incorrect, untimely or incomplete execution of operations [8].

Although wrongdoing is believed to be the cause of most events, a number of studies on wrongdoing problems make a strong case that even dangerous human actions and the undesirable results of that action are effects rather than causes of the event. They are the product of a series of events in which factors that influence purely psychologically are often the last and those that are the least controllable by elements

of adverse consequences [4; 5].

Based on the above, in the course of our research, we understand the erroneous actions of athletes in firefighting sports as an element of sports and professional activity that disrupts its purposeful course and leads to an undesirable result for the athlete.

Aim. The purpose of the study is the causes of erroneous actions in the sports activities of sportsmen of firefighting and applied sports of the State Emergency Service of Ukraine.

To achieve this goal, the following tasks must be solved:

- on the basis of an informational and analytical review, draw a conclusion about the methodology of analyzing athletes' erroneous actions from the point of view of psychological factors;

- to determine the main psychological factor of sportsmen's erroneous actions.

The research proposes to apply the expert survey method and the basic principles of psychology.

Materials and methods. The analysis of literary sources showed that, at the moment, the most studied erroneous actions of specialists of such a specific type of activity within the framework of the State Emergency Service of Ukraine, as diving formations of emergency and rescue units, are the most studied.

Domestic researchers indirectly studied erroneous actions within the framework of professional analysis of specialists of extreme type of activity. And erroneous actions were almost not considered within the framework of those forms and methods of professional and psychological training, which allow to carry out this training more effectively. Thus, the type of training is physical culture and sports, including fire-fighting and applied sports, which until today have not been studied in domestic science.

To this day, there are many types of various classifications regarding the explanation of the reasons for the occurrence of erroneous actions by specialists of an extreme type of activity. In recent years, the problem of erroneous actions of experts in extreme activities has received attention in the scientific studies of domestic

researchers: S.Yu. Lebedeva [9], S.M. Myrontsia [10], O.V. Timchenko [7], etc.

Implementing the research plan and solving the tasks of collecting information at the initial stage of empirical research, we used the expert survey method based on the analysis of experts' opinions.

The basic principles of psychology were used to develop the methodological tools of the study: the principle of determinism, the principle of the unity of consciousness and activity, the principle of development, and others.

In the vast majority of scientific studies, the causes of erroneous actions were identified based on the collection and analysis of errors in specific types of activities.

In our opinion, the proposed taxonomy of mistakes according to the classes "skill-rule-control" can be used in relation to fire-applied sports. But in fire-applied sports, such a structural factor as "knowledge" is not relevant. The fact is that running a race from any type of PPS takes little time and does not require decision-making. For example, the fastest type is climbing a retractable ladder, the time of which according to the competition rules is from 12 to 22.3 seconds. The longest type is the fire relay (4x100 meters), the time for this type of exercise is from 55 to 80 seconds. Therefore, all the actions of athletes of firefighting and applied sports are automated.

Results and discussion. We believe that both objective factors (external, related to the peculiarities of the environment and situation) and subjective factors (or internal, related to the peculiarities of the organization of the inner world) can influence the erroneous actions of an individual.

Yes, V. A. Ponomarenko and L. A. Agapov [8] single out the reasons for the occurrence of erroneous actions by military personnel caused by external (objective) circumstances:

- ✓ unbearable complexity or severity of certain operations; непомітна складність або тяжкість тих чи інших операцій;
- ✓ difficulty combining actions that are not compatible; труднощі суміщення дій, що погано сполучаються;
- ✓ excessive requirements for accuracy and speed of operations;
- ✓ lack of ability to control the quality of performance of the action, etc.

A number of scientists also note that among the external factors that will significantly affect the activity of a specialist, the following can be distinguished: the complexity of the work performed, stressful conditions of activity, negative factors of the professional environment (noise, vibration, temperature, etc.), improper organization of the work and rest regime [1; 8; 10].

Therefore, the error-free performance of sports exercises by athletes of firefighting and applied sports will depend not only on their individual characteristics. The reliability and error-free professional activity of a specialist will increase if the functional capabilities of a person are taken into account in advance in the design and operational characteristics of equipment and special equipment. This is also noted by a number of modern research psychologists [4; 6; 7].

It should also be noted that, along with erroneous actions and refusals, a number of psychologists single out "violations" of activity caused by incorrect actions of specialists who knew about the possible occurrence of dangerous consequences and could prevent their occurrence. V. I. Voronova, [2] believes that the psychological prerequisites for the occurrence of accidents are the psychological causes of incorrect actions that lead to the occurrence of emergency situations. The author singles out the following psychological reasons:

- ✓ inconsistency of individual and psychological characteristics with existing activity requirements;
- ✓ temporary decrease of the individual level of psychophysiological parameters;
- ✓ non-compliance with rules and instructions on safe behavior.

Conclusions. From the above, it can be concluded that mistakes made during sports competitions by PPS athletes can affect not only the achievement of a high sports result, but also their health and life.

Our analysis of modern views on the nature of the occurrence of erroneous actions allows us to make the assumption that the main reason for the occurrence of erroneous actions in the sports activities of sportsmen of fire-fighting and applied sports of the State Emergency Service of Ukraine is the inconsistency of the

requirements of the individual for this sport and changes in the structure of the personality that occur as a result of inconsistency personal characteristics to the conditions of this activity. Such an approach to understanding the causes of erroneous actions of athletes of the PPS during their performance of sports exercises allows us to identify those areas of the personality structure that can determine the error-free performance of sports activities and have three levels:

- ✓ socio-psychological;
- ✓ individual and psychological;
- ✓ neurodynamic.

REFERENCES

1. Barko, V. I. Professional description of the main types of activities in the internal affairs bodies of Ukraine [Text]: [practice. manual] / V. I. Barko, Yu. B. Irhin, T. V. Nescheret, O. V. Shapovalov / Kyiv. national University of Internal Affairs affairs - K.: SE "Printing House of the Interior Ministry", 2007. – 100 p.

2. Voronova, V. I. Psychology of sports [Text]: academic. manual / V.I. Voronov - K.: Olympic Literature, 2007. - 298 p

3. Gosteeva, T. V. Psychological features of the long-term forecast of the success of the professional activity of employees of the OAS: author's abstract. thesis for obtaining sciences. degree in psychology N. : special 19.00.09 "Psychology of activity in special conditions" / Tetyana Volodymyrivna Gosteeva; NUTZU. – Kh., 2011. -20 p.

4. Extreme psychology [Text]: textbook / A.S. Kufliyevskyi, D.V. Lebedev, S.M. Myronets and others. ; in general ed. O. V. Timchenko - K.: August Trade, 2007. - 502 p.

5. Korniyko, U. V. Psychological changes in the athlete's personality in the process of sports activities under the influence of psychotraumatic factors: thesis. ... candidate physical education and sports: 24.00.01 / U. V. Korniyko - K., 2003. 178 p.

6. Potapchuk, E. M. Theory and practice of maintaining the mental health of

military personnel [Text]: [monograph] / E. M. Potapchuk – Khmelnytskyi: National Publication. Acad. DPSU named after B. Khmelnytskyi, 2004. – 323 p.

7. Oleksandr Volodymyrovych Timchenko. Professional stress of employees of internal affairs bodies of Ukraine (conceptualization, forecasting, diagnosis and correction): dissertation. ... Dr. Psychol. Sciences: 19.00.06 / Oleksandr Volodymyrovych Timchenko. - Kharkiv, 2003. - 427 p.

8. Ponomarenko, V. A. Methodological bases of studying erroneous human actions [Text] / V. A. Ponomarenko, N. D. Zavalova // Psychological foundations of professional activity: [handbook] / [comp. V.A. Bodrov]. – M.: PER SE; Logos, 2007. – P. 430–438.

9. Lebedeva, S. Yu. Psychological support of professional and functional reliability of specialists of sniper groups of special units of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine [Text]: [monograph] / S. Yu. Lebedeva, O. V. Timchenko. Kharkiv: Khnadu, 2005. - 326 p.

10. Myronets, S. M. Negative mental states and reactions of employees of emergency and rescue units of the Ministry of Emergency Situations of Ukraine in emergency situations: autoref. thesis for obtaining sciences. degree in psychology N. : special 19.00.09 "Psychology of activity in special conditions" / Serhiy Myronets Myronets; UCSU - Kh., 2007. - 22 p

АНАЛІЗ СТАНУ ПРОБЛЕМИ ВПЛИВУ АРТ-ТЕРАПІЇ ЯК ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ КРИЗОВИМ СІМ'ЯМ

Дрозд Олена Володимирівна,

канд. пед. наук, доцент

Комісарова Анастасія Миколаївна,

Магістрантка

Чорноморський національний університет

імені Петра Могили

м. Миколаїв, Україна

Вступ. Арт-терапія – це особлива форма психотерапії та інноваційна освітня та реабілітаційна технологія, на основі використання візуального, пластичного мистецтва, що передбачає сукупність методик, які створюють належні умови для лікування і адаптації людини у соціумі.

Мета роботи. З'ясувати сутність арт-терапії як засобу психологічної допомоги кризовим сім'ям.

Матеріали та методи. Тест на рівень стресу у сім'ях військовослужбовців за методикою Л. Рідера, арт-терапевтичні заняття.

Слід констатувати, що на сьогоднішній день існує три самостійних напрями арт-терапії – психотерапевтичний (медичний), педагогічний та соціальний. Усі ці напрями об'єднує цілеспрямоване використання у якості лікувального засобу художньої творчості, що відволікає людину від неприємних, болісних переживань і гармонізує емоційну сферу. що передбачає терапевтичний і коригувальний вплив мистецтва на людину і проявляється в суттєвій зміні психотравмуючої ситуації за допомогою творчої діяльності. При цьому у людини в арт-терапевтичному процесі виникають нові позитивні враження, емоції і потреби [1, с. 56].

Проаналізувавши сучасні підходи науковців до арт-терапії як наукової категорії, стверджуємо, що вони передбачають художню творчість, образотворчу діяльність для «гармонізації розвитку особистості через розвиток здібностей самовираження і самопізнання в мистецтві, у порівнянні, наприклад,

з грою, що пов'язано з продуктивним характером мистецтва – створенням естетичних продуктів, що об'єктивують у собі почуття, переживання і здібності людини, полегшують процес комунікації з іншими людьми» [2, с. 9].

Ми переконані, що застосування арт-терапії у процесі реабілітації члена кризової сім'ї як інноваційної технології допоможе вирішити низку завдань, оскільки арт-терапія поліфункціональна. Конкретизуємо їх у контексті розгляду функціонального потенціалу реабілітаційного процесу [2, с. 70].

Таблиця 1

Завдання арт-терапії у контексті реабілітаційного процесу членів кризової сім'ї

Діагностувальна	1) отримання інформації за допомогою проективного або вільного малювання про психоемоційний стан, індивідуальні особливості, інтереси, цінності членів кризової сім'ї; 2) виявлення труднощів і проблем, що підлягають корекції і лікуванню; 3) визначення характеру міжособистісних стосунків учасників арт-терапевтичної групи
Психотерапевтична	1) створення комфортної атмосфери емоційної теплоти, доброзичливості, емпатійного спілкування; 2) сприйняття цінностей, потреб, проблем, почуттів і переживань інших учасників групи; 3) мобілізація цілющого потенціалу емоційної сфери людини за допомогою створення психологічного комфорту, що надає відчуття захищеності, радості, успіху
Коректувальна	1) корекція деструктивних емоційних станів (тривожності, агресії, фрустрації); 2) формування відчуття задоволеності, віри у власні сили, гідності, самоповаги; 3) корекція деформованого образу «Я»; 4) зменшення проявів неадекватних форм поведінки
Розвивальна	1) розвиток емоційної та вольової сфер особистості; 2) підвищення самооцінки; 3) вербалізація емоційних негативних і позитивних переживань у процесі спілкування, налагодження взаємодії з іншими людьми

Вивчаючи сучасні методи арт-терапії у згуртуванні кризових сімей, О. Колпакчи дійшла висновку, що арт-терапія як самостійний і досить впливовий напрям у лікувально-коректувальній практиці змогла сформуватися лише там, де автентичний досвід художньої роботи був об'єднаний з медичною моделлю і психотерапевтичними уявленнями [3, с. 12].

У нашому дослідженні ми притримуємося думки О. Вознесенської стосовно того, що арт-терапія за рахунок своєї універсальності є доволі ефективною при вирішенні широкого спектра проблем: внутрішньо- і міжособистісних конфліктів, кризових станів, у тому числі кризах, травмах, втратах, посттравматичних стресових розладах, невротичних і психосоматичних розладах [1]. Ми переконані, що саме арт-терапію корисно застосовувати у процесі надання лікувально-реабілітаційної допомоги кризовим сім'ям з найрізноманітнішими захворюваннями і проблемами, серед яких особливе місце займають стрес та ПТСР.

Аналіз публікацій науковців дає змогу стверджувати, що «лікувально реабілітаційний потенціал арт-терапії при переживанні травматичного стресу і його наслідків значною мірою пов'язаний з можливістю невербальної експресії, багатими комунікативними і захисними можливостями метафоричної мови образів, образотворчих матеріалів і видів образотворчої роботи». Образотворча діяльність, сама по собі, може бути потужним терапевтичним фактором, вона допускає різні способи поводження з художніми матеріалами. Одні з них дають змогу досягати седативних ефектів і знімати емоційну напругу, інші відреагувати і контролювати травматичний досвід. Перенесення травматичного досвіду на образотворчі матеріали і образи також робить арт-терапевтичний процес психологічно безпечним для клієнта і терапевта, створює додаткові можливості для рефлексії та когнітивного опрацювання переживань з опорою на метафори і засоби символічної комунікації.

З методологічної точки зору доведено, що робота з образотворчими матеріалами дає вихід почуттям роздратування, гніву, образи, сорому, зменшує фрустрацію, прикладом чого може бути використання глини. Переключення уваги на інші техніки допомагає подолати захисні механізми, які допомагають адаптуватися до проблем і її наслідків [3, с. 78].

Дослідники визнають арт-терапію однією з найбільш результативних форм психологічної допомоги в кризових ситуаціях, її застосовують практично при всіх формах психічних порушень. Цей метод побудований на використанні

мистецтва як символічної діяльності і заснований на стимулюванні творчих процесів. Мистецтво в особливій символічній формі дає змогу реконструювати конфліктну ситуацію, допомагає відредагувати почуття, пов'язані з перенесеною проблемою.

Ще однією з переваг арт-терапії при кризовій допомозі сім'ям є те, що вона заснована на невербальному вираженні почуттів. Невербальні засоби часто є єдино можливими для вираження і прояснення нестабільного емоційного стану. Перебуваючи у важкій, стресовій ситуації, людина, сама того не помічаючи, спонтанно малює лінії, «каракулі», закреслює зображення, зафарбовує простір аркуша паперу, креслить палицею на піску. Цей процес не контролюється свідомістю і може бути використаний як спосіб виплеснути болючі переживання назовні, звільнитися від негативних емоцій і почуттів. Вважаємо, що лікувально-коригувальні ефекти арт-терапії можуть проявлятися завдяки образотворчій діяльності, навіть, при відсутності вербалізації переживань. Це пов'язано з дією терапевтичних механізмів (релаксація, інсайт, катарсис, розвиток навичок самоорганізації та прийняття рішень тощо).

Підсумовуючи наукову інформацію, ми звертаємо увагу на те, що процеси реабілітації мають підстави актуалізувати творчі характеристики особистості її творчий потенціал, який реалізується в різноманітних видах діяльності протягом життя і дає змогу досягати високих результатів у різноманітних видах діяльності, спілкуванні, відносинах.

Повністю підтримуємо думку Н. Кальки в тому, що під час організації та проведення арт-терапевтичних занять необхідно використовувати допоміжні арт-терапевтичні технології (пісочну, ігрову, казкову, театралізовану, музичну, танцювально-рухову, фототерапію). Саме такі додаткові арт-терапевтичні технології є доволі ефективними у роботі з кризовими сім'ями, оскільки вони інтегровані у їх структуру. При цьому арт-терапія виступає головним системотвірним компонентом [2].

Представлені вищезазначені арт-терапевтичні технології мають діагностувальні, розвивальні, коректувальні, терапевтичні можливості, а їх

ефективне поєднання дозволить фахівцям ефективно здійснювати реабілітаційну діяльність з кризовими сім'ями.

Результати та обговорення. Таким чином, підсумовуючи вищевикладене, можна зазначити, що арт-терапія має лікувально реабілітаційну, коректувальну, профілактичну і розвивальну спрямованість залежно від завдань її проведення. Арт-терапія, як засіб вільного самовираження та самопізнання через художню творчість, допомагає усвідомити та оцінити свої почуття, образи минулого, життєвий сценарій та перспективність майбутнього і успішно віднайти внутрішні ресурси та досягнути самозцілення.

Арт-терапія ефективно актуалізує емоційно-образне переживання і відповідно забезпечує внутріособистісну комунікацію, засвоєння нових ролей, звільнення від традиційних патернів поведінки і перехід на інший рівень особистісного становлення та розвитку.

Різноманітні арт-терапевтичні методи створюють обстановку для безболісного доступу до глибин свідомості клієнта, допомагають стимулювати опрацювання його несвідомих переживань. Розвиваються блоковані або слаборозвинені системи сприйняття навколишнього світу, асоціативно-образне мислення. Методи арт-терапії допомагають відпрацювати агресію, внутрішні конфлікти, страхи, тривожність, неврози.

Висновки. Розуміючи арт-терапію в цілому, як допомогу будь-якої художньої творчості у стабілізації психоемоційного стану людини, свідомі, що позитивним моментом є не тільки, найвищий рівень творів а й, відповідно, високий рівень переживань, закодованих у них. Відомо, що сама можливість художнього самовираження для дітей та молоді завжди пов'язана з покращенням їхнього психічного здоров'я та розвитком особистості. Практика застосування арт-терапії широко обговорюється в низці робіт вітчизняних та зарубіжних авторів, де показана доцільність її використання. Так, К. Уелсбі продемонструвала можливості використання арт-терапії у системі загальної освіти як ефективного засобу допомоги дітям із відставанням у навчанні, дітям

із неблагополучних сімей. Широке застосування арт-технологій як засіб розвитку творчого мислення знаходять і в підготовці психологів та педагогів [3]. Таким чином, можна стверджувати, що арт-терапія є активно еволюціонуючим напрямом, що змінюється, в лікувальній, соціальній і педагогічній роботі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вознесенська О. Л. Арт-терапія в роботі практичного психолога: використання арт-технологій в освіті. Київ : «Шкільний світ», 2017. 120 с.
2. Калька Н., Ковальчук З. Практикум з арт-терапії: навч.-метод. посібник. Ч. 1. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 232 с.
3. Колпакчи О. Арт-терапія: курс лекцій. Київ: Центр учбової літератури, 2018. 288 с.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ПРАЦІВНИКАМИ ІТ-ІНДУСТРІЇ

Дрозд Олена Володимирівна,

канд. пед. наук, доцент

Михайловська Аліна Володимирівна,

магістрантка

Чорноморський національний університет

імені Петра Могили

м. Миколаїв, Україна

Вступ. Сфера інформаційних технологій (ІТ) розвивається інтенсивними темпами в Україні і світі. Робота в цій сфері відкриває широкі перспективи для реалізації особистості. При цьому особливості діяльності в цій сфері формують ряд вимог до потенційних та наявних працівників. Однак, публікацій, які б висвітлювали дослідження психологічних особливостей працівників ІТ-сфери, потенційних працівників чи студентів, які обирають діяльність в ІТ як основну діяльність, небагато.

Мета роботи. вивчити та узагальнити психологічні особливості прояву емоційного інтелекту працівниками ІТ-індустрії.

Матеріали та методи. Тест Емоційного Інтелекту (англ. Self-Report Emotional Intelligence Test, скор. SSEIT) (Schutte, 2009.)

Відомо, що діяльність в сфері, яка динамічно розвивається, супроводжується постійним підвищенням рівнем уваги та її концентрації, пошуковою діяльністю, тривогою невідомості та постійною навчальною активністю. Часто виявляється, що знання, отримані вчора, на сьогодні є застарілими і неактуальними. Це викликає велике навантаження емоційної сфери особистості.

Варто зазначити, що діяльність в ІТ-сфері – це не лише програмування і написання кодів. З одного боку, програмісти є основною ланкою діяльності всієї сфери, з іншого – вся система включає в себе багато інших елементів. Наприклад, інженери, проектні менеджери, дизайнери, тестувальники (QA),

працівники HR-відділів тощо.

Професія, яку людина обирає, є виразником її індивідуальності та професійного самовизначення. Відповідно особистісні, інтелектуальні та емоційні характеристики в осіб різних професій будуть дещо специфічними. Психологія професійної діяльності багато уваги зосереджує довкола емоційних складових, які сприяють або перешкоджають успішності реалізації.

Згідно загальноприйнятих уявлень, професія програміста «інтелектуально-орієнтована», тобто вимагає високого рівня розвитку інтелектуальних здібностей та таких особливостей мислення як: критичність, абстрактність, гнучкість, системність, здатність до швидкого засвоєння нового матеріалу тощо.

Щодо емоційних особливостей і соціально-комунікативних навичок, то думки вчених розходяться: з одного боку поширена ідея про те, що програмісти це одинаки, тобто люди, які не мають широко виражених емоційних потреб, з іншого – що більш успішними і реалізованими є ті спеціалісти, які брали активну участь в різноманітних проектах, нарадах, групових консультаціях тощо.

Ці думки відображають комунікативну діяльність, проте не відображають особливостей внутрішньої організації особистості. Таким чином, залишається незрозумілим, що виступає ресурсом комунікативної соціальної активності власні емоційні особливості, які знайшли адекватну форму вираження чи професійні вимоги, до яких потрібно було пристосовуватись.

Деякі дослідники звертають увагу на те, що спочатку ті, хто здобувають освіту в сфері ІТ, орієнтовані не на взаємодію з людьми, а на роботу зі знаковими системами. Це не лише не вимагає високого рівня розвитку компетентності в емоційній сфері, а і прицільно акцентує увагу на розвитку когнітивних здібностей.

При цьому варто зазначити, що в сфері ІТ поширена саме командна робота, ефективність якої багато в чому залежить від ефективності взаємодії її членів, а значить і від їх рівня розвитку емоційної обізнаності – емоційного

інтелекту і особливо від рівня розвитку емоційного інтелекту менеджера.

Звідси можна висунути припущення, що особи, які добре орієнтуються в знакових системах, мають багато шансів досягти успіху, тоді як особи, орієнтовані на емоційну та соціальну сфери, таких шансів мають менше. Більше того, навчання і діяльність в ІТ-сфері мають негативно впливати на розвиток цих компонентів особистості [2, с. 143].

До виокремлення емоційного інтелекту (EI), як особливого виду інтелекту, привело поглиблення дискурсу студій розумових здібностей, спрямованих на успішну адаптацію особистості в процесі розв'язання проблем і нових життєвих завдань (Г. Айзенк, Д. Векслер, Дж. Гілфорд, Т. Доцевич, Е. Івашкевич, Р. Каламаж, Р. Кеттелл, І. Пасічник, Ж. Піаже, М. Смульсон, Ч. Спірмен, Р. Стернберг, Л. Терстоун, Р. Торндайк, М. Холодна та ін.).

Сильним імпульсом до висунення першої теорії емоційного інтелекту Дж. Мейєра і П. Саловея слугувала концепція множинного інтелекту Г. Гарднера. Фундатори теорії емоційного інтелекту як окремої здібності запропонували чотирикомпонентну структуру цього конструкту: розуміння власних емоцій та емоцій інших людей, їх оцінка і вираження, використання емоцій та управління ними. У свою чергу, К. Петрідес і Е. Фернхем висунули диспозиційну теорію емоційного інтелекту, в складі якої виокремили адаптивність, асертивність, емоційну експресивність, оптимізм, самоконтроль та інші риси особистості. Натомість Д. Гоулман об'єднав обидва підходи до вивчення емоційного інтелекту, вказавши на такі його складники, як самосвідомість, самоконтроль, соціальну чутливість, управління взаєминами. Паралельно розвивалися суміжні з емоційним інтелектом концепти «емоційної компетентності» К. Саарні, «емоційної грамотності» К. Штайнера, «емоційної креативності» Дж. Еверілл.

На сьогодні сформувалися основні теоретичні моделі емоційного інтелекту: «модель здібностей, диспозиційна модель (модель особистісних рис) і змішана модель». Сучасні зарубіжні дослідження емоційного інтелекту спрямовані на уточнення і конкретизацію трьох його засадничих моделей у

різних царинах психологічної науки і практики, насамперед, організаційної психології та психології лідерства, вікової та педагогічної психології, клінічної психології та психотерапії [1, с. 32].

В Україні та країнах пострадянського простору дослідники тяжіють до змішаних (інтегративних) моделей емоційного інтелекту (В. Зарицька, О. Лящ, А. Четверик-Бурчак), часто вказуючи на його ієрархічну побудову (І. Андрєєва, Е. Носенко і Н. Коврига, М. Шпак). Автор відомого опитувальника емоційного інтелекту Д. Люсін обстоює модель здібностей.

Водночас недостатньо вивченим залишається ціннісно-цільовий потенціал емоційного інтелекту, зокрема в контексті розгортання аксіопсихологічних студій в Україні (І. Галян, З. Карпенко, О. Климишин, Г. Радчук, В. Рибалка, А. Фурман). Бракує також оригінальних концепцій емоційного інтелекту, що ґрунтуються на засадах метамодернізму, соціального конструкціонізму, психотехнічного підходу, релевантних сучасним гуманітарним викликам і запитам психологічної практики.

На сьогоднішній день психологи відзначають, що все гострішою постає проблема емоційного стану людей через підвищені стрес і тривожність. Саме ці два подразники не дають змогу працювати ефективно та із задоволенням і відчувати психологічне благополуччя. Така тенденція поширилася на професійну сферу життя. Саме тому останнім часом у багатьох країнах набули популярності ретрит-центри, навчання, зустрічі з психотерапевтами. А деякі компанії та інституції до свого плану охорони здоров'я включають опіку психічним здоров'ям працівників. Отже, розвиток емоційного інтелекту прямо пропорційно впливає на добробут та якість життя [1, с. 44].

Так, О. Шнайдер, у результаті дослідження емоційного вигорання у програмістів встановив, що здатність керувати своєю поведінкою через керування емоціями пов'язана з емоційним вигоранням. Автор припускає, що в ситуації, коли в процесі діяльності «людині не вдається знайти оптимального та адекватного способу вираження своїх емоцій – «страждає» діяльність, емоції виступають не стільки енергетичним ресурсом, скільки гальмують мотивацію».

Для програмістів, з їх акцентом уваги на інтелектуальні здібності, емоційний інтелект може виступати ланкою, що «об'єднує когніцію та емоцію, і є ресурсом для вирішення суперечностей між професійними задачами та умовами діяльності. Емоційний інтелект здатний вирішувати ряд задач в когнітивній, емоційній та комунікативній сферах», на нашу думку, це дійсно професійний феномен.

Результати та обговорення. Вважаємо за необхідне зупинитись на тому, що можна прогнозувати за допомогою емоційного інтелекту, адже він має досить коротку історію вивчення, поки ще не існує достатньо надійних даних стосовно того, до яких наслідків може призвести відсутність чи наявність цієї властивості.

Психологи визнають, що загальний інтелект прогнозує деякі аспекти успіху діяльності людини, наприклад, у навчанні, або у виконанні певних видів професійної діяльності. Проте, як встановлено, загальний інтелект, який досліджується упродовж тривалого часу і вимірюється за допомогою відомих тестів IQ, тільки на 10 чи 20% прогнозує успішність професійної діяльності людини, залишаючи 80 чи 90% успіху для пояснення якимось іншими факторами. Можна цілком уявити собі, що серед цих 80% чи 90% факторів, які зумовлюють успішність діяльності, значне місце належить саме емоційному інтелекту. Відтак, емоційний інтелект може стати аспектом спеціального тренування. Знання про адекватну поведінку в ситуаціях соціальної взаємодії можуть бути корисними як при навчанні у середній школі, так й у будь-яких інших закладах освіти. Вони необхідні при вихованні дітей у сім'ї та у закладах дошкільної освіти; на робочих місцях в процесі професійної діяльності.

Таким чином, емоційний інтелект є дійсно дуже важливою інтегральною характеристикою особистості, яка реалізується в її здібностях розуміти емоції, узагальнювати їх зміст, виокремлювати емоційний підтекст у міжособистісних відносинах, регулювати емоції таким чином, щоб сприяти за допомогою позитивних емоцій успішній когнітивній пізнавальній діяльності та долати негативні емоції, які заважають спілкуванню чи загрожують досягненню

індивідуального успіху.

Висновки. Отже, кожна із задач, яку здатен вирішувати емоційний інтелект, зокрема в когнітивній та поведінковій сфері, перегукується із результатами досліджень щодо вимог до особистості програміста чи менеджера в сфері ІТ. На цій основі можна висунути припущення, що емоційний інтелект, як механізм прикладного застосування особливостей емоційної сфери в ІТ-діяльності, є досить реалістичним, проте потребує емпіричної перевірки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Носенко Е. Л., Емоційний інтелект: концептуалізація феномену, основні функції. Монографія. Київ: «Вища школа», 2013. 126 с.
2. Рогожкіна І. Б. Розвиваючий ефект навчання програмуванню. *Психологія. Журнал Вищої школи економіки*, 2018. Т. 9, № 2. С. 141–148.

ОСОБЛИВОСТІ «Я-КОНЦЕПЦІЇ» СПІВЗАЛЕЖНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Лиманкіна Алла Іванівна

аспірант

Класичний приватний університет

м. Запоріжжя, Україна

Вступ. Аналіз сучасної літератури дає можливість констатувати, що проблема співзалежності – одна із найпоширеніших проблем останнього десятиріччя, що стосується не лише певних людей, а й суспільства загалом. В українських та закордонних дослідженнях виявлено зв'язок між порушеннями «Я-концепції» та формуванням співзалежності.

«Я-концепцію» можна визначити як сукупність усіх уявлень індивіда про себе, отриманих у результаті критичного аналізу погляду на себе, на свої вчинки, спосіб життя. Співзалежна особистість міркує і регулює свою поведінку дихотомно, в особистісних та сімейних стосунках вона є приниженою і позбавленою гідності, страждає її самооцінка, а значущий інший ідеалізується.

З огляду на значну кількість досліджень, присвячених формуванню «Я-концепції», проблема її становлення в співзалежній особистості є неповною мірою вивчена та залишається досить актуальною.

Мета роботи. Метою дослідження є теоретичний аналіз особливостей «Я-концепції» співзалежної особистості.

Матеріали та методи. Аналіз особливостей «Я-концепції» співзалежної особистості є досить складним процесом психологічного дослідження, що вимагає застосування певної методології з метою розкриття сутності досліджуваної проблеми. У процесі дослідження було використано теоретичні методи дослідження: аналіз, синтез, систематизація та узагальнення.

Результати та обговорення. Концепція «Я» – це внутрішня умова для розуміння закономірностей процесів «само»: самооцінки, самовизначення, саморегуляції, самореалізації, самодіяльності, самоорганізації та

самоідентифікації. На рівні «Я-концепції» проявляється когерентність феноменів суб'єктності особистості. Багатоаспектність і багатофункціональність «Я-концепції» суб'єкта проявляється одночасно на кількох векторах, які розкривають масштаби її структурно-функціональної організації: цілісність, структурованість, ієрархічність.

У спробах знайти термін, що найточніше відображає сутність феномену «Я-концепція», англійські дослідники Л. Велс та Дж. Марвелл розглядають безліч різних понять із галузі психології «Я» (погляд на себе, довіра до себе, усвідомлення себе, задоволеність собою тощо), які поєднані терміном «self-esteem», як найзагальнішим, який містить усі смислові відтінки наведених ними понять [1]. Але англійське слово «self-esteem» означає не оцінку себе людиною, а її повагу до себе, почуття власної гідності, тобто самоствавлення.

На думку англійського психолога та педагога Р. Бернса, «Я-концепція» це сукупність усіх уявлень індивіда про себе, пов'язана з їх оцінкою. Описову складову «Я-концепції» часто називають «образом-Я» чи «картиною-Я». Складову, пов'язану зі ставленням до себе чи до певних своїх якостей називають самооцінкою, або прийняттям себе. Р. Бернс виділив таку структуру «Я-концепції»:

- 1) «образ-Я» – уявлення індивіда про себе;
- 2) самооцінка;
- 3) потенційна поведінкова реакція – це ті дії, які можуть бути спричинені «образом-Я» та самооцінкою [2].

Спільне проживання з людиною, яка має хімічну залежність, часто призводить до порушень ідентичності, деформації «Я-концепції» і недиференційованості «Я».

Якщо розглядати особливості співзалежності через призму «Я-концепції», то можна виділити наступні її риси:

- переживання образу чужих цінностей, як своїх, забуваючи про себе;
- низька самооцінка;
- порушення емоційної сфери: неясність сприймання, емоційна

ригідність, страх, тривога, сором, вина, гнів;

- порушення самоідентичності;
- нездатність задовольняти свої потреби;
- розмиті кордони «Я» [3].

Адекватне оцінювання себе в ситуації взаємодії з іншими людьми є одним із показників соціально-психологічної адаптації особистості. Якщо самооцінка деформована, то це показник дезадаптації особистості. Неадекватна самооцінка, будь вона заниженою або завищеною ускладнює життя не тільки тим, кому вона властива, але і всім оточуючим людям. Як правило, усі конфліктні ситуації, у яких опиняється людина, є наслідком її неадекватної самооцінки.

Висновки. Для співзалежної особистості характерним є порушення цілісності формування «Я-концепції»: зниження рівня самооцінки, нездатність розуміти себе, проблеми із самореалізацією через надмірний контроль значущого близького. Співзалежні повністю залежать від зовнішніх оцінок, від взаємовідносин з іншими. Через низьку самооцінку вони можуть постійно себе критикувати, але їм не подобається критика з боку інших, що призводить до гніву.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Wells L. E., Marwell G. Self-esteem : it's conceptualization and measurement. London : Sage library of social research, 1976. 304 p.
2. Burns R. B. The self concept in theory, measurement, development, and behaviour. New York : Longman, 1979. 341 p.
3. Вакуліч Т. М. Співзалежність жінок у сім'ї як психологічна проблема. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2012. Вип. 2 (2). С. 3–11.

**ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ГЛИБИННИХ РИС ОСОБИСТОСТІ З
ВИКОРИСТАННЯМ КОПІНГ-СТРАТЕГІЙ
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ ТА ЦИВІЛЬНИМ НАСЕЛЕННЯМ**

Остроухова Марина Михайлівна
студентка

Кутєпова-Бредун Вікторія Юріївна
Доцент кафедри загальної та соціальної психології
Дніпровський Національний Університет
Імені Олеся Гончара
м. Дніпро, Україна

Вступ. / Introductions. Війна, яка розпочалася 24 лютого 2022 року нападом Росії на Україну і триває дотепер стала поштовхом до проведення дослідження щодо копінг-поведінки та її взаємозв'язку з глибинними рисами особистості військовослужбовців та цивільного населення в сучасних умовах війни. Актуальність теми зумовлена тим, що ця війна не схожа на попередні, тому що в ній використовуються зовсім інші тактичні, стратегічні, психологічні, фізичні, інформаційні та інші інструменти впливу як на військовослужбовців, так і на цивільне населення, ніж були раніше. Тому дослідження зв'язку між тим, які риси притаманні індивіду і тим, які копінг-стратегії він обирає для подолання негативного впливу війни є актуальним і віжливим.

Мета роботи. / Aim. Мета роботи передбачає дослідження зв'язку глибинних рис особистості із особливостями використання копінг-стратегій в сучасних умовах війни.

Матеріали та методи./Materials and methods. Для дослідження глибинних особистісних рис та використовуваних копінг-стратегій було застосовано наступні методики: Короткий п'ятифакторний опитувальник особистості ТРІ авторів Р. МакКрає та П. Коста та «Індикатор копінг-стратегій» Джеймса Амірхана. Застосовані методики є валідними, стандартизованими, перевіреними часом та багатьма дослідженнями.

Опитування по методикам проводилися за допомогою роздрукованих бланків.

Результати та обговорення./Results and discussion. Дослідження проводилась протягом листопада-грудня 2022 року. В емпіричному дослідженні прийняли участь 60 осіб. Досліджувані були поділені на 2 групи. В першу групу увійшли військовослужбовці, а в другу – цивільні різних професій. Характеристики вибірки дослідження представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

Характеристики вибірки дослідження

Розподіл досліджуваних	Показник	Кількість осіб	Кількість у %
За статусом	Військові	30	50
	Цивільні	30	50
За віком військові	20-39	21	70
	40+	9	30
За віком цивільні	20-39	20	67
	40+	10	33

На першому етапі було проаналізовано результати діагностичних методик. За методикою *«Короткий п'ятифакторний опитувальник особистості TPI»*, виявлено наступні результати: переважна кількість як військових, так і цивільних, мають середній рівень екстраверсії (70% та 73% опитуваних відповідно), високий рівень дружелюбності – 63% військових та 50% цивільних, високий рівень добросовісності – 80% військових та 70% цивільних, середній рівень емоційної стабільності – 50% військових та 63% цивільних, відкритість новому досвіду на високому (у 43% військових та 43% цивільних) і середньому рівні (47% військових і 50% цивільних) (табл. 2).

Як бачимо із таблиці 2, військові є більш добросовісними, комунікабельними та дружелюбними, ніж цивільні, та мають емоційну стабільність на більш високому рівні, при цьому відкритість новому досвіду розподілилася майже рівномірно між обома групами.

Таблиця 2

Результати діагностики військовослужбовців та цивільного населення за опитувальником ТІРІ

Група / Показник	Екстраверсія			Дружелюбність			Добросовісність			Емоційна стабільність			Відкритість новому досвіду		
	низький	середній	високий	низький	середній	високий	низький	середній	високий	низький	середній	високий	низький	середній	високий
Військові	1	21	8	0	11	19	0	6	24	1	15	14	3	14	13
Цивільні	2	22	6	1	14	15	0	9	21	4	19	7	2	15	13
Військові в %	3	70	27	0	37	63	0	20	80	3	50	47	10	47	43
Цивільні в %	7	73	20	3	47	50	0	30	70	13	63	24	7	50	43

Аналізуючи результати опитування військових за методикою *«Індикатор копінг-стратегій»*, бачимо, що 27% військових користуються стратегією вирішення на високому рівні, 56% – на середньому рівні та 17% – на низькому рівні (табл.3).

Таблиця 3

Результати діагностики копінг-стратегій військовослужбовців в сучасних умовах війни

Копінг-стратегія		Високий рівень		Середній рівень		Низький рівень	
		кількість респондентів	частка від загальної кількості, %	кількість респондентів	частка від загальної кількості, %	кількість респондентів	частка від загальної кількості, %
Військові	Вирішення	8	27	17	56	5	17
	Пошук соціальної підтримки	1	3	19	63	10	34
	Уникнення	1	3	1	3	28	94

Такі дані можуть свідчити про те, що загалом військові здатні аналізувати та прикладати зусилля для вирішення проблемної ситуації. Стратегією пошуку соціальної підтримки активно користуються лише 3% респондентів, на середньому – 63% та на низькому – 34% військових. Показники середнього

рівня можуть свідчити про те, що у своїй більшості військові здатні до пошуку підтримки чи поради від оточуючих, при цьому не переоцінюючи її значимість і прагнучи, врешті-решт, вирішувати складні питання самостійно. Що ж до 34%, які мають низький рівень стратегії пошуку соціальної підтримки, то можна припустити, що дана група військових схильна або покладатися лише на свої сили або до уникнення складних ситуацій. Щодо стратегії уникнення, то активно та на середньому рівні уникнути проблем або применшити їх значення намагаються лише по 3% військових, а користуються стратегією уникнення на низькому рівні 94% опитуваних, що означає здатність цієї групи до надмірного зосередження на проблемі, низьку здатність до пошуку підтримки оточуючих та переоцінки значимості травмуючої події, що може призвести до психологічного перевантаження, адже оптимальним для нервової системи було б використання всіх трьох стратегій.

Аналізуючи цивільних за методикою «Індикатор копінг-стратегій», бачимо, що стратегією вирішення на високому рівні користуються 13% цивільних, на середньому – 54% та на низькому – 33% опитуваних (табл.4).

Таблиця 4

Результати діагностики копінг-стратегій цивільного населення в сучасних умовах війни

Копінг-стратегія		Високий рівень		Середній рівень		Низький рівень	
		кількість респондентів	частка від загальної кількості, %	кількість респондентів	частка від загальної кількості, %	кількість респондентів	частка від загальної кількості, %
Цивільні	Вирішення	4	13	16	54	10	33
	Пошук соціальної підтримки	0	0	12	40	18	60
	Уникнення	0	0	1	3	29	97

Це характеризує респондентів як таких, що у своїй більшості вони здатні адекватно оцінювати стресові ситуації та знаходити оптимальні рішення для

кожної конкретної травмуючої події. Пошук соціальної підтримки на середньому рівні мають 40% цивільних і на низькому рівні – 60%, що говорить про зволікання більшістю респондентів соціальним оточенням задля вирішення своїх проблем. Стосовно стратегії уникнення, то на середньому рівні нею користуються лише 3% опитуваних, а на низькому – 97%, що характеризує респондентів як, і у випадку з групою військових, як надто зосереджених на проблемі, що згодом може призвести до ПТСР.

На другому етапі було виконано роботу по встановленню кореляційних зв'язків для доведення чи спростування припущення про те, що існує взаємозв'язок копінг-поведінки з глибинними рисами особистості військовослужбовців та цивільного населення в сучасних умовах війни. Кореляційні зв'язки розраховувались між такими показниками: дружелюбність, емоційна стабільність, відкритість новому досвіду та показниками копінг-стратегій за допомогою *коефіцієнта кореляції ρ -Спірмена*.

Як видно із таблиці 5 у військових дружелюбність має від'ємний значущий зв'язок зі стратегією вирішення.

Таблиця 5

Значення коефіцієнтів кореляції Спірмена між показниками рис та стратегіями копінга у групи військових

Показник / Стратегія		Стратегія вирішення	Пошук соціальної підтримки	Стратегія уникнення
ро Спірмена (група військових)	Екстраверсія	-0,336	-0,05	-0,038
	Дружелюбність	-0.422*	-0,074	-0.364*
	Добросовісність	0,101	0,077	0,179
	Емоційна стабільність	0,049	0,024	-0,108
	Відкритість новому досвіду	-0,087	-0,071	-0,353

** Примітка: Кореляція значуща на рівні 0.05 (двостороння)*

Варто зауважити, що якщо при збільшенні одного показника відбувається зростання іншого показника, то кореляція позитивна, якщо ж при збільшенні

одного показника відбувається зменшення другого, то кореляція негативна. Тож, показник **-0,422** означає обернено-пропорційну кореляцію, тобто чим вищі показники дружелюбності у військових, тим менше вони користуються стратегією вирішення (табл. 5).

Стосовно групи цивільних, то тут прослідковується тенденція до позитивного кореляційного зв'язку між показником дружелюбності та стратегією вирішення на рівні **0,206**, але цей зв'язок не є значущим (табл. 6).

Таблиця 6

Значення коефіцієнтів кореляції Спірмена між показниками рис та стратегіями копінга у групи цивільних

Показник / Стратегія		Стратегія вирішення	Пошук соціальної підтримки	Стратегія уникнення
ро Спірмена (група цивільних)	Екстраверсія	0,159	0,176	0,273
	Дружелюбність	0,206	0,021	-0,424*
	Добросовісність	0,303	-0,156	-0,317
	Емоційна стабільність	0,41*	-0,295	-0,347
	Відкритість новому досвіду	0,629**	-0,138	-0,156

** Примітка: Кореляція значуща на рівні 0.05 (двостороння)*

*** Примітка: Кореляція значуща на рівні 0.01 (двостороння)*

Далі прослідкуємо, чи корелює показник дружелюбності зі стратегією уникнення і якою є ця кореляція у військовослужбовців та цивільного населення. З таблиці 5 видно, що існує негативна значуща кореляція на рівні **-0,364**. Це означає, що ті військовослужбовці, які мають вищі показники дружелюбності використовують стратегію уникнення в меншому ступені ніж ті, хто мають менші показники дружелюбності. Тобто можна зробити висновок про те, що дружелюбність за рахунок позитивного налаштування допомагає зменшити емоційну напругу, а значить людина не буде уникати проблем, а буде знаходити спосіб їх вирішення.

Такий же зв'язок прослідковується і у групи цивільних, але в більшому

ступені, ніж у військових (-0,424) (табл. 6). Це свідчить про те, що група цивільних з високими показниками дружелюбності використовує копінги уникнення набагато рідше, ніж група військових.

Далі порівняємо показники «емоційна стабільність» та «відкритість новому досвіду» зі стратегію вирішення. Існує припущення, що чим у особистості вищий рівень емоційної стабільності, тим їй легше зосередитися на вирішенні проблем в кризовій ситуації та чим відкритіша вона до нових знань, умінь та досвіду, а значить вона знайде більше варіацій вирішення навіть найскладнішої життєвої задачі. Тож, повернувшись до таблиці 6, спостерігаємо, що група цивільних дійсно має додатню значущу кореляцію показника «емоційна стабільність» зі стратегією вирішення (0,41). Але припущення не підтверджується для групи військових, у яких ця кореляція відсутня (табл. 5). Це може означати те, що емоційна стабільність військових ніяк не впливає на використання стратегії вирішення. Можливо, це пов'язано з тим, що на службі військові повинні виконувати накази, незважаючи на свій емоційний стан.

Висновки./Conclusions. Спираючись на отримані результати за методикою ТІРІ можна припустити, що військові мають вищі показники дружелюбності, екстраверсії, добросовісності та емоційної стабільності завдяки своєму статусу військового, тому що на службі доводиться багато спілкуватися і беззаперечно виконувати накази, тому можна припустити, що ці показники у військових загартовані за службовим обов'язком.

Аналізуючи кореляційні зв'язки, можемо зробити наступні висновки:

- існує зв'язок показника «дружелюбність» з використанням стратегії вирішення: військовослужбовці мають від'ємний значущий зв'язок, а цивільні тенденцію до додатного зв'язку, який не є значущим;
- у військових показник «дружелюбність» корелює зі стратегією уникнення в меншому ступені, ніж у цивільних: обидві групи мають від'ємні значущі показники кореляції, але цивільні користуються стратегіями уникнення набагато рідше;
- припущення про те, що такі риси особистості як «емоційна

стабільність» та «відкритість новому досвіду» прямо впливають на стратегію вирішення доведене частково лише для групи цивільних.

Отже, отримані результати можуть бути використані у роботі практичного психолога для психопрофілактичної та психокорекційної роботи як з військовими, так і з цивільним населенням з метою підтримки їх психологічного здоров'я. Подальшою перспективою дослідження можуть стати інші компоненти психологічного здоров'я військових та людей, які живуть в умовах війни, такі як: психологічне благополуччя, психологічна адаптація, резильєнтність особистості тощо.

ФОРМУВАННЯ ОБРАЗУ МАЙБУТНЬОГО ШЛЮБНОГО ПАРТНЕРА У ПІДСВІДОМОСТІ ЛЮДИНИ

Сенягіна Тетяна Борисівна,
студентка
Вінницький соціально-економічний інститут університету
«УКРАЇНА»
м. Вінниця, Україна

Вступ./Introduction. Образ майбутнього партнера починає формуватися в підсвідомості людини ще в дитинстві, коли дівчинка чи хлопчик в перший раз відчуваючи симпатію до когось, мріють прожити з цією людиною все життя. В очах дитини об'єкт симпатії ідеалізується, йому приписуються риси казкового героя, персонажа з улюбленого твору, досконалого партнера майбутнього щасливого життя. В процесі дорослішання на формування образу шлюбного партнера починають впливати соціальні стереотипи, батьківські шаблони, власні спостереження та життєвий досвід. Отже в доросле життя людина входить вже з майже сформованим образом людини, яку вона хотіла би бачити поруч з собою. Але багато з тих, хто шукає щастя, починає входити в роль споживача і забуває, що шлюб це перш за все взаємодія між двома особами та важка емоційна робота. Тому образ майбутнього шлюбного партнера є одним із чинників, що впливають на відчуття задоволення від життя і долю майбутньої родини.

Мета роботи. / Aim. Метою роботи є дослідження представлення сучасного стану знань про формування образу майбутнього шлюбного партнера у психіці і підсвідомості людини.

Матеріали та методи./Materials and methods. Для вирішення зазначених завдань був використаний комплекс взаємодоповнюючих методів дослідження (спостереження, бесіда, клініко-психологічне обстеження, психодіагностичне дослідження з використанням методик самооцінки самовідчуття, активності, настрою (САН); самооцінки особистісної та ситуативної тривожності

Ч. Д. Спілбергера – Ю. Л. Ханіна; визначення особистісного диференціалу (адаптована в НДІ ім.В.М.Бехтерева); дослідження самооцінки Т. В. Дембо С. Я. Рубінштейн).

Результати та обговорення./Results and discussion. Стосунки- це особистий зв'язок між людьми. Існує відношення суб'єкта А до суб'єкта Б, а також зворотній зв'язок-відношення суб'єкта Б до суб'єкта А. Те, якими будуть ці стосунки залежить від кожного в парі. Щаслива пара та, в якій кожний робить щасливим другого. Підставою формування образу майбутнього шлюбного партнера є образ світу - багаторівнева цілісна система уявлень людини про світ, інших людей, про себе саму та свою діяльність. Образ світу є функціонально та генетично первинним стосовно будь-якого конкретного образу або окремого чуттєвого переживання. На думку С. Д. Смірнова, образ світу є первинним щодо вражень, які виникають у процесі сприймання стимулів, а будь-який образ, що виникає, є певною частиною, елементом образу світу в цілому, він не формує, а підтверджує, уточнює його [1].

Важливу роль у майбутньому житті пари, відіграє взаємна сумісність пари, як образ партнера відповідає очікуванням. Під впливом соціальних стереотипів формується образ шлюбного партнера, який відповідав би певним критеріям: соціальний статус, певне матеріальне становище та інше. Під впливом власного досвіду і спостережень часто формується стереотип сімейних стосунків: якими були сімейні відносини батьків, як відносилися до самої дитини, чи відчувала себе дитина в безпеці, чи буда оточена опікою та любов'ю. Значний вплив мають спостереження за стосунками в подружніх парах, що є близькими та значущими для особистості. Це може бути поштовхом формування уявлень про власні відносини у майбутній родині.

Одним із факторів, що відіграють важливу роль в формуванні образу майбутнього партнера, є сприйняття особистістю реального світу і визначення на скільки дійсними є образи, що формуються у дошлюбний період, чи сформоване свідоме відношення до життя, чи живе людина в ілюзорному світі мрій і фантазій. Рівень сформованості «Я-концепції» особистості, особливо

його когнітивна складова, значною мірою впливає на взаємовідносини в парі. Однією з причин самотності як чоловіків, так і жінок, впродовж життя, є надмірна ідеалізація майбутнього партнера, наділення його виключно позитивними якостями і рисами, які неможливо знайти в реальності. При формуванні відносин такі партнери мають прилаштовуватися один до одного, вирішувати спірні питання, долати конфліктні ситуації, знаходити компромісні рішення. Якщо пристосування до партнера виявляється занадто складним, пари розпадаються, формується негативний досвід. Трансформація, сприйняття, переживання і усвідомлення такого досвіду потребують часу і певної емоційної роботи індивіда.

Бажання та вміння прилаштовуватись під партнера, спільні інтереси, навички співпраці в парі, визначення спільної мети і планування дій для досягнення поставленої цілі, можуть привести до зворотнього ефекту. В такому випадку, дійсність трансформує образ уявний в образ реальний .

Висновки. /Conclusions. Отже образ майбутнього шлюбного партнера є суперечливим, як у психіці чоловіків, так і жінок.

Перспективою подальших досліджень є пошук адекватних методик просвітницької, консультативної роботи з парами, перших років подружнього життя, молодими людьми, що готуються вступати до шлюбу, з метою їх психологічної підготовки до родинного життя.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Смирнов С. Д. Мир образов и образ мира / С. Д. Смирнов // Вестник Моек, ун-та. Серия 14 «Психология». - 1981. -№2,- С. 15-29.

2. Психосемантичні характеристики образу майбутнього шлюбного партнера у свідомості закоханих.

http://eprints.zu.edu.ua/21743/1/Havrylovska_Baranchuk_2016.pdf

ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ РОЗЛАДІВ ХАРЧОВОЇ ПОВЕДІНКИ В ОСІБ МОЛОДОГО ВІКУ

Чаркіна Олена Анатоліївна
кандидат педагогічних наук, доцент,
Левченко Ольга Іванівна
студентка групи ППм-22
Криворізький державний педагогічний університет
м. Кривий Ріг, Україна

Вступ. В даний час помітний закономірний інтерес наукової спільноти до розладів харчової поведінки у зв'язку із збільшенням числа хворих на дані розлади. Все ще відсутня єдина думка про походження нервової анорексії та нервової булімії, і вчені схильні розглядати це питання з точки зору зору міждисциплінарного підходу [6]. У світовій науці проводяться кроскультурні, гендерні, сексологічні та патопсихологічні дослідження порушень харчової поведінки.

Вивчення розладів харчової поведінки та можливих причин їх виникнення є актуальним напрямом у сучасних дослідженнях. Увага багатьох науковців зосереджувалася на різних аспектах харчової поведінки (Т. І. Алексєєва, Л. Ф. Артюх, О. Ю. Барташук, О. В. Бацилєва, П. Бурд'є, Л. Ф. Бурлачук, М. О. Бутінов).

У статті подано результати теоретичного та емпіричного дослідження особливостей прояву певних психологічних характеристик (пошук відчуттів, вираженість депресивних тенденцій, тип особистості, особистісні уявлення про харчування) у людей молодого віку з різним рівнем прояву розладу харчової поведінки.

Ціль роботи. Вивчення інформаційно-психологічних детермінант розладів харчової поведінки та дослідження взаємоз'язку між ними.

Матеріали та методи роботи. Проведено дослідження 68 осіб молодого віку від 16 до 25 років, де було сформовано такі групи: особи з високим рівнем

схильності до розладів харчової поведінки (17 осіб); особи з середньою схильністю до розладів харчової поведінки (22 особи); особи з низьким рівнем схильності до розладів харчової поведінки (29 осіб). Емпіричне дослідження здійснювалося за допомогою тесту EAT-26: тесту на дослідження ймовірності наявності розладів харчової поведінки (David M. Garner).

У осіб кожної групи проводилися наступні дослідження для виявлення інформаційно-психологічних детермінант, а саме: діагностика депресивних станів В. А. Жмурова; Методика визначення типу особистості та ймовірності особистісних розладів Дж. Олдхем та Л. Морріс; Шкала пошуку відчуттів М. Цуккерман; проєктивна методика на асоціації до картинок, пов'язаних з розладами харчової поведінки.

Результати та обговорення. На основі теоретичного аналізу та узагальнення наукових джерел, було визначено що не існує єдиної цілісної емпірично-обґрунтованої теорії або концепції щодо детермінантів появи та розвитку розладів харчової поведінки. Але по-перше слід охарактеризувати основні поняття теми. У своїй роботі ми використовували такі визначення:

Харчова поведінка – система специфічних взаємодій істоти з оточенням, спрямованої на задоволення потреби в їжі.

Харчові розлади або розлади харчової поведінки (РХП) — клас психічних розладів, пов'язаних з порушенням прийому їжі.

Розлади прийому їжі: під цим заголовком описані два важливі та виразні синдроми: нервова анорексія та нервова булімія.

Нервова анорексія (F50.0) характеризується відсутністю підтримання здорової ваги тіла, нав'язливим страхом набрати вагу або відмовою від набору і нереалістичністю сприймання (або невизнання серйозності) поточної низької маси тіла.

Нервова булімія (F50.2) характеризується періодичними психогенними переїданнями з подальшою компенсаторною поведінкою (власноруч викликане блювання, переїдання до блювоти, надмірне використання проносних/сечогінних, надмірні фізичні навантаження). В основі захворювання

лежить нервово-психічний розлад, який проявляється в неконтрольованому прийомі їжі, концентрації на їжі, калоріях, вазі [4].

Психогенне переїдання характеризується періодичним об'їданням, щонайменше, раз на тиждень протягом 3 місяців, з пеживанням шлюбу контролю та почуттям провини після переїдання [4].

Компульсивне переїдання відрізняється від представленого в МКБ-10 психогенного переїдання, яке виникає внаслідок стресових подій. У МКБ-10 компульсивне переїдання відноситься до неспецифічних харчових розладів, а DSM-5 виділяється як окремий діагноз.

Депресивний стан – афективний стан, що характеризується негативним емоційним фоном, уповільненням розумових процесів, руховою загальмованістю. Депресивні стани (фази) характеризуються тріадою 168 психічних розладів: зниженим настроєм, уповільненням розумових процесів, рухової загальмованістю, недостатністю або відсутністю взаємодії з навколишнім світом. Відчуття змінюються, у міру того як змінюється зовнішні обставини, що викликає різні реакції з боку організму [3].

Типи особистості за Дж. Олдхемом та Л. Моррісом:

1. Пильний: особи зазвичай беруть на себе роль соціальних критиків, правоохоронців чи активних учасників громадських кампаній, готові до того, щоб викрити будь-які зловживання владою.

2. Самітник: не потребують ні кого, крім самих себе. Їх не приваблюють натовпу людей, вони не роблять жодних зусиль, щоб справити враження.

3. Ідіосинкразичний: часто відрізняються від інших своєю ексцентричністю, а іноді геніальністю.

4. Авантюрний: схильні до ризику.

5. Діяльний: мінливий в настроях, активний.

6. Драматичний: живуть у емоційному світі, демонстративні та фізично ніжні, вони швидко реагують на все, що відбувається, миттєво змінюють настрій.

7. Самовпевнений.

8. Чутливий: почуваються вільно у своєму маленькому світі, серед людей, яких вони добре знають.

9. Відданий: лояльні, сильно пов'язані з іншими людьми, чи це чоловік, сім'я, відділ.

10. Добросовісний: люди високих моральних принципів, вони дуже обов'язкові, не дозволяють собі відпочити доти, доки робота не виконана та не виконана правильно.

11. Неробство: не дисципліновані, роблять за “поривом”.

12. Агресивний.

13. Самопожертва.

14. Серйозний: не мають жодних ілюзій, пристосований до змін обставин [2].

Отримані результати емпіричного дослідження свідчать про наступне (на рівні тенденцій):

- наявність великої кількості негативних асоціацій, когнітивних упереджень, відчуттів на малюнки, пов'язані з харчуванням (збільшенням ваги, переїдання) корелює з рівнем схильності до розладів харчової поведінки.

- наявність високих балів за шкалою типів особистості у таких типах як самопожертва, відданий, самотник, чутливий, неробство зустрічається частіше у людей з високим рівнем схильності до розладів харчової поведінки.

- особи з легкими депресивними станами або їх невираженістю частіше зустрічаються у людей з середнім та високим рівнем схильності до РХП; з важкими депресивними станами - набагато рідше зустрічається схильність до РХП;

- особи з високим рівнем пошуку відчуттів менш схильні до РХП, в той час як люди з низьким рівнем пошуку - навпаки.

Висновки. Під час емпіричного та теоретичного дослідження підтверджено кореляцію між інформаційно-психологічними детермінантами та РХП, досліджено особливості їх впливу на розвиток РХП, виділено чіткі поняття зі сфери дослідження.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми комплексності детермінантів, котрі можуть впливати на розвиток РХП, потребує більш широкого спектру психологічних, біологічних, соціальних чинників впливу.

Актуальними залишаються питання щодо впливу інших чинників на особливості появи та розвитку розладів харчової поведінки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вознесенская Т. Г. Расстройства пищевого поведения при ожирении и их коррекция / Т. Г. Вознесенская // Ожирение и метаболизм. 2004. — 218 с.
2. Ильин Е. П. Психология индивидуальных различий. – СПб.: Питер, 2004. – 701 с.
3. Лоуэн А. Депрессия и тело. / А.Лоуэн – М.: ЭКСМО – Пресс, 2002.-384 С.
4. Міжнародна класифікація хвороб 10-го перегляду (МКХ-10) // МКХ-10.
5. Райгородский Д. О. Психодиагностика. Методики и тесты: Учеб. пособие, 2008. – 672 с.
6. Eating Disorders In Males // National centre for eating disorders [Електронний] ресурс. – Режим доступа: <http://eating-disorders.org.uk/information/eating-disorders-in-males/> (дата звернення: 05.02.2023).

SOCIOLOGICAL SCIENCES

ТИПОЛОГІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРАКТИК УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ 2022 РОКУ (ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ)

Калагін Юрій Аркадійович

д. соц. н., професор

Шанідзе Олександр Димитрович

аспірант

Національний технічний університет

Харківський політехнічний інститут

м. Харків, Україна

Вступ./Introduction. 24 лютого 2022 року о п'ятій ранку російські війська здійснили масовану атаку із застосуванням важкого озброєння на всі великі міста України. Разом з Росією війну проти України фактично розпочала й Білорусь, надав територію для розміщення ракетної техніки та бойової авіації для завдання ракетно-бомбових ударів по території України. Намагаючись «остаточно вирішити українське питання» була розпочата війна з народом України, який прагнув євроінтеграції. Руйнування українських міст у ніч проти 24 лютого стало шоком для більшості українців. Війна принесла біль, сльози та втрати, але водночас українці, відчули любов до батьківщини та згуртувалися заради перемоги. З перших днів війни українці зрозуміли, що вони будуть боротись та розпочали активну протидію агресору. Кожний на своєму фронті, хтось вступив до лав Збройних Сил України або Територіальної оборони, хтось почав займатися волонтерською діяльністю, а решта включилась у боротьбу на економічному фронті, підтримуючи державу донатами різної форми.

Всупереч усім перешкодам і похмурих сценаріям Україна не впала.

З самого першого дня вторгнення Росія почала порушувати всі можливі норми міжнародного гуманітарного права. Удари по українським населеним

пунктам, житловим будинкам, лікарням та об'єктам критичної інфраструктури у різних регіонах України стали нормою для російських загарбників. На тимчасово окупованих територіях росіяни почали цілеспрямовано вбивати, калічить і катувати мирних мешканців, гвалтувати жінок і дівчат, здійснювати насильну, примусову депортацію мирного населення до економічно депресивних районів. Українці були змушені переселятися в безпечніші області країни чи за кордон. Війна змусила покинути свої домівки близько 13 млн людей або третину довоєнного населення. За оцінками експертів, це найбільше переміщення людей у Європі з часів Другої світової війни. Зараз в Європі перебувають приблизно 8 млн. українських біженців.

Очевидно, війна, яка триває в Україні, стосується всіх, але спеціальне соціологічне дослідження надає можливість визначити, які конкретні проблеми має кожна соціальна група та які соціальні практики вона обирає для їхнього подолання. Враховуючи високий відсоток жінок, що страждають від війни, особливо актуальною проблемою, є гендерний аналіз соціальних практик задоволення базових потреб під час війни.

Ціль роботи./Aim. Ознайомити громадськість з результатами соціологічного дослідження кафедри соціології і публічного управління Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» проведеного у червні-липні 2022 року.

Матеріали та методи./Materials and methods. Гендерний аналіз соціальних практик задоволення базових потреб під час війни був визначений у переліку завдань соціологічного дослідження, яке було ініційовано та проведено науковцями кафедри соціології і публічного управління Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» у червні-липні 2022 року. Дослідження проводилося за допомогою Інтернет-опитування (N=1170 осіб), вибірка стихійна, регіональна за принципом снігового кому. Методологією дослідження виступили теорії соціального капіталу, соціальних практик та соціального партнерства [1].

Результати та обговорення./Results and discussion. Сьогодні ми можемо

спостерігати зміну розподілу окремих соціальних ролей у суспільному житті. Насамперед це стосується соціальних ролей пов'язаних із забезпеченням життєво важливих потреб людини під час війни. Особливо жінок з дітьми та жінок які виїхали з родичами, що потребують постійного стороннього догляду і не здатні до самообслуговування або самі мають інвалідність чи серйозні захворювання. Таким жінкам, поза межами рідного дому необхідно вирішувати безліч проблем, шукати ресурс заробітку, а потім поєднувати роботу та догляд за утриманцями. Жінкам необхідно одночасно вирішувати житлову проблему, налагодити побут, шукати освітній заклад для дітей, розпочинати життя знову та подолати особистісні внутрішні переживання. Крім цього, під час війни, надзвичайно збільшується вразливість жінок і дівчат до насильства за ознакою статі, що також актуалізує питання проведення гендерного аналізу соціальних практик українців щодо задоволення базових потреб. Необхідно враховувати, що інтеграція у нове соціальне середовище, пошук соціальних практик українцям доводиться здійснювати під впливом стереотипів, пануючих у суспільстві. Проте дуже часто на шляху до суспільної інтеграції стають глибинні гендерні стереотипи, панівні в суспільстві уявлення про чоловіків та жінок, з якими люди стикаються найчастіше в особистому, соціальному та професійному житті. На жаль, у сучасному суспільстві також поширена проблема стереотипного, здебільшого негативного, зображення переселенців та мігрантів. Часто самі переселенці жаліються, що їх завжди зображують як прохачів із протягнутою рукою, у яких відсутня будь-яка мотивація самостійно налагоджувати своє життя, що вони завжди чекають, того хто за них зробить та вирішить усі проблеми.

Внаслідок панівних стереотипів щодо переселенців взагалі, та стереотипів щодо жінок та чоловіків у новому соціальному середовищі, вони піддаються подвійному впливу – і як переселенці, і як чоловіки або жінки.

Гендерний аналіз, на теоретичні засади якого спирається наше дослідження, визнає, що соціальні практики задоволення базових потреб жінок або чоловіків, можуть змінюватися в часі та просторі, на них можуть впливати

процеси прискорених соціальних змін, у тому числі збройні конфлікти та війни.

Конфлікти та переміщення порушують звичайне життя людей обох статей, викликаючи травми, втрати, зубожіння та маргіналізацію, але вони також створюють умови для прояву власної ініціативи щодо обрання відповідної соціальної практики або створення нової, через розпад соціальних, економічних та політичних структур. Для дослідження соціальних практик окремих індивідів і груп необхідно здійснити умовний розподіл соціальних практик за визначеним критерієм, тобто провести класифікацію. У нашому дослідженні, доцільно обрати критерії якій вказують яким чином кожний респондент включається в даний момент і в даному контексті у нове соціальне середовище в умовах війни.

По-перше. У нашому дослідженні беруть участь українці, які обрали активний характер соціальних практик – усі вони прийняли складне рішення залишити власну домівку та проявили активність щодо переїзду в більш безпечне місце внаслідок початку активних бойових дій.

По-друге. Кожний громадянин має потребу та право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї. В ситуації в якій опинилися респонденти нашого дослідження, їм необхідно вирішувати питання пошуку передбачених законодавством доходів, як джерела існування. Вони можуть обрати один з можливих способів отримання законних джерел для існування: заробітна плата, прибуток від підприємницької діяльності або отримувати пенсію, стипендію, аліменти, інші соціальні виплати, розраховувати на власні фінансові заощадження або фінансову допомогу від членів сім'ї.

Відповідно до обраних критеріїв, соціальні практики вимушених переселенців можуть поділятися на наступні групи:

1 група: інноваційна активність – соціальні практики вимушених переселенців, які залишили місце постійного проживання внаслідок початку активних бойових дій та обрали спосіб отримання законних джерел для існування шляхом відкриття власного бізнесу.

2 група: непродуктивна активність – соціальні практики вимушених

переселенців, які залишили місце постійного проживання внаслідок початку активних бойових дій та обрали спосіб отримання законних джерел для існування шляхом працевлаштування за трудовим договором (контрактом).

3 група: патерналістська активність – соціальні практики вимушених переселенців, які залишили місце постійного проживання внаслідок початку активних бойових дій та мають законним джерелом існування - державну соціальну допомогу, власні заощадження або іншу фінансову підтримку.

Аналіз результатів дослідження надав можливість визначити кількість респондентів кожної групи.

1 група: інноваційна активність – 7 %.

2 група: непродуктивна активність – 65 %.

3 група: патерналістська актив – 28 %.

Результати показують, що абсолютна більшість жінок обрали соціальні практики 1 групи (інноваційна активність) та 2 групи (непродуктивна активність) – **72 %**. У них спосіб отримання законних джерел для існування відкриття власного бізнесу та працевлаштуванням за трудовим договором (контрактом).

Висновки./Conclusions.; Таким чином, аналіз соціальних практик українських переселенців 2022 року (гендерний аспект), щодо задоволення базових потреб показав руйнування звичайних уявлень про можливі варіанти реалізації стратегії поведінки переселенців під час війни. Українські жінки вимушені переселенки обирають активні соціальні практики інноваційного характеру, вони беруть на себе відповідальність за свою долю та долю своїх дітей та виступають активними суб'єктами суспільного життя в нових умовах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бірюкова М., Рущенко І., Ляшенко Н., Григор'єва С. Біженці і внутрішньо-переміщені особи російсько-української війни: соціальні характеристики й практики. Науково-теоретичний альманах Грані. 2022. Том 25. №6. С. 143-156. <https://doi.org/10.15421/172282>

ART

ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІАНІСТА-КОНЦЕРТМЕЙСТЕРА ЗІ ЗДОБУВАЧАМИ КЛАСУ СТРУННО-СМИЧКОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ В УМОВАХ ОНЛАЙН-НАВЧАННЯ

Бурман Консуела Іванівна,

провідний концертмейстер

Мукачівський державний університет,

м. Мукачево, Україна

Екман Мирослав Сергійович,

провідний концертмейстер,

Мукачівський державний університет,

концертмейстер,

Мукачівська школа мистецтв імені С. Мартона,

м. Мукачево, Україна

Вступ. В сучасних нестандартних умовах мистецької освіти у зв'язку з відсутністю можливості здійснювати повноцінну виконавську діяльність партнерів – піаніста-концертмейстера та здобувача у класі струнно-смичкових інструментів важливою передумовою успішної підготовки співучасників спільного музикування є застосування засобів зв'язку та створення відеозапису, що формує процес власне *діджиталізації* мистецько-виконавського навчання.

Діджиталізація у загальному контексті розглядається як процес переведення різноманітної інформації у всіх її формах — текстовій, звуковій, графічній — у цифровий формат, зрозумілий сучасним гаджетам. Завдяки діджиталізації можливо без проблем обробляти будь-яку інформацію, що суттєво допомагає прискорити роботу людини, де поєднуючи різну інформацію можна отримувати зручні сервіси... [2].

Діджиталізація у виконавській діяльності та музичному мистецтві поняття нове та ще немає чіткого конкретизованого визначення, оскільки

запити виконавського мистецтва та технологічного прогресу створюють для суспільства інноваційні виклики та прогресивні зміни до оновлення виконавської діяльності в контексті вивчення та застосування технічних знахідок, приладів та ресурсів, спрямованих на ефективне засвоєння та закріплення в сфері музичного виконавства та мистецько-виконавській освіті сьогодення.

Ціль роботи – актуалізувати значення концертмейстерської діяльності в проекції інноваційного технологічного підходу діджиталізації мистецького онлайн-навчання зі здобувачами у класі струнно-смічкових інструментів, визначити новаторські шляхи досягнення виконавського процесу спільного музикування партнерів у дистанційному форматі підготовки, вивчення та виконання музичного твору.

Матеріали та методи. У процесі дослідження проблематики діджиталізації концертмейстерської діяльності піаністів у контексті спільного музикування зі здобувачами-струнниками застосовано *системний метод*, який дозволив об'єднати в єдину цілісну структуру досягнення технологічного прогресу для концертмейстерської діяльності в проекції застосування ресурсних засобів діджиталізації та систематизувати сфери застосування приладів бездротової техніки у теорії та практиці виконавської діяльності, аналіз та синтез для узагальненого відображення технічних параметрів для здійснення процесу діджиталізації та підготовки ресурсних засобів у створенні ансамблю в дистанційному форматі, метод виконавського аналізу – для чіткого усвідомлення та досягнення кінцевого результату – довершеної інтерпретації та основоположного принципу концертмейстерської діяльності – «концертмейстер слідує за виконанням соліста».

Результати та обговорення. Нові неформальні технологічні підходи у процесі спільного музикування піаніста-концертмейстера та здобувача-струнника в контексті оновленої виконавської теорії і практики покликані забезпечити неперервний мистецько-виконавський освітній простір.

У зв'язку з рушійними змінами плану виконавського мистецтва у процесі

спільної взаємодії партнерів піаніста-концертмейстера та здобувача-струнника розглянемо один із новітніх інформаційно-комунікаційних підходів до технологічного застосування смартфонів та аудіально-звукозаписувальної бездротової техніки у процесі здійснення запису твору програмового змісту з метою забезпечення якісної та ефективної підготовки до контрольних заходів кінцевий варіант відеозапису твору з концертмейстером в дистанційному форматі.

На прикладі 1 частини концерту А. В'єтана для скрипки з оркестром *fis-moll* визначимо шляхи застосування елементів діджиталізації виконавської діяльності у процесі підготовки до кінцевого результату – формування єдиної концептуальної інтерпретації концерту в режимі дистанційного відеозапису.

У процесі вивчення та підготовки твору до контрольного заходу, здобувач за відсутності репетиційного процесу та можливості зіграватись з піаністом-концертмейстером, створюючи злагоджений ансамбль, записує власну гру соло – виконання твору на відеокамеру на смартфон з використанням програми запису для відео. У ході виконання здобувачем на відео солюючої партії концерту визначальну роль повинні відігравати темпово-ритмічна єдність, рівність та стабільність гри, гнучка динаміка та фразування, агогогічні та темпові відхилення, виконання та узгодження з партією оркестру (концертмейстера) всіх полі-ритмічних та полі-метричних ускладнень, що зустрічаються в 1 частині концерту, наявність вступу перед початком головної партії в експозиції і т.д.

У практичній роботі над самим концертом здобувач-струнник, надсилаючи для запису піаніста-концертмейстера власний відеозапис виконання своєї солюючої партії, здобувач часто грішить темпо-ритмічними відхиленнями у процесі власної гри без метроному та відсутнім відчуттям часових рамок початку виконання вступу та передбачення моментів гри вступу піаністом-концертмейстером, що готує початок соло. В той час піаністу концертмейстеру доводиться зіштовхуватись з аритмічними віяннями виконавської інтерпретації здобувачів-струнників всупереч нотному тексту та

композиторському задуму, що становить неабияку складність у процесі запису партії концертмейстера.

Пристаючи до запису піаністом-концертмейстером власне своєї партії разом з виконанням під відеозапис соло здобувача на скрипці, на початковому етапі необхідно визначити шляхи досягнення процесу спільного музикування партнерів у дистанційному форматі, а саме:

1) здійснити налаштування звукоаудіальної техніки, налаштувати 2 смартфони у відповідності до записуючих програм якісного відео зі звуком;

2) співвіднести технічні характеристики налаштувань смартфона для запису аудіо із записом відео виконання партії соло, вмикаючи Bluetooth та з'єднуючи з бездротовим комбі аудіо-підсилювачем для виведення звучання на рівень виконання з партією концертмейстера;

3) перевірити наявність зв'язку смартфона зі з'єднанням з бездротовою комбі аудіо-підсилювачем, налаштувати відповідний звуковий баланс задля якісного створення музичного ансамблю, одночасно вмикаючи 2 смартфони для аудіо запису концертмейстера та відео виконання здобувача-струнника;

4) простежуючи за партією соліста, оцінити стрій налаштування інструменту здобувача-струнника, похибок інтонації. Головним завданням для піаніста-концертмейстера на цьому етапі слід вловити темпово-ритмічну, здебільшого нерівну гру та його вразливу інтерпретацію здобувача, яка не завжди співпадає з позиційним виконанням та відчуттям інтерпретації концертмейстером, створюючи певний «інтерпретаційний дискомфорт», що в результаті не є показником достовірності та правдивості відтворення стилю композитора та епохи співучасниками дистанційного ансамблю.

Як показує практика, в цьому випадку піаніст-концертмейстер повинен гнучко піддаватись «алогічним виконавським маніпуляціям» здобувача задля створення більш сприятливої виконавської кон'юнктури інтерпретації, що виявляються у можливих розрізах та скороченнях долей, тактів, перестрибування з однієї частини до іншої, випускання та обхід долей,

різноманітних технічно-ритмічних формул, скорочення пауз та їх повноцінне недотримання, неузгодженість часових меж звучання програшів-вставок між епізодами та партіями, зміни фактури, гармонії і т.п.;

5) оцінка та аналіз нотного тексту виконання з програванням своєї партії (оркестру) під відеозапис соло здобувача епізодів, великих фраз, мотивних утворень, виявлення темпово-ритмічних та часових похибок, агогічних, поліритмічних та полі-метричних угруповань, темпової нерівності, обхід та недотримання долей чіткого ритмічного малюнку, що унеможливорює якісну гру – в результаті здатні знецінити та знівелювати якість інтерпретації;

б) гнучка тренувальна діяльність піаніста-концертмейстера під гру концерту здобувача, врахування інтерпретаційних недоліків його виконання, що виявляються у темпово-ритмічній нерівності, недосконалому веденні теми та мелодичної лінії, що йде врозріз з логікою побудови фразування, музичних ауфтактів, підготовки до змін епізодів та мотивних з'єднувальних утворень. У процесі роботи на цьому етапі піаніст-концертмейстер повинен дуже тонко на досить високому професійному технічно-ритмічному рівні реагувати на всі темпово-ритмічні, артикуляційні, фразувальні зрушення та відхилення, що створюють певну нестійкість та нестабільність гри – в результаті певний дискомфорт виконавської інтерпретації. В свою чергу, це вимагає неабиякої ґрунтовної підготовки та високої музичної ерудиції у царині виконавського мистецтва та основ концертмейстерської майстерності у класі струнно-смичкових інструментів зі здобувачами, величезний практичний виконавський досвід;

7) створення цілісної звукової картини, виконавського плану – кінцевої інтерпретації концерту, разом з відео виконання соло здобувачем-струнником, налаштування творчої хвилі та піднесеного емоційного підйому, у створенні тону розміреної виконавської адекватної гри, що відбувається в результаті накладання аудіо піаніста-концертмейстера на відео виконання здобувача струнника, налаштуванні балансу у процесі створення умовного ансамблю в дистанційному форматі.

Висновки. Виконавська діяльність піаніста-концертмейстера та здобувача-струнника із застосуванням технологій діджиталізації в їх спільному музичному виконавстві покликані забезпечити неперервний мистецько-виконавський освітній простір, де зберігається основоположний принцип концертмейстерської діяльності – піаніст слідує за солістом з метою створення якісної довершеної виконавської інтерпретації музичних творів. Нерідко вплив технологій дистанційного онлайн-навчання може як позитивно, так і негативно вплинути на ефективне засвоєння музичного матеріалу співучасниками створення умовного «дистанційного» ансамблю піаніста-концертмейстера та здобувача-струнника.

Мистецько-виконавська взаємодія партнерів-інструменталістів у процесі спільного музикування важлива і необхідна складова для виконавського мистецтва та мистецької освіти в цілому. Щоб домогтися успіху виконавської інтерпретації твору в дистанційному форматі, необхідною передумовою для формування та становлення виконавського задуму буде достовірне відображення виконавської дії, стилю та епохи композитора, що відображає реальну мистецько-виконавську просторову функцію, просуваючи її у виконавський соціум та музичну дійсність естетичної музикознавчої думки.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бурман К., М. Екман Дистанційна діяльність піаніста-концертмейстера зі здобувачами ЗВО у класі струнних інструментів / К. Бурман, М. Екман // Музика як художньо-естетичний феномен та сфера культурної діяльності: матеріали Всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації у галузі мистецтвознавства, музикознавства, музичної педагогіки (м. Одеса, 21 лютого – 3 квітня 2022 р.). – Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022.-С. 31-33.

2. Діджиталізація в Україні: електронне врядування та держпослуги. 2019. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://week.dp.gov.ua/osvitnia-prohrama/pislya91/digitalizaciya-v-ukraini>.

ФОРМУВАННЯ НАРОДНО-СЦЕНІЧНОЇ ХОРЕОГРАФІЇ

Шинкаренко Марина Віталіївна

магістрантка

Вінницький державний педагогічний університет

імені Михайла Коцюбинського

м. Вінниця, Україна

Вступ. Сучасна сценічна хореографія є одним із найпопулярніших видів професійної виконавської діяльності. Без хореографічної складової важко уявити існування багатьох сценічних жанрів – від опери до естрадного жанру. Розуміння цього явища потребує розуміння специфіки його розвитку в системі духовної культури. Потреба у вивченні формування сценічної хореографії виникає внаслідок синтетичних процесів у культурі, коли все більш очевидним постає поєднання художньої та позахудожньої реальності, поєднання мистецтва та соціальної реальності, формуючи тим самим не лише нові жанри, а й принципово нові якості художнього твору. На межі ХХ – ХХІ століть ми спостерігаємо появу синтетичних художніх форм, посилення тенденцій до взаємопроникнення різних жанрів мистецтва. Вони супроводжуються пошуком нових засобів виразності, розмаїттям жанрів, відмовою від традиційних форм балету зокрема, порушенням канонів класичного танцю тощо. Незважаючи на досить вагомий теоретичний розробку питання про синтез мистецтв у сфері сценічної хореографії, необхідно відзначити недостатність її цілісного, системного підходу. Поза сферою дослідницької уваги залишається взаємодія різних видів мистецтва в українській національній хореографії з європейськими та світовими традиціями.

Мета дослідження – розкрити процес формування народно-сценічної хореографії та визначити вплив на неї етнічних течій.

Методи дослідження. Для досягнення мети та завдань використано такі методи дослідження:

- теоретичний аналіз, синтез, систематизація та узагальнення;

- культурно-історичний метод;
- методи спостереження та порівняння;
- системний підхід.

Результати та обговорення. Хореографічне мистецтво, як і духовна культура в цілому, тісно пов'язане з історією народу та його традиціями. Перші танці давнини були далекі від того, що це слово означає сьогодні. Вони мали зовсім інше значення. Різноманітними рухами і жестами людина передавала свої враження від навколишнього світу, вкладаючи в нього свій настрій і душевні рухи. Вигуки, пісні, пантоміма поєднувалися з танцем. Сам танець завжди був пов'язаний з життям і побутом людей. Тому кожен танець відповідає характеру і духу народу, з якого він походить. У зв'язку зі зміною соціального устрою і умов життя змінювалися характер і тематика мистецтва, а отже і танцю.

Український народний танець, який зародився, утвердився і розвивався вглибині століть, увібрав місцеві, лексичні, структурні особливості композиції, манери виконання, де він побутував, що відрізняє його навіть від білоруських і російських танців. Все це і є суть поняття «колорит»: національний, місцевий та стародавній колорит. Значну роль у розвитку, вдосконаленні та популяризації народного танцю відіграло скоморошество, засноване в IX – X ст. Це явище було досить поширеним і популярним у Київській Русі. Скоморохи не лише підтримували традиції танцювального виконання, а й значно доповнювали їх образ і лексику, вдосконалювали техніку виконання, винаходили нові окремі рухи, а іноді й цілі танці, вносили у виставу яскравий ігровий елемент. По суті, скоморохи стали першими професійними виконавцями народних танців.

Народний танець трансформувався протягом багатьох століть і був тісно пов'язаний з життям людей, їх побутом, працею і художнім смаком. Не дарма танець називають своєрідним літописом життя. Народ сам зберігав і розвивав свої танцювальні скарби, передаючи з покоління в покоління танцювальні форми, їх характер і спосіб виконання. Проте в умовах кріпацтва та буржуазного ладу цінності справжнього народного мистецтва були втрачені та

знищені. У деяких народів внаслідок зубожіння та релігійного гноблення національні танці були втрачені назавжди.

Складні проблеми народної хореографії були успішно вирішені наприкінці 1940-х років. Ці роки ознаменувалися незвичайним розквітом народної творчості, створенням нового жанру танцювального мистецтва, який отримав назву «ансамбль народного танцю». Виникнувши як масовий вид мистецтва, він одразу став популярним у широкій аудиторії. У 1937 р. був заснований перший «ансамбль народного танцю». Завдання якого сформулював його засновник – Моїсеєв І. О. Головним завданням ансамблю є створення пластичних образів народного танцю, а також підняття рівня виконавської майстерності народних танців до найвищого художнього рівня, розвиток та удосконалення ряду старовинних народних танців.

Танець — яскрава, колоритна творчість людей, що є емоційним, художнім, специфічним відображенням їх багатоговікового життя. Народний танець завжди має яскраво виражену тему та ідею – він завжди змістовний. Танець завжди має драматичну основу й дію, узагальнення й конкретні художні образи, створені за допомогою різноманітних пластичних і просторових малюнків – конструкцій. Танцювальний образ може сприйматися як безпосередньо, так і через асоціації. Правдивість, конкретність і артистичність образів танцю визначається змістом і танцювальною лексикою, органічним зв'язком з мелодією, характером, ритмом і темпом. За допомогою образів танець у певній художній формі з використанням усіх засобів народної хореографії виражає і розкриває духовне життя людей, побут, естетичні уподобання та ідеали.

З розвитком суспільства народний танець набув більш самостійного значення і став однією з форм естетичного виховання. Нам дісталася величезна танцювальна народна спадщина, і ми повинні зберегти цей скарб, додаючи до нього сучасні фарби. Ступінь взаємодії образотворчих і виразних початків у хореографії залежить від того, яка сторона пластичної виразності в системі образотворчо-виразних засобів (танцювальна або пантомімна) домінує при

створенні конкретної хореографічної образності. Використовуючи невичерпні можливості пластики людського тіла, хореографія впродовж багатьох століть шліфувала й розробляла виразні танцювальні рухи. В результаті цього складного процесу виникла система власних хореографічних рухів, особлива художньо-виразна мова пластики, що стає творчим матеріалом танцювальної образності. Відбираючи з невичерпного джерела, якою є народна танцювальна творчість, характерні виразні рухи, хореографія їх по-новому пластично осмислює, поетично узагальнює, надає їм необхідну багатозначність. Як справді універсальне мистецтво, доступне людям усіх рас і континентів без перекладу, танець завжди несе в собі певний національний колорит. За аналогією з музикою слід зазначити, що так само, як музичні інтонації, створені на основі реалістичних життєвих інтонацій історичної епохи, мають яскраво виражений національний характер, так і пластичні рухи танцю в того чи іншого народу набувають своєрідного національного характеру. Мова пластики зрозуміла і доступна через її загальнолюдське відчуття в тому «природному» вигляді, в якому вона створена людьми. Хореографія, як вищий вид танцювального мистецтва, увібрала в себе ознаки національних особливостей, але ступінь співвідношення національного і загальнолюдського в ній має свої особливі закономірності, особливу форму заломлення. Якщо в народному танці національне є більш рельєфним і виразним, то в академічному танці, якому притаманний дух національної незалежності, – значно меншою мірою. Для правдивого втілення хореографічних образів, балетмейстери не повинні відходити від рідного національного ґрунту, вбирати його образи і світогляд, мудрість і фантазію, свіжість і глибину, але ніколи не забувати про головну чесноту справжнього митця – силу художнього узагальнення – основної зброї реалістичного зображення. Тут усе залежить від самого балетмейстера: чи бачить він у мистецтві народного танцю архаїчне й застигле явище, чи, навпаки, явище, яке розвивається разом із зростанням духовної культури всього народу.

Народний танець – це душа народу, його краса і велич. Зворушливі,

ліричні хороводи, запальні танки, образно-тематичні танці розкривають побут, обряди, традиції, буття волелюбного українського народу.

Завдяки самотньому таланту українських хореографів В. Верховинця, В. Авраменка, П. Вірського народний танець склався як народно-сценічна творчість, увібравши академізм народної хореографії. Сучасний рівень розвитку сценічного танцю вимагає підготовки висококваліфікованих технічних виконавців, які досконало володіють своїм тілом, мають достатню акторську майстерність і вміють у чіткій пластичній формі передати національні особливості танців різних народів. Вирішальну роль у підготовці артиста з усіма зазначеними якостями відіграє методично розроблена і продумана система навчання.

У наш час сценічний танець вимагає від виконавця максимальної виразності всіх частин тіла: гнучкості і спритності тіла, чіткості і краси малюнка рук, свободи і природності положення голови, пружності і чіткості рухів ніг. Тому під час тренувань значне місце займають вправи, які, крім тренування ніг, сприяють максимально повному розвитку всього тіла танцюриста.

Сучасна українська народно-сценічна хореографія постійно розвивається, збагачується новою тематикою, новою пластикою. Все більше ускладнюється композиція народно-сценічних хореографічних творів, загострюється форма їх сценічного виконання. За останні півстоліття завдяки творчості балетмейстерів виникли такі композиційні форми як «хореографічна сюїта», «хореографічна картина», «вокально-хореографічна композиція».

В Україні народний танець популяризують численні танцювальні ансамблі. Перший тип колективів — етнографічні ансамблі, які дотримуються у своїй творчості танцювально-етнографічних канонів («етнос»), що склалися під історичним впливом. Включення в репертуар ансамблів складних прийомів, візерунків, малюнків призвело до формування «розвиненого» народного танцю (другого виду народного танцю за визначенням сучасних балетмейстерів), вже докорінно відмінного від своїх першоджерел. Народні танці (традиційні та

сучасні) широко пропагуються численними професійними та аматорськими танцювальними колективами і складають основу їх репертуару. Проте перед тим, як увійти в репертуар, танці проходять відповідну художню обробку: збагачуються новими танцювальними образами, удосконалюється їх хореографічний малюнок тощо. Значних творчих успіхів досягли балетмейстери, які працюють у галузі українського народного танцю, їхня робота в основному триває в трьох напрямках. Деякі з них, зберігаючи етнографічну сутність і композицію танцю, поглиблюють його окремі сторони, уточнюють і ускладнюють окремі танцювальні рухи, жести, фігури тощо. Інші балетмейстери своїми танцювальними фігурами вносять власний внесок у загальну композицію народного танцю. У виконанні таких танців більш помітні елементи віртуозності та складності хореографічного малюнка в композиції. Найвидатніші майстри хореографічного мистецтва створюють власні оригінальні танцювальні композиції, використовуючи засоби народної хореографії, спираючись на існуючі народні традиції. Часто такі танці потрапляють зі сцени в народ і поповнюють скарбницю народного хореографічного мистецтва новими художніми зразками. Деякі з них, як і пісні літературного походження, після певних змін стають народними в повному розумінні цього слова.

Висновки. Народний танець є виявом наявності (різного ступеня розвитку, функціональної важливості, ступеня популярності тощо) рухової культури в усіх народів світу. Феномен хореографічного мистецтва полягає в постійному русі, збереженні фольклорних традицій, ритмічних та емоційних кодів і розвитку всіх властивих танцю складових, збалансованих у контексті духовних, естетичних і технічних засад, потреб сучасності. Народний танець, який став першоосновою зародження різновидів хореографічного мистецтва, став власним різновидом. Процес розвитку хореографічного мистецтва не припиняється, адже поширена вільна імпровізація, яка є поштовхом між набутим досвідом і майбутнім стилем. Різноманітність внутрішнього стану митця, його переживань, творчого натхнення, інтуїції є моментом творення

чогось нового, ще невідомого, а його поступове сприйняття і формування є новим винаходом.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Балет: Енциклопедія / Гол. ред. Ю.М. Григорович. М.: Радянська Енциклопедія. М., 1981. 465 с.
2. Голдріч О. Хореографія. Львів, 2003. 160 с.
3. Гусев Г. П. Методика виклад. народно-сценічного танцю. Вправи біля верстата: навчальний посібник для студентів хореограф. фак. вузів культури та мистецтв. М.: Гуманітар. Узд. центр ВЛАДОС, 2005. 207 с.
4. Зайцев Є. Основи народно-сценічного танцю. Вінниця: Нова книга, 2007. 416 с.
5. Захаров Р. Твір танцю. Сторінки педагогічного досвіду. М.: Мистецтво, 1989. 237 с.
6. Зацепіна Н., Клімов А., Ріхтер К. Народно-сценічний танець/Н. - М.: Мистецтво, 1976. 225 с.
7. Колногузенко Б. Види мистецтва хореографії: метод. посібник для підготовки бакалаврів та спеціалістів за фахом "Хореографія". Х.: ХДАК, 2009. 140 с.

HISTORICAL SCIENCES

ІСТОРІЯ КИЇВСЬКОЇ САДИБИ ПОЛЬСЬКОГО КУПЦЯ

ГОЛОМБЕКА Ф. Ф.

Горькова Анастасія Олексіївна,
к.і.н., старший науковий співробітник,
завідувач науково-методичного відділу

Котовська Марія Борисівна,
Гоменюк Валентина Миколаївна,

старші наукові співробітники
Київський науково-методичний центр по охороні,
реставрації та використанню пам'яток
історії, культури і заповідних територій
м. Київ, Україна

Вступ. До наших днів у Києві збереглося чимало будинків, історія яких пов'язана з життям та діяльністю поляків, які залиши свій слід в українській історії, брали участь у розбудові української державності, у політичному, культурному, духовному, науковому житті, впливали на соціальну сферу, внутрішню та міжнародну політику країни.

Під час будівельного буму на зламі ХІХ та ХХ століть розпочався новий вплив поляків до Києва. Згідно із переписом 1897 р., польську мову визнали як свою рідну майже 7 % населення міста (16 579 киян). На 1909 р. кількість поляків у Києві зросла майже до 45 тисяч. Поляки займали також багато важливих посад, а Йосиф Йосифович Завадський навіть був міським головою. Численні дані свідчать про чималий внесок польських підприємців і землевласників в економічне життя краю того періоду, про їхню активну участь у великих київських аграрно-промислових виставках 1897-го та 1913 років, про плідну працю в Києві багатьох поляків – вчених, митців (Збігнев Пронашко, Михайло Врубель і Вільгельм Котарбінський), акторів та режисерів (Юліуш

Остерва (Малушек), Станіслава Висоцька), літераторів (Йоахім Бартошевич, Отто Глінка), архітекторів (Владислав Городецький, Кароль Іваницький, Генріх Гай, Ігнатій Ледуховський) та інші.

Ціль роботи. На тлі сучасних політичних подій важливим постає питання дослідження польської складової в культурному розвитку Києва у XIX-XX-столітті, зокрема одного з його матеріальних проявів – архітектури, яку можна побачити і відчувати. Тому в цій статті поставлено за мету розкрити маловідомі сторінки історії формування міської садиби відомого польського купця Франца Францовича Голомбака, що зробив значний вклад в економічний поступ столиці, а разом із тим розкрити сучасну роль садиби в забудові Жилинської вулиці як об'єкта культурної спадщини, що знаходиться під охороною нашої держави.

Матеріали та методи. Документи з Державного архіву міста Києва (ДАК), картографічні матеріали, а також історичні довідники надають можливість відтворити етапи забудови та впорядкування садибної ділянки на вулиці Жилинській, 23 та її традиційного середовища. Історична складова активно наповнюється на основі статей фундаментального енциклопедичного видання Інституту історії України НАН України «Звід пам'яток історії та культури України» том «Київ». У тому числі великий діапазон наукового пошуку сучасних киевознавців та істориків М. Кальницького, О. Мокроусової, М. Виноградової, С. Кота, Л. Федорової відображено в їхніх численних статтях, присвячених окремим архітекторам Києва кінця XIX – початку XX ст., підрядчикам, домовласникам, культовій та цивільній архітектурі міста, основним засадам будівництва на межі сторіч, пам'яткоохоронним питанням Києва тощо. Польське питання висвітлено у роботах Д. Малакова «Поляки в Києві у XX столітті», А. Чуткого «Невідома сторінка з історії польської громади Києва початку XX століття», О. Калакури «Поляки в етнополітичних процесах на землях України у XX столітті», в тому числі виданні «Видатні поляки Києва (Wybitni polacy Kijowa)».

Під час дослідження автори максимально дотримувалися опрацьованих

наукою та перевірених практикою правил (принципів) наукового пізнання, головними з них є принципи об'єктивності, аналізу та синтезу, а також історико-хронологічний підхід.

Результати та обговорення. Жилянська вулиця розташована в Голосіївському, Печерському та Шевченківському районах міста Києва, місцевостях Нова Забудова, Паньківщина, Арештантські городи. Історія вулиці Жилянської сягає давнини. Під назвою «Жилянська» вона з'явилася на карті міста у 1834 році. Існують декілька версій щодо походження назви вулиці. Дослідники вважають, що вулиця Жилянська завдячує своєю назвою річці Желань, яка протікала територією сучасної Жилянської вулиці. У писемних джерелах XII ст. Желань згадується вже як село, що належало Софіївському монастирю. Згідно з іншою версією, назва вулиці Жилянської походить від часів появи тут у XVII ст. нових переселенців, коли місцевість стала облаштованою і набула «жилого» характеру. У 1926 році Жилянську було перейменовано на вулицю Жаданівського на честь учасника революції 1905-1907 років і громадянської війни Б. П. Жаданівського (1885–1918). 1993 року вулиці було повернуто її історичну назву.

Сьогодні Жилянська вважається бізнес-вулицею Києва. Часом здається, що офісів тут більше, ніж житлових квартир. Хоча до кінця XX ст. багато будівель на колишній Жаданівській вулиці призначалися для виробничих цілей. Багато будинків вулиці Жилянської залишилися тільки на фотографіях, однак, незважаючи на це, Жилянська зберегла свій історичний шарм.

Садиба міська Голомбека Ф. Ф., відомого власника готелю, кав'ярні, кондитерської фабрики під однаковою назвою «Франсуаза», розташована на вулиці Жилянській, 23 на червоній лінії забудови. За правилами, затвердженими 1861 року, забудова вулиці Жилянської належала до третього розряду. Тут на червоних лініях дозволялося зводити дерев'яні на дерев'яних фундаментах з поліпшеними фасадами, криті деревом будинки.

За планом 1925 року, ділянка мала прямокутну форму, видовжену з півночі на південь. На території забудови знаходилося три Т-подібної за планом

споруди, розташовані паралельно одна за одною.

Історія садиби відома з 1870-х років, коли вона належала колезькому секретареві І. Судакевичу та його дружині О. Судакевич. На ділянці розташовувався дерев'яний будинок, більшу її частину займав сад. З 1876 року садиба перейшла у власність губерньського секретаря Йосипа Федоровича Гриневецького. У той час вона мала площу 300 кв. сажнів (1280,16 кв. м). У цьому ж році він звертається в Київську міську управу з проханням збудувати в середині двору дерев'яний одноповерховий флігель, критий залізом.

У 1876 році київським міським землеміром Терським було складено План садибної ділянки, яка розташовувалась у «Либідській Поліцейській дільниці міста Києва по вулиці Жилянській» на підставі купчої, здійсненої Київською Палатою Кримінального та Цивільного Суду. У той час на території садиби знаходилися наступні будівлі: дерев'яний одноповерховий будинок; дерев'яний одноповерховий із житлом флігель (лавка); дерев'яний із навісом сарай. Передбачався до будівництва дерев'яний одноповерховий флігель.

Міська управа, вивчивши цей план, дозволила Гриневецькому Й.Ф. перебудувати будинок з перекриттям даху залізом, а також побудувати дерев'яний одноповерховий флігель. До 1898 року садиба належала Гриневецькому Й. Ф., про що свідчать архівні документи, де бачимо, що поруч із сусідніми садибами А. В. Стробля зазначена і садиба Гриневецького.

З 1899 року садиба належала родині Богдановичів – Івану Йосиповичу та Пульхерії Феодосіївні (№ 21).

За купчою від 20 серпня 1911 року, садиба перейшла у власність купця родом із Варшави Франца (Францишека) Францовича Голомбака. У цей час садиба мала вже площу 400 кв. сажнів (1706,88 кв. м).

У 1913–1914 роках новий власник замість саду та старих дерев'яних будівель збудував прибуткові будинки (Будинок прибутковий та Флігель під одним номером), що збереглися до нашого часу в автентичному вигляді з деякими змінами. У 1914 році Голомбак звернувся до Київської міської управи з проханням влаштувати фабрику цукерок, встановити нові машини та паровий

котел системи Лешанеля. Нагляд за роботами доручено техніку Георгію Йосиповичу Замкову. 1914 року міська дума дозволила Голомбеку влаштувати цукрову фабрику та встановити нове устаткування і паровий котел за умови, аби приміщення мало вентиляцію для усунення диму і газів.

Власник садиби Голомбек Франц Францович – купець родом із Варшави наприкінці ХІХ ст. також володів відомим у Києві готелем «Франсуа» на розі вулиць Володимирської і Б. Хмельницького (Фундуклеївської), 52/17 та розташованою у цьому ж будинку однією з найкращих кав'ярень у місті «Франсуа». На цьому місці зараз знаходиться бізнес-центр «Леонардо». 1874 року він заснував у Києві майстерню з виробництва кондитерських виробів, яка з часом перетворилася на фірму «Фабрика шоколаду і цукерок «Франсуа». Цікаво, що всі свої підприємства Франц Францович називав власним ім'ям «Франсуа». Виробництво постійно розширювалося, і 1918 року Ф. Голомбек купив сусідню ділянку № 21 на Жилянській вулиці, ймовірно, для нових виробничих корпусів. Проте громадянська війна не дозволила здійснитися цим планам (тепер незабудована). 1918 року він мав у Києві мережу магазинів з продажу кондитерської продукції його фабрики. Шоколадна фабрика отримала золоті медалі за свої вироби на промислових виставках: 1880 року – дві медалі, одна з яких – за «працелюбність і мистецтво», 1897 року – три медалі, 1913 року – одну медаль.

Відповідно до Декрету ЦВК України «Про скасування права приватної власності на нерухомість», будинки садиби були націоналізовані і 29 серпня 1922 року передані у відання житлового кооперативу. У Будинку прибутковому в дорадянський час містилися готель «Мебльований дім «Франсуа» на 130 номерів і кав'ярня «Франсуа» з більярдною, у Флігелі – фірма «Фабрика шоколаду і цукерок «Франсуа»: адміністрація і майстерня з виготовлення цукерок».

Садиба складається з двох будинків: прибуткового – на червоній лінії забудови вулиці та флігеля, розташованого паралельно йому на подвір'ї.

Будинок побудований у 1913–1914 роках, чотириповерховий із

мансардою, у плані Т-подібний. Внутрішнє планування секційне. Оформлений у цегляному стилі. Композиція чолового фасаду симетрично-осьова, підкреслена ризалітом на рівні другого–четвертого та мансардного поверхів. Ризаліт фланковано декоративними колонами на рівні третього й четвертого поверхів. По центральній осі розташований головний вхід, виділений декоративними колонами. Фасад першого поверху оздоблено рустованими лопатками, третього та четвертого – сухариками. Головний фасад будинку по вертикалі членується міжповерховими тягами, завершується багатопрофільним вінчаючим карнизом. Збереглося шість балконів із ажурними металевими ґратами (рис. 1, 2).

**Рис. 1. Головний фасад будинку
Голомбека Ф. Ф. Сучасне фото.**

**Рис. 2. Головний фасад будинку
Голомбека Ф. Ф. Історичне фото.**

Наприкінці 1990-х–на початку 2000-х років добудована мансарда з аттиком по центру. Дворовий (південний) фасад Будинку прибуткового пофарбовано у жовтий колір, декор стриманий. Третій та четвертий поверхи розділяються міжповерховим гуртом.

Флігель розташований паралельно Будинку прибутковому у дворі садиби за адресою: вулиця Жилянська, 23. Триповерховий на напівпідвалі, у плані прямокутний. Внутрішнє планування коридорне. Оформлений у цегляному стилі. Композиція фасаду симетрично-осьова, підкреслена ризалітом, який завершено аттиком. На рівні третього поверху ризаліту розташовано аркове

вікно, оздоблене архівольтом із замковим каменем. По центральній осі розташований головний вхід. Флігель – зразок характерної для Києва забудови в цегляному стилі, призначеної для розміщення прибуткових закладів. Під час реставрації наприкінці 1990-х – на початку 2000-х років Будинок прибутковий та Флігель були об'єднані об'ємом-переходом.

Висновки. Велике місто завжди виступало осередком зустрічі різних етносів, конфесій. Це було особливо притаманно містам західної цивілізації з огляду на більший демократизм цього цивілізаційного простору. Ця роль міста посилювалася з розвитком людства і стала особливо помітною з переходом Європи до епохи націєтворення та стратифікації суспільства. Так само місто виступало центром економічного й культурного розвитку. До таких міст традиційно належав і Київ. Відколи він постав, у ньому відбувалися зустрічі людей різних національностей, помітну роль поміж яких відігравали й поляки. Одним з яскравих представників польського народу був Франц (Францишек) Голомбек, що увійшов в історію міста спогадами про кондитерську фабрику та славетну мережу кондитерських «Франсуа», які вражали тогочасних відвідувачів якістю виробів і затишною атмосферою. Саме тому садиба Ф. Голомбека, як цікавий приклад садиби, що до сьогодні зберегла історичну парцеляцію та частково автентичну забудову, має історичну цінність, відображає розвиток кондитерської промисловості в Києві на поч. ХХ ст. та є невід'ємною частиною історико-культурної спадщини Києва.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Державний архів міста Києва, ф. 163, оп. 41, спр. 1038; спр. 3622; спр. 6325.
2. Державний архів Київської області, ф. 1636, оп. 6, спр. 717.
3. Бібліографічний ресурс «Видатні поляки Києва (wybitni polacy Kijowa)», Київ, 2022. С 17.

POLITICAL SCIENCES

LOBBYISM AS A POLITICAL PHENOMENON

Noshrevan Okropiridze

Faculty of Law and International Relations

Doctoral Student

Annotation In the paper, lobbying is discussed as a necessary mechanism for democratic countries in the process of making political decisions, although avoiding corruption remains one of the main challenges of it as a political system. Moreover, civilized lobbying is a constituent part of the political system and is a concomitant process of international relations. Because it is fixed in all types of governance systems, based on the above, public interests towards it are high. We believe that active civilized lobbying activities have an impact on the decision-making process as well. Based on the above, we believe that lobbyism should be understood within the framework of international relations and other similar concepts.

Keywords: Political lobbying; lobbying activities; state policy; Lobbying and corruption.

Introduction. Lobbying, as a concomitant phenomenon of state and public life, is not alien to the states of the modern world, the existence of "influence groups" acting on the basis of various interests represents the objective reality that is currently based on the most important values and principles of a democratic, legal state, universally recognized human rights, liberties. From this point of view, it is not accidental to understand the so-called lobbyism. Within the framework of "international relations" and other similar concepts. Which emphasizes the great importance given to the participation of united groups in the activities of state institutions, taking into account ideological, social, corporate or other factors. This, in

turn, ensures the refinement of the forms and methods of the state apparatus's activity, publicity, effective and effective interaction with the public, and ultimately, the achievement of public consensus. (Legal regulation of lobbying in international practice) finds its expression in the potential means of financially powerful and well-organized "influence groups" and "agents of influence" to penetrate state structures.

1. Lobbying as a practice of democratic countries

The term lobbyism originated from the English word "lobby", which denoted the corridor intended for members of parliament in the House of Commons, and it acquired a political meaning later - in the United States of America in the second half of the 19th century, when lobbying was called the practice of "bribing" the votes of congressmen. In England, the concept of lobbying was established much later - at the beginning of the 20th century, since the mentioned event was considered unacceptable in this country. From the same period, this term spread to other states as well, however, which is quite natural, its content underwent a certain transformation along with the formation of a democratic state and refinement of political life and lost its original meaning.

It refers to the practice of influencing the legislative body and high-ranking officials of the state, the purpose of which is to determine the state policy based on the interests of the relevant groups (certain bills, state orders, receiving subsidies, protection of religious or women's interests, etc.). For this purpose, in Western countries, especially in the United States of America, there is a developed network of agencies that express the interests of large companies, trade unions, or various types of public-political organizations. Lobbyists are usually professional solicitors who work in the field of policy and political advice in consulting firms and companies. A lobbyist may be hired under contract or on his own initiative to represent a certain interest group. As mentioned, the term originated in the USA, where a special law was passed in 1946. Influence on the parliament by personal or written appeal or by other means (mass petition, letters, publication, etc.), it is organized by a certain group or private individuals for the purpose of accepting or rejecting any bill. A

lobbyist has the right to submit a pre-prepared bill, provide consulting services, etc.

In recent decades, lobbying has become a very influential political issue, especially in the United States, a country with a long and deep tradition of lobbying. For about sixty years, the federal law "On Regulation of Lobbying" has been in force in this country. In particular, it provides that a professional lobbyist who defends the interests of his clients in Congress and bureaucratic departments must have a legal education and experience in the federal government. The provisions of the law apply to any person (except a political committee, as well as state and local committees of political parties) who collect (receive) money. (K. Beim); informal exchange of information with public bodies (Van Schendelen); means of influencing the political decision (J. Berry, P. Cates, P. Hannaford, Van Heversween, G. Jordan); the communication process of society representatives with state bodies (L. Milbright); the process of influence on public and state policy (Ch. Maki); any activities of the organization aimed at influencing the state authorities in order to represent their own interests (S. Feiner); The right of every citizen to govern by petition his government, as well as the professional activities of company employees or special consultants hired by him (K. Kume).

One of the missing features of Harstad and Svensson's framework is that it does not distinguish how lobbying and corruption can be influenced by key features of the political system. There is now an extensive literature, both theoretically and empirically, but it is still important to clarify what lobbying and corruption mean in each case. Treisman, who examines empirical results on the relationship between political institutions and corruption, notes that the measures of corruption used (perceptions of corruption at the country level) can include both corruption and lobbying determinations.

It is natural that political institutions have a particularly important influence on any definition of lobbying, but what about corruption? It is easy to see that if the difference between lobbying and corruption is based on the means of gaining influence, then the difference between corruption at the political level and corruption of bureaucrats is blurred. This is a crucial reason why perceptions of corruption

indices at the country level correlate so poorly with more objective measures. I wonder how the strengths and weaknesses of the democratic process interact with lobbying and corruption? At first, the answer to this question is straightforward: strong democracies have stronger checks and balances, voters are better able to monitor what is happening at the political level, respect for the rule of law is more widespread, and so democratization should help reduce both. This is easy to understand, however, this simple statement has some downsides. In particular, it can be concluded that corruption may be encouraged in the initial phase of democratization, as democracy may usually mean less effective law enforcement agencies. As such, democracy may introduce new forms of corruption, such as voter bribery, that would be quite unnecessary in a more autocratic regime.

In the end, it should be said that influence on government representatives is a lobbyist's business, and influence mainly means argumentative discussion, conversation based on facts, which will convince the government representative to make a decision in favor of the lobbyist. Although lobbyism originated in the United States of America, with a special law on lobbying adopted in 1946, it later established itself in Georgia. In order to carry out lobbying activities from Georgia to the United States of America, agreements with the organization have been signed since 1991. Since 1998, the Law "On Lobbying Activities" has been enacted, today companies and groups that lobby for various draft laws, the opinion of the population and one or another political party play a major role in the political market of Georgia. Who are the lobbyists? These are mainly professional intercessors who work in the field of politics and political recommendations, in consulting bureaus and companies, they can predict the future steps of the opponent in relation to a specific issue and convince the necessary persons of their truth with certain arguments. A lobby may be a trade organization, an independent corporation, a public interest group, or another level of government. Such a method originated within the walls of the United States legislature, where it was possible to meet with a legislator and convince them to vote on a certain issue. The First Amendment gives the states the right to influence their legislation. It enacts that Congress shall make no law without regard to the right of

the American people to "require the government to correct a wrong." Lobbying is not evil; Most of the lobbies provide the necessary information to the legislature. However, there are times when lobbying can make an unwanted difference by making monetary contributions to political campaigns and offering special favors to elected or appointed officials.

According to the common opinion, lobbying services are mainly used by large corporations. However, the widespread practice in the world shows something else - the users of such services, along with large businesses, small and medium-sized businesses, non-governmental organizations, associations, unions, universities and other types of institutions use them.

2. Lobbying as a special form of corruption:

What is the connection between lobbying and corruption? In a general sense, both are ways of receiving public sector assistance in exchange for certain favors. Indeed, it can be argued that lobbying is a special form of corruption that is focused on legislatures or other rule-making agencies. However, there are some important differences. The first is that lobbying does not always involve bribery or even campaign contributions. In many cases, lobbyists have expertise that politicians do not have and can influence politicians by strategically sharing that expertise with them. In other cases, lobbyists can influence politicians by threatening to reveal damaging information about voters or their policies. These differences have received little attention in the theoretical literature: with two exceptions, Bennedsen and Feldmann and Dahm and Porteiro, who compare the choice of lobbying with monetary payments or bribery with the choice of strategically providing information to politicians.

It should also be said that lobbying includes actions taken to influence legislators, government circles within the framework of legality, and corruption includes all actions taken to influence rule-makers. This is the difference between them, but we must not forget that these two areas are closely related. It should also be noted that worldwide corruption is rarely legal, and the former is often legal.

Because lobbying allows stakeholders to influence policy, it can create risks

namely, that some stakeholders will gain more access and influence than others. When there is a perception that lobbying systems and structures exclude certain stakeholders, public trust in the decision-making process and in influencing politicians can be undermined.

Nowadays, various lobbying groups and companies that lobby certain political parties and interest groups play a large role in the political market of Georgia. Lobbying is very important for ambitious and developing countries with relatively inexperienced diplomatic corps. The activation of such campaigns is especially marked in the pre-election period, when one or another party applies to various such companies in order to gain victory in the elections. Lobbying companies in the Georgian market, which are still in the process of development, are employed through representatives of the private sector and business companies. As we mentioned earlier, lobbying is one of the legal means by which citizen groups, non-governmental organizations, private companies and various "special interest groups" try to influence this or that decision of the government. This activity is regulated by law, which in turn makes the process much more open to the public.

Conclusion.

As mentioned earlier, lobbying can be thought of as an important means, method and strategy of persuasion, and it also supports Hamilton's position that lobbying is most effective when trust becomes the most valuable asset in the transfer of information to lobbyists and congressmen (for example, the United States) and high-ranking officials (in other countries example), we can conclude that both the organizer of the lobbying process and the participating party are important objects of intelligence influence and recruitment. Based on this, it is important to analyze the definitions of corruption and lobbying, which will further help us to separate them. The first is that lobbying does not always involve bribery or even campaign contributions. In many cases, lobbyists have expertise that politicians do not have and can influence politicians by strategically sharing that expertise with them. In other cases, lobbyists can influence politicians by threatening to reveal damaging information about voters or their policies. Unfortunately, little attention is paid to

these differences, which causes certain problems in practice.

The success of lobbying activities is determined by its sophisticated, systematized regulation and monitoring, through which it is studied how effectively it is carried out. In order to perfect it as an institution and mechanism, it can be said that it is necessary in Georgia, in addition to refining the legislative regulation of lobbying activities, it is fundamental to bring it into real operation and completeness, that is to say, to introduce it in a civil manner into the political culture and the international system as a whole.

LITERATURE:

1. M., Matsaberidze, "Lobbyism and Government"
<http://aaf.ge/index.php?menu=2&jurn=0&rubr=0&mas=1682> [09.11.2022]

2. Legal regulation of lobbyism in international practice, Tbilisi, Corruption Research Center, 1998, 6B. H. Rudenkin, K. A. Krutoy, "LOBBISM IN THE DEVELOPED COUNTRIES OF THE WORLD"
https://elar.urfu.ru/bitstream/10995/3612/2/prof_uieup_2_pudenkin_2.pdf [20.11.2022]

3. To be fair, this is not a specific criticism of Harstad and Svensson (2008), but a crucial deficiency of the literature as a whole and one we try to address in this paper.

4. In particular, Treisman, distinguishes between “petty” and “grand” corruption. We believe our distinction between influence directed at rule enforcers (corruption) and influence directed at rule makers (lobbying) correlates well with this distinction. 2007

5. Svensson (2005) on this point.

6. Nauro F. Campos, Francesco Giovannoni, "Lobbying, Corruption and Other Banes" DISCUSSION PAPER SERIES, IZA DP No. 3693, 2008
<https://docs.iza.org/dp3693.pdf> [20.12.2022]

7. The conditions of the first agreement signed by Georgia regarding lobbying activities are available <https://efile.fara.gov/docs/4535-Exhibit-AB->

19910701-D1UUED04.pdf [20.12.2022]

8. Much of the theoretical literature on lobbying seems to adopt this position. In many models, e.g. Grossman and Helpman (2001), lobbying is modeled as monetary transfers from lobbyists to politicians and these transfers could equally be interpreted as campaign contributions or bribes. See Coate and Morris (1999) or Yalcin and Damania (2005) for examples of the latter interpretation.

9. Austen-Smith and Wright "Counteractive Lobbying" 1994. <https://doi.org/10.2307/2111334> [20.12.2022]

10. Gene M. Grossman, Elhanan Helpman, "Competing for Endorsements" 1999, <https://www.aeaweb.org/articles?id=10.1257/aer.89.3.501> [20.12.2022]

11. NAURO F. CAMPOS, FRANCESCO GIOVANNONI "Political institutions, lobbying and corruption" Cambridge University Press, 2017 <https://www.cambridge.org/core/journals/journal-of-institutional-economics/article/political-institutions-lobbying-and-corruption/8983E5377816D9153BF119D98CE50A92> [20.12.2022]

12. Michael Nest, Saul Mullard, Senior adviser, "Lobbying, corruption and climate finance: The stakes for international development"2021. <https://www.cmi.no/publications/file/7993-lobbying-corruption-and-climate-finance-the-stakes-for-international-development.pdf> [20.12.2022]

13. Austen-Smith and Wright "Counteractive Lobbying" 1994. <https://doi.org/10.2307/2111334> [20.12.2022]

14. Gene M. Grossman, Elhanan Helpman, "Competing for Endorsements" 1999, <https://www.aeaweb.org/articles?id=10.1257/aer.89.3.501> [20.12.2022]

ЗАСТОСУВАННЯ КІБЕРФІЗИЧНИХ СИСТЕМ В РОЗУМНИХ МІСТАХ

Дзюндзюк Катерина Вікторівна,
аспірантка
навчально-науковий інститут
«Інститут державного управління»
Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна
м. Харків, Україна

Вступ. Місто – це набір взаємопов’язаних систем з унікальною історією, що існує в певному соціальному та екологічному контексті. Щоб місто процвітало, всі ключові міські системи повинні працювати разом, використовуючи всі свої ресурси для подолання викликів, з якими стикається місто. «Розумність» міста описує його здатність об’єднати наявні ресурси, працювати з максимально можливою ефективністю для досягнення цілей, які ставлять перед містом громадяни та влада. Розумне місто може мати один або кілька розумних компонентів, включаючи розумний транспорт, розумну систему охорони здоров’я та розумне врядування. Також поняття розумного міста тісно пов’язано з поняттям кіберфізичної системи.

Мета роботи. Розглянути яким чином можуть бути застосовані кіберфізичні системи в рамках розумного міста.

Матеріали та методи. Було використано комплекс теоретичних методів, а саме: аналіз, синтез та узагальнення представлених у науковій літературі матеріалів щодо сучасного стану досліджуваної проблеми.

Результати та обговорення. Кіберфізичні системи надають інноваційні можливості щодо інтеграції ІКТ та мережевих систем в інфраструктуру міста, таким чином покращуючи контроль та управління складних процесів моніторингу та взаємодії між різноманітними пристроями. Пристрої ІКТ, вбудовані в реальні об’єкти дозволяють чинити безпосередній фізичний вплив на процеси шляхом комунікації пристроїв між собою та виконання тих дій, на які вони запрограмовані. В контексті розумного міста ці системи можуть,

наприклад, покращити публічні послуги та сприяти появі абсолютно нових систем управління містом, раніше неможливих без інтеграції ІКТ.

Прикладом кіберфізичної системи є Інтернет речей [1]. Розглянемо, в яких сферах, як саме можуть застосовуватись кіберфізичні системи та якими є прогнозовані ефекти.

1. Розумна інфраструктура ІКТ. Застосування: налаштування ширококутового або бездротового доступу до Інтернету, створення програмного забезпечення та обладнання для взаємодії громадян з органами місцевого самоврядування. Очікувані ефекти: створення та підтримка потоків всередині міської інформаційної мережі.

2. Розумна енергетика. Застосування: впровадження розумних мереж для контролю споживання, розподілу, децентралізованого виробництва електроенергії, забезпечення можливості простого приєднання джерел відновлювальної енергії [2]. Очікувані ефекти: підвищення ефективності енергетичної мережі, енергетичної безпеки, зменшення споживання невідновлюваних джерел енергії.

3. Розумна мобільність. Застосування: покращення транспортних маршрутів, громадського транспорту тощо завдяки застосуванню геоінформаційних систем. Очікувані ефекти: зменшення забрудненості повітря та звукового забруднення.

4. Розумне будівництво. Застосування: побудова довгострокових планів розширення міста, оновлення будівель з урахуванням екологічних особливостей навколишнього середовища та із застосуванням технологій штучного інтелекту. Очікувані ефекти: зменшення витрат ресурсів на будівництво у місті, підвищення якості життя теперішнього та майбутніх поколінь, покращення екологічної ситуації.

5. Розумна безпека. Застосування: координація роботи пристроїв спостереження у громадських місцях, на автомобільних дорогах. Очікувані ефекти: зниження рівня злочинності у місті.

6. Розумне споживання. Застосування: допомога в організації

«закритих» циклів споживання ресурсів, що передбачають повторне використання води, управління відходами тощо. Очікувані ефекти: зменшення споживання ресурсів та викидів вуглецю, організована утилізація та переробка відходів.

7. Розумне виробництво. Застосування: вибіркова інтеграція виробників фізичних товарів та надавачів послуг у план розвитку міста, в єдину локальну систему, а також організація спільного виробництва та споживання ресурсів [3]. Очікувані ефекти: ріст кількості підприємств, робочих місць.

8. Розумна економіка. Застосування: застосування малим та середнім бізнесом новітніх ІКТ та кіберфізичних систем для отримання конкурентних переваг. Очікувані ефекти: економічний ріст місцевих підприємств.

9. Розумна освіта. Застосування: інтеграція всіх верств населення в процеси розумного міста. Очікувані ефекти: підвищення рівня цифрової грамотності, підтримка інклюзивності, актуалізація знань громадян відповідно до поточних та майбутніх потреб ринку праці.

10. Розумне врядування. Застосування: розвиток нових видів участі громадян в роботі органів влади, покращення надання публічних послуг. Очікувані ефекти: вища ефективність системи надання послуг, розширення можливостей громадян щодо їх впливу на розвиток міста.

Висновки. В контексті ІКТ, інтернет речей, кіберфізичні системи та великі дані є технологіями, що критично важливі для впровадження розумних міст. Розумні міста з мінімальними витратами на впровадження та експлуатацію є ключем до довгострокової стійкості. Потреба в розумних містах зростає з кожним днем зі збільшенням населення, оскільки земні ресурси обмежені.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Jimenez, Carlson and Francisco Falcone. Smart government: Opportunities and challenges in smart cities development, Hershey, USA: IGI Global, 2014. Pp. 1-19.

2. Jun, Chae Nun and Chung Joo Chung. “Big data analysis of local government 3.0: Focusing on Gyeongsangbuk-do in Korea.” *Technological Forecasting & Social Change*. 2016. 110. Pp. 3–12.

3. Ojo, Adegboyega and Sehl Mellouli. “Deploying governance networks for societal challenges.” *Government Information Quarterly*. 2018. 35. Pp. 106–112.

ПИТАННЯ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ ЯК СКЛАДОВА У ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ

Проноза Інна Іванівна,

к. політ. н., доцент,
доцент кафедри політичних наук і права

Ростецька Світлана Іванівна,

д. політ. н., доцент,
доцент кафедри політичних наук і права
ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
м. Одеса, Україна

Вступ. Інформаційне суспільство здійснює значний вплив на всі сфери життєдіяльності суспільства і на кожну особистість, в тому числі і на її спосіб життя. Сучасні інформаційно-комп'ютерні технології створюють широкі можливості для розвитку людства і людського потенціалу, відкритого доступу і використання інформації. Вони сприяли появі нових типів економічної діяльності і нових професій, але створили підґрунтя для появи нових викликів і проблем в соціумі.

Мета роботи. Дослідити питання гендерної політики в інформаційному просторі як пріоритетний напрямок на євроінтеграційному шляху.

Матеріали та методи. В основному використано такі методи як історичний; порівняльний; системний; структурно-функціональний, аналіз та синтез.

Результати та обговорення. В інформаційному суспільстві реалізуються принципи гендерної рівності, але виникають проблеми, пов'язані з гендерними аспектами особистості. Зважаючи на виокремлення поняття стать і гендер, потрібно виправдати такий розподіл. Поняття «стать» визначає біологічні відмінності індивідів, а поняття «гендер» вказує на соціокультурні аспекти статі. І така відмінність проявляється у відмінностях і невідповідності статі особистості з її відчуттями власної ролі. Соціалізуючись, особистість засвоює

норми поведінки і сприймає різні соціальні ролі. Під час соціалізації особистості можуть виникнути соціально-гендерні проблеми, коли реальна поведінка індивіда не відповідає встановленим в суспільстві нормам і це викликає негативні реакції [1].

Складні проблеми виникають через нерівність жінок і чоловіків в суспільстві. З одного боку, обидві статі мають однакові можливості для доступу і обміну інформацією, мобілізації світової спільноти, соціальних груп населення для вирішення різних соціальних проблем.

З іншого боку, становлення і формування інформаційного суспільства породжує багато проблем гендерної нерівності. Важливою проблемою є обмежений доступ до інформаційно-комп'ютерних технологій і комп'ютерна неграмотність населення. Крім того, економічна нерівність населення не дозволяє однаково використовувати Інтернет. А в найменш розвинутих суспільствах відсутні соціально-економічні можливості для одержання переваг від використання інформаційно-комп'ютерних технологій.

Гендерні ролі, які обумовлюються соціокультурними особливостями, не сприяють можливості рівноцінної участі у функціонуванні інформаційного суспільства. В цілому в світі існують відмінності між жінками і чоловіками в доступі до інформаційно-комп'ютерних технологій, отримання знань в цій сфері. Перерви в кар'єрному зростанні, обов'язки в домашньому господарстві знижують рівень підготовки і освіти жінок в цій сфері. Крім того, в сфері комп'ютерних технологій фіксується приховане, упереджене ставлення до працевлаштування і самореалізації жінок. Гендерна нерівність ускладнюється стійкими стереотипами, сформованими в суспільстві. Наприклад, часто можна почути про другорядну роль жінки, що машини і техніка є виключно чоловічим заняттям, внаслідок чого певні сфери сприймаються як недоступні для жінок. А жінкам складно працевлаштуватися, отримати престижні посади чи посаду керівника в технічних сферах.

Інформаційно-комп'ютерні технології надають нові можливості жінкам для їх самостійності, реалізації і успішності. Для жінок, які мають доступ до

інформаційно-комунікаційних технологій і можливість користуватися ними, нові засоби інформації несуть численні блага, особливо в плані скорочення інформаційного розриву, вдосконалення системи управління, подолання ізольованості, забезпечення можливостей оприлюднити свою точку зору. Це сприяє забезпеченню рівності між чоловіками і жінками.

Сьогодні жінки можуть розвивати підприємницьку діяльність, мають вихід на міжнародні ринки, можливості отримання освіти чи підвищення кваліфікації. Завдяки Інтернету жінки можуть висловлювати вільно свої думки і анонімно обмінюватися інформацією, звертатися за допомогою через насилля і дискримінацію. А робота в глобальній мережі Інтернет з величезними можливостями доступу до світових ресурсів здійснює значний вплив на забезпечення якісної гендерної політики.

Хоча важливим в гендерних дослідженнях є вивчення не лише жіночих проблем, а й чоловічих, яке передбачає аналіз поєднання і розподілу ролей, проблеми батьківства тощо.

Щороку міжнародні організації оприлюднюють інформацію про проблеми гендерної нерівності в сучасному світі. Неурядова організація ВЕФ (Всесвітній економічний форум) розробила кількісний метод оцінки рівноправ'я за статтю - Індекс гендерної нерівності, який оцінює гендерний розрив і базується на наступних показниках: економіка, освіта, здоров'я, політика. Відповідно до інформації, яка щорічно надається, в світі дуже повільно здійснюються зміни в можливостях повної реалізації потенціалу жінок. Найбільші зміни відбулися в сфері здоров'я і освіти, найменші в сфері економіки і політики. В 2018 р. Україна знаходилася на 65 місці, а в 2019 р. на 59 місці [2].

Висновки. Для вирішення існуючих проблем в гендерній політиці Україна має орієнтуватися на розвинуті європейські країни, які лідирують в світовому рейтингу, аналізувати їх законодавчу базу, досвід і механізми вирішення гендерних проблем. Крім того, державі потрібно приділяти увагу інформуванню населення про існуюче законодавство щодо гендерної рівності

та контролю за його реалізацією.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гендерна політика в нормативно-правових документах. Частина 1. За заг.ред Левченко К. Б. / Г. Г. Жуковська, К. Б. Левченко, О. О. Остапенко, О. І. Сулова. Київ, 2020. 186 с.

2. Индекс гендерного разрыва по версии Всемирного экономического форума. Гуманитарная энциклопедия: Исследования [Электронный ресурс]. Центр гуманитарных технологий. 2006–2020 (последняя редакция: 11.11.2020). URL: <https://gtmarket.ru/ratings/global-gender-gap-index>

PHILOLOGICAL SCIENCES

MONOSYLLABIC THE WORD AT THE END OF CONSONANTS

ELABORATION NORM

Isayeva Kamala Ramiz

Respondent at the Department of the Azerbaijani Language
Head teacher of the Department of Vocabulary and Regional Studies
Ganja State University
Republic of Azerbaijan, Ganja

Annotation At the end of a monosyllabic word, the norm of consonants is the opposite of the norm at the beginning of the word. Consonants used intensively at the beginning of a word are characterized by a sign of modalization and deafness, while consonants used at the end of a monosyllabic word attract attention with their sonority, ringing and sonority . This shows that the ending is softer than the beginning of the word and normalized according to the demand for ease of speech. Thus, for the processing of consonants at the end of a monosyllabic word, the following requirements have become the norm according to the principle of speech facilitation: 1) voicing, 2) affricate, 3) sonority, 4) softness of the place of pronunciation.

These requirements can be observed in the processing norm of consonant sounds as follows:

Key words: monosyllabic word, norm, consonants, principle, speech facilitation, pronunciation, normalization, occlusive, voiceless

The Consonant H

The consonant H is deaf and affricate 1 . The consonant *h* is monosyllabic at the end of processing exception words is doing affricative which is for the consonant *h* is limited for monosyllabic words: *şeh, meh, ah, eh, bəh*.

The consonant Q

The Consonant Q is affricate and stop consonant. Pronunciation place is the hard palate . As the affirmative one and the hard palate consonant which is for monosyllabic word is at the end , so doesn't use with the consonant **q**

It is the created norm in the Azerbaijani language.

However the consonant **q** used at the end of monosyllabic words in other related languages according to its norm: *daq* (mountain), *bag* (garden) , *yaq* (fat) , *baglamaq* (tie) .

The consonant **q** Since the consonant Q is indicated by the letter *ǰ* in the Arabic alphabet in classical sources, it is not possible to have a clear idea about how it was expressed at the beginning of the word and its subsequent parts at the time it was written. It seems to us that if the consonant q is expressed as both q, k and x, it can be understood as a spelling defect. Researchers explain the pronunciation of the *ǰ* sign in different ways, in the way they imagine. The book "History of the Literary Language of Azerbaijan" shows that in the 17th century, when the letter *ǰ* appeared in monosyllabic words in the Azerbaijani language, it represented the letter q (*ǧ*) as in our modern language: (*gal- stay*), (*gon-sit*) , (*qul- slave*), (*qur-build*), (*qor- fire*) ...is ritten at the beginning of ordinary words. But in the middle of the word, like the phoneme k in our modern language, it also indicated the phoneme k (ka). As it can be seen, the phoneme *ǰ* (ka) used either in the middle or at the end could not spread widely in the Azerbaijani language and became the letter x and became fixed in the form of oq-ox, yig-yix, yog-yox. A. Demirchizade showed that the letter *ǰ* knew k (ka), and Hadi Mirzazade knew x and *ǧ* sound1 [9, c. 2, p. 328; p. 12-13].

The consonant Q was probably not sounded like q, x or k at the end of a monosyllabic word in classical sources either. Because the transition of the consonant q to the variant *ǧ* at the end of a monosyllabic word is not based on the writing tradition, but on the tradition of facilitating oral speech.

The Consonant Ğ

Although the consonant **Ğ** cannot create an appropriate norm for being used at

the beginning of a monosyllabic word, it is used intensively at the end of a monosyllabic word. This is also a clear issue that occurred as a result of the softening of the hard-daman g sound in the Azerbaijani language as a result of the demand for speech facilitation.

The consonant Ğ has acquired the norm of processing at the end of the following monosyllabic words in the Azerbaijani language: *dag-mountain, bagh-garden, yağ -fat, right-sag, çağ-age, ag-white, bogh-strangle.*

The consonant Ğ is also used in the genetic ending of words that lost their root independence and regained their meaning with an affixal element attached to the root: *boğa, buğa, çağa, qoğa, qıği, tığın, ağac, soğan, ağa, çoğla, doğra, yağı, ağı, ağla, çığır, bağır.*

The consonant X

Since the consonant X has the sign of deafness as well as the quality of the voice, it is used as a norm at the end of monosyllabic words: *ax, çox, yox, tox, yax, çix, tax, six, qax, çax, yix.*

The consonant X is also used in the monosyllabic endings of words that lost their root independence and regained their meaning with an affixed element attached to the end: *naxıl, naxır, buxar, çaxır, noxta, çoxnaq, saxla, qoxla, taxıl, boxça, taxça, yuxa, yuxu, qoxu, txmaq, toxu.*

The consonant K

Since the consonant *k* is deaf and is pronounced in the place of soft pronunciation, unlike the consonants k (ka) and q, it can be used at the end of a monosyllabic root: *ək, tək, çək, kök, sək, dik, tik, çök, bük, tük.*

Consonant K is also used in monosyllabic endings in words that have lost their root independence and regained their meaning with an affixal element: *təkər, təkə, kökə, tikə, tikan, çökə, yekə, iki, təkənə, səki, kəkə, kəklik.*

The consonant G

The consonant *g*, unlike the consonant *k*, at the end of a monosyllabic word root, with the facilitating and softening effect of spoken speech, once again softens to its y variant. However, in the local speech areas, it is possible to observe the use of

the consonant **g** at the end of the monosyllabic word root according to the local norm: *dög (döy), sög (söy), əg (əy), gög (göy), bəg (bəy), ig (iy)*.

The consonant **G** is also used as a local norm in the root endings of words whose root independence is restored due to affixal elements: *dügi (düyü), səgirtmək (səyirtmək), igənə (iyənə), dügmə (düymə), gögəm (göyəm), əgri (əyri), igirmi (iyirmi), cigər (ciyər), dəgirman (dəyirman)* [45, p.86].

The consonant **g** at the end of a monosyllabic word is preserved in the word *igid*. However, in colloquial language, in some cases, the word *igid* is also expressed as *iyid*. At the same time, there are variants of words such as *əgər, məgər* and *əyər, məyər* which came from Arabic-Persian languages.

M. Shiraliyev divides the dialects into three groups according to the use of consonants **g** and **y** at the end of monosyllabic words: "1) Eastern dialects and dialects, where the **g** sound is in the middle of the word; 2) Western dialects and dialects where the **y** sound is in the middle of the word; 3) North and South are dialects where both **g** and **y** are used in the middle of the word. Until 1936, the **g** sound was preferred in the middle of words in the literary language, and after 1936, the **y** sound was preferred. Therefore, when talking about the **y-g** event, the spelling rules used in the literary language today should be taken into account [45, p. 86].

The use of the consonant **g** at the end of a monosyllabic word can also be found in classical examples.

The processing of the **g** consonant at the end of a monosyllabic word is also different in Turkish languages. In the Turkmen language, in comparison with the Azerbaijani language, the consonant **g** is used when the **g** should be used: *qöqərçin, deqişik, ciqer, yiqirmi*.

In the Turkish language, the **g** consonant gives the Azerbaijani **g** sound when it forms a syllable with thin vowels. However, in Turkish, this sound is relatively closed and preserves the tone of **q** in pronunciation : *engel, gergin, yenge, egemen* [42, p. 216; p. 22].

The fact that the **g** consonant at the end of a monosyllabic word in the Azerbaijani language weakens and turns into a **y** sound can be explained by the fact

that the spoken pronunciation in this language requires more intensity and facilitation.

The Consonant Y

Since the consonant Y has a grooved, ringing and smooth, softening pronunciation, it fully meets the requirement of speech facilitation, and therefore it is normally used at the end of a monosyllabic word: *ayə, əy, iy, say, sōy, sōz, qoy, key, küy, köy, gey, yay, tay, toy, doy, dəy, döy, çay, çiy, çüy, lay, pay, boy, qıy.*

The consonant y is also used as a norm in the ending of a monosyllabic word that has lost its meaning: *soyuq, toyuq, qayıq, qaynar, qayçı, qoyun, quyu, döyük, dayaq, taya, sayıq, ayıq, oyaq, bayır, bayıl, maymaq, tiyə, dayı, böyü, ayı, teylə, səyirt, taytı, dayan, çayır, çeynə, ciyər, süysün, seyrək.*

The consonant T

The consonant T can be used at the end of a monosyllabic word due to its slurred, deaf but soft-sounding character: *at, ət, it, ot, et, öt, yat, qıt, qat, küt, get, yet, çit, çat, sat, şüt, bat, bit.*

The consonant T is also used as a norm at the end of monosyllabic words that have lost their meaning: *yetim, çitəmək, oturmaq, gətirmək, qotur, bütün, tütün, titrə, sitildəmək, sataşmaq, çətin, çətir.*

The consonant D

The consonant D is also a morpheme. However, because it is anglicized and has a soft pronunciation, it forms a norm at the end of a monosyllabic word: *ad, od, ud, yad, şad, süd, bud, cod.*

The consonant D is also used as a norm at the end of monosyllabic words that have lost their meaning: *qadın, qudur, çadır, yedək, yeddi, gülmək, büdrəmək, badalaq.*

The consonant Ç

The consonant Ç is also morphed. Despite being deaf, it can be used at the end of a monosyllabic word, due to its soft-pronounced character, according to the requirement of speech facilitation: *qaç, qoç, keç, köç, saç, seç, biç, suç, puç.*

The consonant Ç is also used at the end of monosyllabic words that have lost

their meaning: *keçi, küçük, küçə, saçaq, saçılmaq, puçurlamaq*.

The Consonant C

The consonant C is also morphed. However, due to its jingling and soft pronunciation, monosyllabic words are used at the end of the norm: *ac, oc, sac, gic, bic, uc, gec, güc*.

The consonant C can also be used at the end of a monosyllabic word that has lost its meaning: *bacar, bacı, becər, gecə, cücə, dəcəl, acı, bucaq, sicim, incimək, cecək, cücü*.

The consonant Ş

Although the consonant sh is deaf, due to its smooth and soft-pronounced character, it is normally used at the end of monosyllabic words: *qaş, qış, qoş, quş, aş, yaş, eş, iş, deş, diş, döş, daş, düş, çaş, baş, biş, boş, coş*.

Consonant sh can also be used as a norm in the ending of a monosyllabic word that has lost its meaning: *aşırmaq, aşılmaq, aşağı, eşik, qaşımmaq, qışqırmaq, qoşa, qaşıq, qaşınmaq, daşımmaq, döşürmək, pişik, boşqab, başqa*.

The Consonant J

The consonant **J** is affricate, voiced and softly pronounced. However, there is an aspect in the pronunciation of the j consonant that does not match the principle of speech facilitation. This is also related to the pronunciation weight of the j consonant. Therefore, since the consonant j does not agree with the requirement of speech facilitation, it cannot be used at the end of any monosyllabic word with independent meaning, as well as at the beginning of the word. The consonant J is used as a norm only in the monosyllabic endings of some imitation words: *qijilti, qjıldamaq, vijilti, vijıldeşmaq, dijilti, dijıldamaq*.

The consonant J can only be used in the monosyllabic word endings of certain words in the local area and can create a limited norm only in the local area: *gij (gic), bij (bic), güj (güc), aj (ac), gej (gec), uj (uc), geja (gecə), baju (bacı), bajanaq (bacanaq), qoja (qoca)*.

M. Shiraliyev writes that "The replacement of c with j at the end of monosyllabic words belongs to Western dialects. However, we can find this

phenomenon in Southern dialects"1 [45, p. 91].

While the consonant **j** has a limited processing scope due to the ease of speech requirements of the Azerbaijani language, it is used as a standard phonetic unit in other Turkic languages: *jil* (*il*), *jiqt* (*igid*), *jumalak* (*dəyirmi*), *jabağı* (*yaz yunu*), *jaz* (*yaz*), *jazu* (*yazmaq*), *jakşi* (*yaxşı*), *jarma* (*yarma*), *jariş* (*yariş*) (*qazax*), *jakın* (*yaxın*), *jaka* (*yaxa*), *jayıl* (*yayıl*), *jabık* (*yapıq*), *jabağı* (*yanaq*), *jabak* (*yaban*) (*qaraqalpaq*), *ajır* (*açmaq*), *daja* (*yaşa*), *kiji* (*adam*) (*Altay*), *ajın* (*açıq*), *aji* (*acı*), *ajıt* (*gizli*), *ajıl* (*iş*) (*tuva*)2 [57, s.430; s.257, 392].

The Consonant S

The consonant **S** is voiceless and affricate. Due to the fact that affricate and pronounced in monosyllabic words used normally at the end: *əs*, *as*, *kəs*, *küs*, *səs*, *bəs*, *qıs*, *sus*, *pis*, *bas*, *pus*.

The Consonant **s** is also used at the end of monosyllabic words that have lost their meaning: *əsirgə*, *əski*, *qısqırtmaq*, *pıspısa*, *qasırga*.

The consonant Z

Since the consonant **z** has a sonorous ringing and soft-toned pronunciation, it is more intense at the end of a monosyllabic word than the consonant **s**, which is its deaf variant: *qaz*, *qız*, *qoz*, *köz*, *göz*, *gəz*, *cız*, *sez*, *siz*, *söz*, *döz*, *süz*, *düz*, *diz*, *duz*, *tez*, *toz*, *boz*, *büz*, *biz*, *poz*, *bez*, *paz*, *əz*, *iz*, *üz*, *az*, *yoz*.

The consonant **Z** also takes part in the endings of monosyllabic words that have lost their meaning: *güzgü*, *təzə*, *təzək*, *təzmək*, *yazıq*, *gizli*, *tazı*, *gözəllik*, *gözəl*, *bəzəmək*, *qızıl*, *qazan*.

The consonant L

Since the consonant **L** is a tongue-tooth, smooth sonorous and soft-pronounced sound, it is normally used at the end of a monosyllabic word: *əl*, *el*, *il*, *al*, *ol*, *öl*, *qal*, *qol*, *qul*, *kəl*, *kal*, *kol*, *kül*, *göl*, *gəl*, *gül*, *gil*, *yel*, *yol*, *yal*, *dal*, *dol*, *dul*, *dəl*, *döl*, *dil*, *çal*, *çul*, *çöl*, *çil*, *cil*, *şal*, *sal*, *sol*, *sel*, *sil*, *zal*, *zil*, *lal*, *lil*, *lül*, *nal*, *bil*, *bal*, *bol*, *bel*, *böl*.

At the same time, the consonant **L** is used as a norm in the monosyllabic endings of words that have lost their meaning: *bilək*, *qalaq*, *qulaq*, *qılınc*, *qulluq*, *kələk*, *külək*, *yaltaq*, *yalaq*, *dalaq*, *dilək*, *damaq*, *dəllək*, *çolaq*, *çəlik*, *çəltik*, *şalvar*,

sülək, lələk, lülə, bülöv, balıq, baldır, bələk, bulamaq, palçıq, bilək.

The consonant N

The consonant N is also sonorous. Tongue-teeth is an occlusive sound. Because it is sonorous, it forms a norm at the end of a monosyllabic word: qan, qon, qın, an, on, un, en, ön, ün, gün, gen, gön, kin, tən, dan, don, dən, dön, din, çön, çən, san, son, sən, sin, sön, mən, can.

Consonant N is also used at the end of monosyllabic words that have lost their meaning: qundaq, qanad, qondarmaq, günü, kənd, tanış, dana, çınqı, çınqıl, səngimək, süngü, sancı, gənəşmək, qınamaq, cındır, cöngə.

The consonant R

If the consonant R is not used at the beginning of the word, it is used intensively at the end of the monosyllabic word because the soft pronunciation is local: qar, qor, qır, kor, kar, kür, gör, gur, yer, yar, yor, yer, tor, tər, tir, dar, dor, dur, dər, çər, çor, cır, cür, şor, sor, sər, bir.

The consonant R is normally used at the end of a monosyllabic word that has lost its meaning at the same time: qarmaq, qarsalanmaq, qarımaq, qarışmaq, qora, quraq, qursaq, qurşaq, quru, qurumsaq, qurtum, karıxmaq, qarıxmaq, kərənti, korşalmaq, körük, yurd, geri, dırman, gerçək, dirək, tarla, darı, diri, dəri, duru, daraq, çıraq, çırpı, cırnamaq, sıırmaq, sarımaq, sarımsaq, sarsaq, buraxmaq, burun.

The Consonant P

Despite the fact that the consonant P is occlusive and voiceless, it can be used at the end of a monosyllabic word in accordance with the requirements of language facilitation: qap, qıp, qop, yap, köp, kip, küp, tap, təp, top, tüp, çap, çəp, çöp, sap, səp, lap.

Consonant P can also be used in the monosyllabic plural ending, which has lost its meaning: qapan, təpə, tüpür, təpin, səpişik, zopa, çəpik, təpik, tapança, qıpıq, çapıq.

The Consonant B

Even though the consonant B is morphed like the consonant p, it can be used at the end of a one-syllable word, although it is limited due to the language's

requirement of simplification: qab, dib, cib.

Consonant B can also be used in monosyllabic root endings that have lost their meaning as follows: qabar, qabarmaq, qabıq, dibçək, dabırmaq, daban, çıban, çıbin, çoban, çabalamaq, qaban, yaba, baba, bibi.

The consonant M

Since the consonant M is sonorous, it fully meets the requirement of speech facilitation. Therefore, monosyllabic roots are processed according to the norm: qum, qom, kim, kom, kəm, tam, dam, dəm, çəm, nəm.

At the same time, the consonant M can be used at the end of a monosyllabic word that has lost its meaning: qomorqarqalanmaq, qamçı, qamarla, koma, gəmi, damaq, damğa, dəmir, kömür, qamış, çəmkir, duman, damar, tumar, təmiz, qumar.

The Consonant V

Since the consonant V has a groove, it can be used at the end of a monosyllabic word according to the tendency of the language to facilitate: qov, sev, şov.

The Consonant V is also used at the end of a monosyllabic word that has lost its meaning as follows: qıvraq, qovraq, qovşaq, qövğa, dovğa, suvaq, cuvar, dovdaq, qovun, qovuş, sovuş, savaş, davar, divar.

The consonant F

Even though the consonant F is voiced, it can be used at the end of a monosyllabic word due to the requirement of speech facilitation. However, as a general sign characteristic of lip consonants, the consonant f is also used in a limited way at the end of a monosyllabic word: kəf, kif, dəf, saf, xof.

At the same time, the consonant F can be used in a limited way at the end of a monosyllabic root that has lost its meaning: kifir, dəfə, küftə.

Conclusion The processing of consonant sounds at the end of monosyllabic words consists of traces of their initial affixation function. The general picture of the conducted analyzes is that all consonant sounds are not as intense at the end of a monosyllabic stem as at the beginning of a word. One reason for this is that consonant sounds are related to the requirements of speech facilitation, but not all motives can be attributed to this reason. By conducting a comparative analysis of the

words included in the dictionaries, it is determined that the processing of consonant sounds at the end of the monosyllabic root in analytic-inflectional languages is much better than in Turkish languages, including Azerbaijani. For example, suppose that the consonant *f* is weak at the end of a monosyllabic root in the Azerbaijani language. From the comparison of derived words, it is possible to observe how intensively this consonant is used in words belonging to other languages. For example, the following words can be cited: *afaq, afariya, afəridə, afər, afərin, afət, affekt, affiks, affrikat, afişa, afiyət, afopiya, aforizm, afta, aftofa, vafta, səfa, səfəng, səftə, dəfiə, defekt, gefis, defolit, dəfinə, dəfn, dəftər, difenilamin, difeniloksid, difer, difiramv, ifraxsiya, diftonq, effekt, efemir, effektor, effuzov, efir, efiran, efiroman, əfəl, əfəndi, əğən, əfxar, əflak, əflad, əfruz, əfsanə, əfsus, əşən, əfv, əfuin, əza, hafiz, həfçi, həftə, həftə, hifz, xəfə, xəfəng, xəfif, xəkə, xəkəndaz, xiffət, ifa, ifadə, iffət, iflas, iflic, ifmaq, ifrat, ifraz, ifrit, ifşa, iftar, iftixar, iftira, infarkt, infeksiya, informasiya, kafekifoz, küfr, afil, qafiyə, qəfəs, qəfil, qəflət, qifil.*

Summary

It is also possible to multiply the number of such samples. The point is that in analytic-inflectional languages, in contrast to Turkic languages, including Azerbaijani, the root composition of the word actively participates in the word formation process. That is, the initial element, internal element and final element of the word become a participant in the word formation process. A similar process took place in the Azerbaijani language. For example, in roots such as *tag-dağ, tip-dik, cir-yrt, köp-kip-küb, kap-kip-gop, kap-kab, gop-gov*, words with the change of both the first consonant, the internal vowel, and the last consonant derivatives have been formed. However, this process is weakened during the agglutination stage. As it weakened, monosyllabic word roots began to lose their independence. For this reason, asemantic roots appeared in the Azerbaijani language. For example, *tree, wood, slow, wrist, sit, bend, hard, bread, sea, scab, spoon, rock, gora, pot, tala, dala, long, far, old, hook, double, outside, millet* and so on. Etymological analysis is required to reconstruct the roots in hundreds of words. As the process of agglutination in the language expanded, the suffixes added to the end of the word

caused the loss of meanings in the original roots. Therefore, for example, if a suffix is added to roots that have lost their meaning, it is possible to restore the concepts they express. For example, the root meaning of *tep* means hill, *tepi*, the root meaning of *gay* is hot, *kaisag*, *kiçi*, *qiy*, *kaya*, the root meaning of *qiy* is *kiyig*, the root meaning of *giz* is secret, the root of *gar* means hook, the root of *il* means to hook, and is completed with a suffixed variant. As the agglutination process intensifies in the Azerbaijani language, although the word-forming possibilities of the element belonging to the root end are lagging behind, the function of the series of word-forming means has greatly increased the word-correction possibilities.

USED LITERATURE

1. Azerbaijan. History of literary language. (in four volumes) Volume II. Baku, East-West, 2008, (328 p.), p. 12-13.
2. M. Shiraliyev. Azer.dial.as. etc. 86.
3. M. Shiraliyev. Azrb. dial.main. etc. 86.
4. Rasulov A., Rustamov R. Turkish language. Baku State University.. 1991, p. 22 (216 p.).
5. M. Shiraliyev. Azerb. dial.as. etc. 91.
6. M. Yusifov. Turkol. entry. etc. 257, 392.
7. Shamina E. A. On the sound symbolism of English labial phonemes// Phonetics of foreign speech. Ivanovo State Univ. ed. G.M. Vyshnevskaya et al. Ivanovo, 1998, p. 160-164.
8. Shiraliev M. Sh. Kipchak elements in the Azerbaijani language (on the material of dialects and dialects) // Studies in grammar and vocabulary of Turkic languages. Tashkent, Nauka, 1965, (208 p.), p. 5-17.
9. Shodmanova D. E. About trichotomy “Language, norm”, Bulletin of the Chelyabinsk State. Univ., 2011 No. 37 (252 p.) Philology, Art history. Issue 61. p. 158-162.
10. Shcherbak A. M. Comparative phonetics of Turkic languages. Leningrad, Nauka, 1970.

SOCIOCULTURAL SELF EDUCATION OF A FUTURE FOREIGN LANGUAGE TEACHER AS A PREREQUISITE FOR SUCCESSFUL PEDAGOGICAL PRACTICE

Kukharska Liliia

PhD in Management, Associate Professor
Foreign Languages and Military Translation Department
Hetman Petro Sahaidachnyi National Army Academy
ORCID iD – 0000-0002-8957-6983
Lviv, Ukraine

Introductions. It is well known that a foreign language (FL) is an important means of international communication, so in the process of mastering it the attention is increasingly focused not only on those linguistic features, but on the sociocultural features of life and interaction in the society whose language is studied.

Aim. To show the importance of sociocultural education for future foreign language teachers.

Materials and methods. The idea of the necessity of deepening into the culture, the system of world view and world understanding of the people whose language is studied, simultaneously with the mastery of certain linguistic and speech skills and abilities during its study became relevant more than half a century ago. This opinion has been repeatedly expressed by such Western and domestic scientists such as Hughes G., Valdes E., Lado R., Tomakhin H., Kostomarov V., Zymnia N., Borysko N., Vereshchahin Ye., Safonova V., and other.

In Ukraine, the sociocultural approach to teaching FL began to form at the end of the twentieth century and is reflected in the scientific works of many scientists, including Tarnopolskyi O., Holovanchuk O., Vorobiov H., Topalova V., Skliarenko L., Kalinina L. and others.

The analysis of pedagogical literature shows that the problem of sociocultural self education, especially during pedagogical practice, unfortunately has not been paid any attention.

Results and discussion. As is known, under the new State Educational Standard the main goal of learning a foreign language is to form and develop foreign language communicative competence and its important component is sociocultural competence, sufficient to carry out effective intercultural communication. In other words, simultaneously with the language education future teachers of a foreign language should acquire and socio-cultural, which is characterized by the mastery of such skills:

- determine the essential features and trends of development of the most important phenomena and processes in the field of science and culture;

- compare and correlate the achievements of the European and world science and culture with the national one;

- to explain the peculiarities and uniqueness of different manifestations of cultural contexts of different peoples and representatives of different cultures;

- compare the specifics of conveying certain information through language, symbols, and texts in different sociocultural contexts;

- identify the main elements and characterize and compare modern models of intercultural tolerant behavior and joint constructive activities in the relationship between states, social, social groups and individuals;

- identify and characterize the different value systems inherent in modern society and their impact on the development of society and people's lives [3, 104].

So, the modern concept of language education emphasizes the need not to limit the study of a foreign language to its linguistic features, and to form in the minds of students a "picture of the world", filled with sociocultural diversity, inherent in a native speaker of this language as a representative of a particular culture and a particular society.

Agreeing with the point of view of Passova Ye. regarding communicative foreign language education all knowledge has a valuable, cultural content if it is acquired in the process of both educational and self educational activities. Therefore, any education of a future teacher should be guided by a single goal - to develop themselves as a person, namely, to develop their own spiritual forces, needs and

abilities, to educate themselves morally responsible and socially adapted person [1, 41].

So, the main reference point in the modern training of future teachers of a foreign language is self education.

As it is known, the process of self education should take place continuously during the whole period of professional training and professional activity of teachers, but sociocultural self education will take place effectively only if certain principles and regularities inherent in it are observed, one of which is the need to ensure the relationship between sociocultural education and self education. Agreeing with Safonova V. [2, 25], sociocultural self education is based on:

- the ability of future teachers to stimulate and support creative activities in a foreign language or native language (but necessarily based on foreign language materials and realities);

- learning self educational technologies used for sociocultural development;

- transfer of abilities and skills of ways of self assessment of the variety of sociocultural phenomena recognized in this or that society;

- creation of appropriate conditions for sociocultural self education, etc. [2, 26].

Appropriate conditions for sociocultural self education of future teachers of a foreign language are providing them with sociocultural education packages, information and reference printed and electronic publications, authentic sociocultural materials on different types of media, as well as compulsory access to the World Wide Web and the ability to use various multimedia. Libraries, information resource centers, sociocultural centers of foreign countries, such as Goethe Institute, Cervantes Institute, etc., seminars, trainings, conferences, the subjects of which are the features of sociocultural education, also have a regular contribution to the development of sociocultural selfeducation of future teachers.

Pedagogical practice of future teachers of a foreign language is an excellent means of formation of sociocultural self education for many reasons. Firstly, during

the period of pedagogical practice future teachers can assess their own level of mastery of sociocultural material, as well as analyze and synthesize the knowledge, abilities and skills acquired during the study of theoretical disciplines during professional training in higher education. Secondly. They have the opportunity to identify sociocultural gaps and see with their own eyes exactly what knowledge, skills and abilities in the sociocultural aspect they lack, and analyze possible ways and means of filling them to effectively combine the transfer of acquired experience with the personal development of their future students, as well as for their successful professional self realization.

Conclusions. Summarizing the above provisions, it should be noted that the construction of appropriate methodologically grounded model of sociocultural self education of future teachers of a foreign language should be preceded by a mandatory preliminary study of the sociocultural context of foreign language learning, mastering the strategies of sociocultural search in unfamiliar or completely unfamiliar sociocultural environment familiarization with sociocultural norms and rules of conduct in the society, whose language is studied.

REFERENCES

1. Passov, E. (1998). Communicative foreign language education. The concept of individuality development in the dialogue of cultures. Lipetsk: LSPI. (159), 41 p.
2. Safonova, V. (2007). Basic principles of socio-cultural education by means of co-educational languages in the XXI century // Report at the conference "The preparation of multicultural multilingual personality in terms of integration of Ukraine into the world educational space", November 2-3, 2007. Pp. 25-26.
3. The competent approach in modern education: world experience and prospects. A collective monograph by the authors Bibik N., Vashchenko L., Lokshyna O., Ovcharuk O. and others. (2007). Kyiv. 104p.

**LINGUISTIC AND EXTRALINGUISTIC CAUSES OF NEOLOGISMS IN
MODERN ENGLISH AND UKRAINIAN LANGUAGES
(BASED ON MODERN MEDIA DISCOURSE)**

Vasylieva Mariia Y.

Student

Kyiv National Linguistic University

Kyiv, Ukraine

Introduction

The process of development of the vocabulary is constant but there are periods of time when it is particularly significant. Currently, Ukrainian and English are developing rapidly due to fashion trends, political movements, historical events and social issues such as COVID-19, wars, climate catastrophes, etc. All of this, combined with technical innovations and mass media impact, could not but affect the intense growth of modern English and Ukrainian vocabulary.

Constant increase in the number of new lexical units and their semantic peculiarities are of interest to different scholars and philologists. Among them are V. S. Vinogradov, E. V. Rosen, I. V. Arnold, M. A. Telenkova, K. F. Zabolotniy, N. O. Feldman, etc.

The aim of this article is to make a valuable contribution to the study of neological units. Achieving of this aim is possible due to the solving of the following objectives:

- 1) highlight the meaning of the term "neologism";
- 2) figure out the factors that influence the emergence of neologisms;
- 3) determine the peculiarities of neologisms in modern English and Ukrainian media discourse;
- 4) perform contrastive analysis of the studied phenomenon.

In linguistics, the concept of “neologism” has a long tradition but its analysis remains sufficient contradictory. Researchers give different definitions to the concept of ‘neologism’. Thus, V.S. Vinogradov defines neologisms as “new words or

meanings that are fixed in language, which call new objects of thought” [5: 121]. I. V. Arnold calls words or set phrases as neologisms (or metaphorically newcomer), which are included in language due to the growth of culture and technology, development or changes by social relations and changes in everyday life of people, living conditions which are perceived by speakers as new [2].

L. Tomilenko divides the main causes of appearance of new words into several groups [17: 59 – 60]:

1. Linguistic, which includes such factors as:

- lack of words to name a new object, phenomenon, concept, etc.;
- the need for a word to resolve misunderstandings between speakers;
- the need to distinguish meaningfully close, but still different concepts;
- tendency to replace descriptive phrases with one-word;
- the need for specialization of concepts in a particular field;
- the need to denote a communicatively relevant concept;
- the tendency to consolidate new words that can be combined into a

certain lexical series, based on their general meaning and repeatability of any structural element.

2. Extralinguistic, which characterize the evolution of human society, its material and spiritual culture, productive forces manifested in the development of science, technology, culture, the constant increase in information about the world, expanding social functions of language and its stylistic variability, complicating forms of social people's life.

One of the extralinguistic factors is “utilitarianism name”, the desire for deduction in relation to concepts (concretization and brevity) or, conversely, induction - the generalization of new phenomena. The second factor is the influence of fashion and culture on language components. This means the tendency of society to fashion trends, trends of modern social life, which always bring something new.

A significant contribution to the creation of neologisms has made the process of globalization. As a result, all nations, peoples and languages mixed and came under the influence of political, cultural and geographical features of each other.

3. To the emergence of neologisms also contributes:

- "language economy", which is manifested in the fact that in the process of language use users select the most rational means of communication;
- the desire for generalization;
- tendency to differentiate by genus / species;
- the desire to give a separate name to each species of one genus or another.

Neologisms are related to everyday and social life and are recorded in newspapers and magazines, Internet articles, social networks, etc. In my opinion, neologisms reflect the national specifications of the speaking community, reflect the various processes of society (social movements, political "preferences", anxieties, lifestyle, etc.), serve as a codification of new cultural experience and determine the dynamics of the current processes of modern English-speaking society.

Among the extralinguistic factors that cause the emergence of new words in the modern Ukrainian language are:

- democratization of all spheres of public life;
- cancellation of censorship;
- state status of the Ukrainian language;
- changes in the social structure of Ukrainian society;
- searching for new expressive means and spreading of certain language forms;
- Russian invasion of Ukraine 2022.

The mass media is one of the main sources of innovative vocabulary. Journalists are quick to respond to changes in all spheres of society, which leads to the active use of new words in the language of materials. It is worth noting that due to the rapid enrichment of the Ukrainian language with new concepts, the topic of innovative vocabulary is a constant object for many studies. The requirements for new lexemes are also quite clear. They should be short in the transfer of information, meaningful in content, easy to pronounce and flexible enough to fully participate in the language.

The most appropriate way to define the isomorphic and allomorphic features of English and Ukrainian neologisms is comparative analysis. Ukrainian and English

neologisms share some common features:

1. Neologisms are new words that meet the requirements of communication, define new concepts or objects of the reality, are formed by the word-forming laws of language or borrowed from another language, and perceived by speakers as a new for some period of time;

2. Neologisms in both languages are divided into lexical, semantic and lexical-grammatical;

3. Neologisms are the most suitable tool for influencing the society because of their expressive emotional coloring;

4. Linguistic and extralinguistic factors that contribute to the emergence of neological units are quite similar in both languages.

5. Many compound and blended neologisms in Ukrainian are borrowed from English, but in English there are not many neologisms that were borrowed from Ukrainian.

Social and political events, changes in daily life have a great impact on neological layer of both languages, as well as the emergence of new objects and concept that are to be named. More and more neologisms appear every day, but not all of them are recorded in dictionaries, so this topic needs constant and deep study.

Conclusions

In this article, we have considered modern linguistic theories of neologisms, which are based on different approaches and individual aspects of the studied lexical phenomenon. Thus, we can conclude that the topicality of the researched problem of neologisms is relevant not only in the context of linguistics, but also in the context of related disciplines and different spheres of human activity.

BIBLIOGRAPHY

1. Алиаскарова Г. Ф. Сравнительный анализ неологизмов в современном русском и немецком языках / Г. Ф. Алиаскарова // Вестник СГТУ. Саратов: СГТУ, 2007. №4 (16). С. 226–231.

2. Арнольд И. В. Лексикология современного английского языка :

учеб. пособие / И. В. Арнольд. – 2-е изд. перераб. – М.: ФЛИНТА: Наука, 2012.-376 с.

3. Баранникова Л. И. Введение в языкознание / Баранникова Л. И. Саратов: Изд-во Саратовского государственного университета, 1973. – 384 с.

4. Бочарникова А. С. Неологізми ХХ-ХХІ століття та їх роль у сучасних англомовних текстах: кв. роб. здобувача осв. ступеня маг. : Ізмаїл, 2021. 139 с.

5. Виноградов В. С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы). – М.: Издательство института общего среднего образования РАО, 2001. – 224 с.

6. Волков С. С. Неологизмы и внутренние стимулы языкового развития / С. С. Волков, Е. В. Сенько // Новые слова и словари новых слов. – Л. : Наука, 1983. – С. 43–57.

7. Гак В. Г. Новые слова и новые словари / В. Г. Гак // Новые слова и словари новых слов. – Л., 1983. – С. 15–29.

8. Городецкая Е.Я. К вопросу о путях образования неологизмов в английском языке (на материале анализа неологизмов в терминосистеме компьютерных технологий) / Р. Г. Гатауллин // Научные труды ДВГТУ. Владивосток, 2001. – Вып. 128. – С. 52–61.

9. Гут Н., Панченко Є., Заболотна О. Ukrainian blends-neologisms as the reflection of current social and political situation: a splendid prophecy or a 20-years' collapse : зб. наук. ст. Умань : Studia Slavica Hung, 2015. С. 389-403.

10. Дзюбіна О. І. Структура, семантика та прагматика сленгових неологізмів соціальних мереж Twitter та Facebook (на матеріалі англійської мови) : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.04. Львів, 2016. 206 с.

11. Заболотный К. Ф. Семантические неологизмы в словообразовательной системе английского языка / К. Ф. Заболотный // Депон. рукопись в ИНИОН АН СССР №42482 от 23.07.90. – Черновцы, 1991. – С. 3–9.

12. Заботкина В. И. Новая лексика современного английского языка /

В. И. Заботкина. М.: Высш. шк., 1982. 128с.

13. Ладоня К. Ю. Неологізми в українській мові: сутність, визначення, принципи класифікації та функціонування / К. Ю. Лашкевич // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2018. С. 38-40.

14. Лашкевич О. М. Семантика слов-слитков в современном английском языке / О. М. Лашкевич // Вестник Удмуртского ун-та. 2005. С. 99-103.

15. Семен Н., Тополюк К. Neologisms in mass media language (using the examples of Internet version of newspaper “Den” : зб. наук. ст. Львів : Національний університет “Львівська політехніка”, 2020. С. 205 – 210.

16. Семенова Э. В. Neologisms as a reflection of evolution and vitality of language (illustrated by examples in English) : науч. ст. Саратов : Саратовская государственная юридическая академия, 2020. С. 60–63

17. Томіленко Л. Екстралінгвальні чинники як наслідок виникнення нової суспільно-політичної лексики / Л. Томіленко // Мандрівець, 2014. С. 58-61

18. Циганенко М. Р. Німецька неологічна лексика в соціальних мережах: перекладацький аспект : маг. дис. на здобуття ступеня маг. : Київ, 2020. 94

19. Bauer L. English Word-formation / L. Bauer. - Cambridge: Cambridge University Press, 2002. – 328 p.

20. Huddleston R. and Pullum G.K. Cambridge Grammar of the English Language / R. Huddleston, G. K. Pullum. - Cambridge: Cambridge University Press. 2003. – 1860 p.

21. Katamba F. English Words / F. Katamba. - London: Routledge, 1994.-352 p.

22. Peprnik J. English Lexicology / J. Peprnik. - Olomouc: Univerzita Palackelo, 2006. – 186 p.

23. Quirk R. A Grammar of Contemporary English / R. Quirk. – London: Longman, 1974. – 640 p.

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА АНГЛІЙСЬКИХ, ПОЛЬСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ПРО ТВАРИН

Велика Аліна Михайлівна

старший викладач,
Житомирський державний університет
імені Івана Франка

Бугайчук Анна Василівна

студентка
Житомирський державний університет
імені Івана Франка
м. Житомир, Україна

Вступ. Кожна мова світу має потужну зброю для підкреслення та збагачення усного слова та передачі всіх відтінків значення. Це фразеологічна одиниця. Як англійська, польська, так і українська мова також має тисячі усталених фраз, кліше, прислів'їв та приказок. Фразеологічні словники розповідають про їх значення та походження, що сприяє розумінню душі нації, її історії.

Фразеологічні конструкції виражають глибокий і різноплановий зміст, сильні емоції, наповнюють думку влучністю та гостротою. Вони також надають конкретне вираження ситуації та характеру учасників мовленнєвого акту.

При перекладі фразеологізмів важливо звернути увагу на стислість і точність передачі думки. Перенесення фразеологічної одиниці з однієї мови в іншу є досить складним і делікатним завданням.

Предметом статті є фразеологізми про тварин в англійській, польській та українській мовах.

Ціль роботи: порівняти фразеологізми про тварин в англійській, польській та українській мовах.

Завдання: дати визначення поняттю «фразеологізм», «зоонім»; порівняти фразеологізми про тварин в англійській, польській та українській мовах; визначити специфічні, спільні та відмінні риси фразеологічних одиниць в

означених мовах, вибрати із фразеологічних словників української мови фразеологізми, до складу яких входять назви тварин та знайти їх відповідники в польській та англійській мовах.

Практичне значення: використання результатів дослідження при вивченні порівняльної лінгвістики, а також у подальших лінгвістичних дослідженнях фразеологічних систем польської, англійської та української мов.

Виклад основного матеріалу.

Фразеологічні одиниці є джерелом унікальності в літературі. У мовленні фразеологізми використовуються для різних цілей. Наприклад, зробити його більш образним, емоційним і виразним; створити елементи іронії, жарту, глузування та сарказму; виразити позитивні емоції та фамільярність; відтворити тонкі нюанси смислу та особливості предмета, явища чи ситуації.

Фразеологізм - це стійке поєднання фраз, яке також відоме як приказка або крилата фраза. Фразеологічні одиниці часто не піддаються прямому перекладу (не мають сенсу), тому іноземцям може бути важко їх перекласти та зрозуміти. З іншого боку, ці словосполучення надають мові яскравого емоційного забарвлення.

Оскільки назви тварин є одними з найдавніших лексем, фразеологічні скрині будь-якої мови містять значну кількість фразеологічних одиниць з елементами зоонімів. Ми так давно знаємо характер і зовнішній вигляд тварин, що часто використовуємо назви тварин – зооніми як фразеологічні одиниці при описі людей або характеристики їх особливостей. Зооніми як компоненти фразеологічних одиниць неодноразово аналізувалися науковцями. В українському мовознавстві цій проблемі присвячені наукові праці І. О. Голубовської, О. П. Левченко, О. І. Панченко, І. А. Салати, Д. В. Ужченка та інших.

Зоонімічні фразеологізми допомагають описати різні інтелектуальні та моральні якості людини. Образи тварин часто використовуються в негативному ключі, а позитивні характеристики зустрічаються рідше.

Такі фразеологічні поєднання дають змогу проаналізувати значення слів

різних країн, народів.

В будь-якій мові ідіоми рідко мають дослівний переклад. Ідіоми стабільні, кожна має свою історію.

Таким чином, знання фразеологізмів необхідне як для спілкування з іноземцями, так і для того, щоб зробити власну мову більш виразною та живою. В основі кожної народної ідіоми лежить здатність людської свідомості знаходити аналогії між об'єктами реальності.

Зоонімічні одиниці дуже поширені і використовуються для посилення метафоричної характеристики людей, для представлення життєвого досвіду, поглядів і внутрішніх якостей, для створення загального образу, для виявлення таких рис характеру, як хоробрість, сила, слабкість і лицемірство, для опису ситуацій, а також для повного представлення різних сфер матеріального і духовного життя людини.

Серед усіх зоонімів англійської мови у фразеологічних одиницях найчастіше зустрічаються: cat (кішка), calf (теля), cow (корова), dog (собака), donkey (віслик), fox (лисиця), goat (козел), hare (заєць), horse (кінь), lamb (ягня), leopard (леопард), lion (лев), monkey (мавпа), mule (мул), ox (віл), pig, swine (свиня), rat (пацюк), sheep (вівця), squirrel (білка), tiger (тигр), wolf (вовк), chicken (курча), cock (півень), coot (лисуха), crow (ворона), dotterel (сивка), dove (голуб), duck (качка), eagle (орел), goose (гусак), hawk (яструб).

В українській мові найчастіше вживаються такі зооніми: кобила, коза, козел, корова, кріт, білка, бик, баран, свиня, собака, вовк, ведмідь, вівця, віл, заєць, їжак, кінь, кіт, кішка, осел, поросся, теля, а серед птахів: лебідь, пава, ворон, ворона, індик, курка, ластівка, горобець, гуска, півень, сорока й інші зооніми: вуж, гадюка, джміль, звір, жаба, комар, миша, муха, птах, рак, риба, черв'ячок.

В польській мові найчастіше бачимо такі зооніми : Pies (собака), Kot (кіт), Koń (кінь), Świnia (свиня), Krowa (корова), wół (віл), Zając (заяць), Wilk (вовк), Niedźwiedź (ведмідь), Lis (лис), lizka (лисиця), Kura (курка), kogut (півень), Gęś (гуска), Kaczka (качка), Wróbel (горобець), Gołąb (голуб), Wrona (ворона), Kruk

(ворон), Восіан (лелека), Osa (оса), Pszczoła (бджола).

Бачимо, що багато слів в цих трьох мовах збігаються, але чи мають вони однакове значення? Розглянемо деякі фразеологізми із компонентом зооніму.

Найбільш поширені фразеологізми використовують слово «пес» (собака). Наприклад, в українській мові маємо такі фразеологізми:

«вішати собак на когось» - звалювати вину на когось, обмовляючи, безпідставно звинувачуючи когось у чому-небудь;

«з'їсти собаку» - набути великого досвіду в якійсь справі; ґрунтовно, до тонкощів вивчити що-небудь;

Ставлення українського суспільства до собак завжди було дуже позитивним, оскільки люди вміють цінувати користь, яку вони приносять. Собаки - єдині тварини, які безкорисливо служать людям. Собаки - вірні друзі людини і в той же час саме люди створили сотні приказок, порівнянь і прикмет, які використовують недоліки собак. Існують причини, чому образ собаки сприймається негативно. Проте всі ми розуміємо, що ця тварина не є жадібною чи легковажною, такою є людина, яку інші наділили таким негативним характером і недоліками зовнішності.

Тим часом в англійській мові собака виступає прототипом працьовитості. Наприклад, «to work like a racing dog» – працювати як загнана собака. Варто зазначити, що зоонім «a dog» (собака) використовують на позначення таких рис характеру людини, як боягузтво, хитрість:

«barking dogs seldom bite» – не бійся брехливої, бійся мовчазної собаки.

Також цей фразеологізм використовують, щоб показати настрій людини:

«the black dog is on one's back» – бути у стані меланхолії;

«a sad dog» – похмура людина;

«a dumb dog» – мовчазна людина;

«like a dog with two tails» – дуже радісний;

«every dog has his day» – у кожного буває світлий день.

Польська мова характеризує собаку майже такі само, як і українська. Собаки — популярні герої польських приказок і фразеологізмів, причому,

окрім улюблених польських прокльонів, зустрічаються дуже дивні висловлювання. Чого варте одне тільки «ni rís, ni wydra» - аналог українського «ні риба ні м'ясо», а дослівно – «ні собака, ні видра». Повна версія звучить так: «ni rís, ni wydra, co na kształt świdra» («ні собака, ні видра, щось у формі свердла»).

Більше половини поляків мають домашніх тварин, більшість з яких, звичайно, собаки. Дивно, що цей домашній улюбленець не є таким шанованим у висловлюваннях. Якщо ми когось на дух не переносимо, можна сказати, що ми любимо його, як «psy dziada w ciasnej ulicy» — «як собаки діда на вузькій вулиці». А якщо хочемо відправити кудись подалі — вигукнемо: «Pies ci mordę liza!» («Пес твою морду лизав»). Про те, що котиться в прірву або до біса, кажуть, що воно «zeszło/schodzi na psy» (тобто зійшло, але не нанівець, а на собак).

«Псу на капелюх або псу на буду» - «psu na kapelusz lub psu na budę» - робити щось безглузде, що не має шансів на кінцевий успіх.

«Поцілуй пса в ніс» - «całuj psa w nos» – таку пораду даємо тому, кому хочемо сказати: нічого не вийде, навіть не сподівайся, що я погоджусь.

«Собаче життя» - «psie życie» – це життя, повне клопотів, труднощів, проблем.

«Собача погода» - «psia pogoda» або «погода під псом» - «pogoda pod psem» – дуже бридка й неприємна погода.

Розглянемо також не менш популярні ідіоми, що мають в собі слово «кіт». Дослідники зазначають, що слов'яни пов'язують образ kota з незрозумілими і часто темними силами, які впливають на стосунки. Вираз, що свідчить про суперечки між друзями – «чорний кіт пробіг між ними» - мається на увазі злий дух, який ходить серед людей і викликає ворожнечу. Чорні коти у сприйнятті людей є невід'ємною ознакою нечистої сили. Так, чорний кіт, що перебігає вулицю, досі є однією з поганих прикмет, в яку вірять українці.

Багато фразеологізмів, прислів'їв та приказок базуються на фізичних особливості кішок:

колір: « Чорна кішка пробігла між ними»;

вага: «Гладкий кіт мишей не ловить»; «На то кіт і гладок, що поїв та й на бік»;

вік: «Пізно старого kota учить гопки»; «І старий кіт любить тепло»; «Старий кіт, а масло / сало любить»;

розміри: «Пошив на собаку мале, а на kota велике»;

спритність: «Він – що кішка: як ти його не кинь, а він все на ноги встає»; «Біг пес через овес, а кіт через пліт»; « Кіт за пліт, а миші в танець».

Так, наприклад, у англійців кіт символізував недобррозичливу людину:

«to bell the cat» (повісити коту дзвоник на шию) - відважитися.

Чимало зоонімів ілюструють характер, поведінку та зовнішній вигляд кішок (a cat):

like a cat on hot bricks – ніяково, як на голках, як кішка на розпечених цеглинах;

a cat has nine lives – у кішки дев'ять життів;

a cat may look at a king – дивитися ні на кого не заборонено;

to fight like cat and dog – жити як кіт із собакою;

rain cats and dogs – лити як з відра;

(Походження: Одіна, скандинавського бога шторму, традиційно бачили з вовками та собаками, які були символами вітру. Вважалося, що відьми наближають свої мітли разом із котами. Коли дощ лив безупинно, вважалося, що собаки скандинавів і коти відьом падають разом з дощем).

to wait for cat to jump – займати неочікувану позицію;

to swing a cat – дуже тісно, повернутися ніде;

think you are the cat's whiskers or the cat's pyjamas – дуже гарна людина або річ;

У польській культурі та міфології кіт також має різноманітні образи. У слов'янському фольклорі це слово має негативне забарвлення (наприклад, «kot drogę przeszedł» - комусь не пощастило) через його подвійну символіку та різні демонічні функції, які йому приписують.

Кіт ототожнюється із винятковою спритністю – «kot zawsze pada na cztery łapy»; «rzuć, jak chcesz kota, a on zawsze na nogi padnie» (кіт завжди падає на ноги); (кидай kota як хочеш, і він завжди впаде на ноги) та фальшивістю, нещирістю поведінки й намірів: «kocie złoto, kocie srebro» (фальшиве золото, срібло, його відсутність), «fałszywy jak kot» (фальшивий як кіт), «żyć na kocią łapę» (жити у громадянському шлюбі).

Кіт також асоціюється з тишею, обережністю: «siedzieć jak kotka na murku»; «kotka język zjadła».

Відзначає фразеологія гострі котячі кігті «kocie pazurki»; «kotkowe swawole sprowadzają bole» (котяча грайливість приносить біль) та очі, що світяться в ночі «mieć kocie oczy», «oczy się komu świecą jak u kota».

Кіт асоціюється із ледарюванням, байдикуванням: «kot w rękawicach myszy nie złapie/nie złowi» (кіт в рукавичках мишу не зловить), «kot śpiący myszy nie wychwyci» (сплячий кіт миші не ловить).

Порівнюємо найбільш уживаний фразеологізм за значенням у всіх мовах «жити як кіт з собакою» (укр.), «a cat-and-dog life» (англ.), «jak pies z kotem» (пол.). Фразеологізм «як кішка з собакою» – про непримиренну ворожнечу.

Є ще такі варіації цього фразеологізму : «to fight like cat and dog», «to lead a cat and dog life» (англійською), «żyją jak pies z kotem», «być/żyć z kim jak pies z kotem» (польською). Ця ідіома означає ворогування. Пояснюється тим, що коти і собаки часто шиплять і гарчать один на одного. Походить вона з праць Томаса Карлейля, який в книзі "Фрідріх Великий" писав : «Там будуть ревності, а життя котів і собак буде гірше, ніж будь-коли». Це не лише суб'єктивне та логічне значення, але й образ, який відображає етнокультурні особливості суспільства.

Висновки.

Фразеологізми - це відтворювані мовні одиниці, що складаються з двох або більше слів, значення яких є однорідним, а склад і структура - стійкими.

Що стосується зоонімів, то вони неоднорідні в українських відповідниках. Наприклад, деякі назви тварин, що з'являються в англійській та

польській мовах, можуть бути представленими кількома зоонімами в українській мові (наприклад, «bird» - птах, горобець, горобчиха, сорока, папуга, журавель, лелека; «pig» - свиня, ведмідь, кіт, видра, рак; «dog» - собака, вовк, кіт).

Ці фразеологічні одиниці переважно використовуються для опису психологічних, емоційних та фізіологічних станів і характеристик людини, а також можуть представляти інтенсивність, масштаб, кількісні, просторові та часові показники. Вони характеризують соціальний статус людини, її інтелектуальні здібності та особистісні риси.

Використання зоонімів як фразеологізмів свідчить про важливість тварин у загальній картині світу, що визначається традиційною моделлю перенесення якостей тварин на людину. Зооніми легко стають словесними символами, що відображають уявлення людей про різних тварин. Порівнюючи тварин з їх поведінкою, люди приписують останнім певні судження, більшість з яких є негативними.

Беручи до уваги специфіку фразеологічних одиниць та їх перекладу, можна зробити висновок, що лінгвістичні ресурси, знайдені в різних джерелах, необхідні для перекладу фразеологічних одиниць на іншу мову. Часто буває важко перекладати фрази, використовуючи стандартні принципи перекладу, і це вимагає глибокого розуміння автентичності мови. Значення багатьох фраз має вроджену природу, і без глибокого знання менталітету людей неможливо правильно перекладати фрази.

Спостереження різних фразеологів, перекладачів і перекладознавців часто показують, що одиниці фразеологічної системи мають більший національний колорит, ніж інші одиниці на структурному рівні мови.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бойко В. М. Структурно-семантичні особливості фразеологічних одиниць з анімалістичним компонентом // Література та культура Полісся. Ніжин, 2007. – Вип. 36 – С. 5.

2. Салата І. А. Особливості семантичного й прагматичного аспектів зооморфних фразеологізмів в англійській та українській мовах / І. А. Салата // Філологічні студії. – 2010. – Випуск 5. – С. 57-64.
3. Словник фразеологізмів української мови / відп. ред. Винник В. О. / [В. Білоноженко, І. Гнатюк, В. Дятчук та ін.]. Київ: Наукова думка, 2003. 788 с.
4. Ужченко В. Д. Семантика українських зоофразеологізмів в етнокультурному висвітленні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.01 «Українська мова» / Д. В. Ужченко. – Х., 2000. – 18 с.
5. Skorupka S. Z zagadnień frazeologii porównawczej. Prace Filologiczne. 1965. №18/4. S.120–124.
6. Anusiewicz, J. (1990). Językowo-kulturowy obraz kota w polszczyźnie. Antropocentryzm frazeologii potocznej. «Etnolingwistyka» - № 3, s. 96–141.
7. Pasiurkivs'ka, M. V. (2009a). Zoonimichna leksyka v pol'skii frazeolohii: sklad, semantyka, funktsii. [Avtoreferat dissertatsii na soiskanie nauchnoy stupeni kandidata filologicheskikh nauk]. Kyiv: Kyivs'kyi natsional'nyi universytet im. Tarasa Shevchenka.

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ВІДДІЄСЛІВНИХ ІНШОМОВНИХ ДЕРИВАТИВ У НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Максимець Оксана Миколаївна,

к. філол. н., доцент

ЗВО «Подільський державний університет»

м. Кам'янець-Подільський, Україна

Вступ. Чималий інтерес до вивчення віддієслівних іменників у слов'янському мовознавстві спостерігається ще з початку ХХ ст. У полі наукових досліджень перебували питання історії формування девербативних субстантивів (Л. Гумецька, І. Ковалик, П. Білоусенко), вивчено окремі типи цих похідних (А. Вовк, М. Наконечний, Г. Рацинська, В. Токар, Л. Третьвич), їх семантичну та морфологічну валентність (М. Кравченко), стилістичні функції (Л. Дідківська). Дериваційний аспект вивчення віддієслівних похідних дав підстави для вибудови концепції словотвірної категорії опредметненої дії (І.Вихованець, К. Городенська), або категорії опредметнених значень дієслівних предикатів (В. Олексенко), яка, на думку дослідників, за своєю природою і механізмом творення належить до словотвірних категорій особливого типу (В. Олексенко).

З-поміж іменникових словотвірних категорій досить широкими можливостями відзначається словотвірна категорія опредметнених значень дієслівних предикатів, яка відбиває категорійне перетворення однієї частини мови на іншу. Вона є наслідком транспозиції дієслівної основи в іменникову. За структурними ознаками такі іменники утворюють багату і складну систему лексико-словотвірних типів. Ця система формувалася протягом тривалого історичного періоду. Тому поряд зі спільнослов'янськими суфіксами (-нн(я), -тт(я), -б(а), -ок, -иц(я), -от, -н-я) в українській мові наявні суфікси іншомовного походження (-аціj(а), -і(и)заціj(а), -ціj(а), -кціj(а), -іj(а); -аж, -ур(а).

Мета роботи полягає в тому, щоб визначити лексико-словотвірні групи віддієслівних дериваційних іменників іншомовного походження та простежити

їх динаміку та сферу застосування.

Матеріали та методи. Об'єктом дослідження є суфіксальна словотвірна підсистема іменників нової української мови к. XVII – п. XXI ст.ст. Предмет дослідження – суфіксальні девербативи з опредметненим значенням дії, процесу, стану, виявленні в пам'ятках української мови к. XVII – п. XXI ст.ст. Специфіка досліджуваного об'єкта й мета роботи зумовили використання як основного методу лінгвістичного опису. При визначенні семантичної та словотвірної будови похідних застосовувався метод компонентного аналізу. Як допоміжні вживалися зіставний метод та прийоми лінгвостатистики.

Результати та обговорення. Найпродуктивнішими словотворчими формантами іншомовного походження, за допомогою яких здійснюється перекатегоризація значення дії твірних дієслівних основ, є суфікси -аціj(a), і(и)заціj(a), -ціj(a), -кціj(a), -іj(a) [2, с. 53].

Віддієслівні іменники, що мають такі морфи в своєму складі співвідносяться передусім з основами дієслів із суфіксом -ува- іншомовного походження. Розглядані іменники є, як правило, назвами опредметненої дії, процесу з нечіткими часовими межами тривалості, наприклад: *гербаризація, інсценізація, символізація, театралізація, телефонізація, тонізація, декорація, ілюстрація, інсценізація, інтеграція* та ін.

Зазначені деривати входять до складу кількох лексико-словотвірних типів.

1. Обстежені джерела нової української мови фіксують кілька іменників, що вказують на стосунки між людьми, їхнє волевиявлення, наприклад: *конкуренція, ліквідація, декваліфікація, дискваліфікація, дискримінація, дискредитація, компрометація, окупація.*

2. Досить широко представлені в лексикографічних працях XX ст. утворення, що є назвами виробничих та технологічних процесів, наприклад: *гальванізація, карбонізація, машинізація, металізація, скарифікація, комутація, кремація, тонізація, автоматизація, азотизація, амальгація, аморфізація, афінація, ахроматизація, вулканізація, герметизація, ізоляція, пагінація,*

формалізація, цифровізація «опредметнена дія (процес), пов'язана з цифровими технологіями» та ін.

На кожному етапі розвитку нової української мови такі іменники використовуються в усіх функціональних стилях, але головна сфера використання іменників – термінологія і наукове мовлення [3, с. 1982].

Розглядані похідні, до складу яких входять відповідні іншомовні суфікси, є семантично близькими з однокореновими дериватами зі слов'янським суфіксом -нн(я) на позначення тривалої, розгорнутої в часі дії. При цьому віддієслівні іменники з формантами -аціj(а), -і(и)заціj(а) виявляють помітне тяжіння до сфери спеціальної або загальнонаукової лексики. Семантична ж еквівалентність згадуваних відповідників виявляється в тих випадках, коли суфікси -аціj(а), -і(и)заціj(а) стають показниками результативності дії або ж коли вони трансформують значення граматичної предметності у предметність семантичну (пор. *генерація, демонстрація, еміграція, імміграція, організація* тощо) [2, с. 53].

Проте останнім часом спостерігається тенденція встановити національну словотвірну ідентичність у термінології, оскільки іменники із суфіксом -аціj- відзначаються в цій сфері високою продуктивністю [1, с. 173].

Обмеженою є кількість полімотивованих іменників із запозиченим суфіксом -ур(а), які переважно позначають дію як постійне професійне заняття і фіксуються українськими словниками з другої половини ХХ ст.: *інспектура, режисура*. Непродуктивними в новій українській мові є також типи віддієслівних утворень із запозиченими з французької мови формантами -аж, -ад(а), що реєструються писемними джерелами ХХ ст.: *кольматаж, демонтаж, інструктаж, тампонаж, форсаж; блокада*.

Висновки. Отже, дериваційні типи іменників із формантами -аціj(а), -і(и)заціj(а), -ціj(а), -кціj(а), -іj(а) виникли як наслідок взаємодії основ дієслів іншомовного походження з суфіксом -ува та відповідних словотворчих елементів, запозичених із латинської мови. Розглядані іменники утворюють кілька лексико-словотвірних груп. Першу з

них складають похідні на позначення стосунків, волевиявлення людини: *конкуренція, ліквідація, декваліфікація, окупація, дискримінація* тощо. Незважаючи на їх активне функціонування в новій українській мові всіх періодів, поповнення цієї групи відбувалося дуже повільно. Для іменників із таким лексичним значенням відповідна словотвірна модель так і не стала продуктивною. Інша динаміка характеризує процес творення іменників, що належать до другої ЛСГ – назв виробничих та технологічних процесів: *автоматизація, азотизація, герметизація, ізоляція, формалізація, цифровізація*. Такі девербативи широко представлені у лексикографічних джерелах ХХ ст. і виявляють помітне тяжіння до сфери спеціальної, термінологічної або загальнонаукової лексики. Появі значної кількості новотворів розгляданого типу сприяли процес інтернаціоналізації мов та бурхливий розвиток науки й техніки. Це і забезпечило високу продуктивність відповідного словотвірного типу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дідківська Л. П., Родніна Л. О. Словотвір. Синонімія. Стилїстика. К.: Наукова думка. 1982. 170 с.
2. Максимець О. М. Розвиток суфіксальної підсистеми іменників із транспозиційним значенням одметненої дії (структури з суфіксами -ація, -і(и)ація, -ція, -кція, -ія). ISSN 2409-1154. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. 2017. № 31. Том 3. С. 52
3. Олексенко В. П. Словотвірні категорії іменника: Монографія. Херсон: Айлант. 2001. 240 с.

ПЕРЕДУМОВИ СТАНОВЛЕННЯ СУЧАСНОГО СТАНДАРТНОГО ПІВДЕННО-БРИТАНСЬКОГО АКЦЕНТУ

Матієнко-Сільницька Анна Валеріївна

к.ф.н., доцент

Савілова Лариса Володимірівна

к.ф.н., доцент

Одеський національний університет

ім. І. І. Мечникова

м. Одеса, Україна

Вступ. Приблизно на початку дев'ятнадцятого століття у Великій Британії сталося дещо визначне. По всій країні люди на вершині суспільства змінювали манеру свого спілкування: вони почали переймати мовлення вищих класів Лондона. До цього для британської соціальної еліти було характерним більш різноманітне мовлення. Але модель лондонського району поступово утвердилася як винятково респектабельна, або «отримана» (Received Pronunciation). Слово *after*, наприклад, вимовлялося з новою широкою *a* і без кінцевого *r*. У раніше заселеній Америці натомість збереглося традиційне нерозширене *a* і кінцеве *r*. Двадцяте століття стало часом розвитку масової комунікації та культури. Спочатку це було на користь RP. Саме RP домінував на радіо BBC протягом п'ятдесяти років. Та вже сьогодні ми є свідками становлення нового варіанту британського акценту, а саме Modern RP (сучасний RP), або SSB – Standard Southern British Accent (Стандартний південно британський акцент).

Мета. Дослідити становлення сучасного стандартного південно британського акценту та тенденції до географічного та соціального поширення особливостей популярної лондонської вимови.

Матеріали та методи. Аналіз наукової та методичної літератури, даних мережі «Internet», узагальнення та систематизація отриманих результатів.

Результати та обговорення. Чому і як люди вищого класу по всій Британії «клонували» мову соціальної еліти в столиці та навколо неї? Відповіді

пов'язані з величезною імперією, яку Британія побудувала після промислової революції. З втратою американських колоній і поразкою Наполеона, Британія направила свою енергію на колонізацію Африки та Азії. Протягом півтора століття Британія панувала над величезною частиною світової території та населення, її економічне панування поширювалося все далі, над такими країнами, як Китай і Аргентина. Ця ера була також ерою RP.

Така маленька країна, як Британія, могла контролювати імперію лише через сувору ієрархію влади. Стратифікація та ранги були життєво важливими, і це включало способи мовлення. Крім того, промислова потужність Британії, що живилася матеріалами з колоній, породжувала новий клас багатих людей. Амбітним представникам суспільства було важливо здобути манери еліти, а отже, приховати регіональні та соціальні ознаки.

Шкільна освіта була ключовим елементом утримання як імперії, так і RP. Імперія вимагала, щоб значна частина правлячого класу Британії жила за кордоном; вони залишали своїх синів у школах-інтернатах, де їх навчали манерам тих, хто має владу, а з точки зору мови це означало - оволодіння RP. Деніел Джонс, професор фонетики в Університетському коледжі Лондона запропонував для RP назву «Вимова державних шкіл» (Public School Pronunciation).

Звичайно, переважна більшість британців ніколи не розмовляла на RP, а в епоху, коли ще не було радіо, багато хто з них навіть не чув цього варіанту вимови. У Сполучених Штатах все було зовсім інакше. Там географічне та соціальне походження мало набагато менш значення, і новоспечені багатії не відчували потреби наслідувати аристократичні манери. Імігранти могли наслідувати мову звичайних американців, з якими вони змішувались. І з часом Америка, природним чином, прийняла свій стандарт вимови більшості, родину тісно пов'язаних акцентів, відому як загальноамериканська (General American).

З винаходом радіо та телебачення населення Великобританії мало доступ до RP регулярно і безкоштовно. Багато людей змінили своє мовлення під його впливом. Дехто вважав, що регіональні та соціальні акценти можуть бути

втрачені через постійне поширення RP. Натомість були зруйновані соціальні основи, на яких базувався RP.

Вікторіанські уявлення про соціальну ієрархію зникали з поступом нового століття. Жінки отримали право голосу, а чоловіки, які повернулися з двох світових війн, вимагали більшої економічної рівності, тоді як колоніальні народи вважалися гідними самоврядування.

У 1960-х роках соціальні зміни різко прискорилися. Поп-культура принесла британцям новий гламур із нижчих класів, наприклад «Бітлз». Колись загальноприйняту перевагу вищих класів було підірвано політичними скандалами та можливістю ЗМІ писати критику та сатиру на їх адресу. Соціальні привілеї більше не розглядалися як престижні, а радше як несправедливі. І вперше мовлення вершини суспільства почали сприймати негативно. Дедалі частіше виступи представників вищого класу ставали об'єктом насмішок чи обурення. У той же час, менш привілейованим людям стало легше досягти вищого рівня і успіху; всі п'ять прем'єр-міністрів з 1964 по 1997 навчалися в державних школах. І багато хто з тих, хто був на самій вершині суспільства, так чи інакше змінили своє мовлення на мовлення середнього чи нижчого класів.

У сучасній Британії вшановують різноманітність. Видатні діячі в бізнесі, політиці, наукових колах і ЗМІ демонструють низку акцентів. Але Лондон і Південь все ще домінують за багатством, владою та впливом. Акценти Півдня, особливо акценти середнього та вищого середнього класу, частіше за інші можна почути в суспільному житті, а також у телевізійних програмах і фільмах, які дивляться за кордоном. Південне мовлення цього типу є стандартним для навчання «британській англійській мові» сьогодні; для цієї стандартної південно-британської вимови використовується аббревіатура SSB. Дехто називає це «загальнобританським» акцентом, але в соціальному та регіональному відношенні він набагато менш загальний, ніж загальноамериканський акцент у Північній Америці. Це акцент Англії, який не характерний для Шотландії, Ірландії чи колишніх британських колоній, де вимова суттєво відрізняється.

Америка має потужний культурний вплив на решту світу. В англomовному світі це включає аспекти вимови. Хоча пряму причину та наслідок важко встановити, багато зі змін наближають вимову більшості або багатьох носіїв англійської мови до вимови носіїв Америки. До таких змін належать слабке злиття голосних (*weak vowel merger*), *yod coalescence* у ненаголошених складах, посилення деяких закінчень, зсув наголосу, а також інша вимова деяких окремих слів, наприклад, *ate*, *debris*, *exit*, *gotten*, *harass* і *mayor*. Деякі сучасні фонетичні явища є більш вживаними в Америці, такі як *Uptalk* і *vocal fry*.

Незважаючи на це, *SSB* все ще зберігає свої головні неамериканські характеристики, такі як виразна кратка голосна «о» та *non-rhotic r*. Деякі слова мали тенденцію стати менш схожими на американську вимову, ніж вони були в *RP*, такі як *contribute*, *garage*, *controversy*. Ентузіазм жителів південної Британії щодо тону *Fall-Rise*, натомість, зріс. І нова популярність *TН-fronting* у Великобританії не співпадає зі стандартами в Америці.

Ймовірно, найбільша сфера американського впливу — використання слів, фраз і ідіом. Сьогодні багато носіїв англійської мови часто вживають слова, які ще недавно здавалися виключно американськими, наприклад, *movie* і *awesome*. Ідіоми часто стають розповсюдженими спочатку в США, а потім приживаються в Британії. Кілька прикладів: *do the math*, *get your act together*, *it`s not rocket science*.

Англійська мова добре відома своїми слабкими та редукованими звуками, напр. слабкий голосний *schwa* /ə/ і слабкі форми службових слів. У *RP* використовувалась особливо велика кількість слабких і редукованих звуків. У різних аспектах сучасна вимова *SSB* сильніша:

- Численні окремі слова тепер вимовляються сильніше, ніж у *RP*. Більшість із них наближають вимову до написання. Наприклад: *often*, *handkerchief*, *forehead*.

- У *RP* склади в багатьох словах були зведені до складових приголосних, напр. *certain*, *little*. Сьогодні такі слова зазвичай вимовляються повніше.

- RP загалом має слабшу аспірацію /p/, /t/, /k/, ніж у сучасному мовленні.

- Кінцеві /p/, /t/, /k/, тепер досить часто вимовляються як абруптивні [p`], [t`], [k`]. Це посилення не було характерним для RP.

- Використання *glottal stop* перед початковими голосними зараз є більш поширеним, ніж це було в RP.

- Щодо інтонації RP, ймовірно, більше використовувався низький тон, тоді як в сучасному мовленні, більше використовується високий тон, включаючи Fall-Rise в загальних запитаннях та High Rise у стверджувальних реченнях.

Висновки. Було б неправильно сказати, що кожна зміна в RP була посиленням. Тим не менш, беручи до уваги всі наведені вище особливості, вірно відмітити, що RP мав дещо більш м'яке і плавне вимовляння, ніж сучасне мовлення. Хоча темпи соціально-фонетичних змін були швидкими в останні десятиліття і миттєвої революції в моделях мовлення не відбулося, сучасна вимова має багато спільного з RP. Дійсно, деякі науковці доклали зусиль, щоб зберегти термін «RP» для сучасного стандарту, переосмисливши його. Але у багатьох людей цей термін пов'язаний з вищими класами і минулим. Сьогодні журналісти та актори часто посиляються на RP, маючи на увазі саме ці конотації. Під Британською імперією було остаточно підведено межу понад двадцять років тому, через це початок двадцять першого століття можна сприймати як зручну точку, з якої RP можна згадувати в минулому часі.

ОНИМНИЙ ПРОСТІР РОМАНУ «ЕТИМОЛОГІЯ КРОВІ» АННИ БАГРЯНОЇ

Павликівська Наталія Михайлівна,

доктор філол. наук, професор

Білик Аліна Василівна,

здобувачка СВО магістра

Вінницький державний педагогічний університет

імені Михайла Коцюбинського

м. Вінниця, Україна

Вступ. Літературна ономастика вивчає особливості виживання онімів у тексті художнього твору. Цей напрям виник на межі ономастики та стилістики, поезики та лінгвістики тексту. На позначення студій власної назви в канві художнього твору функціонують такі термінологічні окреслення, як літературна, художня, поетична, стилістична, художньо-літературна ономастика. Ця галузь ономастики виокремилася в другій половині ХХ століття. Особливо активними в царині ономастики є представники Одеської ономастичної школи (С. Мисик, Л. Буштян, І. Черновалюк, Ю. Карпенко, О. Карпенко). Вагомими є дослідження ономастів Донецької ономастичної школи (Є. Отін, В. Калінкін, В. Філатова). Особливо активізувалася робота над дослідженням пропріативів у художніх текстах у 80-х роках ХХ століття.

Літературна ономастика є вторинною щодо реальної, хоча й спирається на діючі в мові ономастичні норми; залежить від волі автора й визначається жанром, напрямом, стилем і художнім задумом. Літературні оніми виконують передусім стилістичну функцію і беруть активну участь у творенні образів. Особливою групою онімів є заголовки, які також стають ономастичним простором твору. Крім того, оніми в літературі є маркованими і «переходять» з одного тексту в інший як певний символ, певна смислова одиниця, що має низку значень [1, с. 16]. Проблему функціонування пропріативів у художніх творах послідовно й усебічно досліджують такі українські ономасти, як

О. Карпенко, Л. Белей, О. Бачинська, М. Варламова та інші.

Власні імена у художньому тексті слугують своєрідним «ключем» у розкритті задуму письменника, викликаючи особливий інтерес у читача.

Метою нашого дослідження є семантико-мотиваційні особливості онімного простору роману «Етимологія крові» Анни Багряної – сучасної української письменниці, драматурга, перекладача зі своєю яскраво вираженою життєвою позицією.

Матеріали і методи. Теоретико-методичним підґрунтям нашого дослідження слугували концепції багатьох вітчизняних ономастів. Особливо плідним було покликання до праць О. Карпенко, Л. Белей.

Специфіка досліджуваного об'єкта зумовила використання описового методу, елементи етимологічного аналізу, а також методу лінгвістичного опису.

Результати та обговорення. Роман «Етимологія крові» Анни Багряної має широкий діапазон власних назв, серед яких представлені антропоніми, теоніми, зооніми, топоніми, ергоніми. Основу онімного простору роману «Етимологія крові» становлять реальні антропоніми. Але за цією реальністю існує інший світ, що відкривається читачеві. Це і є особливістю онімного простору, що дозволяє одночасно відобразити і реальний, існуючий світ, і уявний. Власні імена, що вводяться автором у художній текст, виконують різні функції. Вони виступають як позначення і характеристики героїв твору, є засобами тимчасової і просторової орієнтації. Стандартною системою найменування представників всіх верств суспільства у романі Анни Багряної є двохкомпонентна схема «ім'я + прізвище»: Орест Філоєнко, Михайло Філоєнко Юрій Соколоський, Тарас Невода. Одна із особливостей роману «Етимологія крові» – прізвища мають лише чоловіки.

Найбільш вживаними є:

- жіночі імена (Соня, Віка, Ликера, Ярослава, Ганя, Степанида, Єлизавета, Килина, Устина, Марта, Оля, Настя, Оксана, Марія, Мокрина, Наталочка);

- чоловічі імена (Василь, Гаврило, Микола, Іван, Прокоп, Віталія, Андрій, Ілля, Тарас, Дмитрик, Славик, Вовик, Ромко, Петрик, Михайло, Назар, Пилип,

Онисько, Юрій, Омелько, Орест);

- прізвища (Невода, Соколовський, Філоєнко);

- ім'я по батькові (Васильович, Костьович, Петрович, Іванівна).

Ще один антропонім, який є у романі, це повстанське псевдо – «Цимбал». Стрільці жартували: «Вже Цимбал грає, у бій закликає». Псевдонім у середовищі УПА вживався у скороченому варіанті – псевдо. Таке «несправжнє» ім'я було необхідне в підпільній діяльності.

Зустрічається також і прізвисько – Сокол («А бабуся моя його Соколом називала, бо справжнє ім'я – Юрій Соколовський»).

Теонім – власна назва, найменування божеств. У романі Анни Багряної одна із героїнь (Марта) кличе свою подругу (Ярославу) царицею Аїду. Так подруга жартома назвала Ярославу через її порівняння «...очі – наче ціле царство Аїда» в описі зовнішності старої жінки. Царство Аїда – царство мертвих, що, за уявленнями давніх греків, містилося десь на краю світу або під землею. Героїня не даремно використовує у порівнянні царство мертвих, тому що переходжу у романі описують як «... страшна подоба жінки».

Зооніми – клички тварин. Самостійність класу зоонімів позначається, насамперед, наявністю чітких ознак, що відрізняють їх від інших різновидів власних назв, зокрема антропонімів. Адже імена людей зазвичай виражені іменниками, а для зоонімів характерними є також субстантивовані прикметники, дієслова, вигуки, звуконаслідувальні слова тощо. У романі Анни Багряної зустрічаємо зоонім Мілька (кличка корови).

Основні події в романі відбуваються у селі Стахолісся, Горностайполь, Жаб'є, Криворівня і місто Київ. Згадуються також міста Ржищів та Крим.

Із роману дізнаємося походження про назви села Жаб'є – «А праслав'яни язичники, що довгий час мешкали в Карпатах, а це були, насамперед, слов'янські та литовські племена, мали спільне божество вогню на ім'я Габіє. До нього зверталися із проханням запалити полум'я і розкидати іскри. Цим же іменем називали і родинне вогнище, якому поклонялися як святій Габії. То було святилище, воістину – святе місце. У давній українській мові, як і в більшості

слов'янських мов, задньоязиковий «г» під впливом вічно м'якого «й» спочатку було пом'якшився, а потім змінився на шиплячий «ж». Отже, литовське «габіє» це наше «жаб'є», а по-гуцульськи «жеб'ї», бо ж гуцули вимовляють м'яко, з наближенням до литовської мови».

Ергоніми, які є у романі Анни Багряної « Етимологія крові»: бар «Колиба», стоматологічна клініка «Д. Думін», салон ритуальних послуг «Салон краси». Салон ритуальних послуг з такою нестандартною назвою у романі описується так «... стирчала з будинку якась вигоріла на сонці вівіска. Вдалося ледве розібрати, що то « Салон краси», без назви. Ми увійшли у вогке похмуре приміщення. Піднялися сходишками на другий поверх і відчинили єдині двері, які там були. Картина, що постала перед нашими очима, справляла, так би мовити, не найкраще враження: жодного натяку на присутність у ній живого персоналу, була тісно заставлена трунами та похоронними вінками».

Висновки. Оніми в романі «Етимологія крові» викликають особливі емоції, набувають конотативного забарвлення, що максимально увиразнює його. Внутрішня форма імені співвідноситься з художнім образом, а значення імені перегукується з ним. Кожен онім у романі Анни Багряної покликаний виконувати певні функції. Власні назви у романі дають неоціненну інформацію для інтерпретації всього тексту. Вони увиразнюють текст стилістично, забарвлюють його. Отже, роман Анни Багряної « Етимологія крові» є яскравим прикладом використання широкого спектру онімної лексики та може слугувати матеріалом для подальших досліджень у сфері ономастики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белей Л. О. Нова українська літературно-художня антропонімія: проблеми теорії та історії. Ужгород, 2012. 175 с.
2. Карпенко О., Серебрякова В. Екзотичність фентезійних поетонімів. Вісник Львівського університету. Серія філологічна. 2019. Вип. 64. С. 10–17.
3. Українська ономастика: антропоніміка: навч. посіб. / Л. О. Кравченко. – К.: Знання, 2014. 239 с.

ПРОСОДІЯ ВВІЧЛИВОГО/НЕВВІЧЛИВОГО КОНФЛІКТУ

**Пеліван Оксана Костянтинівна,
Савілова Лариса Володимирівна,**
к.філол.н., доценти
Одеський національний університет
ім. І. І. Мечникова
м. Одеса, Україна

Вступ. Однією з центральних проблем лінгвістики є міжособова комунікація, облігаторним елементом якої є ввічливість. На сучасному етапі розвитку гуманітарних наук дослідники односпайно стверджують, що ввічливість належить до категорії соціальних феноменів, що регулюють інтерактивну взаємодію, сприяючи комунікативній успішності й безконфліктності. У зв'язку з цим останнім часом увічливість стала об'єктом уваги багатьох учених у різних галузях знань (соціології, соціальній психології, антропології) і перш за все – в лінгвістиці. Праці вітчизняних і зарубіжних фахівців охоплюють широкий спектр проблем, присвячених феномену ввічливості, зокрема різним підходам до її аналізу: ввічливість розглядається в рамках поведінки в соціумі і дотримання конвенційних, інституціональних й індивідуальних правил спілкування [7]; в аспекті розмовних максим [3; 5]; у світлі теорії «збереження особи» [1]; як поведінка, скерована на уникнення конфлікту і забезпечення ефективної комунікації [4; 5]; як фон спілкування, зумовлений динамікою комунікативних настанов мовців та ситуативною специфікою [2]; як емпатичний фактор спілкування [9]; як оцінка адресатом рівня комунікативної комфортності спілкування [8] .

Проте, незважаючи на значну кількість робіт, присвячених дослідженню ввічливості як в Україні, так і в Західній Європі, Америці та Японії, проблема актуалізації ввічливості в *конфліктному* діалогічному дискурсі вивчена недостатньо. Це пояснюється, насамперед, особливостями власне конфліктної взаємодії, яка протягом тривалого часу залишалася поза науковими інтересами

лінгвістів унаслідок своєї ненормативності, непередбачуваності й, отже, неетичності. Оскільки конфліктний діалог не відповідає еталонам мовленнєвої поведінки, то він розглядався не як особливий вид інтеракції, а лише як результат порушення комунікантами встановлених норм, постулатів ефективного спілкування, що значно звужувало можливості його об'єктивного аналізу.

Метою дослідження є виявлення просодичних засобів реалізації комунікативної ввічливості/неввічливості в англomовному формальному і неформальному конфліктному діалогічному дискурсі.

Матеріалом дослідження є транскрипти та саундтреки 720 діалогічних єдностей (ДЄ), що входять до складу конфліктних діалогів, дібраних методом суцільної вибірки з 5 англomовних фільмів, 363 хвилини звучного мовлення.

Основними критеріями класифікації фактичного матеріалу дисертаційного дослідження є: 1) ступінь формальності відносин між комунікантами і 2) наявність ввічливості/неввічливості. За цими критеріями досліджувані діалогічні єдності класифіковано як формальні ввічливі, формальні невивічливі, неформальні ввічливі і неформальні невивічливі.

У *формальних* діалогічних єдностях (як ввічливих, так і невивічливих) основним типом конфліктних ситуацій виступає службовий конфлікт, реалізований у трьох основних напрямках: начальник – підлеглий, начальник начальника і підлеглий – підлеглий; а в *неформальних* (вивічливих і невивічливих) – сімейний конфлікт, що також виявляється у трьох основних напрямках: батьки – діти, чоловік – дружина і брат/сестра – брат/сестра.

Для проведення лінгвістичного аналізу діалогічного дискурсу використано наступні **методи**: 1) метод теоретичного аналізу, що передбачає: а) аналіз теоретичної літератури з проблематики дослідження; б) відбір і систематизацію фактичного матеріалу; в) лінгвістичну інтерпретацію даних, отриманих унаслідок використання інструментальних методів дослідження; 2) метод наукового спостереження, пов'язаний з перцептивним аналізом, який застосовувався для визначення особливостей сприйняття предмета

дослідження; 3) описовий метод, використання якого уможливило інвентаризацію та подальшу лінгвістичну інтерпретацію матеріалу дослідження; 4) метод інструментального (електроакустичного) аналізу, що містить інтонаграфічний та осцилографічний види аналізу, залучені для опису об'єктивних фізичних параметрів просодії досліджуваних діалогічних єдностей; 5) кількісний метод, що має на меті математичну обробку й аналіз даних, отриманих унаслідок перцептивного та акустичного видів аналізу.

Результати та обговорення. У роботі застосовувалася комплексна методика експериментально-фонетичного дослідження просодії, що містить методи вивчення суб'єктивних особливостей інтонації на перцептивному рівні та об'єктивних акустичних параметрів звучного мовлення. Аудиторському аналізу передував перцептивний аналіз, завданням якого було виокремлення конфліктних діалогічних єдностей із загального обсягу ДЄ.

Згідно з результатами аудиторського аналізу, основними просодичними засобами реалізації ввічливості у формальному і неформальному спілкуванні є темп, мелодія і тембр, неввічливості у формальному спілкуванні – мелодія, темп і фразовий наголос, а в неформальному – темп, гучність і фразовий наголос.

Спільними просодичними характеристиками, що беруть активну участь у реалізації ввічливості і неввічливості як у формальних, так і в неформальних діалогах, є темп і мелодія. Проте характер їхньої варіативності у формальному і неформальному спілкуванні різний: у ввічливому формальному та неформальному спілкуванні переважає нормальний темп, у неввічливому формальному – нормальний (іноді (5,4% випадків) з тенденцією до прискореного), а в неформальному неввічливому – прискорений темп. Це свідчить про те, що в неввічливій (особливо неформальній) інтеракції комуніканти дають волю власним емоціям, отже, виявляють їх швидше та без психологічних фільтрів стримування.

Вибір просодичних і лексико-синтаксичних засобів, набір емоцій / модальних відносин, які виражають комуніканти в процесі спілкування,

зумовлені, перш за все, ступенем формальності відносин між ними. Ступінь формальності відносин між комунікантами розширює або, навпаки, звужує рамки емоційності; обмежує або, навпаки, надає свободу вибору в реалізації емоцій; припускає або унеможлиблює природність спілкування, дотримання правил ролівої поведінки, приховування власних внутрішніх переживань і ставлення до співрозмовника, створення певного враження про себе.

На подальшому етапі застосовувався метод електроакустичного аналізу, що містить інтонографічний та осцилографічний види аналізу. Електроакустичний аналіз дав змогу виокремити частотні, енергетичні й темпоральні диферентори чотирьох типів досліджуваних діалогічних єдностей.

Результати дослідження, зокрема дані за частотним, динамічним і темпоральним параметрами, узагальнено завдяки математичній обробці даних, а саме – методиці статистичного аналізу результатів фонетичних досліджень.

Так, наприклад, метод узагальненого тонального контуру (УТК) (Рис. 1) дав змогу отримати динамічний інтонаційний портрет частоти основного тону (ЧОТ) кожного типу діалогічної єдності (ДЄ) і порівняти узагальнену динаміку руху ЧОТ у чотирьох типах досліджуваних конфліктних діалогічних єдностей.

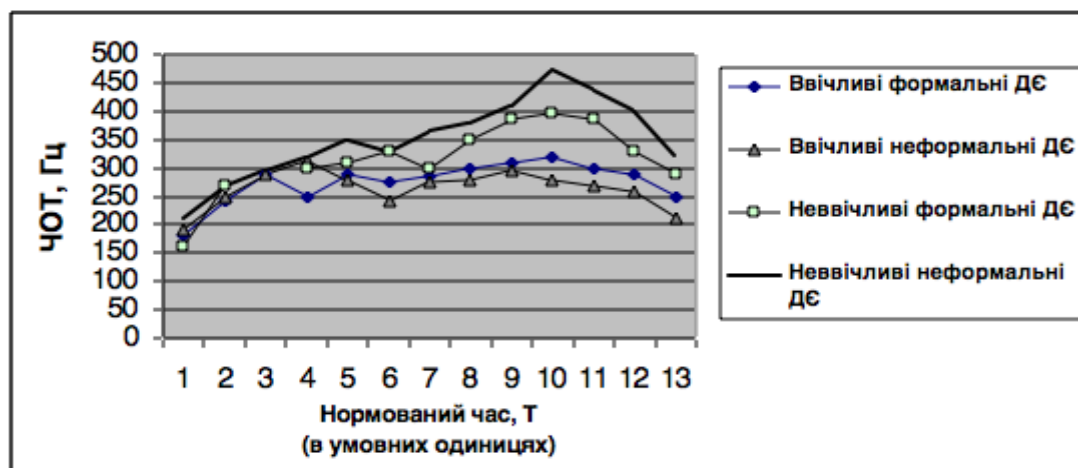

Рис. 1. Узагальнена динаміка руху ЧОТ у ввічливих і невічливих формальних і неформальних діалогічних єдностях

Експериментальні дані дають змогу описати інтонаційні портрети чотирьох типів досліджуваних діалогічних єдностей.

1) Ввічливим формальним діалогічним єдностям властиві: 1) середній

діапазон ЧОТ; 2) розширення діапазону ЧОТ за рахунок зниження нижньої межі; 3) середні максимуми ЧОТ; 4) вузький діапазон інтенсивності; 5) низькі показники максимумів інтенсивності; 6) найтриваліші міжсинтагмові паузи серед 4 типів досліджуваних діалогічних єдностей; 7) високий показник тривалості складу; 8) найнижчий показник тривалості емпатичного центру.

2) Для *ввічливих неформальних* діалогічних єдностей типовими є: 1) середній діапазон ЧОТ; 2) розширення діапазону ЧОТ за рахунок зниження нижньої межі; 3) середні максимуми ЧОТ; 4) середній діапазон інтенсивності; 5) середні максимуми інтенсивності; 6) міжсинтагмові паузи середньої тривалості; 7) найвищий показник тривалості складу; 8) середній показник тривалості емпатичного центру.

3) *Неввічливим формальним* діалогічним єдностям притаманні: 1) широкий діапазон ЧОТ; 2) розширення діапазону ЧОТ за рахунок підвищення верхньої межі; 3) високі максимуми ЧОТ; 4) середній діапазон інтенсивності з тенденцією до розширення; 5) середні максимуми інтенсивності; 6) відносно короткі міжсинтагмові паузи; 7) низький показник тривалості складу; 8) найвищий показник тривалості емпатичного центру.

4) *Неввічливі неформальні* діалогічні єдності характеризуються: 1) найширшим діапазоном ЧОТ серед 4 типів досліджуваних діалогічних єдностей; 2) розширенням діапазону ЧОТ за рахунок підвищення верхньої межі; 3) високими максимумами ЧОТ; 4) найширшим діапазоном інтенсивності; 5) найвищим показником максимумів інтенсивності; 6) найкоротшими міжсинтагмовими паузами; 7) найнижчим показником тривалості складу серед 4 типів досліджуваних діалогічних єдностей; 8) високим показником тривалості емпатичного центру.

Висновки. Ввічливість як соціально-прагматичний феномен сприяє регулюванню міжособової взаємодії людей, продукуючи її успішність і безконфліктність. Неввічливість є антиподом ввічливості, реактивністю учасників комунікації, нездатністю тримати себе в рамках ввічливості; це протилежний їй (ввічливості) феномен, результатом якого є дисгармонізація

взаємодії. Крім стратегій ввічливості існують стратегії з протилежною спрямованістю – стратегії неввічливості, які пов'язані з агресивним ставленням адресанта до адресата і можуть призвести до виникнення конфлікту.

Просодія є одним з найважливіших механізмів реалізації та диференціації ввічливості та неввічливості в досліджуваних конфліктних діалогічних єдностях. Серед акустичних ознак, що найбільш чітко диференціюють досліджувані діалогічні єдності, виділяються діапазон ЧОТ та максимальна ЧОТ діалогічної єдності; діапазон інтенсивності; середня тривалість складу в досліджуваних діалогічних єдностях; середня тривалість емпатичного центру; обсяг паузації; типи пауз між ключовими репліками. Велике значення в реалізації емпози відіграють максимальні показники частоти основного тону та інтенсивності, що збігаються з емпатичним центром діалогічної єдності.

Мовлення комунікантів, які намагаються бути ввічливими у формальній конфліктній ситуації, характеризується середнім темпом з тенденцією до уповільненого, середньою гучністю, середнім висотним діапазоном голосу, що зумовлено формальністю та офіційністю самої обстановки, яка вимагає від співрозмовників дотримання статусної субординації.

Неввічливий формальний конфлікт характеризується більшим ступенем емоційності, ніж ввічливий формальний, оскільки комуніканти не завжди дотримуються правил та норм поведінки в офіційній ситуації, неввічливо чи й образливо поводяться зі співрозмовником, що на просодичному рівні виражається в більш прискореному темпі, ніж у ввічливому формальному спілкуванні, більшою гучністю та ширшим висотним діапазоном.

Ввічливому неформальному конфліктному спілкуванню властива більша емоційність та природність, ніж ввічливому формальному, але менша, ніж неввічливому неформальному конфлікту. З одного боку, неформальна обстановка дає повну свободу вибору емоцій та їхньої реалізації, а з іншого - бажання бути ввічливим і не образити комунікативного партнера (близьку людину) змушує комунікантів стримувати свої негативні почуття у ввічливому неформальному конфліктному спілкуванні.

Неввічливий неформальний конфлікт є найбільш емоційним та неконтрольованим. Експресивність та неконтрольованість неввічливого неформального конфлікту зумовлені неофіційністю обстановки, небажанням та відсутністю необхідності стримуватися, повною свободою вибору вербальних та невербальних засобів реалізації конфлікту. На просодичному рівні цей тип конфліктної взаємодії характеризується високим рівнем гучності, прискореним темпом і широким висотним діапазоном голосу.

Результати дослідження дають можливість стверджувати, що конфліктна міжособова взаємодія є особливим видом комунікації з власною просодичною структурою.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Brown P., Levinson S. Politeness: Some universals in language usage. Cambridge / P. Brown, S. Levinson. UK: Cambridge University Press, 1987. 352p.
2. Fraser, B. Perspectives on Politeness / B. Fraser // Journal of Pragmatics, 1990. № 14. PP. 219-236.
3. Grice, G.H. Logic and conversation / G.H.Grice // Eds. Cole & Morgan. 1975. PP. 41-58.
4. Lakoff, R. Language and Women's Place / R. Lakoff. New York: Harper & Row, 1975. PP. 45-79.
5. Leech, G. Principles of Pragmatics / G. Leech. London: Longman Publishing Group, 1983. PP. 131-139.
6. Matsumoto, Y. Politeness and Conversational Universals Observations from Japanese / Y. Matsumoto // Multilingua. 1989. № 8. PP. 207–221.
7. Meier, A. J. Defining Politeness: Universals in Appropriateness / A. J. Meier // Languages Sciences. Oxford, 1995. Vol. 17. № 4. PP. 245-356.
8. Mills, S. Gender and Politeness [Текст] / S. Mills. Cambridge University Press, 2003. 278 p.
9. Sifianou, M. Politeness Phenomena in England and Greece [Текст] / Sifianou. Oxford : Clarendon Press, 1992. 268 p.

ОСОБЛИВОСТІ ХУДОЖНЬОГО МОВЛЕННЯ ТВОРІВ МАЛИХ ЖАНРІВ РОМАНА ІВАНИЧУКА

Поляруш Ніна Степанівна,
кандидат філологічних наук, доцент
Вінницький державний педагогічний
університет імені Михайла Коцюбинського
Король Інна Миколаївна,
викладач української мови та літератури
Вінницький транспортний фаховий коледж

Вступ. Мала проза Романа Іваничука за своїм художнім рівнем органічно влітається у новелістичний простір, в якому перебувають і сьогодні твори Гр. Тютюнника, В. Шевчука, Євгена Гуцала та ін.

Актуальність дослідження не викликає сумнівів, адже матеріал є цікавим у форматі еволюції прози шістдесятників, подальшим функціонуванням її етичних та естетичних концептів у літературному процесі доби. Як стверджують дослідники, «з плином часу майстерність письменника відшліфовується і більш пізні його новели являють вже іншу, порівняно з «шістдесятницькою», поетику – з поглибленням інтелектуалізму, езоповою мовою, розширенням функцій та прийомів умовності» [4, с. 4].

Малу прозу Романа Іваничука, яка побачила світ у 1954 році у Львові, складають збірки: «Прут несе кригу» (1958), «Не рубайте ясенів» (1961), «Під склепінням храму» (1961), «Тополина заметіль» (1965), «Дім не горі» (1969), «Сиві ночі» (1975) тощо. Схвально оцінені у той час М. Рильським, І. Вільде, М. Яцковим, Н. Бічуєю, Є. Гуцалом, твори малої прози письменника, стали об'єктом літературознавчого аналізу М. Ільницького, І. Фащенко, М. Дубини, І. Денисюка, М. Слабошпицького, Ю. Колядич.

Мета нашої розвідки – розглянути новели Романа Іваничука у площині їх лексичного складу, тропіки.

Своєрідність художнього стилю Романа Іваничука – новеліста зумовила обрання нами культурно-історичного методу дослідження з елементами

компаративного аналізу та наратології.

Значну частину творів Р. Іваничука на селянську тематику присвячено західноукраїнському селянству, тому ці тексти насичені діалектизмами, що зустрічаються як мові автора, так і мові персонажів. Причому автор вживає лексичні діалектизми південно-західного діалекту української мови, переважно гуцульські, а мовні партії персонажів містять також граматичні діалектизми. Густота такого роду слів і конструкцій в новелістиці Р. Іваничука незрівнянно менша, ніж у творах В. Стефаніка чи Марка Черемшини. Письменник використовує діалектизми для надання художньому мовленню місцевого колориту, реалістичної достовірності діалогу.

З погляду функціональної ролі діалектизмів особливо цікавою є новела «Несподіване...». У цьому творі діалектні слова використовуються не тільки для творення колориту, вони виконують характеротвірну і сюжетотвірну роль. Головна героїня твору – випускниця університету, сільська вчителька, молодий філолог, яка мріє стати вченим-діалектологом. Тому місцевий колорит мови селян постійно фіксується її свідомістю: «Як автобус прийде, – відказала з віконця чорнява дівоча голівка, і по тому м'якому «прийде», що добре ловилося слухом, а записати фонетичною транскрипцією під час діалектологічної практики було дуже важко (прийде, прийд'є, прийдйє), Оксана остаточно впевнилась, що вона вже на етнічній території Гуцульщини ...» [2, с. 45].

Новеліст Р. Іваничук створив достатньо розшарований соціально художній світ. Його персонажами, і це далеко не повний перелік, є селяни, вчителі, священники, геологи, царські сановники, генерали, мистецька інтелігенція, моряки. Отже, існують передумови для соціального і професійного розшарування лексики художніх текстів. Однак доводиться констатувати, що лексичний склад малої прози Р. Іваничука не містить значного масиву професійно-виробничої лексики чи професіоналізмів. Диференціація відбувається не стільки горизонтально, скільки по соціальній вертикалі: мовлення соціального низу, насичене побутовою лексикою, діалектизмами, просторічними, усно-розмовними інтонаціями, і рафінована

літературна мова, якою в Р. Іваничука розмовляє інтелігенція. Р. Іваничук прихильник класичної прозорості фрази. Слова, які були б незрозумілі широкому читачеві, вживаються прозаїком дуже ощадливо. Прозаїк не мав на меті заглиблюватись у професійно-виробничу сферу, так би мовити, описувати зовнішній бік життя моряків, його цікавили їхні стосунки і духовний світ.

Починаючи з 80-х рр., письменник майже не звертається до жанрів малої прози. Найновіша книжка його новел «Одна хлібина на двох. Новели про кохання» (2004) складається з творів, надрукованих раніше, і кількох самодостатніх фрагментів мемуарного плану. З початком 90-х рр. одна за одною виходять книги мемуарів Р. Іваничука. Звісно, новела, на відміну від історичного роману, може мати автобіографічну основу. А книги Романичука мемуариста рясніють вставними автобіографічними новелами. Тому можна сказати, що новелістична творчість прозаїка розвивається зараз в річищі мемуарного жанру, якщо раніше, до слова сказати, пробивалась в рамках історичного чи соціально-психологічного роману (наприклад, вставна новела про гімназійні часи автора і перше прикре знайомство з творчістю В. Стефаника в романі про І. Франка «Шрами на скалі»). Отже, є підстави досліджувати еволюцію малої прози Р. Іваничука на матеріалі художньої частини його мемуаристики.

Помітним є у творчості останніх років життя митця звертання до раніше табуйованих тем, до легкої еротики (опрацьовуючи по-новому свій старий сюжет про Айну), до пікантних епізодів (розповідь в «Нещоденному щоденнику» про здешевлення горілки після утвердження радянської влади в Галичині і про змагання між п'яними мужиками у спусканні повітря). Все це веде до зростання відсотку лексики, близької до вульгаризмів, наприклад, такий уривок з першої книги «Нещоденного щоденника»: «... коли корова тицькалася й бігла у шкоду, я розстібав розпірку на штанцях і пісяв – тоді моя Мінка верталася зі найсмачнішої шкоди й вилизувала солону траву аж до ґрунту: ті сліди надовго залишалися на землі, й батько, коли косив отаву, сварив мене за те, що я зіпсував вигляд гладко виголеного покосу...» [3, с. 38].

На початку новели «В дорозі» у збірці «Дім на горі» (1969) є складний троп, де поєднуються метонімія і порівняння: «... голоси людей мнуть на ресорах, мов горстки льони на терлицях ...» Цитоване вставне речення в редакції цього твору за 1981р. у збірці «На перевалі» відсутнє. Однак у третьому томі Іваничукових творів, що вийшов друком у 1988р., воно знову з'являється. З нашого погляду, відсутність тропа в редакції 1981р. зумовлено деякою його механічністю, порівняння деантропоморфізує образ, приглушує гуманістичне звучання. Проте цей троп виглядає надто колоритно, до того ж мав значне ідейно-художнє навантаження, щоб від нього легко відмовитись. Структурно він являє собою синекдоху, частина (голос) замість цілого (людина), яка входить до складу порівняння. Найголовніше, що значення цього тропу не є суто локальним задля створення образу розмови в автобусі. Це паралельний поетичний образ, котрий заступає собою внутрішньо психологічний сюжет; поетові в даному разі вистачило б вказаного рядка.

Серед найбільш уживаних тропів Іваничука-новеліста – епітет. Склад епітетів малої прози Р. Іваничука є досить різноманітним, від постійних і загальноновживаних: «люди добрі» («Дзвін і тиша»), «свіжа новина», «файна дівчина», «великий світ» («Побий мене!»), до складних, книжних: «молочно білий» («За простибі»), «нудно-сентиментальний» («За стіною туману»), «набридливо-ніжна» («Зима не вічна»). Трапляються також епітети синкретичні: «барвиста тиша» («Дзвін і тиша»), «залізний шум» («Зелений шум»).

Іваничук-новеліст досить часто використовував символіку. Враховуючи багатозначність і внутрішню суперечливість символу, можна сказати, що він здатен творити ефект смислової поліфонії чи контрапункту. Образи зі значним смисловим потенціалом Р. Іваничук виносить у заголовок твору: бузьків вогонь, бузьки на Семеновій хаті, стара хата, Байкал, тиша, зелений гомін, порвана фотокартка, плюшевий ведмедик, кинджал, дім на горі тощо. Всі вони виступають символами. Символізуються птахи, дерева, будівлі, предмети, географічні назви, явища природи, процеси, слова. Багато з них одночасно

можуть виступати іншими художніми засобами, здебільшого художньою деталлю.

Найбільш близька до символістської у Р. Іваничука символіка Байкалу, зеленого і залізного гомону, острова Цитери. Річ у тому, що образний ряд, який моделюється цими символами, стосується уявлень про майбутнє, інобуття, намріяного і нафантазованого, природи і цивілізації як первинних умов людського існування. Герої вірять у реальність того, про що мріють, тому символіка тут отримала ще й міфологічний підклад. Відбувається буквально ототожнення образу речі й самої речі. Байкал, скажімо, це не просто мрія, а конкретний географічний пункт, де герой нібито зможе відчутти повноту існування, виявить свій потенціал. А міфотворчість – одна з ознак символістської поетики. Щоправда, географічна конкретика в цій функції більше тяжіє до гумільовського акмеїзму, суто символістській образності радше відповідає метафора-символ залізного гомону.

Мала проза Р. Іваничука не особливо багата на афоризми. Іваничук новеліст, особливо у 50–60-х рр., майже не вдається до розмислів. Афоризми зустрічаються переважно в мовленні персонажів. Тип усезнаючого наратора трапляється рідко. Прозаїк дотримується естетичних засад модернізму (неореалізм, імпресіонізм). Тому авторська ідеологічна позиція безпосередньо не виявляється [4, с. 135]. Незважаючи на засилля соціалістичного реалізму і пильну критику, радянські письменники були творцями «химерної прози». Справжній митець не міг залишатись в рамках соціалістичного реалізму, і тоді використовувався термін «реалізм без берегів». І все ж іноді в новелах з домішкою дидактизму трапляються афоризми від імені автора, наприклад: «Життя не їздить тією самою дорогою вдруге» [1, с. 12].

Найбільш афористичними є художні тексти Р. Іваничука, де дійовими особами виступають інтелектуали, а панівний тип ситуації – дискусія, як у новелістичній повісті «На перевалі». У цьому творі знаходимо афоризми, що виходять за межі суто морально-етичної проблематики, натомість мають відношення до інтелектуально-мистецької сфери: «Справжнє це незнайдене.

...Знайдене в першу ж мить своєї появи уже вимагає вдосконалення» [2, с. 62]. Афористика Іваничука-новеліста здебільшого має книжне походження, і лише незначна її частина виступає одночасно фразеологізмами, наприклад у новелі «Чужий онук».

Отже, майстерність архітекtonіки новел Романа Іваничука забезпечує певним чином і художнє мовлення. Діалектизми, метафори, порівняння, епітети виконують різноманітні функції: характеротвірні, композиційні.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Іваничук Р. Дім на горі : Новели. Львів : Каменяр, 1969. 107с.
2. Іваничук Р. На перевалі : Новели. Київ : Молодь, 1981. 214 с.
3. Іваничук Р. Нещоденний щоденник. Книга перша. *Дзвін*. 2004. № 2. С. 27 – 60.
4. Колядич Ю. В., Поляруш Н. С. Поетика малої прози Романа Іваничука : монографія. Вінниця : ТОВ «Фірма», «Планер», 2010. 180 с.
5. Ткаченко А. Мистецтво слова. Вступ до літературознавства. Київ : Правда Ярославичів, 1998. 448 с.

МУЛЬТИМОДАЛЬНІСТЬ В ДОСЛІДЖЕННІ НАУКОВОГО ДИСКУРСУ

Сотников Андрій В'ячеславович,

к. філол. н.

Київський національний лінгвістичний університет

м. Київ, Україна

Вступ. Сучасні лінгвістичні дослідження характеризуються міждисциплінарним підходом, який полягає у мультимодальності. Ґрунтовне визначення поняття мультимодальності запропонували Г. Крес та Т. ван Люен у спільній роботі “Multimodal discourse”. Як вважають дослідники, “теорія мультимодальності розглядає комунікацію людей через мовлення, жести, погляд та інші візуальні форми” [1]. Сучасна комунікація все частіше розглядається в мультимодальній перспективі, а мультимодальні тексти стають актуальнішими та привертають увагу лінгвістів. Термін “мультимодальність” у його сучасному розумінні був уведений до наукового вжитку в сіднейській школі семіотики [2]. При цьому, існує точка зору, що мультимодальність, як підхід до лінгвістичного дослідження, притаманна лише стилістичним чи прагматичним аспектам функціонування мови. З огляду на те, що будь-який текст є мультимодальним, оскільки є знаковою системою, можна стверджувати, що тексти наукового дискурсу також є мультимодальними.

Метою статті є висвітлення сучасних підходів дослідження мультимодальності наукового дискурсу в сучасних лінгвістичних студіях, оскільки використання сучасних інформаційних технологій робить науковий дискурс мультимодальним. Відповідним чином, для досягнення мети необхідно дати лінгвістичне визначення категорії мультимодальності, дослідити способи вираження мультимодальності, визначити функції мультимодальних наукових текстів.

Матеріали і методи. Слід зазначити, що дослідження модальності тексту ґрунтується на двох лінгвістичних теоріях, а саме, теорії когнітивної метафори [3] та системно-функціональній граматики [4]. Оскільки ми зацікавлені у

висвітленні мультимодальності наукового дискурсу, зосередимо увагу на другому напрямку. В межах системно-функціонального аспекту, мультимодальність може характеризуватися через три важливі функції, а саме, емпіричну (реп Знакові системи виконують три основні функції: 1) забезпечення міжособистісної комунікації (interpersonal function); 2) номінативну (ideational function); 3) структурування тексту та його доцільну організацію (textual function) [5]. Не викликає сумнівів факт, що вищенаведені функції притаманні будь-якій семіотичній (знаковій) системі, а, оскільки текст виступає семіотичною системою, і будь-якому типу тексту. Як влучно зазначає І. Колегаєва [6], модальність це характеристика людських відчуттів за якістю. Таким чином, сприймаючи текст, ми сприймаємо його як сукупність рівнів модальності. Сама специфіка функціонування семіотичної системи призводить до перетину різних каналів сприйняття інформації (зоровий та слуховий, зокрема), що робить науковий дискурс мультимодальним. Вважаємо за необхідне зазначити, що в сучасному мовознавстві також використовується термін полікодовість. При цьому, дослідники мультимодальності наголошують на необхідності розрізнення понять мультимодальність та полікодовість, оскільки, як зазначає Л. Макарук [7], мультимодальність передбачає залучення декількох модальностей, а полікодовість передбачає залучення лише зорового каналу передачі інформації. При цьому, сам термін мультимодальність має на увазі поєднання декількох модусів (засобів передачі інформації у вигляді тексту, звуку, відеоряду тощо).

У сучасному зарубіжному мовознавстві проблема мультимодальності дискурсу активно розробляються представниками трьох основних шкіл, а саме, американською (Л. Лемке, А. Шефлен), австралійською (М. Халлідей, Р. Ходж) та європейською (Г. Кресс, Л. Мондала). Щодо вітчизняних дослідників, слід згадати М. Івасишина [8], Л. Макарук [7; 9].

Як зазначає М. Томахів [10], англomовний науковий дискурс характеризується такими функціональними особливостями: соціальною зумовленністю, інтертекстуальністю, раціональністю, звязністю,

використанням англійської мови в якості засобу мужкультурної комунікації, діалогізацією/плюралізацією та персоніфікацією (с. 156). Крім того, як влучно зазначає О. М. Ільченко, науковий дискурс, і англomовний зокрема, є регламентованим. Вищенаведена ознака характеризується переважним використанням пасивних конструкцій, використання притаманної певній науковій сфері термінології в поєднанні зі стандартизованою загальнонауковою метамовою. Важливо, також, згадати про лінійність наукового тексту, яка виявляється у чіткій структурізації наукового дискурсу, підпорядкованості мікропропозицій макропропозиціям, слідуванні основній темі. В свою чергу, І. Скрипак [посилання за 10] вказує на інтертекстуальність (посилання в тексті на попередні дослідження), діалогічність (адже, будь-який науковий текст адресується певній аудиторії) та прагматичність (науковий текст впливає на аудиторію).

Повертаючись до питання мультимодальності наукового дискурсу зазначимо, що сама природа наукового дискурсу передбачає наявність мультимодальності, адже включають в себе вербальні, невербальні і паравербальні компоненти. Мультимодальний науковий текст характеризується когезією (зв'язністю) та когерентністю (цілісністю). До вербальних відносимо або друкований текст або текст що звучить. До невербальних (по відношенню до друкованого тексту) відносять членування тексту на абзаци, використання різних шрифтів та кольорів. Говорячи про паравербальні засоби, назовемо інфорграфіку, іконічні елементи та непіктографічні компоненти (пунктуацію, діакритичні позначки). Також, важливим є те, що розрізняють повну та часткову мультимодальність. Під повною розуміють пов'язаність вербальних, невербальних та паравербальних компонентів, які, власне і забезпечують зв'язність та цілісність наукового тексту. Під частковою мультимодальністю розуміють наявність семантичного зв'язку між вербальними та графічними компонентами, в той час як графічні елементи є відносно автономними від вербальних. В свою чергу, стрімкий розвиток інформаційних технологій, і цифрових зокрема, призвів до появи в науковому дискурсі цифрових модусів

(фрагменти аудіозаписів, відео, анімація тощо, які активно використовуються в мережі Інтернет, читанні лекції, презентації результатів наукових досліджень тощо.

Висновки. Таким чином, узагальнюючи вищенаведене, можемо дійти висновку, що мультимодальність наукового дискурсу розглядається як одночасне використання різних каналів й типів сприйняття інформації, з одного боку, та одночасна взаємодія вербальних, невербальних та паравербальних компонентів. Вважаємо, що подальші дослідження мультимодальності слід зосередити на кількісному співвідношенні використання вищенаведених компонентів, оскільки мультимодальні компоненти виконують, перш за все, інформативну функцію, з визначенням варіантних та інваріантних засобів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Kress G., van Leeuwen T. Multimodal discourse: The modes and media of contemporary communication. Vol. 312. London: Arnold, 2001. 152 p.
2. Halliday M. A. K. An Introduction to Functional Grammar. 2 nd ed. / M. A. K. Halliday. – London : Edward Arnold, 1994. – 212p
3. Lakoff G., Johnson, M. Metaphors We Live by. Chicago: University of Chicago Press, 1980. 256 p.
4. Halliday M.A.K. An Introduction to Functional Grammar. London: Arnold, 2004. 689 p.
5. Ventola E., Cassily C., Kaltenbacher M. Perspectives on Multimodality. Amsterdam : J. Benjamins Pub. Co, 2004. 259 p.
6. Колегаєва І. Полімодальність відчуттів у дзеркалі полікодовості тексту, або ще раз про антропоцентризм у лінгвістиці. Записки з романогерманської філології. 2015. Вип. 2(35). С.105–112
7. Макарук Л. Л. Універсальність мультимодальної лінгвістики. Сучасні тенденції фонетичних досліджень : збірник матеріалів IV Круглого столу з міжнародною участю (23 квітня 2020 р.). Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2020. С. 16–19.

8. Івасишин М. Р. Мультиmodalність англомовного коміксу: лінгвальний і екстралінгвальний виміри: дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2019. 404 с.

9. Макарук Лариса Леонідівна. Мультиmodalність сучасного англомовного масмедійного комунікативного простору : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.04. Запоріжжя, 2019. 635 с.

10. Томахів М. В. Англомовний науковий дискурс: сучасний стан та перспективи подальших досліджень Одеський лінгвістичний вісник. 2015. Вип. 5(2). С. 154–157. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/olin_v_2015_5%282%29__38 (дата звернення: 25.01.2023)

PHILOSOPHICAL SCIENCES

МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ МІГРАНТІВ

Терещенко Оксана Вікторівна

PhD, аспірант кафедри філософії

Національний технічний університет України

Київський політехнічний інститут

імені І. Сікорського

Вступ. На сьогодні процеси міграції є найвпливовішим фактором змін у світі. Завдяки цьому, під впливом міграційних процесів відбуваються соціальні зміни на мікро- та макрорівнях. Це відбивається на перетвореннях в соціальних структурах приймаючих спільнот, соціально-демографічній трансформації іноземних держав, зміни в соціально-рольових і соціально-культурних структурах суспільства іммігрантів. З'явилися діаспори, спільноти з великою культурною та етнічною різноманітністю. І кожна країна обрала свій шлях врегулювання цих процесів. Соціокультурні й міжкультурні комунікації відіграють важливу роль у суспільствах і є невід'ємною частиною життя людей. Але чи є міграція частиною соціокультурної взаємодії? Якщо взяти до уваги загальне визначення соціокультурної комунікації – різноманіття форм спілкування та відносин між групами та індивідами, які належать до різних культур, ми можемо визнати, що сама міграція і є одним із основних процесів міжкультурної взаємодії. Міграція сприяє налагодженню стійких міжкультурних комунікативних відносин. Соціальні філософи, такі як О. Білик та Т.Б рагіна, досліджували ці моменти у комеморативних практиках в процесі соціалізації освітніх мігрантів у соціокультурному просторі сучасної України [2]. А. Камбур досліджувала умови ресоціалізації особистості мігранта [3]. М. Ковінько розглядала міжкультурну комунікацію з точки зору її типологічних вирівнів [4].

Реалії життя змусили мільйони українців покинути свої рідні домівки та емігрувати в інші країни, аби врятуватися від війни. Мільйони людей стали вимушеними мігрантами та шукати прихистку де-інде. Постає проблема комунікації з чужим світом, як у соціальній, так і в економічній та культурній сферах. Очевидно, що війни та будь-які транскультурні міграції були і залишаються, водночас, процесами соціокультурної й міжкультурної комунікації.

Мета роботи. Мета дослідження полягає у виявленні ключових соціальних й філософських аспектів міжкультурної комунікації мігрантів, та українських мігрантів зокрема, як наслідку міграції. Ми ставили перед собою низку завдань: розкрити сутність міжкультурної комунікації в контексті міграції, знайти ключові засади теорії комунікації в міжкультурній взаємодії мігрантів, розкрити явища міжкультурної комунікації в розрізі діалогу культур, довести соціально-філософське та філософсько-культурне значення міжкультурної комунікації мігрантів.

Матеріали і методи. У дослідженні використано теоретичні методи, а саме: порівняння, узагальнення, синтез, аналіз та ін. Методологія та дослідження процесів комунікації охоплюють різні галузі наук провідних корифеїв антропології, філософії, психології, соціології та ін. Це доводить їхню міждисциплінарність. Однак, саме поняття «міжкультурна комунікація» ввів у науковий обіг американський культуролог Едвард Холл у 1950-х роках. Він доводив, що «ідеальна мета, до якої має прагнути людина у своєму бажанні якнайкраще та ефективніше адаптуватися до навколишнього середовища» [5]. К. Апель в свою чергу зорієнтований на контекст нових цивілізаційних умов сучасних комунікативних спільнот і пошуку можливостей збереження стійких форм внутрішньої регуляції поведінки людини [1]. Погляди М. Ковінько доповнюють методологію дослідження соціокультурної комунікації мігрантів: «Осмислення соціокультурного розмаїття, прагнення до розуміння Іншого, міграційні виклики, поширення мережевих і потокових форм суспільного життя зумовлюють увагу сучасної філософії до концептів

«порубіжжя», «культурний перехід», до процесів соціальної інклюзії та маргіналізації. Дискусія щодо багатополлярності світу виявляє суспільні небезпеки і ризики, пов'язані з прагненням країн із недемократичними режимами завоювати пріоритетні політичні, військові, економічні позиції. Багато суспільств, до яких належить і Україна, переживають процес прискореного розвитку національної самосвідомості на тлі транснаціональних інтеграційних контекстів і посилення національної солідарності» [4, с. 9-10]. Це зумовлює ідентифікацію себе з Іншим, що потребує усвідомленого діалогу.

Результати і обговорення. Ми розглядаємо міжкультурну комунікацію як складник феномену міграції. Активна міжкультурна комунікація, при умові дотримання відповідальності людей та свободи вибору, сприяє введенню цілераціональних інновацій, що ведуть до взаємної трансформації існуючих соціальних структур та індивідів. У цьому випадку міжкультурне суспільство трансформується у третій стан, породжуючи нові форми культур. Будь-яка соціальна дія орієнтована на інших, тому потрібні спільні зусилля та взаємодія, аби сформувати загальне, спільне поле смислів та смисловий універсум.

Діалог культур в розрізі міжкультурної комунікації відіграє надважливу роль у цьому процесі. Бо саме у діалозі пізнається культура та мова іншої спільноти. Об'єднуються традиції, пізнається творчість, відбуваються постійні оновлення, культура поповнюється якісними змінами. Термін «діалог культур» прийшов до нас з ХІХ сторіччя і його значення – зближення країн та народів, ознайомлення з різними культурними цінностями. Діалог як практична модель інтеграції мультикультурного суспільства передбачає вивчення комунікаційної взаємодії як зіткнення культур на макро- й мікросоціальному рівні.

Ключовими засадами теорії комунікації є оволодіння культурно-мовним кодом, який відіграє величезну, якщо не основну, роль участі мігранта в соціокультурній комунікації. Комунікаційну систему поділяють на вербальну (мова) та невербальну (жести, міміка, візуальне спілкування), а в комунікативному акті ми виділяємо: відправника, одержувача, повідомлення, канал зв'язку, код (знаки), тему, контекст, середовище. Разом з тим, існують і

бар'єри в комунікації мігрантів. До них належать: мовні, бар'єри зумовлені впливом культури, бар'єри сприйняття, бар'єри як результат невербальної комунікації, дистанції, вражень.

Поняття діалогу, слова та свідомості мають для мігранта особливе значення тому, що без цих компонентів він не зможе успішно інтегруватися в іноземне суспільство. Якщо мігрант не буде вести конструктивні діалоги з іншими та не вивчить мову країни свого перебування, він надовго застрягне в періоді лімінальності, так і не перейдучи межу в постлімінальний період, коли мігрант сприймається як «Свій» та може повноцінно жити, працювати й бути корисним обом державам (Україні та країні свого перебування), не зможе повністю реалізуватися. «Я» може стати самим собою тільки розкриваючи себе для Іншого, через Іншого та за допомогою Іншого.

Загалом, мігрант при переїзді до іншої держави, переживає соціокультурний конфлікт, такий собі «культурний шок», через який він проходить при інтегруванні в іноземне суспільство та поступово адаптується до нового культурного середовища.

По-перше, це зумовлює «виштовхування» (добровільне чи примусове) мігранта зі свого рідного «домашнього» соціуму. По-друге, у приймаючому суспільстві формується нове конфліктне поле для мігранта, де перетинаються як мінімум дві культури – іммігрантської та суспільства, що приймає. Таким чином, виникли декілька способів вирішення соціокультурного конфлікту: шляхом знищення однієї з культур; шляхом перетворення однієї з культур на свого візаві; шляхом існування культур без змін; шляхом взаємодії культур мігрантів та приймаючого суспільства в новій формі. Ці моделі не тільки орієнтовані на інтеграцію мігрантів в нове суспільство, а й трансформують саме суспільство, в якому починають відбуватися значні зміни. Це веде до взаємної трансформації і мігрантів і приймаючого суспільства.

Висновки. Міграційні процеси у всьому світі розширили потребу у нових формах соціокультурної та міжетнічної взаємодії різних культур, етносів, субкультур та міжкультурної комунікації. Міграційні хвилі сьогодення,

особливо міграції українців, видозмінюють культурний простір всього світу. Відбувається неминуча трансформація місцевих культур та самих українців. Міграція у цьому випадку виступає одним із найважливіших процесів міжкультурних комунікацій, результат яких може бути як позитивний так і негативний. З одного боку, це сприяє розвитку, збагаченню загальнолюдської системи культур, а з іншого, може відбутися взаємовідторгнення культур, що призводить до культурних конфліктів. В перспективі подальших наукових розвідок – виявлення та дослідження як позитивних так і негативних результатів міграції, особливо української міграції, в розрізі міжкультурних комунікацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Апелъ К. О. Ситуація людини як етична проблема. Комунікативна практична філософія. К.: Лібра, 1999. 356 с.
2. Білик О., Брагіна Т. Комеморативні практики в процесі соціалізації освітніх мігрантів у соціокультурному просторі сучасної України. Вісник ХДАК. 2019. Випуск 56. С. 19-28.
3. Камбур А. В. Ресоціалізація особистості мігранта. Релігія та соціум. 2020. №. 3-4 (39-40). С. 24-29.
4. Колінько М. В. Міжкультурна комунікація: топологічний вимір : монографія. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2019. 344 с.
5. Hall E. T., Hall M. R. Hidden Differences: Studies in International Communication. Hamburg : Gruner & Jahr, 1983. P.24.

ECONOMIC SCIENCES

UOT:334.7

IEL:M-13

CONCEPTUAL APPROACHES TO THE FORMATION OF THE FINANCING SYSTEM OF SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES

Gurbanov Agil Abid

Baku Business University

PhD, Institute of Economics,

Lead Researcher, Head of the department

Huseynzade Huseyn Mubariz

Baku Business University

Baku Business University. magistr

Summery. The development of the financial system is one of the main factors for the successful operation and stability of all sectors of the economy, including small and medium-sized enterprises. The main factor of the financial system consists of specific intangible assets in the form of shares, bonds, promissory notes, treasury obligations, which are circulating in the financial market and reflect the legal requirements of their owners to obtain monetary income in the future. The main issue is characterized by efficient use of these resources. In general, any system and financial system consists of a set of relationships and relationships that relate to the unity between its elements (components) and a single whole.

Key words. Financial system, small and medium entrepreneurship, financial market, monetary income, efficient use of resources.

Main text. The financial system includes a set of units and elements that are interconnected and interdependent, as well as grouped by financial relations that affect each other. By means of such relations, monetary funds and monetary incomes

are formed, distributed, used, financing of material interests of all participants of social production is ensured.

The financial system fulfills the functions of collecting and distributing the society's monetary resources, providing services for its monetary transactions and the implementation of economic relations. The basis of the financial system is financial relations, it is considered a part of the global system of monetary spheres. Therefore, the financial system is considered a broader concept of finance. Finance refers to the monetary relations that arise in the process of distribution and redistribution of the value of the public product. At this time, finance reflects the manifestation of social economic relations. In management theory, the term system refers to problem solving methods. The problems that the financial system can solve in the modern era can include the following:

- insufficient rate of economic development;
- disproportionality in the development of the economic system (the development of small and medium entrepreneurship can also be included in it);
- delay in adapting to changes in foreign commodity and financial markets;
- excessive social tension, negative impact on reproduction process;
- the low level of meeting the needs of individuals and the public consumer market, etc.

Financial relations occur in all spheres of the economic complex and operate according to uniform principles. Makes it possible to combine them into a single financial system.

Financial relations are considered one of the elements (factors) of great importance in all stages of social production. Without financial opportunities, it is impossible to organize individual and public circulation of production funds, to ensure wide reproduction, and to pay consumer relations, entrepreneurs are unable to fulfill their obligations, social issues.

Supporters of financial relations consist of the following: the state, legal entities and individuals. Although there are cases of approaching the relationship between individuals as a financial relationship in the literature, sometimes there are

those who claim the opposite. In our opinion, in reality there are personal financial relationships (relationships such as usury, providing assistance (in return for non return and return conditions), products or money, etc.). In addition, there are financial relations of households, population, family budget, and each of them is important and unique in the organization and development of small and medium-sized enterprises. At the same time, it is included in the main components of the unified financial system in modern times: commercial banks, the existence of mutual relations with specialized credit institutions, international financial relations.

In the regions, there are cases of using pawnshop services in forming and strengthening the financial capabilities of certain groups of economic subjects, and using their loans in exchange for certain pledges for personal and consumption purposes.

Regardless of all their diversity, there are some common features of all financial relations, and they provide a basis for including separate groups in a single system. Classification of financial relations according to objective criteria is considered the most convenient approach. Financial relations, in essence, perform a distres a fair distribution of the public product among subjects. Subjects create targeted and designated financial funds. Therefore, the most favorable criterion for classification is characterized by the role (activity) of the subject (small and medium entrepreneur) in social production. Depending on this criterion, the methods of financial organization, the rules for creating and using financial reserves and funds are determined.

Financial relations grouped by certain characteristics create a financial system. It also includes two directions: centralized and decentralized financial relations. Taking into account their diversity, financial relations can also be divided into separate, relatively limited groups, that is, spheres and mangas. For example, the financial system, composition, and capabilities of small, medium, and large business entities differ from each other in terms of certain quantitative and qualitative characteristics.

Centralized finance characterizes state finance and is included in its stages:

state budget, state credit, geographic-territorial budget, municipal budget, extra budgetary special funds. Decentralized finance is the use of individual entities: commercial banks, non-state credit institutions, producers and consumers, individual entrepreneurs, households, etc. financial relations. They often divide and analyze state credit and insurance relations into independent groups.

In the context of entrepreneurial activity, specific forms of financial relations are also considered important: they are characterized by the issuance and circulation of shares and other securities.

All types and forms of financial relations operate in close interaction. Each of them has its own money funds, and their efficient use becomes one of the main goals. The relevant financial institutions manage these relationships and funds.

Thus, the financial system represents the set of financial relations of various fields and departments, according to the various methods proposed by it, monetary funds of the state, entrepreneurs: small, medium, large business entities, legal and natural persons, households are created and used. They operate according to the principle of unified democratic centralism. They achieve their goals by helping each other. It is possible to consider the efficiency of entrepreneurial activity and the skill of the entrepreneur as a result of these relationships.

Financial relations are even considered a favorable sign of differentiation of entrepreneurs according to the volume of turnover. Thus, the European Commission proposed the principle of defining small and medium-sized enterprises as follows: micro-enterprises: those with less than 10 employees; small enterprises: those with less than 50 employees and an annual turnover of 7 million euros or an accounting balance of no more than 5 million euros; medium enterprises: those with less than 250 employees and an annual turnover of no more than 40 million euros or an accounting balance of no more than 27 million euros [2, p. 188].

Finally, it is possible to conclude from the obtained information, conducted researches and the comments given above that the beginning of entrepreneurship consisted of agriculture, and at the next stage, crafts and trade areas developed. As written in the literature: "Nevertheless, the new conditions created by the

development of market relations, land privatization, multi-system economy, and scientific and technical progress should not be overlooked. There was a time when the form of land ownership was a decisive factor affecting the level and efficiency of agricultural production. For example, free land enterprise in the United States ensured its progress. Currently, the Azerbaijani peasant is no less free than the American and European peasant. But the productivity of agricultural labor in us is much lower than in the listed countries. Therefore, the fate of agricultural production does not depend only on how free the peasant is. This dependence is mainly related to the technical armament of agricultural labor and scientific and technical service. Therefore, it seems to us that, despite the fact that the form of ownership is significant, it can only be effective if the achievements of science and technology are applied to agricultural production. [4, p. 346].

For example, Azerbaijani scientists have specifically analyzed the main four factors of the purposeful development of agrarian entrepreneurship and show that "private property has an advantage over public property... when the farm is larger than the optimal size, it is impossible to manage it perfectly and increase the economy of production... based on private property the labor potential is used more effectively in farms...the factor of material interest is very strong in the conditions of entrepreneurship..." [3, p. 71-72].

Despite the existence of elaborate theories about the activity of entrepreneurship in the literature, the essence of the concept of small and medium entrepreneurship does not yet have a perfect form. Most researchers have different approaches. For example, the Russian economist A. Syganov wrote that "small entrepreneurship is not in a miserable situation like a large enterprise. It is the most characteristic subject for the development of economic relations with its own characteristics, regularities, advantages and disadvantages" [8]. American economists D. Rechmen and M. Neskon believe that a small enterprise is like a firm managed by an independent entrepreneur, it does not have a leading role in the field it belongs to, it meets certain criteria depending on the number of employees and the volume of the product it sells [6, p. 129].

As can be seen from the information given above, the main factors of entrepreneurship activity are stratified according to the volume of its production. It is divided into large, medium and small production subjects. Although micro, small and medium entrepreneurship is mentioned in theoretical approaches and legal framework in Azerbaijan, for a long time statistical data was prepared only for small entrepreneurs. According to the decision No. 556 of the Cabinet of Ministers of Azerbaijan dated December 21, 2018, entrepreneurial subjects in the country were divided into four categories: micro, small, medium and large entrepreneurs were determined according to the criteria. The average number of employees of micro entrepreneurs is up to 10 people, the annual income is up to 200 thousand manats, the average number of employees of small entrepreneurs is from 11 to 50 people, the average number of employees is from 200 thousand manats to 3000 thousand manats, the average number of employees is from 51 to 250 people. Enterprises from 3,000,000 to 30,000,000 manats are included. Those with more than 250 employees and annual income of more than 30,000 manats are considered large business entities. This innovation and the lack of statistical data made our research difficult and made it impossible to conduct a comparative analysis.

It is known that the four main factors of the development of all forms of entrepreneurship: land, labor, capital and the skill of the entrepreneur are of exceptional importance. Each of these factors has its own role and importance. No field of activity is possible without the soil factor. The entire field of human activity, including the system of economic relations, is considered the result of labor. Purposeful organization of modern economic relations, satisfaction of needs is impossible without capital. Creating and regulating the purposeful interaction of all three factors requires entrepreneurial skills.

In economic relations, the capital factor is extremely important in solving the following issues:

- creation of the material and technical base, i.e. provision of the main production funds (economic assets) of the entrepreneur;
- acquisition of working capital (assets) and provision of economic activity;

- fulfillment of obligations;
- organization of extensive reproduction;
- makes it possible for the intellectual development of the entrepreneur, the elimination of poverty and the satisfaction of his needs, etc.

Every entrepreneur who wants to engage in this or that business or service makes a free choice, undertakes obligations and fulfills these obligations under his own responsibility. As written in the literature, an entrepreneur bases his activity on the following 12 principles: voluntariness, free choice, efficiency, economic independence, legality, paying his own expenses, self-control, self-management, ensuring competitiveness, specialization, concentration, integration. [5, p. 105-108]. Therefore, the capital base of every entrepreneur should be perfect, affordable and ensure its efficient use.

The main production funds of the entrepreneur include the following: usable land, production facilities, equipment, machines, equipment and mechanisms, etc. long-lived assets. Working capital includes: finished product, raw materials, materials and equipment used for the organization of current production, that is, short-term assets. The entrepreneur must have his own money (financial) resources to move the long-term and short-term assets at his disposal. The main sources forming its financial reserve are divided into four groups:

- profit resulting from production;
- benefit (profit) obtained from the sale and lease of wealth;
- insurance assistance;
- attracted funds.

Each of the mentioned sources has its own characteristics. Thus, the profit generated as a result of production is considered one of the main goals of the activities of all types of entrepreneurs. It is obtained as a result of product production and service provision. It is influenced by many natural, economic, public and social factors. It is considered one of the main factors of ensuring competitiveness. It glorifies the skill of entrepreneurship. The organization and convenience of market relations, the abundance of the consumer market, the costs of producing products, the

prices of products, the availability and efficiency of services, the prices of raw materials and materials, etc. economic conditions and events ultimately have a direct impact on the entrepreneur's profit.

The benefit (profit) obtained from the sale and leasing of property is considered a characteristic of entrepreneurial activity. For one reason or another, the entrepreneur makes a decision to sell or rent out his capital: he rents his natural resources, including usable land, the main means of production to other entrepreneurs, keeping the existing money reserves (collection) in the form of deposits in banks or separately -takes profit by obtaining rent (or interest) by giving loans (interest) to separate business subjects.

Insurance assistance is considered a favorable form of economic relationship in order to eliminate losses that may occur under the influence of the entrepreneur's risks: natural and man-made factors. Depending on the efficient operation of the insurance market, entrepreneurs are more interested in signing contracts with insurance institutions to restore their property, production process or losses that may occur at any stage of it, and in accordance with the agreement, direct a certain part of their profits to the fulfillment of insurance obligations. and in the event of relevant insurance events, to be able to recover the damage caused. Do not face any difficulties in continuing the repetition and extensive reproduction.

Raised funds are considered forms of economic relations resulting from the entrepreneur's goal to overcome financial difficulties. In cases where the entrepreneur faces financial difficulties in organizing his activities and fulfilling his obligations, he has to face the need to attract external funding. Funds from credit organizations and other entrepreneurs are borrowed, as well as the aid of philanthropists is used. The efficiency of credit relations is characterized by favorable interest rates.

Financial resources are considered the main factor that ensures all types of entrepreneurship, including the creation of small and medium enterprises, the organization of the production process, the fulfillment of obligations and efficient operation. Timely and quality performance of each function requires financial resources. Forms demand for money supply. This, in turn, necessitates the formation

of a financial system, and its efficient operation acts as one of the important conditions for the success of an entrepreneur. The need for the efficiency of the financial mechanism and financial system for the normal operation of small and medium-sized business entities arises from the following objectives:

- establishment and registration of business entities and their associations (cooperatives, etc.);

- creation of the material and technical base (acquisition of land suitable for agriculture, production and social purpose buildings, facilities and constructions, machinery, technological equipment, etc.), operation and improvement;

- organizing the production process, fulfilling obligations, purchasing raw materials and necessary services for this purpose;

- to fulfill the financial obligations arising from the legislation: tax payments, membership fees, economic sanctions, rents, insurance payments, payment of loan (debt) interest, repayment of loans and debts, etc.;

- wages of hired workers, social insurance payments of them and entrepreneurs themselves (family members involved in the production process);

- to use new techniques and technology, to produce new types of products;

- to improve the professional orientation of employees, increase their skills and intellectual ability, etc. invests (spends money) for goals.

Coping with all these and making a profit are considered factors that characterize the skill of an entrepreneur. He is able to use the resources at his disposal efficiently and economically, to fulfill his obligations (including financial obligations) on time and with quality, to ensure his own and society's interests, to continue the competition in the consumer market, to find his place and to strengthen it.

The characteristic features of the organization of entrepreneurship also include joint-stock companies (in open and closed form). Their authorized capital is expressed in value in the form of shares. These shares can be bought and sold as commodities. That is, it acts as a financial instrument in the system of economic relations.

Another interesting aspect of entrepreneurial activity is characterized by issuing securities and forming the securities market. Such activity also brings a certain amount of income to the entrepreneur and serves to significantly strengthen his financial capabilities.

The financial resources of entrepreneurs, or rather, the amount of income it receives, acts as a means of stratification (that is, grouping). In most cases, the formation of small and medium-sized business entities is determined based on the following three criteria: the average annual number of employees, authorized capital, annual turnover and volume of assets.

Advantages of Small and medium business: faster adaptation to local conditions, flexibility and promptness in decision-making, relatively low management costs, the least demand for initial capital, the ability to quickly change the production process in accordance with market demand, the possibility of relatively fast turnover of own capital, local materials, to effectively use labor resources and own financial resources, etc.

Small and medium business are well aware of the demand of the local market, they provide the necessary means for the livelihood of a large number of wage workers, that is, they create conditions for the formation of their income, ensure the employment of the productive population, create conditions for the training of professional personnel, etc.

Small and medium business produce products in small batches and provide services in a narrow range of activities. This is not important for large companies (entrepreneurs). They are important not only as a final product (commodity) production, but also in the production of separate parts, mechanisms, semi-finished products, additional areas of activity, as well as various service areas for the production of this final product. All this necessitates and justifies a comprehensive approach to determining the place and role of small and medium enterprises in the economy of the society (state). There are great opportunities in small and medium entrepreneurship, and the state should be interested in its activation and efficient use and should pay attention to the balancing of interests.

The organizational-management system of small and medium business differs significantly from that of large entrepreneurs. Thus, the principles of SME organization include: free choice, efficiency, economic independence, legality, self-payment, self-control, self-management, ensuring competitiveness, specialization, cooperation and integration.

According to the information obtained from the website, during the survey conducted among small entrepreneurs in the United States, the main reasons for the unsuccessful activity of small entrepreneurs were determined: incompetence; unbalanced experience (for example, an experienced engineer, but no trade skills); inexperience (lack of skills) in commercial (trade), finance, shipping, manufacturing, management, and incompetence in establishing and maintaining business relationships and contacts [7]. In our opinion, such situations are considered typical for Azerbaijani entrepreneurs, including rural entrepreneurs, in the modern era. Therefore, effective organization of state regulation, creation of unique cooperation and integration system is considered very important.

Depending on the scope of activity, importance is mainly attached to the development of three forms of entrepreneurship: small, medium and large entrepreneurship areas are distinguished from each other. Three characteristics are used for such differentiation: quantitative, qualitative and characterized by a combined (economic) approach.

The quantitative criterion is characterized by the fact that when determining small, medium and large business entities, the average annual number of employees, the volume of sold products and the balance value of assets are used. According to the quality criterion, there are signs such as the volume of manufactured products, limited resources and production capacity, organization of economic activity based on risks and innovation, as well as full economic responsibility and flexible management. At this time, each layer of entrepreneurship: small, medium and large entrepreneurs are distinguished from each other according to their quality characteristics and capabilities.

The economic criterion is based on the following characteristics: participating

in the sales market, ensuring its abundance, being able to influence the determination of prices and characteristics of selling products; solving organizational and management issues; opportunities to fulfill obligations; making decisions about the use of the economic resources at one's disposal, etc. characterized.

In Azerbaijan, the inclination towards small and medium business was created even in the former USSR period (in 1987-1989). The beginning of the transition to small entrepreneurship can be characterized by the revival of the cooperative movement. Cooperatives have been considered a modern example of small business. At this initial stage of small business development, it is considered appropriate to apply many concessions. Assistance was provided from the state budget, economic stability was ensured and political support was provided. The initial capital collection stage has taken place. At this stage, due to the fact that the basic principles in organizational and management issues were not expected during the creation of cooperatives, the efforts to drain resources from the public sector into the hidden economy through small enterprises and to form unhealthy entrepreneurial activities did not allow to get the expected result. As a result, the collapse of the existing economic system accelerated. Therefore, it is required to create a system of cooperation and integration in all economic systems on precise and perfect scientific theoretical basis and it is considered a necessary issue of economic relations of the modern era, it acts as a driving force for the purposeful development of entrepreneurship, especially its small and medium-sized entrepreneurial class.

"The ability of the production structure operating in the agricultural sector to carry out extensive reproduction depends on their economic situation, the amount of profit and targeted financial resources...at the same time, their crediting, financing, price formation and price regulation in this section of the economy, tax burden and depends on the tax policy" [1, p. 131].

The development of small and medium business has an important socio economic significance. Taking into account the level of development of small and medium entrepreneurship, experts of the modern era assess the country's ability to adapt to the changing economic conditions and the complex system of economic

relations.

The development of small and medium business creates favorable conditions for successfully solving the following problems:

- form competitive market relations;
- to expand the range of goods (products), work and services and improve their quality;
- bringing the production of goods (products) and the provision of services closer to their specific consumers (adjusting them to their needs);
- carrying out reforms in the economy and creating favorable conditions for expanding its sectoral composition (structure);
- by involving the personal wealth of the population in production and service processes, ensuring and accelerating their activity;
- create additional jobs and reduce (eliminate) the level of unemployment;
- to effectively use people's creative abilities and awaken their skills;
- to attract some population groups (those with low labor capacity) to the type of activity they can and provide an active lifestyle;
- form the social class of owners;
- to accelerate scientific and technical progress;
- to adopt and effectively use local raw materials and waste sources of large production areas;
- to form a favorable environment (conditions) for the purposeful development of large entrepreneurship through the production and shipment of complementary products, equipment, supplies, and the organization of auxiliary production areas and technological services;
- freeing the state from patronage function by renting, privatizing and buying unprofitable and loss-making enterprises.

RESOURCES.

1. Atshov B. Kh. Structural and efficiency problems in the agricultural field: theory and practice. Cooperative publishing house. Baku, - 2017, - 536 pages.

2. Volume III in the great economic encyclopedia. Baku, - 2012, - 590 pages.
3. Garayev I. Sh., Hajiyeu A. H., Aliyev S. N. and others. Economics and management of the agrarian sphere. Textbook. Baku, - 2011, - 522 pages.
4. Shekaraliyev A. Sh. State economic policy: realities and prospects. Monograph. Publishing House of the University of Economics. Baku, - 2009, 415 pages.
5. Zeynalli, A. T. Relations of cooperation and integration in the fields of agro-industrial complex: theoretical and practical issues. Monograph. European publishing house. Baku: -2017.- 746 p.
6. Stokov V.A. Economics and management of small and medium-sized businesses, - M: Statistics, - 2009.
7. http://defacto.kz/content/usloviya-po-kotorym-predprinimatelstvo-otnositsya-k-malomu-srednemu-ili-krupnomu#K_subektam_krupnogo_predprinimatelstva_otnos
8. Website of the Resource Center for Small Business: [www, rcsme, ru](http://www.rcsme.ru)

THE ROLE OF THE BUDGET IN FINANCING OF NATIONAL SECURITY OF UKRAINE

Terletska Liybov,
Assistant Commander for Financial and Economic Work
Head of the Financial and Economic Service,
Military base A2788
Kyiv, Ukraine

Introductions. In the conditions of martial law, according to the resolution of the Cabinet of Ministers of June 9, 2021 No. 590, financing of national security belongs to the first priority of budget expenditures. Significant amounts of funds allocated from the budget in the areas of ensuring national security, especially in martial law, require effective use and a scientific approach to the analysis of their formation and distribution.

Aim. Coverage of the state of budgetary ways to support state security.

Materials and methods. Використано загальнонаукові методи та статистичні дослідження видатків державного бюджету України в динаміці за ряд років.

Results and discussion. Spending on the national security of Ukraine in terms of financing protection (Fig. 1) since 2014 has been characterized by a slight increase from 6.3% in 2014 to 9.3% in 2020, and in 2021 even decreased to 8.6%. The chronic shortage of budget funds led to a lack of funding, as a result of which the defense sector was financed on a residual basis, which did not contribute to the development of the industry. However, under the conditions of martial law, budget financing, under the influence of circumstances affecting the life of the country, has been brought to a qualitatively higher level - these expenses account for 42.2%.

As the data shown in Fig. 1, funding for defense spending in 2022 increased by 33.63 p.p. against the level of 2021 and by 35.86 p.p. against the level of 2014. At the same time, spending on the economy in 2022 was reduced by almost 47% compared to the level of 2021. At the same time, fiscal pressure on business increased, financial

regulation of the economy under martial law is aimed at serving the needs of the defense budget, and business initiatives will be financed , soft lending programs and partial compensation for losses from the occupation, with the involvement of international assistance If defense spending is predicted for a 3-year period will grow by an average of UAH 16 million annually, then for the economy – by only UAH 21.5 million with the same probability 45-50% on R².

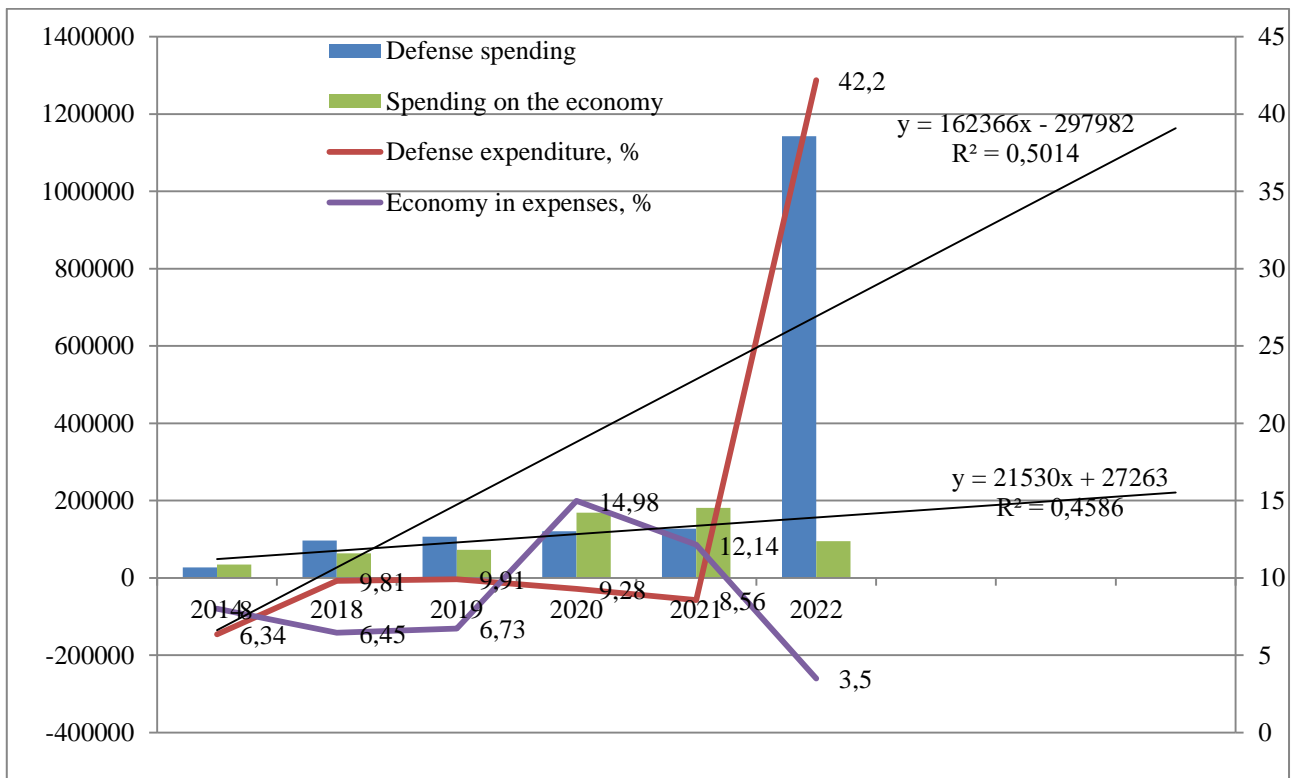

Fig. 1. Dynamics of the type of the state budget for defense for the period 2014-2022 rr.

Source: [1].

The directions of funding for the Ministry of Defense in 2021-2022 are given in the table. 1.

Table 1

Funding directions of the Ministry of Defense in 2021-2022, UAH million

	2021	2022
Leadership and military management in the field of defense	401	525
Ensuring the activities of the Armed Forces of Ukraine	94614	857529
Development, procurement, modernization and repair of weapons, military equipment, means and equipment	26405	242147
Construction (acquisition) of housing for military personnel	722	53
Disposal of ammunition, bases and warehouses of the Armed Forces of Ukraine	2506	28
Total for the Ministry	30034	1100282

Source: [1].

The National Council for the Reconstruction of Ukraine from the Consequences of the War [3] in accordance with the Decree of the President of April 21, 2022 No. 266/2022 within the framework of 24 working groups developed an action plan for the post-war reconstruction and development of Ukraine, a list of proposals for priority reforms and strategic initiatives, projects regulatory and legal acts, the adoption and implementation of which are necessary for the effective operation and restoration of Ukraine in the war and post-war periods. The role of the budget in financing the national security of Ukraine comes down, first of all, to financing the costs of developing the military-industrial complex and modernizing and developing the security and defense sphere.

In particular, the Action Plan for the post-war reconstruction and development of Ukraine [3] was developed in order to form sources of resources. So, limited financing of branches of the military-industrial complex (DIC) is now affecting. It has been determined that the possibility of developing the defense industry is limited, first of all, by the volume of attracted funding. The need for financing armaments will increase tenfold compared to the pre-war level.

The budget funds allocated for armaments are not enough for their development. Attracting investment in the defense industry of Ukraine has traditionally been considered a bottleneck. However, the conduct of hostilities on the territory of Ukraine, as well as the constant existence of an increased military threat in the post-war period, further complicate this process.

State budget revenues for 2023 [2] are provided for at UAH 1,330 billion, and expenses at UAH 2,640 billion, the budget deficit in relation to the country's GDP will reach 20%. As in 2022, 43% of the budget will be allocated to defense - UAH 1,141 billion, or 18.2% of GDP; while for education – UAH 555 million (21%), payment of pensions - UAH 272 billion (10%), the fund for the elimination of the consequences of the war - UAH 35.5 billion (1.3%).

Thus, the priority of the budget is to ensure national security through direct financing of defense and related security spending, social security of the population and servicing the public debt.

Conclusions. The main reason for the revision of the volume of budget financing in Ukraine is the introduction of martial law with the prerogative of ensuring the repulse of armed aggression. National security in terms of defense spending has become the most capacious area of budget spending. 42% is directed to it in 2022 and at least 43% is provided for in 2023. In the future, budget methods for generating revenues and distributing expenses should be improved due to the need to ensure the country's defense capability.

REFERENCES:

1. State web portal to the budget for the population. URL : <https://openbudget.gov.ua/> (date 02/07/2022).
2. Law on the State Budget for 2023 rik. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/verhovna-rada-ukrayini-uhvalila-derzhbyudzhhet-na-2023-rik> (date of entry 02/07/2022).
3. Draft plan for the renewal of Ukraine. URL : <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/new-agrarian-policy.pdf> (date 02/07/2022).

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Бабенко Анастасія Сергіївна,
студентка-магістр
Університету митної справи та фінансів
м. Дніпро, Україна

Головною метою соціальної політики підприємства є реалізація концепції гідної праці та підвищення якості трудового життя.

Соціальні цілі компанії повинні бути пов'язані з рішенням про вибір орієнтирів і спрямованості соціальних процесів, пов'язаних з умовами, якістю і рівнем життя її працівників, задоволенням соціальних потреб та інтересів її цільової групи. Досягти цього можливо шляхом вирішення таких питань, як матеріальний добробут, соціальна підтримка та захист людських ресурсів. Цілі соціальної політики як для персоналу, так і для суспільства визначаються сукупністю факторів, що характеризують підприємство та особливості його внутрішнього і зовнішнього середовища.

Соціальні витрати формуються виходячи з цілей соціальної політики компанії. По суті, це і є той засіб, за допомогою якого вони досягаються. В цілому це впливає на загальну суму податків, відрахувань та інших обов'язкових платежів, поточні витрати підприємства та розмір прибутку, який може бути спрямований на реалізацію соціальних та інших потреб. Для задоволення потреб різних соціальних груп компаніям необхідно обирати ефективні форми та методи реалізації, проводити вартісну оцінку можливостей та визначати джерела фінансування.

Під час війни багато представників бізнесу розширюють завдання соціальної політики своїх підприємств за рахунок волонтерства, збільшення витрат на заходи соціальної підтримки біженців або спрямування коштів на потреби ЗСУ. Це певною мірою відображає зростання рівня соціальної відповідальності.

Створена державою система чинників соціальної політики поєднує різні види допомог, створення та підтримка системи соціального партнерства; система соціальних гарантій та нормативів, соціальні послуги; оподаткування; підтримка інститутів громадянського суспільства.

Факторами, що стримують соціальний розвиток підприємств, є посилення експлуатації праці під впливом економічної глобалізації та незрілість системи соціального партнерства в Україні.

У сучасному суспільстві соціальне партнерство є одним з найважливіших аспектів організації соціальної ринкової економіки та одним з істотних аспектів партнерства людей у процесі виробництва і соціального життя. Так, увага приділяється партнерським відносинам між рівними в процесі виробничої праці, між керівниками і підлеглими, між поколіннями в організації пенсійних виплат, між власниками засобів виробництва і власниками робочої сили. Остання називається соціальною тому, що виступає у формі партнерства двох соціальних груп – роботодавців і найманих працівників – і може бути визначена як ідея, форма і метод узгодження їх соціально-трудова інтересів. Ідея соціального партнерства намагається вирішити соціальні конфлікти між двома сторонами не через протистояння різних соціальних груп, а через встановлення соціального миру, не через «конфронтаційне суперництво», а через «конфронтаційне співробітництво».

Зазначимо, що система оподаткування відіграє значну роль у соціальній політиці підприємства. Відчутно це можна показати через непрямі податки, які є ціноутворюючими факторами. Чинні в Україні непрямі податки й водночас елементи ціни товару – мито, акциз і ПДВ, як ціноутворюючі фактори суттєво підвищують рівень цін національної економіки, а сучасний адміністративно правовий механізм формування ціни сприяє компенсації значного податкового тиску кінцевим споживачем товару. Зменшення «податкового тягаря» в структурі ціни сприяло б її скороченню не менше ніж у 1,5-2 рази. Особливо це стосується підакцизних товарів.

В Україні існує механізм непрямой підтримки населення через рівень їх

доходів, який вбудований у податок на доходи фізичних осіб. Суть регулюючої функції податку на доходи фізичних осіб полягає в перерозподілі доходів через вплив на різні види діяльності платника податку. Таким чином, податки істотно впливають на відтворення, стимулюючи (податкові пільги) або стримуючи (розмір ставки податку, база оподаткування) темпи його розширення, збільшуючи або зменшуючи накопичення капіталу, підвищуючи або знижуючи платоспроможний попит населення (в т.ч. мова йде про розмір доходів після оподаткування) тощо.

Саме державна політика доходів відіграє значну роль у формуванні добробуту населення. Співвідношення в доходах населення частки трансфертних виплат та заробітної плати відіграє важливу роль у формуванні економічної поведінки індивідуума, його трудової мотивації. При переважній ролі заробітної плати у формуванні загальної суми доходів, в особи, що їх отримує формується підприємливість та ініціативність. У зворотному випадку відбувається формування пасивного ставлення до виробничої діяльності та знижується адаптивність населення до ринкових умов існування та діяльності, погіршується сприйнятність ринкових реформ та зменшується довіра до банківської системи. На першому місці по важливості серед факторів, що впливають на ефективність використання робочої сили, стоїть система оплати праці. Саме заробітна плата, а найчастіше тільки вона є тією причиною, яка змушує робітника виконувати якісно свою роботу. Саме соціальні стандарти та нормативи, які враховуються при формуванні ставок заробітної плати дають змогу реалізувати стратегічну мету соціально орієнтованої держави забезпечити гідні стандарти життя та рівний доступ громадян до суспільних благ і послуг. Отже, соціальна політика підприємства залежить від зовнішніх та внутрішніх факторів. Проте в умовах військового стану вплив зовнішніх факторів є впливовим не тільки на формування заходів соціальної політики, а ц на їх реалізацію. Причина – у скороченні фінансових можливостей вітчизняного бізнесу.

АНАЛІЗ ПІДХОДІВ ДО ДІАГНОСТИКИ КУЛЬТУРИ ПІДПРИЄМСТВА

Горбась Ірина Миколаївна

к.е.н., доцент, доцент кафедри
менеджменту інноваційної та інвестиційної діяльності

Самбор Анастасія Юрївна

студентка

Київський національний університет

імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

Вступ. / Introductions. Корпоративна культура є одним із внутрішніх джерел сприяння економічному зростанню підприємства в сучасних умовах, передові компанії світу та України сьогодні використовують її як інструмент сучасного управління. Це одне з джерел нематеріальної сили, потужної конкурентної переваги, котрі стимулюють економічне зростання бізнесу. Підприємства динамічно розвиваються в зовнішньому середовищі, що постійно змінюється, і потребують постійного моніторингу свого стану, тенденцій розвитку та ефективності заходів підтримки. Усі ці завдання вирішуються за допомогою налагоджених процесів діагностики корпоративної культури.

Мета роботи. / Aim. Впровадження діагностики організаційної культури має важливе практичне значення для будь-якого підприємства. Метою роботи є вивчення основних методів діагностики корпоративної культури та її оцінювання задля подальшого вдосконалення та застосування на практичному рівні.

Матеріали та методи. / Materials and methods. Процес діагностики організаційної культури має чітку послідовність та широкий інструментарій. За визначенням А. О. Овчаренка діагностика корпоративної культури - це цілісна теоретико-емпірична система, логічно послідовна методологія та сукупність організаційно-технічних процедур, основною метою яких є отримання інформації про корпоративну культуру, її статус, що полегшує отримання нових знань для вирішення конкретних завдань і подальшого практичного

застосування.

На думку К. Кемерона, значущість процесу діагностики корпоративної культури визначається методологічними принципами, а саме: науковості, системності пізнання об'єкта дослідження, професіоналізму, визнання корпорації як частини суспільства, гуманізму.

У роботі А. О. Овчаренка описані найбільш поширені підходи до діагностики й оцінювання корпоративної культури:

- холістичний;
- метафоричний;
- етнографічний;
- кількісний.

Холістичний підхід передбачає «глибоке занурення» дослідників у культуру. Тобто дослідник має справді стати одним із носіїв культури, але водночас залишатися об'єктивним. Інструменти цього аналізу: час, ведення щоденника, методи емпіричного спостереження, стоп-вправи, досвід тощо. Недоліком цього підходу є те, що він досить складний у реалізації, вимагає багато часу та грошей.

Метафоричний підхід ґрунтується на використанні дослідником зразків зовнішніх проявів культури: документів, звітів, мови, наявних історій та діалогів, таким чином він прагне розкрити відбитки, впливи та сутність культури. Основним недоліком метафоричного підходу є те, що він виключається з процесу вивчення фінансово-економічних показників.

Етнографічний метод полягає у проведенні «етнографічного дослідження», тобто поглибленого вивчення культури, що зазвичай передбачає занурення дослідника в цю культуру на тривалий період часу.

Кількісний підхід до діагностики корпоративної культури передбачає проведення дослідниками інтерв'ю з працівниками компанії для оцінки конкретних проявів культури та широке використання анкет. Кількісні методи дозволяють розглядати кілька точок зору, кожна з яких слід враховувати при оцінці атрибутів культури компанії.

Вищенаведені підходи є досить трудомісткими та займають багато часу. У реальних умовах найбільш придатними є методики Е. Шейна, К. Камерона та Р. Куїнна, Д. Денісона, Т. Діла і А. Кенеді, методика Г. Захарчиної. Чимало дослідників акцентують увагу на проблемах, пов'язаних із аналізом та діагностикою корпоративної культури, її роллю у практиці управління підприємством. Водночас єдиного підходу до діагностики корпоративної культури, який би враховував вплив внутрішніх і зовнішніх факторів, так і не розроблено.

Е. Шейн пропонує «зануритись» у соціально-культурні процеси підприємства і не спиратися на кількісні методи діагностики, бо вони є недостатньо достовірними і адекватними щодо корпоративної культури. Шейн зазначає, що для оцінки організаційної культури найбільш прийнятним і ефективним є метод клінічного дослідження, який передбачає максимальний рівень залучення, заглиблення дослідника у соціально-культурні процеси підприємства.

Модель ОСАІ є найпоширенішою і досить простою у використанні. В основі цієї моделі ідея того, що типологія корпоративної культури здійснюється на базі визначення напряму орієнтації компанії (внутрішня концентрація та інтеграція – зовнішні акценти і диференціація), а також шляху вирішення проблем (стабільність і контроль – гнучкість і дискретність). Та з іншого боку цей тип дослідження займає багато часу, передбачає використання послуг лише зовнішніх консультантів, а тому має високу вартість.

К. Кемерон і Р. Куїн стверджують, що існує чотири типи організаційної культури: ринкова, ієрархічна, адхократична і кланова. Вони вважають, що ці чотири типи можна ідентифікувати за допомогою розробленого ними методу під назвою Organizational Culture Analysis Instrument або просто Culture Instrument [3, с. 72]. Культура певного клану розроблена так, щоб бути одночасно гнучкою та спрямованою всередину. Метод демонструє риси командного духу, позитиву, психічного здоров'я та традиційності. Кланова культура також демонструє відданість виконанню зобов'язань і дотриманню

традицій.

На противагу клановій орієнтації, адхократична культура заохочує інновації, креативність, ініціативу та особисту свободу. Це тісно пов'язано з духом конкуренції та зазвичай зустрічається у великих суспільствах. Коли люди з ринкової культури намагаються висунути нові ідеї та рішення, вони одразу зосереджуються на зовнішньому середовищі. Вони люблять вимірювати успіх досягненням заздалегідь поставлених цілей. Люди з цієї культури повинні довести, що вони можуть конкурувати, оскільки ієрархії вимагають суворого управління та стабільності в їхніх групах. Для ієрархічної культури характерні формалізовані процеси, передбачувані тенденції та гарантована стабільність.

Метод аналізу культури компанії через її логотип дає можливість отримати дані, які виявляються корисними для оцінювання культури без необхідності використовувати інші засоби вимірювання. Він не є ідеальним, тому що він не повністю вимірює культурні аспекти, такі як економічна діагностика. Тим не менш, є дуже ефективним способом оцінки культури організації завдяки простоті використання. Теорії Д. Денісона для створення своєї методології використовують шкалу цінностей Р. Куїна і К. Кемерона. Ця шкала розглядає чотири прояви корпоративної культури: місію, стійкість, ступінь участі співробітників у діяльності компанії та їх здатність змінюватися згідно з методом Д. Денісона. Дослідження Д. Денісона визначає 12 індексів, які характеризують корпоративну культуру через 3 індикатори на індекс. З метою підвищення об'єктивності оцінки вчений порівняв результати застосування запропонованої ним методики з показниками ефективності, на які найбільше впливає організаційна культура: рентабельність інвестованого капіталу, рентабельність активів, темпи зростання продажів і частки ринку, продукт рівень новизни, якість, рівень задоволеності працівників. У методиці діагностики корпоративної культури Т. Діла та А. Кеннеді для опису «чистих» типів культури виділяють два критерії: швидкість зворотного зв'язку та ступінь ризику. У результаті виникли чотири групи корпоративних культур: мужність, інвестиції, важка праця та процес.

Також відома методика Г. Захарчиної, яка дозволяє оцінити корпоративну культуру з точки зору виконання нею функцій і порівнює отримані результати з оцінкою фінансово-економічних показників бізнесу. Відповідно до цього підходу, діагностика організаційної культури повинна базуватися на системному підході, включаючи аналіз усіх її аспектів як цілісної системи, з усіма наявними та можливими взаємозв'язками та аналіз таких показників: коефіцієнт освіти співробітників, коефіцієнт стабільності персоналу компанії, коефіцієнт трудової дисципліни, коефіцієнт задоволеності роботою та конфліктності. Проте, крім загальних показників, які безпосередньо характеризують економічні вигоди та рівень корпоративної культури підприємств, розраховуються також показники, які визначають соціальні ефекти заходів з підвищення корпоративної культури. Наприклад: зменшення плинності кадрів, зміцнення трудової дисципліни, підвищення освітнього і професійного рівню працівників, підвищення заробітної плати, збільшення кількості претендентів на посади в організації тощо.

Результат та обговорення. / Results and discussions. Процес діагностики повинен мобілізувати менеджерів компанії на реальні кроки для поліпшення стану організаційної культури або створення культури нового типу. Вся система діагностичних заходів повинна бути спрямована на розвиток сильної корпоративної культури, яка мотивуватиме персонал компанії до ефективної роботи та розвитку інноваційного потенціалу, впливаючи тим самим на економічні показники.

Висновки. / Conclusions. Виходячи з наведеного вище, можна зробити висновок, що для забезпечення ефективного впливу корпоративної культури на діяльність підприємства необхідна її своєчасна діагностика. Проте в науковій літературі єдиного підходу до діагностики корпоративної культури поки що не існує. Тому вибір методики проведення її комплексного оцінювання значною мірою залежить безпосередньо від мети дослідження, намірів і можливостей керівництва, сфери, в якій функціонує підприємство.

**УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ РЕСУРСНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
СИСТЕМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ**

Громоздова Лариса Василівна

кандидат економічних наук

професор кафедри регіоналістики і туризму

Малярєвський Віктор Миколайович

Юрчінко Крістіна Михайлівна

Смірнова Олена Юрїївна

Рвач Андрій Миколайович

аспіранти кафедри регіоналістики і туризму

Київського національного економічного університету

імені Вадима Гетьмана

м. Київ, Україна

Анотація: В статті досліджується сучасний світогосподарський розвиток, як феноменом регіонального та місцевого співробітництва при зростання регіонів (субрегіонів) у ролі головних суб'єктів забезпечення соціально економічного розвитку держави, її конкурентоспроможності на світовій економічній і політичній арені. Спроможні регіони та субрегіони здатні, з одного боку, зменшити навантаження на центральні органи влади, перебравши на себе частину їх повноважень, а з іншого – максимально враховувати потреби нових громад, суб'єктів господарювання та інших організацій при прийнятті рішень у виробництві на наданні публічних послуг.

В статті доведено, що публічне управління та адміністрування та їх складові – державне управління та регулювання в сфері національного та регіонального (місцевого) розвитку – одна з найважливіших проблем формування розвинених ринкових відносин в Україні, зокрема за умов формування нової системи (механізмів і інструментів) у сфері ресурсного забезпечення децентралізованої моделі управління на місцях.

Обраний Україною євроінтеграційний вектор розвитку передбачає суттєву модернізацію системи публічного управління взагалі та

адміністрування зокрема. Формування вітчизняного публічного управління та адміністрування на якісно нових засадах у зв'язку з інтенсифікацією деяких суспільних процесів і потребою в розв'язанні системних проблем соціально-економічного розвитку певних територій України зумовлює необхідність глибокого теоретико-методологічного та науковометодичного опрацювання проблеми недосконалості функціонування системи публічного управління та адміністрування в умовах ресурсної обмеженості.

Ключові слова: публічне управління, адміністрування, децентралізація, реформа публічного управління, територіальна організація влади

Сучасні глибокі ринкові перетворення, які останнім часом відбуваються в національній економіці, супроводжуються значними інституційними змінами в системі публічного управління та адміністрування, зокрема в сфері удосконалення системи управління регіональним і місцевим розвитком в Україні за умов реформи децентралізації владних повноважень. Формування конкурентоспроможної соціально орієнтованої ринкової економіки з розвиненими регіонами і субрегіонами та її важливою складовою фінансовою самодостатнім середовищем громади – є стратегічним курсом децентралізованої системи публічного управління де роль державного управління в сфері регіонального і місцевого розвитку не тільки не зменшується, а навпаки, зростає, набуваючи нової якості та дієвості.

Реформа децентралізації створила нову модель територіальної організації влади та передбачає постановки нових завдань (ресурсного забезпечення), закріплення повноважень і відповідальності: розвиток системи влади на місцях і формування спроможних територіальних громад, удосконалення державної регіональної та субрегіональної (місцевої) політик тощо.

Незважаючи на те, що від початку задекларованих реформ децентралізації повноважень влади в сфері публічного управління та заявлених пріоритетів Уряду щодо реформування системи управління регіональним і місцевим розвитком, пройшло вже чимало часу, висвітлення в науковій

літературі проблем реформування та удосконалення самої системи (механізмів і інструментів) державного управління об'єктами регіонального та місцевого розвитку України в нових умовах є недостатнім [1].

Світова практика останніх десятиріч свідчить, що оновлення інструментарію організаційно-правових і економічних механізмів ресурсного забезпечення системи публічного управління та адміністрування, форм реалізації економічної політики та багаторівневої інтеграції має спиратися на принципово нові – гнучкі та злагоджені форми взаємодії, ініціативно трансформуючи слабкі місця в можливості, свідомо мобілізуючи власний потенціал до розвитку, нейтралізуючи конфлікти інтересів спільною конструктивною взаємодією, спрямовано формуючи систему публічних і громадських інститутів залучення інвестицій і поширення інновацій.

Реформа публічного управління та територіальної організації влади сформували нові рамкові умови і вимоги стосовно посилення ролі управління в Україні в частині забезпечення якості життя населення, безумовного набуття більшої економічної відповідальності й посилення своєї ресурсної спроможності. Отже, національні та регіональні органи влади отримали додаткові повноваження щодо забезпечення сталого соціально-економічного розвитку, з'явилися нові можливості задля зростання якості життя населення через використання додаткових ресурсів, правильній економічній політиці та стратегії розвитку.

У сучасній українській науці та практиці публічного управління лише починають формуватися підходи й поодинокі упроваджуватися окремі інструменти публічної ініціативи, що враховують розв'язання різнополярних завдань – забезпечення соціально-політичної стабільності та залучення інвестицій (ресурсів) в інфраструктуру [2]. Проблема ускладнюється тим, що інституту управління в Україні традиційно неактивні в пошуку додаткових джерел і можливостей до розвитку, а реформовані інститути ресурсного забезпечення тільки-но з'являються та є нерозвиненими. Місцеві бюджети, що збільшуються завдяки фінансовій децентралізації, та перші державні структурні

фонди поки що не можуть забезпечувати стійкого розв'язання більшості проблем, особливо в частині інфраструктурного розвитку. Усе це вказує на відсутність цілісного та достатнього наукового підґрунтя своєчасному оновленню економічної політики на основі комплексу відповідних механізмів модернізації сфери ресурсного та підприємницького потенціалу.

Найбільшу актуальність у практичному сенсі та вирішенні проблеми удосконалення національної управлінської системи, регіональної економічної політики мають завдання послідовного формування логіки оновлення сучасних ресурсних політик регіонів із розробленням комплексу функціональних механізмів модернізації на основі вигід від різнорівневої інтеграції та ініціативи регіонів України. У теоретико-методологічному плані це означає нагальність зміни концептуальної моделі розвитку регіонів у напрямі посилення їхніх здібностей реалізовувати власний потенціал з урахуванням об'єктивних зовнішніх умов та еволюції форм публічно-управлінських і економічних відносин.

Слід відзначити, що на думку експертів, сьогодні одним із важливих завдань реформування національної системи державного та регіонального управління на сучасному етапі децентралізації є підготовка умов для переходу до дієвого (забезпеченого ресурсами) публічного управління та адміністрування (із використанням обов'язкового громадського контролю в цій сфері) [3].

Розвиток законодавства в сфері ресурсного забезпечення публічного управління та адміністрування є одним із пріоритетних напрямків роботи кожної держави. Проведення ефективної законодавчої роботи в цій сфері є однією із передумов для подолання тих глобальних викликів, які існують на сьогодні. Не менш важливу роль відіграє міжнародне співробітництво на національному та регіональному рівнях у даній сфері.

Відзначимо, що можемо синтезувати іноземний досвід формування політики управлінської модернізації та її ресурсного забезпечення через відповідні методологічні аспекти за трьома напрямками, що містять найбільший

потенціал для оновлення публічного управління та адміністрування та впливають із власних повноважень сучасного управління в Україні за умов децентралізації, а саме:

- просторовий розвиток і планування;
- економічний розвиток територій і регіонів;
- інтегроване управління розвитком і міжнародна та міжрегіональна співпраця.

Висновки. В частині оновлення організаційно-правових і економічних механізмів ресурсного забезпечення системи управління, метою яких є завчасне формування й удосконалення належної законодавчої та нормативно-правової бази, можливо запропонувати зміст першочергових заходів і управлінських рішень у складі цих механізмів на етапі формування. Ці заходи поєднаємо чотирма елементами системи удосконалення (публічне управління, економіка, ресурс і інститути) через уточнення ключових залучених органів публічного управління, горизонту появи правового акту або управлінського рішення та через зв'язок з попередньо виділеними функціями механізму модернізації цієї політики за елементами її системи.

Вдосконалення управлінських відносин за кожним із чотирьох елементів системи модернізації – публічне управління, економіка, простір і інститути - принципово пов'язано з певними функціями та задіяними інститутами, чого наразі не вибудовано в Україні. На основі цього було необхідно розробити спосіб побудови інституційної основи організаційно-інституційних механізмів забезпечення процесів удосконалення в Україні, котрі прямо пов'язати з виконанням специфічних функцій комплексного механізму модернізації саме на етапі формування нової управлінської політики. Змістовну основу інституційної основи механізмів складуть певні інститути та інституції, поява яких є обґрунтовано доречною для України.

Сучасний стан реформування публічної галузі управління та аналіз організаційно-правових і економічних механізмів ресурсного забезпечення

системи управління та регулювання вказує, що питання стратегії розвитку вітчизняної управлінської сфери повинні формуватися із врахуванням сучасного складного етапу становлення України, зокрема за умов децентралізації та військових дій на сході держави.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Воротін В. Є., Проданик В. М. Від регуляторної політики до державно-приватного партнерства в публічному секторі України України. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2019. № 1. С. 95–102.
2. Антикризове управління національною економікою : монографія / [І. Малий, І. Радіонова, А. Ємельянов та ін.]; за заг. ред. І. Малого. К. : КНЕУ. 2017. 368 с.
3. Воротін В. Є., Романенко Є. А., Щокін Р. Г., Півоваров К. В. Удосконалення організаційно-правового механізму державного управління економікою: європейський досвід для України. Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. 2018. 3 (26). С. 368-376

УДК 338. 24. 01.

ОЦЕНКА РЕНТАБЕЛЬНОСТИ ПРОИЗВОДСТВА НА ПРЕДПРИЯТИЯХ ОБРАБАТЫВАЮЩЕЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

Демирова Айгуль Акиф

докторант

Азербайджанского Университета Кооперации

Резюме В статье проанализирован и оценен уровень рентабельности производства на предприятиях легкой промышленности перерабатывающей промышленности. Здесь был проведен корреляционно-регрессионный анализ по 10 факторам, влияющим на уровень рентабельности производства продукции на предприятиях легкой промышленности Азербайджанской Республики. В результате исследования было установлено, что самым важным фактором, влияющим на уровень рентабельности, является себестоимость продукции и производительность труда. Полученная модель рентабельности дает возможность определить резервы дальнейшего роста рентабельности, производства и пути их реализации.

Ключевые слова: рентабельность, легкая промышленность, обрабатывающая промышленность, производительность труда, доходность, эластичность, коэффициент вариации, корреляция, регрессия.

Введение. На современном этапе развития экономики обрабатывающей промышленности рентабельности производства становится главным и самым важным фактором ее развития. Уровень рентабельности производства зависит от большого числа взаимосвязанных факторов, действующих в различных направлениях. Поэтому важное значение в анализе рентабельности и выявлении резервов ее повышения имеет установление математических зависимостей между факторами, влияющими на рентабельность. На основе таких зависимостей возникает возможность определить те факторы, которые в данных условиях оказывают решающее влияние на рентабельность. С этой

целью нами был использован метод корреляционного и регрессионного анализа. Корреляционный анализ применяется для исследования вероятностей зависимости между явлениями, не носящими строго функционального характера. Он дает возможность определить форму и степень тесноты связи между экономическими явлениями, выявить одновременно влияние большого количества факторов на исследуемый показатель и, следовательно, решить задачу разложения сложного результата на факторы, действующие во взаимной связи друг с другом. Этот метод позволяет получить экономико-математические модели связи, которые могут и должны использоваться для расчета перспектив, развития производства. Сложность применения заключается в том, что его нельзя применить для отдельного предприятия. Численность совокупности, как показывает практика многофакторного регрессионного анализа, должна примерно 6-8 раз превышать количество включенных в модель факторов [2].

Основная часть. В состав исследуемой отрасли промышленности республики входит 3 предприятия легкой промышленности в перерабатывающей промышленности Азербайджанской Республики.

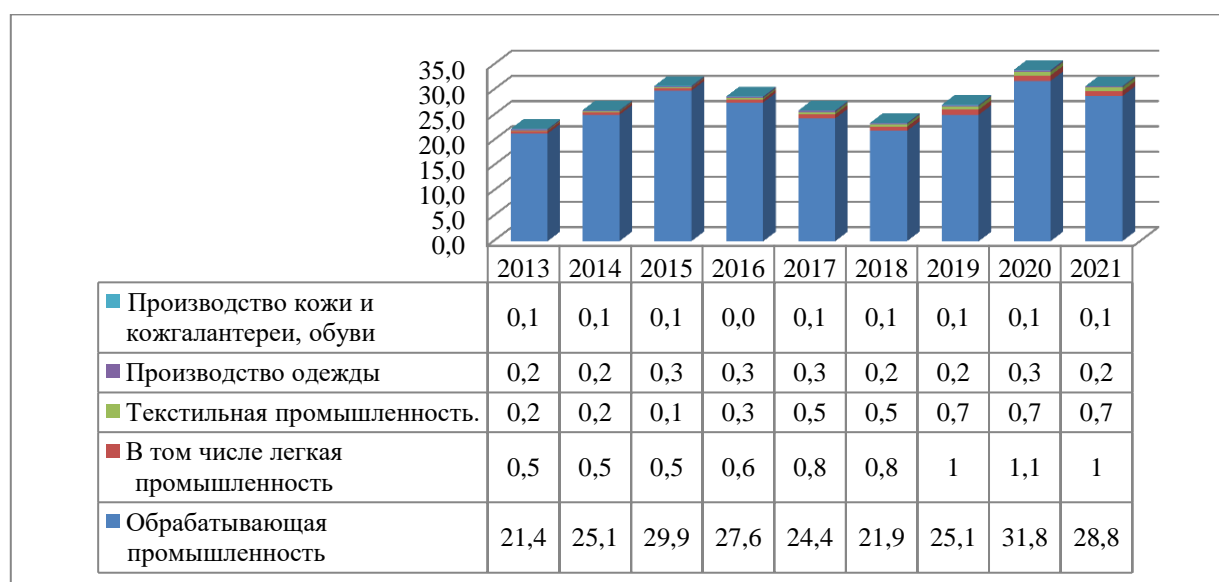

Рисунок 1. Доля легкой промышленности Азербайджанской Республики в фактических ценах соответствующих лет по отношению к общему объему, в %

Источник. подготовлено автором по информации (5)

Следует отметить, что доля легкой промышленности в обрабатывающей промышленности в первые годы независимости нашей страны составляла 23,5%, а в последующие годы этот показатель развивался с убывающей динамикой. На диаграмме ниже показана доля промышленного производства по отраслевой структуре в фактических ценах соответствующих лет по сравнению с общим объемом легкой промышленности за 2013-2021 годы.

Как видно из диаграммы, доля обрабатывающей промышленности в общем объеме промышленности в 2013 г. изменялась в пределах 21,4-29,9% в 2013-2021 гг., а доля легкой промышленности в обрабатывающей промышленности составляла 0,5-1%. Наименьшим показателем было производство кожи и изделий из кожи, обуви в легкой промышленности. В связи с этим следует усилить государственную поддержку развития этих направлений и увеличить инвестиции, направленные в основной капитал.

Следует отметить, что одним из традиционных направлений перерабатывающей промышленности страны является легкой промышленности. Технический и технологический уровень предприятия по производству легкой промышленности не позволяет выпускать качественную и конкурентоспособную продукцию. Существующие предприятия легкой промышленности, в том числе производство обуви, одежды, швейных и текстильных изделий сохраняют недоразвитую функциональную структуру управления, предпочитая административный метод. Эти предприятия используют небольшое количество международных стандартов. Контроль качества продукции осуществляется отделом технического контроля, что из года в год сокращает количество сотрудников. На этих предприятиях используется небольшое количество элементов системы мотивации труда, широко применяемой в международной практике. По этой причине уровень потока рабочей силы на 4 предприятиях высокий. Необходимо актуализировать технические условия, конструкторскую документацию, нормы расхода труда, энергии и материалов, а также стандарты, инструкции, правила и другие нормативные документы, применяемые в производственном процессе. Доля и

сумма прочих затрат в структуре себестоимости продукции увеличивается из года в год. Индекс заработной платы в отрасли в несколько раз превышает производственный индекс.

Объем дебиторской и кредиторской задолженности на предприятиях увеличивается, сумма кредиторской задолженности превышает сумму дебиторской задолженности в 1,5-2 раза. Все это заставляет проанализировать факторы, влияющие на уровень рентабельности производства на предприятиях легкой промышленности.

Естественно, что количества предприятий явно недостаточно для построения многофакторных регрессионных моделей. В целях исключений случайных колебаний и увеличения числа объектов наблюдения был использован метод заводолет [2, 3].

По всем исследуемым предприятиям отрасли была применена первичная информация за 2014-2021 г. г. В этой связи количество объектов наблюдения составило 32.

Однако, в образованной методом объекта-периодов совокупности не соблюдается одно из необходимых условий применения корреляционно регрессионного анализа-независимость отдельных наблюдений друг от друга по одной и той же переменной. Поэтому при применении метода объекта периодов нами была учтена автокорреляция-зависимость между последовательными во времени значениями одного и того же фактора.

В нашем исследовании автокорреляция была учтена с введением непосредственно в уравнении множественной регрессии фактора времени в качестве аргумента.

Для характеристики распределения были использованы основные показатели, так как средняя арифметическая величина, среднее квадратичное отклонение, коэффициенты вариации, асимметрии, эксцесса.

При определении влияния факторов на уровень рентабельности все необходимые расчеты были произведены с использованием компьютерной программы Excel [1].

Выбор и экономическое обоснование факторов, влияющих на уровень рентабельности, является наиболее сложным и ответственным моментом в построении статистических моделей этого показателя. Отобранные факторы должны отвечать ряду требований: иметь теоретическое обоснование, быть практически целесообразными, иметь количественные измерения, быть общими для всех объектов [4].

Ввиду того, что факторы во взаимодействии друг с другом имеют противоположные тенденции во влиянии на уровень рентабельности, корреляционно-регрессионный анализ производился в два этапа. На первом этапе корреляционный анализ проводился без отсева несущественных факторов, влияющих на уровень рентабельности, а на втором с отсевом этих факторов [2, 4].

Для включения в корреляционную модель на первом этапе нами были отобраны факторы, влияющие на уровень рентабельности, и приняты следующие условные обозначения:

У - уровень общей рентабельности %

X₁- объем выпускаемой продукции тыс. ман.

X₂ - затраты на 1 ман. реализованной продукции / коп. /

X₃ - фондовооруженность труда / тыс. ман.

X₄ - электровооруженность труда / тыс. ман /

X₅ - среднегодовая выработка на 1 работающего / ман /

X₆ - фондоотдача / ман. /

X₇ - оборачиваемость нормируемых оборотных средств / дней /

X₈-уровень специализации производства / % /

X₉- материалоотдача / ман./

X₁₀- удельный вес прочей продукции.

Исходные данные подвергались проверке на их качественную однородность. Для этого были определены статистические характеристики изучаемых показателей, которые приведены в таблице 1.

Табл. 1

Статистические характеристики признаков.

Показатели	Среднее арифметическое значение	Среднее квадратичное отклонение	Коэффициенты вариации
У	13,4	6,7	0,5
X ₁	67925,1	52774,3	0,7769484
X ₂	75,39	6	0,0795862
X ₃	19,68	12,28	0,6239837
X ₄	48,51	47,97	0,9888683
X ₅	23438,1	11569,9	0,4936364
X ₆	1,6	1,16	0,725
X ₇	52,35	24,08	0,4599809
X ₈	84,62	11,75	0,1388561
X ₉	0,732	0,164	0,2240437
X ₁₀	12,9	1,99	0,1542636

Из таблицы видно, что общая рентабельность по предприятиям отрасли колеблется в значительных пределах, что свидетельствует о существенных различиях в технико-экономических уровнях производства на анализируемых предприятиях данной отрасли. Исходя из линейной формы связи между показателем рентабельности и ее факторами были рассчитаны парных коэффициентов корреляции. Коэффициенты парной корреляции дает возможность отобрать факторы, наиболее существенно влияющие на данный показатель. Парные коэффициенты корреляции используются так же для оценки силы взаимосвязи между факторами - показателями с целью исключения их из дальнейшего исследования коллинеарных, дублирующих друг- друга факторов. Принято считать, что два фактора коллинеарны, если парный коэффициент корреляции по абсолютной величине больше 0,8.

Табл. 2

Матрица парных коэффициентов корреляции.

	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅	X ₆	X ₇	X ₈	X ₉	X ₁₀	У
X ₁	1	-0,2955	0,7178	0,9175	0,6402	-0,2170	-0,7614	-0,5374	0,0729	0,2621	0,3508
X ₂		1	-0,0323	-0,0273	-0,1614	-0,0271	-0,0904	0,0096	0,6922	0,0476	-0,7364
X ₃			1	0,8414	0,3821	-0,5563	-0,5734	-0,6297	0,1477	0,0654	-0,1060
X ₄				1	0,4563	-0,4286	-0,7594	-0,6971	-0,0745	-0,1281	0,1515
X ₅					1	0,4470	-0,0061	-0,1707	0,3666	0,1360	0,4083
X ₆						1	-0,0061	0,6144	0,2333	0,0353	0,2729
X ₇							1	0,3129	0,5806	0,2331	-0,2444
X ₈								1	0,0443	-0,0831	0,1520
X ₉									1	0,0948	-0,2509
X ₁₀										1	0,0757
У	0,3508										У

Анализ таблицы 1 показывает, что между X_1 и X_4 существует тесная корреляционная связь (0,9175). Поскольку в модель нельзя включать сильно коррелируемые факторы, фактор X_4 был исключен из дальнейшего исследования. Это обусловлено еще тем, что между Y и X_1 существует более тесная связь (0,3508), чем между Y и X_4 (0,1515). Кроме того, X_4 обнаруживает достаточно сильную корреляционную связь с X_3 (0,8414). Все остальные факторы, как видно, не имеют тесной корреляционной связи между собой.

При сравнении зависимости между рентабельностью и факторами, влияющие на ее уровень видно, что наиболее значительное влияние на рентабельность оказывает себестоимость продукции (0,7364), а затем производительность труда (0,4083). На уровень рентабельности влияет множество факторов. Поэтому для определения одновременного влияния факторов на уровень рентабельности нами были использованы многофакторные корреляционные модели. Многофакторные корреляционные модели дали возможность оценить “чистую” меру влияния каждого фактора на исследуемый показатель-рентабельность, а также найти с определенной степенью точности значение исследуемого показателя. Для сравнительной оценки влияния факторных признаков на исследуемый показатель используем статистические характеристики для построения линейного уравнения, которое дано в таблице. Линейное уравнение регрессии имеет вид

$$Y = 98,23 + 0,0446x_1 - 0,9255x_2 - 0,0412x_3 - 0,0412x_4 + 0,01974x_5 + 1,999x_6 - 0,0529x_7 - 0,0801x_8 + 0,1491x_9 + 0,0052x_{10}.$$

Из уравнения видно, что коэффициенты при $x_4 - x_{10}$ оказывают несущественное влияние на исследуемый показатель. Наиболее существенное влияние на рентабельность оказывает себестоимость продукции и фондоотдачу. Так, при снижении затрат на 1 ман. реализованной продукции уровень общей рентабельности повышается на 0,93 %. Существенное влияние оказывает на изменения уровня рентабельности и рост производительности труда. При росте производительности труда на 10 ман. уровень общей рентабельности повышается на 0,0197%. Однако коэффициенты регрессии, имеющие

различные единицы измерения, не дают возможности точно определить, какие факторы оказывают наиболее значительное влияние на уровень общей рентабельности, а также в развитии каких факторов заложены крупные резервы ее роста. В связи с этим коэффициенты регрессии нельзя использовать для сравнительной оценки интенсивности влияния факторных признаков на результативный. Для измерения относительного влияния факторов на уровень рентабельности были использованы коэффициенты эластичности. В общем виде этот показатель рассчитывается следующим образом.[4]

$$\varepsilon = \frac{\alpha \times \bar{x}}{\bar{y}}$$

где, α - коэффициент регрессии;

\bar{x} –среднее значение факторного признака;

\bar{y} - среднее значение результативного признака;

Коэффициент эластичности (ε) показывает, на сколько процентов изменяется значение результативного признака “у“ с изменением фактора X на 1 % при фиксированных значениях других факторов. Для исследуемой совокупности получены следующие коэффициенты эластичности.

$$\varepsilon_1 = 0,232, \varepsilon_2 = -6,058, \varepsilon_3 = -0,582, \varepsilon_4 = -0,153, \varepsilon_5 = 0,685,$$

$$\varepsilon_6 = 0,246, \varepsilon_7 = -0,212, \varepsilon_8 = 0,519, \varepsilon_9 = 0,723, \varepsilon_{10} = 0,044$$

Используя для сравнительной оценки влияние отдельных факторов на изменение уровня рентабельности коэффициенты эластичности видно, что по их абсолютной величине наибольшее влияние на уровень рентабельности оказывают затраты на 1 манат реализованной продукции (6,058), материалоотдаче продукции (0,723), а затем производительность труда, наименьшее влияние оказывает удельный вес прочих продукции (0,044) и электровооруженность труда (0,153).

Множественный коэффициент корреляции (r) равен 0,901, что указывает на достаточно сильную связь с рентабельностью факторов, включенных в модель. Совокупное влияние всех факторов на рентабельность достаточно высокое (0,812). Это значит, что вариации рентабельности на 81,2%

обуславливаются вариациями включенных в модель факторами, а остальные 18,8% вариации рентабельности обуславливаются вариацией факторов, не включенных в модуль. При проверке значимости коэффициентов регрессии по критерию оказалось, что некоторые факторы несущественно. В связи с этим был произведен автоматически отсев несущественных факторов на компьютерном программе Excel.

После отсева несущественно влияющих факторов полученные статистические характеристики признаков приведены в таблице. Уравнение регрессии после отсева получило следующее выражение:

$$Y = 76,83 - 0,8861x_2 - 0,4244x_3 + 0,0208x_5 + 1,5866x + 0,1021x + 0,2165x_9$$

Из уравнения видно, что после отсева несущественных факторов несколько больше, чем до отсева является зависимость рентабельности и производительности труда. Характер связи между затратами на 1 ман. реализованной продукции и рентабельностью производства обратный, что соответствует экономическому смыслу, т.е при прочих равных условиях снижение затрат на 1 ман. реализованной продукции ведет к росту прибыли и рентабельности. Фондовооруженность труда имеет обратную связь с уровнем рентабельности. Следовательно, с одной стороны, основные фонды растут опережающими темпами, а с другой - уровень использования фондов недостаточен, так что темпы роста прибыли оказываются ниже темпов роста основных фондов. Отсюда вытекает вывод о том, что с ростом фондовооруженности труда на анализируемых предприятиях падает уровень рентабельности. Положительное влияние фактора материалоотдачи на уровень рентабельности соответствует теоритическим выводам: чем выше материалотдача, тем больше масса прибыли, а это в свою очередь сказывается показателе рентабельности. Это отношение называется F-критерием Фишера. Для F-критерия составлены таблицы возможных границ случайных значений при различной доверительной вероятности. На практике оказывается достаточными таблицы для вероятностей 0,05 и 0,01 т.е. для уровней значимости 5% и 1%. Если эмпирическое значение F-критерия больше

табличного, то с заданной вероятностью можно утверждать, что дисперсия второй выборки больше первой, т.е. выборки взятых из разных генеральных совокупностей. Модель адекватна по F-критерию. Расчетная величина 4,266 значительно превышает табличную -1,66 т.е. для 5% уровня значимости.

Коэффициент множественной корреляции в модели равен 0,868, а коэффициент множественной детерминации -0,754. Вариации рентабельности объясняется колебанием рассматриваемых факторов на 75,4%.

При анализа уровня рентабельности мера влияния каждого из исследуемых факторов определяется по диапазону их колебания. Амплитуда колебания каждого фактора, исчисленная как разность между максимальным и минимальным его значениями, умножается на коэффициент корреляционного уравнения. Данные о количественной оценке возможного изменения уровня рентабельности под воздействием амплитуды колебания признаков - факторов приведены в таблице 3.

Таблица 3

Диапазон колебания уровня рентабельности под влиянием признаков-факторов за 2021г.

Факторы	Коэффициенты регрессии	Амплитуда колебаний признаков факторов	Диапазон колебания уровня рентабельности под влиянием признака – фактора
Затрат на 1 ман. реализованной продукции, (кор.)	-0,836	24,01	-20,07
Фондовооруженность труда , (тыс. ман)	-0,424	41,56	-17,62
Среднегодовая выработка на 1 работающего, (ман)	0,021	3148	66,11
Фондоотдача ,ман.	1,586	1,97	3.12
Уровень специализации производства, (%)	0,102	29,0	2,96
Материалоотдача (ман)	0,216	3,04	0,65

Исчислив показатели диапазона колебания рентабельности, можно определить резервы производства, в частности. перспективы повышения уровня рентабельности при условии, если все предприятия достигнут лучших результатов по каждому признаку фактору. Однако, необходимо, чтобы минимальная и максимальная границы факторных признаков были реальными.

Выводы. Используя корреляционно регрессионный анализ уровня рентабельности, нами установлено, что важнейшим фактором, влияющим на уровень рентабельности, является себестоимость продукции и производительность труда. Полученная модель рентабельности дает возможность определить резервы дальнейшего роста рентабельности, производства и пути их реализации. Разработанные многофакторные регрессионные модели рентабельности могут быть применены при оценке степени использования производственных ресурсов каждым промышленным предприятием, выявление его потенциальных возможностей и определении основных производственных резервов и путей их мобилизации.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бараз, В. Р. Корреляционно-регрессионный анализ связи показателей коммерческой деятельности с использованием программы Excel, Екатеринбург 2005
2. Ядигаров Т. А. Применение экономика-математического метода анализа рентабельности производств отраслях морского транспорта. Актуальные проблемы экономики и управления на транспорте Владивосток: Морской гос. ун-т, 2014, с.52- 53
3. Yadigarov T. A. Econometric assessment of the associative activity of the republic of azerbaijan with the countries of the world. 68th International Scientific Conference on Economic and Social Development - 24-25 May, 2021 - Aveiro, Portugal
4. Yadigarov T. A. Econometric assessment of the level of development of balanced foreign economic relations in conditions of uncertainty. Finance: Theory and Practice. 2022 № 1.
5. <https://www.stat.gov.az/source/industry>

**ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ВИРІШЕННЯ
ПРОБЛЕМ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ЯК СКЛАДОВА
НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЇ БАЗИ МІЖНАРОДНОГО МАРКЕТИНГУ**

Дербеньова Яна Валеріївна

кандидат економічних наук, асистент кафедри
міжнародної економіки і маркетингу
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

Буткевич Оксана Вікторівна

кандидат економічних наук
доцент кафедри математики та методики її навчання
Центральноукраїнський державний педагогічний
університет ім. В. Винниченка
Кропивницький, Україна

Артеменко Антоніна Іванівна

старший викладач кафедри іноземних мов
факультету маркетингу
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана

Аблова Олена Костянтинівна

кандидат економічних наук, доцент, пенсіонер

Бодюк Адам Васильович

кандидат економічних наук
науковий керівник Науково-дослідного закладу «Ресурси»
м. Київ, Україна

Анотація: Стаття присвячена науково-теоретичному і практичному аналізу проблем, які виникли у зв'язку з прийняттям Стратегії сталого розвитку України, у контексті юридичного забезпечення еколого-правових відносин, удосконалення їх регулювання під впливом євроінтеграційних процесів. Проаналізовано положення чинного екологічного законодавства, розглянуто дискусійні питання щодо формування юридичних засад сталого екологічного розвитку держави. На основі зроблених висновків визначені напрями та надані

пропозиції щодо внесення змін до національного екологічного законодавства.

Ключові слова: екологічно-економічні аспекти, природокористування, забезпечення екологічної безпеки, міжнародний маркетинг, маркетинговий підхід.

Глобальна екологічна криза, яка загрожує сьогодні всьому живому на нашій планеті, зумовлена багатьма чинниками, серед яких, зокрема, виснаження життєво-важливих природних ресурсів, забруднення довкілля, недотримання вимог екологічної безпеки під час господарської діяльності, порушення правових норм щодо поводження з відходами, зміна клімату та ін. Наближення екологічного законодавства нашої країни до нормативно-правової бази Європейського Союзу, що має місце останнім часом у зв'язку з набранням чинності Угодою про Асоціацію, означає, що у вітчизняних актах передусім мусять знайти відображення об'єктивні й першочергові потреби, зокрема, у комплексному правовому врегулюванні екологічних відносин, що ґрунтуються на поєднанні внутрішньодержавних публічних і приватних екологічних інтересів й інтеграційної необхідності нормативного регламентування відповідних галузей, які забезпечують стабільність життєдіяльності соціуму, а також сталий розвиток України. З огляду на це сучасні юридичні дослідження проблем забезпечення еколого-правових засад сталого розвитку мають урахувати новітні тенденції соціальних, гуманітарних і природничих наук.

Передусім слід наголосити, що в науковій літературі теоретичні й практичні аспекти сталого розвитку розкриваються досить різнопланово. Виходячи з цього, уявляється за доцільне проаналізувати існуючі наукові підходи до сталого розвитку, відповідно до яких реалізація його загальносвітової концепції стане об'єктивним фактором трансформації Україною міжнародних правових зобов'язань із регулювання суспільних відносин у сфері екологічної безпеки на засадах еколого-збалансованого використання природних ресурсів і зменшення антропогенного впливу на навколишнє природне середовище в поєднанні із забезпеченням економічної і

продовольчої безпеки як в окремій державі, так і міжнародної у світовому просторі. Як зазначає із цього приводу Н. Д. Янчук, «правове забезпечення сталого розвитку – це нормативно-правовий процес, спрямований на врегулювання суспільних відносин, що складаються між державою та її органами, органами місцевого самоврядування, фізичними та юридичними особами з приводу забезпечення соціально-економічного розвитку з метою задоволення як нинішнім, так і майбутнім поколіннями різноманітних потреб (фізіологічних, економічних, духовних тощо) в процесі взаємодії з природою» [2, с. 10]. Проте виконання Україною своїх міжнародних зобов'язань в екологічному секторі сьогодні ускладнилося економічною й політичною ситуацією в країні. Крім того, незважаючи на підвищення останнім часом інтересу до концепції сталого розвитку, ефективність юридичної регламентації відносин щодо забезпечення екологічної складової залишається на недостатньо високому рівні. З огляду на це еколого-правова наука повинна сприяти в першу чергу прийняттю нормативно-правових актів, розробленню змін до Конституції України (що можна вважати головними завданнями), щоб не критикувати потім її законодавчі недоліки, усувати дефекти та прогалини.

Аспекти екологічно орієнтованого маркетингу в світовому співтоваристві пов'язані з швидким розвитком технологій і процесів, що знижують вплив на навколишнє середовище, а також з прискореним формуванням ринку екологічних послуг, який, природно, вимагає відповідного розвитку маркетингових засобів управління. До основних маркетингових напрямків в цій області слід віднести:

- формування фінансових структур підтримки екологічних дій;
- екологічну оцінку (аудит) рівня впливу на навколишнє середовище;
- екологічне страхування дій компаній;
- зміна форм звітності діяльності виробників;
- нові форми реклами;
- формування нових принципів торгівлі (наприклад, продаж екологічно чистих продуктів).

Маркетинговий механізм управління охороною навколишнього середовища заснований на типології ринкових методів. В даний час відомі наступні основні групи методів управління:

- адміністративне регулювання - введення відповідних нормативних стандартів і обмежень, яких повинні дотримуватися фірми-виробники, а також здійснення прямого контролю та ліцензування процесів природокористування;
- економічні стимули, спрямовані на те, щоб зацікавити фірму виробника в раціональному природокористуванні;
- система платежів за забруднення та екологічних податків; розподіл прав на забруднення та компенсаційні платежі.

Дані методи необхідно використовувати на різних стадіях маркетингового процесу, що впливає на навколишнє середовище. Цей вплив залежить від складу первинних ресурсів, специфіки виробничого процесу і застосовуваних природоохоронних технологій, які формують викиди в навколишнє середовище.

Комплексна система маркетингових заходів для вирішення екологічних проблем включає:

- 1) комерційно-господарський механізм;
- 2) суспільно-правовий механізм;
- 3) маркетингово-управлінський механізм;
- 4) нормативно-технічні умови при розробці товару на рівні НДДКР;
- 5) інформаційне забезпечення як складовий елемент маркетинг-міксу;
- 6) структурну перебудову маркетингового ланцюжка, який включає виробництво, рух товару і споживання;
- 7) екологічну експертизу (державну, наукову, громадську, комерційну).

Важливо при цьому використовувати ринкові методи, які найбільшою мірою сприяють ефективному вирішенню екологічних проблем. Це - плата за природні ресурси (землю, надра, воду, ліс і т.д.) і за забруднення

навколишнього середовища (викиди, скиди і т.п.), екологічне оподаткування, кредитний механізм в галузі природокористування, система позабюджетних екологічних фондів і банків, екологічне страхування [1].

В рамках маркетингової системи формування попиту та стимулювання збуту є можливості щодо застосування таких методів, як економічне стимулювання охорони навколишнього середовища, а також ліцензування та організація системи договорів в галузі природокористування. Ціноутворення на екологічно чисті продукцію і технологію, необхідно передбачити так чітко, як і екологічне підприємництво. З цією економічною категорією тісно пов'язана система екологічної сертифікації. Її впровадження дозволить поставити питання про формування ринку екологічних робіт, товарів і послуг (маркетинг, інжиніринг, лізинг, біржі та ін.).

Необхідність активного впровадження ринкових механізмів при організації природокористування підказує досвід США, Японії, Швеції, де застосовується так званий «бابلпринцип», (принцип «бульбашки»): як джерело забруднення навколишнього середовища беруться не окремі елементи, наприклад димові труби, а підприємство в цілому. У межах регіону можна встановити загальні допустимі норми скидів та викидів тих чи інших забруднюючих речовин. Таким чином, передбачається, що підприємства перебувають ніби в єдиному просторі [1].

Розглянемо далі маркетингові підходи до управління природоохоронною діяльністю.

Перший маркетинговий підхід дозволяє відмовитися від єдиних технічних вимог до джерел забруднення і допускає можливість вибору фірмою різних способів досягнення спільних нормативів скидів або викидів. Він стимулює всередині виробничий і міжгосподарський поділ праці з урахуванням необхідності зниження рівня забруднення середовища, завдяки чому створюється можливість зменшення сукупних витрат боротьби із забрудненням.

Другий маркетинговий підхід до регулювання в регіональному масштабі

припускає прямі угоди між фірмами. Він зручний для нових фірм або для тих діючих, що піддаються модернізації. Перш ніж ввести їх в дію в промислово освоєних регіонах, необхідно, щоб підприємці в якості компенсації екологічного збитку знизили рівень забруднення на одному з діючих підприємств в обсязі, еквівалентному запроваджуваному нового джерела забруднення.

Третій маркетинговий підхід припускає, що фірми, які ухиляються від установки власного очисного обладнання, повинні будуть сплатити частину вартості такого обладнання, вже наявного на інших підприємствах і які забезпечують рівень забруднення середовища даного регіону в рамках загальних нормативів.

Висновки. Маркетингові підходи до екологічного регулювання в кінцевому підсумку дозволять підприємствам (фірмам) модернізувати власні можливості природокористування. Маркетингові методи також будуть сприяти розвитку нової еколого-економічної спрямованості усупільнення регіонального виробництва, дозволять здійснити розподіл праці і кооперацію всередині окремих підприємств, фірм і між ними для досягнення прийняттого рівня забруднення середовища конкретного регіону.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Правова охорона довкілля: сучасний стан та перспективи розвитку: монографія / за ред. А. П. Гетьмана; НЮУ ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2014. 784 с. (Харківська наукова школа екологічного права).
2. Янчук Н. Д. Правове забезпечення концепції сталого розвитку сучасної держави: теоретико-компаративістський аналіз: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2009. 20 с.

АГРОБІЗНЕС УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Добрунік Тетяна Пилипівна,

к.е.н, доцент

Одеський національний економічний університет

м. Одеса, Україна

Вступ. В умовах інтеграції України до світового економічного простору аграрний сектор є однією з пріоритетних та стратегічно важливих галузей національної економіки. До повномасштабного вторгнення Росії в Україну внесок сільського господарства у ВВП країни був досить вагомим. За офіційними даними серед секторів найбільшу частку української економіки складає оптова та роздрібна торгівля (13,8%), сільське/лісове/рибне господарство (10,6%) та переробна промисловість (10,3%) [1]. Багато років український аграрний сектор посідав провідні позиції серед експортерів світу. У 2021 році 40 % від загального експорту України становила агропродукція. Проте, наступний рік став справжнім випробуванням для усієї економіки України і, насамперед, для аграрного сектору. На фоні повномасштабної агресії Росії проти України перед суб'єктами агробізнесу постають нагальні питання щодо реагування на загрози зовнішнього середовища та активізації бізнес-діяльності як ключового фактору посилення економічної стійкості держави, а отже, і її здатності ефективно протистояти агресору.

Мета роботи. Метою роботи є дослідження сучасного стану та напрямків розвитку агробізнесу України в умовах трансформаційних змін національної економіки.

Матеріали і методи. Матеріалами наукового дослідження слугували публічна статистична інформація, публікації Центра досліджень продовольства та землекористування KSE Institute, а також Міністерства аграрної політики та продовольства України щодо діяльності суб'єктів аграрного бізнесу в Україні. Також використані аналітичні дослідження, проведені фахівцями ННЦ «Інститут

аграрної економіки» та іншими експертами в галузі аграрної економіки. У роботі використано загальнонаукові і спеціальні методи дослідження, а саме: аналізу й синтезу, систематизації і класифікації, порівняння та узагальнення результатів.

Результати та обговорення. Важливість активізації аграрного підприємництва підтверджується утвердженням його в якості гаранта продовольчої безпеки та провідного інструменту вирішення соціально економічних завдань.

За результатами проведеного моніторингу офіційних даних Державної служби статистики визначено, що у сфері сільського господарства України спостерігаються одні з найкращих показників ефективності господарювання у контексті розвитку національної економіки в цілому. За останні роки, навіть у період пандемії, зумовленої COVID-19, виробництво сільськогосподарської продукції та ефективність операційної діяльності у сфері агробізнесу відзначаються позитивною тенденцією до зростання (табл. 1).

Таблиця 1

Показники розвитку сільського господарства України

Показники	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.
Обсяг виробництва с.-г. продукції (у фактичних цінах), млрд. грн.	707,8	847,6	842,8	892,9	1353,4
Обсяг реалізованої с.-г. продукції (товарів, послуг) млрд. грн.	467,6	540,1	572,7	624,1	943,5
Фінансовий результат до оподаткування у сфері сільського, лісового та рибного господарства, млрд. грн.	69,3	71,5	94,0	82,2	240,0
Рівень рентабельності операційної діяльності у сфері сільського, лісового та рибного господарства, %	22,4	18,3	19,2	18,6	40,3
Рентабельність операційної діяльності по економіці в цілому, %	8,8	8,1	10,2	6,2	12,6

Джерело: складено автором за даними [1].

Як видно з табл. 1, спостерігається значне зростання виробництва й реалізації сільськогосподарської продукції у 2021 році, за період якого українські аграрії зібрали понад 84 млн тон зернових та зернобобових, 22,6 млн тон. олійних культур. За підсумками 2021 року чистий прибуток підприємств

сільського, лісового та рибного господарства склав майже 240 млрд грн, у 2,9 рази перевищивши показник 2020 року у 82,2 млрд грн, рівень рентабельності операційної діяльності підприємств національної економіки становив 12,6%, тоді як і аграрному секторі цей показник мав значення 40,3%. За словами директора Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки» академіка Юрія Лупенка, це найвищий показник за всю історію галузі за часів незалежності України, який у 2,4 рази перевищив попередній рекорд, досягнутий у 2015 році. Найбільше чистого доходу галузі принесли виробники зернових, бобових та насіння олійних культур – 224,9 млрд грн (94,2 %), при цьому дохід тваринництва становив лише 9,5 млрд грн (4%) [2].

Отримані високі результативні показники діяльності аграрної галузі у передвоєнний період дозволили даній сфері забезпечити майже повноцінне функціонування під час війни. Більшість засобів виробництва були закуплені ще до початку вторгнення РФ, а потім в умовах блокування портів і експорту, що різко скоротився, аграрії використали накопичені резерви для забезпечення поточного виробничого циклу – посівної, збиральної та нарешті осінньої кампанії під урожай 2023 року.

Повномасштабна війна стала справжнім випробуванням для аграріїв. Вторгнення спричинило руйнування налагоджених роками процесів, логістичних ланцюгів, інфраструктури виробництва, перероблення та зберігання сільськогосподарської продукції та продуктів харчування. Багато посівних територій було заміновано, до частини немає доступу, знищено техніку та склади. За визначенням фахівців ННЦ «Інститут аграрної економіки» Національної академії аграрних наук України, загальна цифра прямої шкоди, завданих сільськогосподарській галузі України внаслідок повномасштабного російського вторгнення наблизилася до \$10 млрд. За словами експерта НААН Олександра Захарчука, український аграрний сектор у 2022 році отримав близько \$9,3–9,8 млрд збитків [3], або майже сумарний прибуток аграрних підприємств, отриманий за 2020 та 2021 роки, що включає:

- блокування морських портів і зміна логістики перевезень

(\$9,3-9,8 млрд);

- вартість непроданого торішнього зерна (\$0,5 млрд);

- вартість знищених чи захоплених окупантами приміщень та елеваторів (\$1,3 млрд) [3].

У той же час, за результатами «Огляду непрямих втрат від війни в сільському господарстві України» [4], непрямі втрати, які враховують недоотриманий дохід в сільському господарстві України через вторгнення РФ сягнули 34,25 млрд дол. США, що включає:

- порушення в логістиці та зниження цін на експортно орієнтовані товари – \$18,5 млрд;

- зниження виробництва сільськогосподарських культур – \$14,2 млрд (скорочення виробництва однорічних культур – соняшника, пшениці, кукурудзи, ячменю, та інших однорічних культур у 2022 календарному році, а також – озимих культур у 2023 календарному році);

- зменшення виробництва продукції тваринництва – \$348,7 млн;

- збільшення витрат на виробництво – \$862 млн (збільшення вартості добрив та пального).

Хоча сільське господарство України і зазнало значних втрат через війну, аграрії використали накопичені резерви для забезпечення поточного виробничого циклу – посівної, збиральної та нарешті осінньої кампанії під урожай 2023 року. За даними Міністерства аграрної політики та продовольства, станом на 27 січня 2023 року вже зібрано 52,6 млн тон зернових та зернобобових культур, що на 38% менше аналогічного показника попереднього року. Також зібрано 19,3 млн тон олійних культур, що на 25% менше ніж у 2021 році [5]. Слід зазначити, що у 2022 році аграрний сектор став основою українського експорту та гарантом валютних надходжень від торгівлі. За даними Міністерства аграрної політики та продовольства, Україна з початку повномасштабного російського вторгнення і до кінця 2022 року поставила на зовнішні ринки 38,94 млн тонн зернових, зернобобових, олійних культур та продуктів їхньої переробки. Аграрна частина склала 53% усього експорту за

2022 рік, загальна вартість продукції (продовольчих та сільськогосподарських товарів) – понад \$23 млрд [6]. Проте ця сума майже на 50% менше, ніж у 2021 році. Варто зазначити, що Україна експортує не лише сировину, а й продукти переробки. Показники продажу тваринницької продукції до ЄС значно збільшилися, зокрема, це стосується м'яса птиці, яєць і молочної продукції. Труднощі з експортом продукції і збільшення вартості транспортування призвели до значного погіршення економічного становища українських аграріїв.

За прогнозами аналітиків Українського клубу аграрного бізнесу, у 2023 році аграрії зберуть урожай, який буде скромним не лише порівняно з рекордним у 2021, а й з «воєнним» 2022 року. Причини очевидні – значна частина території країни, як і раніше, окупована, експорт продукції ускладнений, і фермерам іноді просто не вистачає оборотних коштів для проведення повноцінної посівної кампанії [7].

Проте, у складних економічних умовах, незважаючи на всі труднощі і військову агресію, аграрний сектор може стати локомотивом для відновлення всієї національної економіки за умови забезпечення відповідної державної аграрної політики та фінансової підтримки. При цьому, післявоєнний вектор функціонування аграрної галузі має бути спрямований на розвиток переробки, зростання доданої вартості, розвиток біоенергетики, тваринництва, садівництва.

Першочерговими заходами щодо підтримки розвитку та забезпечення економічної стабільності суб'єктів агробізнесу у короткостроковій перспективі має бути фінансова підтримка саме малого та середнього підприємництва через впровадження бюджетних грантових програм для розвитку стратегічно значущих галузей аграрного виробництва. Наразі, діють програми безповоротних грантів для аграріїв, які стосуються розвитку садівництва, ягідництва та виноградарства, а також тепличних господарств, гранти на розширення та створення підприємств у сфері переробки, мікрогранти на створення власного бізнесу, бюджетна програма «Підтримка фермерських господарств та інших виробників с/г продукції», яка діє за підтримки ЄС.

Також, передбачено надання субгрантів для малих та середніх агропідприємств, що працюють на продовольчу безпеку в Україні з виробництва, післяврожайної підготовки, переробки овочів, фруктів та ягід, м'яса, молочної продукції, птиці (крім курятини) або продукції аквакультури [8].

В сучасних реаліях господарювання та спроможності забезпечення конкурентних переваг в стратегічній перспективі пріоритетними напрямками стабілізації розвитку аграрного сектору України та, особливо, його базової складової – сільського господарства, є такі:

- максимальне залучення прямих і непрямих фінансових заходів, спрямованих на стабілізацію та активізацію розвитку суб'єктів агробізнесу;
- податкове стимулювання через відновлення спеціального пільгового режиму оподаткування ПДВ для аграрних виробників продукції рослинництва і тваринництва з можливістю спрямування акумульованих сум ПДВ на розвиток сільськогосподарського товаровиробництва;
- забезпечення розвитку переробки сільськогосподарської продукції з метою зростання доданої вартості, сприяння розвитку переробки в аграрному секторі згідно з принципами Green Deal;
- збільшення експортного потенціалу не тільки за рахунок сировинних ресурсів, алей готової продукції з високою доданою вартістю.

Висновки. Отже, довоєнний період розвитку агробізнесу України демонструє позитивну динаміку сільськогосподарського виробництва та ефективність діяльності у порівнянні з іншими галузями економіки, займаючи значну частку в експорті аграрної продукції та продовольства на міжнародні ринки. Аграрний сектор економіки України, незважаючи на проведення повномасштабної війни, показав свою спроможність виконувати головну його роль у забезпеченні продовольчої безпеки населення України та світу. Тому сучасні реалії економічного розвитку країни вимагають впровадження заходів (регуляторних механізмів) підтримки аграрного виробництва виходячи з національних інтересів та необхідності гарантування продовольчої безпеки у контексті удосконалення бюджетної політики щодо фінансування та

податкового стимулювання суб'єктів агробізнесу, формування сприятливого середовища для активізації інвестиційної діяльності в аграрній сфері та збереження конкурентних позицій на світовому продовольчому ринку.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Державна служба статистики України: офіційний вебсайт. URL: <https://ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 08.02.2023).

2. Кравченко В. Запас міцності: за рахунок чого бізнес зміг протриматися у воєнному році. URL: <https://mind.ua/publications/20249386-zapas-micnosti-za-rahunok-chogo-biznes-zmig-protrimatisya-u-voennomu-roci>. (дата звернення 08.02.2023).

3. Сума збитків сільському господарству від повномасштабного нападу наближається до \$ 10 млрд. URL: http://naas.gov.ua/newsukraine/?ELEMENT_ID=7816 (дата звернення 10.02.2023).

4. Огляд непрямих втрат від війни в сільському господарстві України. Другий випуск. URL: chrome-extension://efaidnbmnmnibpcajpcglclefindmkaj/https://kse.ua/wp-content/uploads/2022/11/Losses_report_issue2_ua.pdf (дата звернення 08.02.2023).

5. Міністерство аграрної політики і продовольства України: офіційний вебсайт. URL: <https://minagro.gov.ua/> (дата звернення 10.02.2023).

6. У 2022 році Україна експортувала агропродукцію на \$23 млрд. URL: <https://thepage.ua/ua/news/v-2022-ukrayina-eksportovala-agroprodukciiyi-na-dollar-23-mlrd> (дата звернення 10.02.2023).

7. Цьогоріч аграрії зберуть скромний урожай: причини. URL: <https://agronews.ua/news/czogorich-agrariyi-zberut-skromnyj-urozhaj-prychyny/> (дата звернення 10.02.2023).

8. Гранти від держави: розвиток агропідприємництва чи okazія для аграріїв. URL: <https://agroportal.ua/publishing/lichnyi-vzglyad/granti-vid-derzhavi-rozvitok-agropidpriyemnictva> (дата звернення 10.02.2023).

КОНТРОЛІНГ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ ПРИБУТКОВОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Есманова Л. І.,
кандидат економічних наук,
викладач обліково-економічних дисциплін
ВСП «Путивльський фаховий коледж Сумського НАУ»
м. Путивль, Україна

Анотація: Функціонування підприємств в умовах фінансово-економічної кризи визначає нагальну потребу в удосконаленні управління шляхом застосування новітніх інструментів для збільшення прибутковості та утримання міцної позиції на ринку. Таким чином у статті розкрито сутність категорії контролінгу та його взаємозв'язок з управлінським обліком через подальший розвиток інформаційного забезпечення як інструмента підвищення прибутковості підприємств.

Ключові слова: контролінг, управлінський облік, управління, управлінські рішення, інформаційне забезпечення, фінансові результати, ефективність діяльності.

Контролінг - упорядкованість управління господарською діяльністю досягнення поставленої мети підприємства та результатів його функціонування через інформаційне забезпечення управління прибутковості підприємства. Це безкомпромісно сучасна інформаційна система, що вирішує склад відповідальних осіб, започатковує сукупність методів та прийомів оперативного і стратегічного менеджменту та забезпечує ефективне управління підприємством у сучасних умовах господарювання. Інтеграційна система господарювання породжує, зовсім, нову сукупність методів управління, концепцію, цілу систему, навіть, ідеологію управління, як підприємством в цілому, так і його структурними підрозділами, змушує миттєво реагувати на

будь-які зміни, тим самим забезпечуючи конкурентоспроможність фірми. На даному етапі розвитку економічних відносин з державою, господарськими партнерами, власниками, працівниками, значно, зростає роль та набуває нових форм ефективне управління. Без належного, чіткого інформаційного забезпечення про досягнення та проблеми конкурентоздатності, завдань стратегічної мети, неможливо визначити реальний стан підприємства в умовах фінансово-економічної кризи. У сучасних умовах господарювання при значному загостренні конкуренції, ускладненні виробничих технологій контролінг на підприємствах практично не використовується в системі управління, що призводить до банкруцтв господарств, таким чином потребує детального вивчення та широкого впровадження.

Дослідженням категорії контролінгу займаються як вітчизняні так і закордонні вчені-економісти: Ананькіна Е. А., Білуха М. Т., Вахрушина М. А., Голов С. Ф., Івашкевич В. Б., Кірдякіна Н. В., Пушкар М. С., Савчук В. Я., Семенов В. В., Сопко В. В., Стефанюк І. Б., Терещенко О. О., Чумаченко М. Г., Цигилик І. І. та багато інших. Проте у сучасних інтеграційних умовах це питання залишається не достатньо вивченим як на теоретичному, так і на практичному рівнях.

Деякі вітчизняні вчені-економісти поняття контролінг і управлінський облік ототожнюють і використовують їх як синоніми, інші ж стверджують, що в економічному змісті контролінг містить комплекс заходів по плануванню, управлінню та спостереженню за діяльністю компанії, що неможливо без постановки конкретних цілей [3, с. 59], тому за своєю сутністю поняття контролінг суттєво ширше ніж управлінський облік.

В Україні вперше термін управлінський облік виник у 1999 році з прийняттям Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» у першій статті «Визначення термінів» акцентовано, що внутрішньогосподарський (управлінський) облік – система обробки та підготовки інформації про діяльність підприємства для внутрішніх користувачів у процесі управління підприємством, а статтею 8 «Організація

бухгалтерського обліку на підприємстві» визначено п. 5. «Підприємство самостійно» розробляє систему і форми внутрішньогосподарського (управлінського) обліку, звітності і контролю господарських операцій, визначає права працівників на підписання бухгалтерських документів [6].

Управлінський облік - це складний процес збору, накопичення, підготовки, передачі та застосування інформації для комплексної оцінки, контролю, аналізу, планування господарської діяльності та подальшого використання у прийнятті стратегічних управлінських рішень, виходячи з мети підприємства. Управлінський облік, як правило, виділяє об'єкти обліку: контроль і аналіз витрат та найголовніший об'єкт - це результати діяльності, оскільки саме ті об'єкти, інформація з яких має бути надана миттєво і об'єктивно для прийняття оперативних управлінських рішень. Дана інформація мусить включати порівняння доходів та витрат по структурним підрозділам і, як результат діяльності по підприємству в цілому. Доходи і витрати підкреслюють собою уособлення факторів впливу на кінцевий фінансовий результат діяльності. Також наступним вирішальним спрямуванням управлінського обліку є визначення ступеня впливу відхилень на кінцевий результат діяльності підприємства. Загальні відхилення залежать від багатьох факторів і їх аналіз супроводжується сукупністю різноманітних причин. Узагальнюючий результат аналізу надає правдиві дані виробничо-господарської діяльності по кожному структурному підрозділу, а також указує напрями скорочення витрат та підвищення прибутковості підприємства. Однозначно, управлінський облік - є основним інструментом підвищення прибутковості підприємств.

Без сумніву, контролінг у свою чергу, за своєю сутністю є досить ширшим поняттям ніж управлінський облік. Це безкомпромісно сучасна концепція інформації, яку можна охарактеризувати як обліково-аналітичну, що аналізує елементи обліку, планування та контролю, забезпечує оперативне і стратегічне управління для досягнення позитивних результатів його діяльності, утримання найкращої позиції на ринку та розвитку конкурентних переваг.

Контролінг – це новітня концепція ефективного управління фірмою для

забезпечення її довгострокового існування на ринку [3, с. 217].

Ці дві системи: контролінг і управлінський (внутрішньогосподарський) облік не регламентуються державними органами, так що підприємство, виходячи з необхідної інформації для підвищення прибутковості свого підприємства, може самостійно створити необхідну інформаційну систему.

Таким чином, нами розкрито взаємозв'язок управлінського обліку і контролінгу, визначено їх сутність, встановлено, що вони не регламентуються законодавством, що управлінський облік є складовою контролінгу, що ці інформаційні системи є фундаментальними інструментами підвищення прибутковості підприємств, варті подальших досліджень щодо поліпшення методик збору, обробки, накопичення та використання інформації для досягнення поставленої мети.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ананькина Е. А. Контроллинг как инструмент управления предприятием / Ананькина Е. А., Данилочкин С. В., Данилочкина Н. Г.; под ред. Данилочкиной Н.Г. — М.: ЮНИТИ, 2002. — 279 с.
2. Вахрушина, М. А. Бухгалтерский управленческий учет [Текст] : учеб. для вузов / М. А. Вахрушина. – М.: Финстатформ, 2000. – 553 с.
3. Виноградов С. Л. Контролінг як технологія менеджменту. Замітки практика // Контролінг. – №2. – 2002. – С. 217.
4. Голов С.Ф. Управлінський облік / Голов С.Ф. - К. : Лібра, 2006. – 703 с.
5. Набок Р., Набок А. Американская и немецкая модели контроллинга// Финансовый директор. – №12. – 2007. – С. 59-68.
6. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16 липня 1999 року. № 988 // https://zakononline.com.ua/documents/show/203480__696564.
7. Пушкар М. С. Контролінг - інформаційна підсистема стратегічного менеджменту: [монографія] / Пушкар М. С., Пушкар Р. М.. - Тернопіль: Карт бланш, 2004. - 370 с.

8. Стефанюк І. Б. Поняття, сутність і причини виникнення контролінгу // Фінанси України.- 2005.- №2.-С. 146-153.
9. Терещенко О. О. Контролінг у системі антикризового управління підприємством // Фінанси України.- 2001.- №12.-С. 56-63.
10. Цигилик І. І., Мозіль О. І., Кірдякіна Н. В. Контролінг в системі управління // Актуальні проблеми економіки.-2005.- №3(45).- С. 117-123.

**ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ТА
УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ
ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ РЕГІОНУ НА ЗАСАДАХ
СТАЛОГО РОЗВИТКУ**

Кашина Ганна Сергіївна

доктор педагогічних наук,
професор,

завідуюча кафедрою спеціальних туристичних дисциплін

Писаренко Надія Василівна

кандидат економічних наук,

доцент кафедри спеціальних туристичних дисциплін

Академії праці, соціальних відносин і туризму

Махортов Юрій Олексійович

доктор економічних наук, професор

Луганського національного університету

імені Тараса Шевченка

Царук Володимир Васильович

старший викладач кафедри регіоналістики і туризму

Медвідь Ганна Сергіївна

асистент кафедри регіоналістики і туризму

Київського національного економічного університету

імені Вадима Гетьмана,

м. Київ, Україна

Анотація: У статті досліджено теоретичні аспекти публічного адміністрування туристичного бізнесу. Визначено методи державного регулювання туристичного попиту. Проаналізовано вплив громадських організацій на розвиток сприятливих інвестиційних умов у туристичний комплекс. Визначено систему принципів публічного адміністрування туристичного бізнесу в контексті сталого розвитку.

Запропоновано концептуальні завдання регіональних органів публічного адміністрування туристичного бізнесу в контексті сталого розвитку.

Ключові слова: публічне адміністрування, туристичний бізнес, сталий розвиток, стратегія управління, природоохоронна політика, туристична сфера, туристичні послуги.

Публічне управління туристичної індустрії на засадах сталого розвитку є одним із механізмів реалізації державної політики в галузі туризму, яка включає в себе комплекс організаційних, соціо-еколого-економічних, політико-правових та інших методів, що використовуються парламентами, урядами, державними і громадськими організаціями та установами для створення умов для розвитку конкурентоспроможної і природоохоронної туристичної галузі в країні.

Протягом останніх десятиліть у багатьох країнах розроблено програми, орієнтовані на гармонізацію відносин між туризмом і природним середовищем, серед них: зелений туризм, екотуризм, сталий туризм. На практиці ці альтернативні напрями туризму передбачають обмеження нового туристичного будівництва, пропагування екологічних видів транспорту, впровадження екологічних технологій для найбільш поширених форм туризму (відпочинкового, пішого), а також підвищення екологічної свідомості туристів і місцевих жителів.

Вплив публічного управління на природоохоронні та соціальні чинники в галузі туристичної індустрії потрібно здійснювати через реорганізацію та модернізацію механізмів управління на державному та місцевому рівнях. При цьому варто звернути увагу на запровадження стратегічного планування та відповідне нормативно-правове, інституційне, фінансове, регуляторне та науково-методичне забезпечення.

До методів державного регулювання туристичного попиту належать:

- 1) державний маркетинг та просування туристичного іміджу країни;
- 2) державний вплив на ціноутворення;
- 3) ліцензування, стандартизація та сертифікація;
- 4) збільшення доходів громадян;

5) регулювання тривалості робочого дня та відпусток; 6) розвиток та підтримка соціального туризму [3].

Одними із методів публічного управління туристичної пропозиції є: дослідження, планування та регулювання туристичної діяльності; оподатковування туристичних підприємств; створення сприятливих умов для інвестицій у туризм [2].

Дослідження, планування та регулювання туристичної діяльності. Дослідження туристичної діяльності забезпечується органами державної статистики, зокрема через моніторинг змін показників кількості туристів та державними замовленнями на відповідні дослідження, а також звітами громадських організацій зі сфери туризму.

Планування органами публічного управління туристичної діяльності зумовлюється вибором різних цілей розвитку туризму (максимізація надходжень іноземної валюти, залучення платоспроможних клієнтів, збільшення зайнятості населення, економічна підтримка слабких регіонів), оцінкою туристичних ресурсів, обробленням інформації про туристичну діяльність.

Оподатковування туристичних підприємств. Держава визначає податкові режими для різних груп підприємств сфери туризму: пільговий, звичайний або жорсткий. Наприклад, підвищені податкові ставки доцільно використовувати для оподаткування діяльності казино або нічних клубів (держава може забирати до половини їх прибутку). Податкові знижки застосовуються для підприємств, що обслуговують туристів у низькій та середній сезони. Деяким туристичним організаціям можуть також надаватися пільгові тарифи на комунальні послуги.

Створення сприятливих умов для інвестицій у туризм. Оскільки інвестиції в туризм пов'язані з величезним ризиком, від держави потрібні чималі зусилля для залучення фінансових коштів у розвиток туристичної галузі порівняно з іншими секторами економіки. Великий ризик пов'язаний із високою чутливістю туристичної галузі до економічних, політичних, соціальних та кліматичних змін у країні.

До основних видів державних інвестицій у туризм належать: гранти на розвиток окремих видів туризму; пільгові позики урядових структур; продаж, оренда землі за ціною, яка значно нижче ринкової; пільговий податковий режим для інвесторів; субсидії та дотації на розвиток транспорту та комунікацій [1].

Не менш значний вплив на розвиток сприятливих інвестиційних умов у туристичний комплекс відіграють громадські організації з туризму. Громадські туристські організації (асоціації, громадські організації та об'єднання, федерації, професійні клуби) виконують функції недержавного регулювання у сфері туризму. Їхня діяльність спрямована на створення умов, сприятливих для розвитку туристського бізнесу і туризму як соціального явища.

Основні напрями діяльності громадських туристських організацій:

- сприяння у розвитку професійної туристської середовища і туристського громадського активу;
- розвиток корпоративних форм туристського бізнесу, корпоративних стратегій та виконання партнерських проєктів;
- вивчення та впровадження передового досвіду, а також новацій;
- розвиток туристської освіти і наукових досліджень;
- розширення масштабів туризму та його позитивного впливу на економіку і соціальну сферу;
- вдосконалення структури туристської галузі;
- вивчення кон'юнктури ринку та розроблення рекомендацій;
- сприяння підвищенню якості обслуговування, диверсифікації туристського продукту і його просуванню;
- сприяння розвитку здорової конкуренції на місцевому ринку;
- сприяння розвитку партнерських зв'язків підприємств туризму з підприємствами пов'язаних із туризмом галузей економіки, передусім підприємствами транспорту, торгівлі та харчування, виставкового бізнесу, підприємствами кредитно- фінансової сфери та ін.

Висновки. Важливими суб'єктами туристичної індустрії є органи публічного управління. Публічне управління туристичної діяльності є одним з механізмів реалізації державної політики в галузі туризму, яка включає в себе комплекс організаційних, соціально-екологічно-економічних, політико-правових та інших методів, що використовуються з метою створення умов для розвитку туристичної галузі в країні. У процесі запровадження децентралізації влади було б доречним надати більші повноваження обласним та місцевим органам державної влади брати безпосередню участь у регулюванні туристичної діяльності.

Публічне управління туристичного бізнесу в контексті сталого розвитку повинне будуватися так, щоб споживач був у центрі уваги, тільки тоді буде реалізоване його право на доступність послуг, право на відпочинок, на волю пересування. Зусилля місцевої влади повинні бути спрямовані не тільки на обмеження монополії у сфері пропозиції туристичних послуг, а й на підвищення соціально-екологічної відповідальності підприємництва.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Антонюк Н. Державна політика України у сфері туризму: досвід і проблеми реалізації / Н. Антонюк, Ю. Занько // Вісник Львівського університету. Серія «Міжнародні відносини». – 2008. – Вип. 24. – С. 7–12.
2. Козловський Є.В. Правове регулювання туристичної діяльності : [навч. посіб.] / Є.В. Козловський. – К. : Центр учбової літератури, 2015. – 272 с.
3. Мацкевич Н. М. Структура управління в галузі туризму / Н. М. Мацкевич, Н. М Ковальчук, Т. Г. Овчаренко // Педагогіка, психологія та медико біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2009. № 9. С. 92-94.

**ТРАНСФОРМАЦІЯ ДИСТРИБУЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ПІДПРИЄМСТВА
НА РИНКУ ТЮТЮНОВИХ ВИРОБІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ**

Лісовська Валентина Петрівна

Кандидат фізико-математичних наук,
професор кафедри вищої математики

Резніченко Анастасія Олександрівна

Буксіна Інна Віталіївна

аспірант кафедри вищої математики

Київського національного економічного університету

імені Вадима Гетьмана

м. Київ, Україна

Анотація: Для всього українського бізнесу 24 лютого стало стрес-тестом, а подальші події – серйозним випробуванням. Перш за все ще очевиднішою стала важливість постійної співпраці з державними органами. Війна показала, що ті компанії, які вибудовують прозорі стосунки з державою, оперативніше отримують відгук на свої пропозиції. Тому бізнес-структури ринку тютюнових виробів з перших днів війни активно подавали через бізнес-асоціації ініціативи, критично важливі для продовження функціонування індустрії. Керівники державних органів, зі свого боку, теж зверталися до представників бізнесу, щоб дізнатись, які зміни до законодавства слід невідкладно прийняти, аби бізнес витримав тиск ускладненої логістики, операційних викликів та забезпечувались надходження до державного бюджету.

Ключові слова: дистрибуція, дистрибуційна політика, тютюнові вироби, продукція.

Продаж тютюнових виробів — складний процес, під час організації якого потрібно враховувати масу нюансів. «Сигарети є специфічним товаром, важливим для бюджету держави. Якби ми говорили про дистрибуцію йогуртів або продуктів харчування, ні про який контроль продажів не було б мови.

Однак у випадку тютюнових компаній дійсно існують побоювання, що можливість неконтрольовано вибирати обсяги сигарет призведе до того, що вони не будуть доходити до споживача. Продукція просто стане на потік контрабанди в країни ЄС.

Проте, тютюнова галузь одна з найбільш зарегульованих в Україні. Виробники не мають права рекламувати свою продукцію, продавати її неповнолітнім, а також платять високі податки, розмір яких досягає 70% вартості кожної пачки. До продажу продукції теж виникає багато вимог. В Україні працюють великі тютюнові компанії, які несуть відповідальність ще й перед своїми головними офісами. Наприклад, якщо великі партії товарів нелегально постачатимуть до країн ЄС, то до українського офісу буде застосовано санкції. Тому питання дистрибуції тютюнових виробів відіграє ледве не більшу роль, ніж виробництво сигарет [3].

Більш ніж 110 компаній в Україні отримали ліцензії на право оптової торгівлі тютюновими виробами. Всі вони мають право укласти договір з виробниками і постачати їхню продукцію в роздрібні пункти. Але щоб підписати контракт з торговим домом великої компанії, потрібно відповідати низці критеріїв: компанія має формувати замовлення і необхідні запаси в торгових точках, забезпечувати доставку тютюнових виробів у всі ліцензійні торгові точки (в Україні їх приблизно 60 тис.), контролювати дебіторську заборгованість (повернення грошових коштів), брати на себе всі фінансові ризики, працюючи більш ніж з десятками тисяч роздрібних клієнтів. У кожного виробника всі ці критерії стандартизовані і їх застосовують до всіх дистриб'юторів у різних країнах світу [1].

Дистрибуція тютюнових виробів здійснюється різними моделями. У деяких країнах Європи існує практика наявності на ринку єдиного дистриб'ютора (в силу або закону, або еволюційних чи історичних процесів). На думку експертів, таку модель використовують, щоб обмежити розміри контрабанди, і вона має переваги з точки зору торговельної економічної політики для всіх учасників ринку. Тому тютюнові компанії повинні мати чіткі

комерційні політики, що визначають, хто може бути дистриб'ютором [2].

У перші місяці після початку широкомасштабного вторгнення Росії на територію України було дозволено використання різних типів та видів акцизних марок для виробництва сигарет, адже держава певний час не мала можливості друкувати необхідні обсяги саме сигаретних марок. Це було потрібним рішенням, завдяки якому вдалося уникнути дефіциту на кшталт ситуації з паливом навесні.

Координація дій бізнесу та держави змогла забезпечити надходження до бюджету від індустрії тютюнових виробів приблизно на рівні, на якому вони були роком раніше.

Тютюновий бізнес чудово розуміє, що держава не може дозволити собі рішення, які зменшать доходи бюджету. Підприємствам важливо розуміти подальші кроки держави та їхні наслідки для бізнесу. Непрогнозовані та непослідовні державні рішення можуть погіршити ситуацію, яка й так ускладнена військовими діями.

Для дистрибуційної політики підприємства важливе дотримання принципу стабільності податкового законодавства. У грудні 2017 року Верховна Рада прийняла восьмирічний план підвищення акцизу для виходу в 2025 році на європейський рівень оподаткування – €90 за 1000 сигарет. Відтоді акциз підвищувався на 30% у 2018-му та у 2019-му роках й надалі зростає щорічно на 20% [3].

У сьогоdnішніх умовах горизонт планування бізнес-діяльності підприємств на тютюновому ринку збільшився в рази через постійні ризики. Тому дотримання цього графіку підвищення акцизів є важливим для прогнозування подальшої роботи.

Через постійні бойові дії та обстріли підприємства-виробники тютюнової продукції вимушені були скоротити або і повністю зупинити виробництво. До повномасштабного вторгнення Росії тютюнові фабрики близько половини виробленої продукції експортували. Після 24 лютого весь експортний обсяг було майже повністю скорочено.

Крім того, спостерігається зростання частки нелегальної тютюнової продукції, що призводить до скорочення легального ринку. Відновлення виробництва несе великі затрати та високі ризики. Подальше зростання рівня нелегальної торгівлі в Україні може поставити під сумнів доцільність виробництва в Україні в принципі.

Доцільно державним органом підтримати ініціативи з метою запровадження європейського досвіду диференціації акцизу між сигаретами та тютюном для нагрівання.

Окрім цього, Україна тривалий час намагається запровадити Track&Trace європейську систему відстеження руху тютюнових виробів, яка може замінити звичайну паперову акцизну марку або ж буде запроваджена паралельно з паперовою акцизною маркою. Таким чином можна відстежити, коли та ким була вироблена продукція, яким є шлях цієї продукції від виробника до економічного оператора. Це дасть можливість перевірити, чи сплачено з тої чи іншої пачки сигарет в повному обсязі податки.

Водночас запровадження Track&Trace в Україні має відбуватися зважено та поступово, не раніше ніж в проміжку від трьох до п'яти років.

Висновки.

Війна має потужний вплив на тютюнову галузь України:

- зупинка виробництв,
- проблеми з імпортом та логістикою,
- нестача сировини.

Індустрія переживає складний період, але дефіциту продукції вдалось уникнути. В цьому заслуга координації дій держави та виробників на ринку тютюнових виробів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Михайлов Є. А. Аналіз ринку тютюну в Україні / Є. А. Михайлов // Міжнародний наукововиробничий журнал «Економіка АПК». – 2019, – № 11. С. 94–98.

2. Михайлов Є. А. Сучасний стан тютюнового підкомплексу України / Є. А. Михайлов // Науковий вісник Національного аграрного університету. – К., 2018. – Вип. 97. – С. 126–128.

3. Офіційний сайт Державної казначейської служби України. URL: <http://treasury.gov.ua>. (дата звернення: 11.02.2023).

ПОВОЄННЕ ВІДРОДЖЕННЯ АТОМНО-ПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ ШЛЯХОМ ВПРОВАДЖЕННЯ НОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Ляшенко Вячеслав Іванович,

д.е.н., професор

Ліщук Олександр Васильович,

Лук'янов Анатолій Ігорович,

аспіранти

Інститут економіки промисловості НАН України

м. Київ, Україна

Вступ/Introductions. Енергетична і кліматична криза на Землі змушує вчених шукати нові надійні та безпечні засоби виробництва енергії. Крім найпоширеніших альтернативних джерел електроенергії, деякі інженери пропонують використовувати покинуті шахти та залізниці як гравітаційні акумулятори. А деякі навіть пропонують повернутися до розвитку атомних електростанцій, поки що найефективнішого і екологічно нешкідливого джерела електроенергії.

Майже рік війни попри те що вона не закінчилася нашою перемогою, обстріли українських міст продовжуються, падіння валового внутрішнього продукту за оптимістичними оцінками Мінекономрозвитку склало близько 30%, але економіка без стабільного постачання енергоресурсів продовжує скорочуватися, масштабні відновлення та відбудова ще тільки обговорюються (мабуть їх реальний початок і не був можливий до завершення війни нашою перемогою).

Оскільки відбудувати потрібно буде у будь-якому разі, власних ресурсів для цього в повному обсязі у нас немає, тому ми можемо розраховувати передусім на наших західних союзників і партнерів. Аби така підтримка точно була і стала досить вагомою, Україні потрібно дотримуватися певних правил, які є визначальними у Європейському Союзі, створювати та розвивати інституції, що зможуть дотримуватися цих правил, а головне,

вироблення та реалізація українських політик відновлення та розвитку мають відбуватися в інтересах людини, на основі даних і не суперечити ключовій інвестиційній політиці ЄС — згуртованості та регіонального розвитку.

Мета роботи./Aim. Пропозиції щодо відродження атомно-промислового комплексу України шляхом створення повного ядерного циклу, впровадження нових технологій та виходу на нові горизонти. Експлуатуючи існуючі енергоблоки, Україні надто важливо стежити та брати безпосередню участь у розвитку нових технологій, а також впроваджувати їх.

Матеріали та методи./Materials and methods. Серед основних напрямів можна зазначити наступні.

Перший — це сучасні технології, які дозволяють модернізувати, збільшувати ефективність, здійснювати заміну уже діючих енергоблоків, в тому числі на агрегати малої потужності, підвищувати їхню безпеку та подовжувати термін експлуатації. Бажано здійснювати це на вітчизняній машинобудівній базі з залученням сучасних технологій США та Канади. Такі підприємства в Україні є і зараз виготовляють окремі елементи арматури та устаткування для атомних реакторів.

Другий напрям стосується нових реакторних технологій. Енергетична стратегія країни вказує на необхідність визначити наступне покоління ядерних реакторів, які ми плануємо експлуатувати. В Україні є унікальна можливість у співробітництві з технологічними компаніями зі США отримати лідерські переваги в розвитку технології малих модульних реакторів. Це нове покоління реакторних установок потужністю до 300 МВт, що мають суттєво вищі показники ефективності та безпеки.

Крім використання нових технологій для власних потреб, ми можемо стати регіональним інженерно-технологічним хабом із експортним технологічним потенціалом та істотною локалізацією виробництва на вітчизняних машинобудівних підприємствах. У США вже вперше сертифікували для використання конструкцію малого модульного ядерного реактора (ММР) потужністю 50 МВт. Компанії зможуть використовувати цю

конструкцію для створення реакторів на її основі.

Зараз лідером у будівництві нових ядерних реакторів є Китай. Однак, розробка та реалізація подібних проєктів — це вкрай дорогий і тривалий процес, на виконання якого йдуть роки і десятиліття. Тому багато енергетиків бачать перспективу в ММР — сучасних реакторах малої та середньої потужності, які мають забезпечити високий рівень безпеки і можливість їх встановлення практично в будь-якому місці. Нещодавно першу конструкцію такого реактора сертифікували у США. «ММР, що встановлюються на одноблочних або багатоблочних станціях, відкривають можливості поєднання ядерних з альтернативними джерелами енергії, включно з відновлюваними джерелами...

Вони також мають поліпшені показники безпеки завдяки наявності внутрішньо властивих і пасивних засобів безпеки, характеризуються нижчими початковими капітальними витратами та придатні для когенерації та застосування, не пов'язаних із виробництвом електроенергії», — зазначено на сайті МАГАТЕ [1]. Експерти Агентства вважають, що ММР — це ідеальний варіант для віддалених регіонів будь-якої країни з менш розвиненою інфраструктурою, який також дозволить замінити електростанції, що старіють, на викопному паливі. Фактично ММР є зменшеною версією існуючих конструкцій ядерних реакторів, включно з реакторами четвертого покоління, які зараз знаходяться на стадії проєктування. У всьому світі зараз є близько 50 різних проєктів і концепцій ММР з електричною потужністю модулів до 300 МВт та тепловою потужністю до 1000 МВт. Для порівняння, потужність одного з шести реакторів ВВЕР-1000/320 на Запорізькій АЕС в Енергодарі становить 950 МВт.

Комісія з ядерного регулювання США (NRC) уперше сертифікувала проєкт конструкції удосконаленого ММР, яку зможуть використати комунальні підприємства. «ММР більше не є абстрактним поняттям», — заявила помічниця держсекретаря Міністерства енергетики з питань розвитку ядерної енергії Кетрін Хафф. Розробником конструкції ММР VOYGR™ стала американська

компанія NuScale Power, що базується у штаті Орегон [1].

Передбачається, що цей проєкт дозволить об'єднати до 12 заводських енергетичних модулів, що формують приблизно третину розміру традиційного великомасштабного реактора. Роботу над цією конструкцією проводили з початку 2000-х в Університеті штату Орегон. У 2014 році Міністерство енергетики США виділило понад \$600 млн для вдосконалення цієї технології. Наразі фахівці Міністерства енергетики та NuScale співпрацюють з комунальною компанією Utah Associated Municipal Power Systems над створенням першої робочої демонстраційної електростанції з ММР. Ймовірно, перший модуль буде введено в експлуатацію вже 2029 року.

Сертифікована конструкція ММР від NuScale може генерувати до 50 МВт номінальної потужності електроенергії, але розробники також подали заявку на збільшення цієї потужності до 77 МВт. Запланована демонстраційна електростанція із шістьма модулями в штаті Айдахо має генерувати 462 МВт. За даними Державного науково-технічного центру з ядерної та радіаційної безпеки України, NuScale Power вже підписала 19 чинних внутрішніх і міжнародних угод щодо розгортання АЕС на базі ММР у 12 різних країнах, зокрема Польщі, Румунії, Чехії та Йорданії.

Деякі експерти вважають, що ММР дадуть можливість значно здешевити вартість електроенергії для кінцевого споживача, а також запровадити безвуглецеве виробництво електроенергії, над чим зараз працює адміністрація чинного президента США Джо Байдена. Примітно, що вже до 2028 року компанія Ontario Power Generation, GE Hitachi Nuclear Energy, SNC-Lavalin Group Inc. та Aecon Group Inc. планує збудувати ММР поблизу Торонто. У проєкт вклали близько одного мільярда доларів. Аналогічні проєкти готують у Швеції, Словенії та інших країнах. Засновник і генеральний директор компанії Crystol Energy Керол Нахле пише, що конструкція ММР дозволяє значно скоротити час будівництва подібних електростанцій, приблизно до 1,5-2,5 років. Але, за її словами, витрати на створення ММР є низькими лише порівняно зі зведенням традиційних АЕС. «Технічний прогрес не зміг розсіяти

протириччя, що оточували ядерну енергетику протягом десятиліть. ММР може виявитися легше прийняти широкому загалу, ніж звичайну ядерну енергетику, але для цього нам, можливо, доведеться почекати трохи довше», — заявила Нахле [1].

Результати та обговорення. /Results and discussion. Безпека. Тут потрібно виділити два аспекти: *експлуатаційний та виробничий. Безпека експлуатації* атомних енерго блоків має багато складових. Одна з ключових професійне та незалежне регулювання. Законодавчо закріплена незалежна позиція ядерного регулятора, її посилення, розширення бази матеріальної та технічної підтримки регулятора дозволять ставити питання безпеки на чільне місце та уникати ситуацій, за яких тактичні економічні або політичні міркування можуть превалювати над безпекою. Незалежність ядерного регулятора дасть можливість також уникати конфлікту інтересів. Дуже важливо на державному рівні протистояти спокусі управляти галуззю та регулювати її в "ручному" режимі. Ядерна енергетика потребує системного підходу в управлінні та незалежного регулювання.

Безпека виробництва атомних реакторів, устаткування та інших компонентів ядерних технологій пов'язані з великими ризиками витоку інформації та іншими, тому потребують спеціальних систем захисту, які вітчизняні машинобудівні підприємства в сучасних умовах не в змозі забезпечити на належному рівні. Можливим виходом є організація співпраці на основі міжнародно-державно-приватного партнерства з метою диверсифікації ризиків. Іноземний партнер надає технології, СБУ забезпечує захист від витоків секретної інформації, вітчизняні підприємства – технічне та технологічне забезпечення виробництва сучасного устаткування. Крім традиційних неоднозначних питань безпеки ядерних реакторів, зберігання ядерного палива тощо, деякі експерти нарікають на те, що ММР не стануть ефективнішими у досягненні вуглецевої нейтральності в енергетиці порівняно з альтернативними джерелами. «ММР не зможуть забезпечити економію за рахунок масштабу виробництва, не будуть швидше будуватися, поступаються за ефективністю

масштабування, не будуть дешевшими, не підходять для віддалених або діючих вугільних родовищ, як і раніше, пов'язані з дуже великими витратами на безпеку, як і раніше, будуть дорогими і повільними для виведення з експлуатації, і, як і раніше, вимагатимуть обмежень зі страхування відповідальності.

Вони не вирішують жодної проблеми, на яку претендують. Вони існують з 1950-х років і зараз нічим не кращі, ніж були тоді», - пише член Консультативної ради електроавіаційного стартапу ELECTRON Aviation і головний стратег TFIE Strategy Майкл Барнард [1]. Барнард упевнений, що вітропарки та сонячні електростанції, які вже досягли масштабного будівництва по всьому світу, мають набагато менше ризиків, для їх створення налагоджені ланцюжки постачання кваліфікованих робітників, вони дуже дешеві та надійні, тому «у атомної галузі навряд чи є надія надолужити втрачене». «Масове виробництво ММР також створює економічну проблему на кшталт курки та яйця. Без заводів малі та середні підприємства ніколи не зможуть досягти теоретичного зниження витрат, яке лежить в основі стратегії компенсації відсутності ефекту масштабу. Але без зниження витрат не буде великої кількості замовлень, щоб стимулювати інвестиції, необхідні передусім для створення ланцюжка постачання», — впевнений президент Інституту енергетичних та екологічних досліджень Університету Британської Колумбії у Ванкувері Арджун Махіджані [1].

Дослідник вважає, що різні проекти ММР, зокрема вже сертифікована конструкція NuScale, не мають жодних реальних перспектив для швидкого переходу до безвуглецевої системи електропостачання. Іншими словами, час і гроші називають ключовою проблемою ММР, яка впливає на перспективу цієї технології пом'якшити наслідки кліматичних змін.

Паливна диверсифікація і розширення власної бази — третій з напрямів. Україні необхідно зберегти курс на паливну диверсифікацію і скорочення ризиків використання палива, що поставляється Російською Федерацією. Водночас наявна в Україні мінерально-сировинна й технологічна

база дозволяє говорити про можливість і необхідність нарощувати обсяги власного видобутку урану. Ми також маємо послідовно рухатися в напрямку створення власного (або спільно з Польщею як країною-членом ЄС) виробництва ядерного палива, враховуючи обмеження, що накладають на нас наші міжнародні зобов'язання.

Якісний розвиток атомно промисловості неможливий без такого самого розвитку системи поводження з радіоактивними відходами та відпрацьованим ядерним паливом. Вже реалізується низка проектів, таких як будівництво централізованого сховища відпрацьованого ядерного палива, які дозволять Україні піти від залежності та істотних фінансових втрат, пов'язаних зі зберіганням ВЯП у Росії. Усе перелічене вище можливе у разі реалізації однієї умови. Відносно атомної енергетики має бути застосований дуже обережний і збалансований підхід, коли йдеться про виконання нею соціальних функцій з поставок електроенергії. Ядерна енергетика не може бути єдиним і основним носієм навантаження.

Тарифна політика має бути економічно обґрунтованою та дозволяти генеруючим підприємствам зберігати необхідний рівень безпеки й розвиватися. Необхідно вивести цей вид генерації з дискримінованого (порівняно з іншими типами генерації) становища як у частині фінансово-економічних показників, так і в частині завантаження наявних потужностей. Реалізація зазначеного комплексу заходів дасть можливість Україні зберегти та посилити найпотужніший драйвер економіки, який зможе не тільки сприятливо вплинути на фінансово економічний і технологічний розвиток країни, а й стимулювати розвиток цілого ряду суміжних галузей».

Освіта і кадри. Запит на підготовку кадрів, як і політика зі збереження наявного кадрового потенціалу, включаючи його резервний компонент, прямо пов'язані з наступними факторами: з поточною фінансово-економічною ситуацією на підприємствах галузі та перспективами розвитку галузі в частині будівництва та введення в експлуатацію нових потужностей.

У питанні підготовки кадрів, можливо, має сенс сконцентрувати

навчально-методологічну базу. Це дасть змогу підвищити якість освіти та створити здорову конкуренцію за навчальні місця замість "розмазування тонким шаром" наявного ресурсу. Необхідно уникати ситуації, що склалася зараз, коли наповненість студентами групи відповідної спеціальності становить лише близько 30%.

Маючи за плечима потужну галузь, наші вищі навчальні заклади, зокрема Дніпровський державний хіміко-технологічний університет, крім реалізації внутрішніх завдань, могли б системно розширити експортний потенціал вітчизняної системи вищої освіти в галузі ядерної енергетики. Доцільно розробити модульні блоки щодо надання професійних знань та досвіду як продукт роботи галузі, а не пасивно спостерігати за тим, як ці знання та досвід витікають із країни з виїздом фахівців.

Висновки. /Conclusions. Утворити у ході подальшої реорганізації Уряду можливо шляхом реорганізації Мінстратегпрому (враховуючи досвід післявоєнного відродження промисловості Японії та її «економічного дива») Міністерство зовнішньої торгівлі, промислової та інноваційної політики, доручивши йому реалізацію Експортної та Інноваційної Стратегій України шляхом розробки та реалізації відповідної національної промислової політики. Воно повинно мати розгалужену мережу експортно-імпорتنих об'єднань (можливо на основі державно-приватного партнерства) на кшталт «Енергоімпекс», «Металімпекс», «Машімпекс», «Хімімпекс» і т.і., та на основі кращого світового досвіду має опікуватись промисловою та інноваційною політикою країни та просувати промислову продукцію на традиційні та нові світові ринки, підвищувати її конкурентоздатність та вирішувати питання економічної дипломатії, шляхом розвитку мережі торгових представництв та місій.

До загальних результатів виконання програми розвитку атомно промисловго комплексу доцільно включити такі: підвищення конкурентоспроможності підприємств ключових стратегічних галузей: атомної, видобувної, металургії, хімічної та машинобудування; підвищення

інноваційності виробництв через розвиток наукового потенціалу області, комерціалізацію наукового процесу; розвиток підприємств на основі новітніх технологій переробки промислових відходів, у тому числі, для розвитку інфраструктури регіону;- скорочення техногенного навантаження на навколишнє середовище; створення привабливіших та різноманітніших робочих місць; забезпечення стабілізації соціальних процесів шахтарських регіонів. Необхідно збільшити обсяг видобутку урану, збільшити рівень його збагачення та одночасно вирішити екологічні питання щодо утилізації відходів.

ЛІТЕРАТУРА.

1. Костянтин Ценцура К. У США дозволили будувати модульні ядерні реактори. Що це та як змінить світову енергетику?// <https://techno.nv.ua/ukr/innovations/maliy-modulniy-reaktor-50300569.html>

ОХОПЛЕНІСТЬ ІННОВАЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ПРИ ВИКОРИСТАННІ ПАРТНЕРСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Маринович Вікторія Володимирівна,
к.е.н., доцент кафедри міжнародного бізнесу,
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, Україна

Вступ. Посилення конкуренції в глобальному секторі вищої освіти, війна в Україні вимагають від закладів освіти розробки та використання низки адекватних стратегій для організації, оцінювання та демонстрації власної ефективності і знаходження шляхів удосконалення поточної діяльності закладів вищої освіти (ЗВО). В таких умовах особливої уваги потребує освітній параметр «широта охопленості інноваційного середовища», який зазнав сильних змін через ряд обмежень, спричинених війною. Особливо це стосується закладів вищої освіти в Україні. Одним із способів збільшення широти охопленості інноваційного середовища закладу вищої освіти є застосування менеджмент-технології конкурентного бенчмаркінгу, а саме його форми: партнерського бенчмаркінгу [1].

Обмін ідеями і передовим досвідом між ЗВО дозволить освітянам приймати більш обґрунтовані рішення. Таким чином, заклад вищої освіти, переглянувши свої сильні і слабкі сторони і порівнявши власну інноваційну діяльність з іншими партнерськими університетами, може зрозуміти, як значно поліпшити свою роботу щодо охопленості інноваційного середовища.

Ціль роботи. Метою цієї роботи є здійснення аналізу проблем широти охопленості інноваційного середовища закладу вищої освіти України та дослідження процесів партнерської взаємодії українських університетів з іншими університетами України та зарубіжжя з урахуванням освітнього параметру «широта охопленості інноваційного середовища».

Матеріали та методи. У процесі наукового дослідження проблеми використовувались такі загальнонаукові методи, як: аналіз економічної,

соціологічної, педагогічної літератури; інформаційних джерел із проблеми дослідження; аналіз з метою визначення сутності досліджуваної категорії; синтез; порівняння; систематизація наукових джерел для виявлення стану розробленості проблеми; узагальнення.

Результати та обговорення. Ефективність управління інноваційними процесами у закладах вищої освіти знаходиться у площині сформованості інноваційного середовища ЗВО. Одним із параметрів інноваційного середовища є широта охопленості. Параметр широти охопленості інноваційного середовища полягає в масштабності обсягів та об'єднанні відповідних суб'єктів, об'єктів, процесів, явищ. Основними характеристиками параметру є: обмін інноваційним досвідом регіонів України, зарубіжжя; матеріально-технічне забезпечення інноваційних процесів; інвестування інноваційних процесів; можливості вибору споживачами освітніх послуг інноваційного середовища, яке оптимально може забезпечити їх навчальні інтереси та потреби.

Ефективне прийняття рішень відбувається на основі фактичних даних. Задля того, щоб (а) працювати на випередження, а не намагатися встигнути за ЗВО-лідерами; (б) бути активним, а не реактивним у своїй діяльності ЗВО має удосконалювати параметр широти охопленості інноваційного середовища закладу, а саме:

- систематично вивчати та аналізувати інноваційний досвід регіонів країни та зарубіжжя;
- систематично впроваджувати нововведення;
- надавати можливості вільного вибору споживачами освітніх послуг привабливих для кожного умов навчання;
- інвестувати у процес інноваційного розвитку;
- мати розгалужену мережу ЗВО-партнерів.

Обмін інноваціями, який проводиться під час партнерської взаємодії закладів вищої освіти, дозволяє проводити структурований обмін ідеями і передовим досвідом щодо інституційних сильних і слабких сторін. Таким

чином, обмін під час партнерської взаємодії ЗВО впливає на параметр «широта охопленості інноваційного середовища». Інформація про поточну діяльність і якість освітнього процесу перетворюється в нові можливості для стратегічного розвитку ЗВО, який активно взаємодіє з партнерами. Прямими продуктами інновацій партнерської взаємодії стають нові навчальні технології, оригінальні ідеї, форми та методи виховання, нестандартні підходи в управлінні, тоді як побічними продуктами інновацій можуть стати як зростання викладацької майстерності викладача і керівника, так і підвищення рівня їх культури, мислення та світогляду [2].

Питання партнерської взаємодії є одним із першочергових на сучасному етапі розвитку вищої освіти. Об'єднавшись у спільні партнерські групи, університети беруть участь у власному розвитку, який вони планують самостійно, в залежності від їхніх інституційних потреб. Програма великої трансформації «Освіта 4.0 : український світанок», яка як основне завдання української системи вищої освіти ставить гармонізацію вітчизняного та європейського освітніх просторів, надає структурований підхід щодо поліпшення діяльності ЗВО. В основі такої ґрунтовної ідеї, на думку авторки, насамперед лежить взаємодія та співпраця вітчизняних та зарубіжних ЗВО між собою та із стейкхолдерами. Аналіз відкритих джерел показав, що українські університети наразі активно співпрацюють із закордонними ЗВО задля: (а) підвищення власної конкурентоспроможності; та (б) пошуку шляхів виходу із кризових ситуацій, пов'язаних з воєнними діями. Партнерська взаємодія відбувається через низку заходів, а саме:

- програми мобільності;
- використання платформ для продовження навчального процесу в онлайн- та офлайн-форматах;
- тимчасове переселення споживачів освітніх послуг на період бойових дій;
- допомогу науковцям та викладачам, які знаходяться у ризику;
- проведення онлайн лекцій.

Університети Польщі, Німеччини, Канади, Чехії, Італії, США, Іспанії, Австрії, Франції, Словаччини, Болгарії, Австралії за даними освітньої платформи Erudera.com пропонують допомогу українським споживачам освітніх послуг через воєнну агресію з боку РФ. Так, у Великій Британії таких університетів налічується найбільше (14), у США, Німеччині, Австралії близько 10, в Болгарії, Канаді, Фінляндії, Франції, Чехії, Швеції, Швейцарії, Австрії, Данії, Хорватії, Угорщині, Італії, Японії, Литві, Норвегії, Польщі, Португалії, Іспанії налічується від 3 до 1 університетів, які пропонують допомогу [3].

Відзначимо, що лідером у просуванні спільних програм, програм подвійних дипломів, дуальної освіти є Європа. Ландшафт інституційної співпраці європейських ЗВО є різноманітним та охоплює низку моделей, оскільки національне законодавство та інституційні норми держав сильно фрагментовані. Серед студентів завдяки програмі Erasmus Mundus найбільшою популярністю користується модель «1+1 рік», коли студенти проводять один рік в одному університеті, а наступний рік - в іншому ЗВО. Англійська мова як мова викладання на програмах подвійних дипломів стає домінуючою: лише кожна 20-та спільна програма викладається повністю державною мовою і лише чверть програм мають змішану мову викладання.

Так, у Франції близько 18 %, у Німеччині і Португалії близько 35%, у скандинавських країнах близько 90 % університетів проводять навчання на спільних програмах повністю англійською мовою. Додамо, що спільні програми докторантури набирають визнання та популярності і стають стратегічно важливим аспектом політики європейських країн у галузі вищої освіти. Переваги від відкриття таких програм отримують ЗВО, докторанти та роботодавці [4].

Українські університети також беруть активну участь у спільних програмах. Участь України, на думку авторки, підвищує продуктивність взаємовпливу та збільшує широту охопленості. Так, за підтримки Офісу Президента, МОН та Посольства України в США був створений Український

глобальний університет (Ukrainian Global University, UGU), який об'єднав провідні українські заклади й організації. UGU створив мережу, що має на меті надати доступ для українських здобувачів вищої освіти, стипендіатів, науковців, викладачів та докторантури до освітніх закладів у всьому світі. Зазначимо, що об'єктивна необхідність створення інноваційного середовища в ЗВО на рівні регіону, держави та посилення партнерських зв'язків між ЗВО зумовлює потребу у фахівцях з метою плідної співпраці, встановлення ділових стосунків та обміну досвідом із ЗВО-партнерами. Слід зауважити, що університет, який має ЗВО-партнерів, як вітчизняних так і зарубіжних, та застосовує практики партнерського бенчмаркінгу є більш просунутий в поліпшенні якості надання освітніх послуг.

З іншого боку, існують перешкоди партнерській взаємодії. В основному ці перешкоди мають адміністративні та юридичні підґрунтя як з боку університету, який надає освітні послуги, так і з боку національних агенств. Не дивлячись на ці проблеми, ЗВО продовжують активно розвивати спільні програми, які користуються великою популярністю серед споживачів освітніх послуг.

Висновки. Війна в Україні змінила освітні параметри, зокрема пов'язані із: створенням умов для безперервного доступу до освіти українців та іноземних громадян; способами організації навчального процесу; єдиними освітніми вимірюваннями для оцінювання навчальних досягнень і якості кінцевого та проміжних результатів засвоєння змісту освіти, таких як зовнішнє незалежне оцінювання та єдине фахове вступне випробування. Проте, спільні програми українських та міжнародних закладів вищої освіти, активна участь українських університетів в цьому процесі є одним із шляхів подолання проблеми.

Позитивні моменти полягають ще й у тому, що українські університети, отримуючи ресурси, мають змогу приваблювати кращих кандидатів та підвищувати міжнародне визнання та власну впізнаваність, якість надання послуг.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Маринович В. В. Конкурентний бенчмаркінг у забезпеченні економічної безпеки приватних закладів вищої освіти : дис. ... к. екон. Н. : 21.04.02. Київ : ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», 2021. 276 с.
2. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні - інноваційні аспекти. К: Грамота, 2005. 448 с.
3. List of Universities Helping Ukrainian Students. URL: <https://erudera.com/resources/list-of-universities-helping-ukrainian-students/> List of Universities Helping Ukrainian Students
4. European Commission. Commission communication on a European strategy for universities. URL: <https://education.ec.europa.eu/document/commission-communication-on-a-euroean-strategy-for-universities>

**ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ
ВІЙСЬКОВИХ ПІЛОТІВ В КОНТЕКСТІ СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ
БЕЗПЕКИ КРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ**

Черіпко Сергій Іванович

завідувач навчально-наукової лабораторії кафедри
технологій управління

Навчально-наукового інституту неперервної освіти НАУ

Паюк Олександр Сергійович

Целіщев Ігор Олегович

старший викладач кафедри військової підготовки

Поливода Максим Олегович

викладач кафедри військової підготовки

Національного авіаційного університету

м. Київ, Україна

Анотація: Освіченість є визначальним фактором при формуванні інтелектуального потенціалу особистості, стимулом економічного зростання країни, підвищення добробуту населення та престижу країни на світовій арені, що без сумніву позначається на національній безпеці країни. Освіту слід розглядати як зброю у справі зміцнення національної безпеки, бо нарощення військового потенціалу вже не може гарантувати безпеку країни. У час, коли країни захоплюють внаслідок ведення гібридних воєн чи економічними методами, лише свідоме економічно активне конкурентоздатне населення може створити надійний захист для країни, а для його формування необхідною є якісна освіта.

Доцільно в умовах військового стану розглянути та всебічно вивчити результати прогресивного досвіду формування фахових компетентностей майбутніх військових пілотів у провідних країн світу, з метою впровадження ефективних методів навчання в освітній процес вітчизняних закладів вищої військової освіти (ЗВВО). Аналіз закордонного досвіду професійної підготовки військових пілотів дозволив зробити висновок про те, що існуючі системи

льотного навчання у ЗВВО мають недостатньо спрямованість на повітрянотактичний вишкіл майбутніх пілотів.

Ключові слова: освіта, військова освіта, підготовка льотного складу, авіація.

Становлення української держави цілком та повністю залежить від всебічного розвитку і зміцнення власних Збройних Сил (ЗС). Повітряні Сили є однією з найважливіших видів будь-яких ЗС, при веденні сучасних бойових дій.

Формування фахової компетентності майбутніх військових пілотів пов'язана з викликами сьогодення, веденням гібридних війн, з вимогами до підвищення рівня професійної підготовки льотчиків стройових частин. Особливості підготовки військових фахівців визначені вимогами Концепції військової освіти в Україні та Державної програми розвитку Збройних Сил України. Огляд вітчизняної й закордонної системи первісного професійного навчання військових льотчиків дозволяє виокремити методологічні підходи до розвитку системи підготовки льотчиків: емпірично-синтетичний та аналітико-синтетичний.

Перший засновано на емпіричному вивченні змін ефективності навчальних програм під впливом різних методів і технічних засобів навчання. Даний підхід вимагає, як правило, істотних матеріальних витрат.

Емпірично-синтетичний підхід є типовим для підготовки льотчиків розвинених закордонних країн. Аналітико-синтетичний підхід базується на знанні психологічних і психофізіологічних закономірностей льотної діяльності, що лежать в основі аналізу й проектування процесу первісної професійної підготовки військових льотчиків. Даний підхід припускає вивчення внутрішніх психофізіологічних процесів, які детермінують успішність освоєння спеціальності, і на їх основі – розробку методик і технічних засобів для цілеспрямованого формування професійних знань, вмінь та навичок.

Науково-технічний прогрес в авіації значно змінив вимоги до підготовки льотного складу, до професійної готовності виконання бойових польотів, і в

межах проблеми безпеки льотців визначив цілий ряд проблем, найважливішою з яких є проблема «людського чинника» та професійної надійності оператора. У зв'язку із цим все більша увага приділяється людському факторові як основній складовій ефективності функціонування системи «людина-машина» і забезпечення її безпеки [1; 2].

Військово-політичне керівництво закордонних держав приділяє значну увагу вдосконаленню системи підготовки льотних кадрів військової авіації. З метою підвищення їх професійного рівня організують всебічну перевірку у військах, впроваджують нові форми, методи й прийоми навчання. Однак, як свідчать результати аналізу світового досвіду військово-професійної підготовки льотного складу, стандартних підходів до її організації й проведення не існує. Багато країн світу враховують ряд чинників – історичних, економічних, політичних тощо. В історичному аспекті актуалізуємо масштабність проблеми людського чинника у військовій авіації. У найбільш складні умови льотчик потрапляє під час ведення повітряного бою. Сутністю його є збройне протиборство у повітрі одиночних літаків або груп з застосуванням різноманітних тактичних прийомів і бойових маневрів, що сполучають маневр та вогонь. Тому, з усіх втрат літаків у другій світовій війні до 50% були результатом помилкових дій льотного складу [1].

В останні роки у зв'язку із глобальними змінами міжнародної обстановки, пов'язаними із появою нових викликів і загроз національній безпеці, Збройні Сили більшості держав активно реформуються. Основним змістом реформ Збройних Сил є прагнення підвищити бойову ефективність за рахунок оснащення сучасними видами озброєнь. Як підтверджує новітня історія й аналіз воєнних конфліктів і бойових дій, роль авіації в сучасних війнах значно підвищилась та буде зростати у майбутньому.

Війни США та НАТО у 1991 та 2003 роках у Персидській затоці, у 1999 році в Югославії, антитерористична операція у 2001- 2002 роках в Афганістані стали прообразом війн шостого покоління та показали, що авіація - головна ударна сила й основа обороноздатності будь-якої країни. Тому

сучасні умови реформування військової льотної освіти висувають вимоги до підвищення рівня професійної підготовки майбутніх військових пілотів [3]. Одним зі шляхів підвищення бойової ефективності Військово-Повітряних Сил (ВПС) розглядається прийняття на озброєння нових бойових авіаційних комплексів, зокрема, багатофункціональних винищувачів. Ідея багатофункціональності винищувачів є досить актуальною. Це припускає вирішення ряду бойових завдань, традиційних для тактичної авіації: завоювання й утримання переваги у повітрі у визначеній смузі на визначений час, прикриття своїх військ і об'єктів від ударів авіації противника, забезпечення бойових дій інших родів авіації, нанесення авіаційних ударів по військах і об'єктах противника й безпосередня авіаційна підтримка своїх військ. Відкритим для дослідження залишається тільки питання підготовки військових льотчиків.

Відхід від «вузької спеціалізації» у підготовці льотного складу: винищувачів – завоювання та утримання переваги у повітрі у визначеній смузі на визначений час; тактичних винищувачів – нанесення авіаційних ударів по військах і об'єктах противника, штурмовиків – безпосередня авіаційна підтримка, може привести до посередньої результативності «багатоборця».

При експлуатації сучасних винищувачів льотчик практично досягає межі психо-фізіологічних і фізичних навантажень. Обсяг інформаційно - керуючого поля кабіни сучасного винищувача наблизився до межі психо-фізіологічних можливостей льотчика в частині, що стосується сприйняття, оцінки інформації, вироблення рішення і його реалізації з керування літаком. Перевантаження при маневруванні літаків 4 і 5 поколінь, у порівнянні з попередніми поколіннями винищувачів, обмежені не міцністю конструкції літака, а індивідуальними можливостями льотчика до перевантажень.

Бар'єром для подальшого розвитку пілотованої авіації стає не літак, а пілот. Середнє «льотне довголіття» пілота-винищувача в цей час становить 10-15 років. Інтенсивна льотна експлуатація винищувачів нового покоління може призвести до подальшого скорочення «льотного довголіття» пілотів, що

не дозволить повною мірою реалізувати бойовий потенціал багатofункціональних винищувачів. У даних умовах особливо актуальною проблемою стає підвищення ефективності й зниження вартості підготовки льотного складу. Традиційні методи навчання пілотів на різних етапах професійної підготовки формувалися багато десятиліть, протягом яких накопичено великий досвід. Вміння пілота та готовність до виконання різних видів бойових польотів мають складну психологічну структуру, до якої входять інтелект, воля та емоції, вони виявляються у свідомому, цілеспрямованому й успішному здійсненні системи перцептивних, мисленнєвих, мнемічних, вольових, сенсомоторних та інших дій.

У цьому контексті корисним є вивчення провідного досвіду закордонних держав. Так, первісна професійна підготовка льотчиків ВПС США проводиться за системою, яка включає в себе п'ять основних елементів:

- парк навчально-тренувальних літаків;
- авіаційні тренажери;
- теоретичний курс із застосуванням відповідних навчальних засобів;
- систему управління процесом підготовки;
- комплексну систему матеріально-технічного забезпечення [4].

Курсант на етапі початкової й базової льотної підготовки паралельно проходить тренування на авіаційних тренажерах. Впровадження тренажерів дозволило зменшити середній наліт на одного курсанта на навчальних літаках на 35 годин за рахунок нальоту на тренажерах, що суттєво знижує вартість навчання пілота. Усього в навчальних авіаційних центрах підготовки льотного складу авіації ВПС США встановлено 86 тренажерів, на яких моделюються аеродинамічні характеристики, робота бортових систем, агрегатів, механізмів, навігаційної апаратури й устаткування зв'язку шести навчально-тренувальних літаків і вертольотів. Розроблене більш 50 інтерактивних комп'ютерних програм навчання. Тренажери використовуються по 16 годин на добу. Тому концепції максимального використання тренажерів приділяється особлива увага [5]. В Англії після теоретичного курсу курсант повинен налітати

120 годин на тренажері й 230 годин на літаку. У Франції курсант льотної школи отримує на тренажері й на літаку 143 і 310 годин відповідно. З 2012 року 12 європейських країн Австрія, Бельгія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Греція, Італія, Нідерланди, Португалія, Іспанія, Швейцарія й Швеція об'єднали свої зусилля в підготовці льотного складу. Згідно об'єднаної програми підготовки льотного складу на етапі підвищеної льотної підготовки АЕJPT (Advanced European Jet Pilot Training) використовується 150 навчально-тренувальних літаків одного типу на 2-3 європейських авіабазах.

Система підготовки льотного складу ВПС Німеччини також передбачає використання навчальної й матеріальної бази держав – партнерів по блоку НАТО на всіх етапах підготовки льотного складу різних родів авіації, наприклад, навчання польотам на вертольотах проводиться навчальному авіаційному центрі Сухопутних військ США у Форт Раккер (штат Алабама) по загальнонаатовській програмі ENTP (Euro-nato Training Program) [3].

Характерними особливостями навчання льотних кадрів у провідних авіаційних країнах світу є: ретельний професійний відбір молодих офіцерів за конкурсом, майже обов'язкова вища освіта, отримана до направлення в льотну школу, міцні технічні знання, бездоганне здоров'я, гранична завантаженість слухача протягом робочого дня, комплексність кожного польоту й самостійність його планування, дружні взаємини між інструктором і слухачем (їх кількісне співвідношення 1-2:1), обов'язкове виконання плану підготовки аж до польотів по неділях, активне використання тренажерів, зростаюче застосування персональних комп'ютерів для теоретичних і практичних занять [6]. Льотна підготовка військових пілотів, практично всіх авіаційних країн, проводиться в три етапи: початкова, основна й удосконалення.

Висновки. Технологія первісної професійної підготовки військових пілотів у розвинених закордонних країнах опирається на пріоритетну фінансову підтримку й базується на нових інформаційних технологіях. Однак, традиційні форми й методи навчання не втратили свого значення, більш того, їх можливості не вичерпано. Завдання полягає в тому, щоб на основі глибокого

аналізу й врахування недоліків та обмежень традиційного процесу навчання забезпечити розробку нових форм, засобів і методик підготовки на базі нових інформаційних технологій у комбінації їх із уже традиційними.

Аналіз закордонного досвіду професійної підготовки військових пілотів дозволив зробити висновок про те, що існуючі системи льотного навчання у ЗВВО мають недостатню спрямованість на повітряно-тактичний вишкіл майбутніх пілотів. Таким чином підготовка льотчиків до виконання бойових завдань одиночно та у складі авіаційних підрозділів за призначенням роду авіації в основному здійснюється вже після закінчення льотного ЗВВО у стройових частинах.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Дрожжин А., Кокорев А. Подготовка летного состава в ВВС США. Авиация и космонавтика. 1997. №9. С. 32–35.

2. Макаров Р. Н. Человеческий фактор: рождение авиации, летное обучение, тренажеры / под ред. И. Н. Найденова. М.: Издательство Международной академии проблем Человека в авиации и космонавтике, 2003. 524 с.

3. Макаров Р. Н. Основы формирования профессиональной надежности летного состава гражданской авиации: учебное пособие. М.: Воздушный транспорт, 1990. 384 с.

4. Плотников Н. И. Зарубежная практика профессиональной подготовки летного состава. Воздушный транспорт. Обзорная информация. М.: Центр НТИ гражданской авиации, 1989. 42 с.

5. Методы инженерно-психологических исследований в авиации / под ред. Ю. П. Доброленского. М.: Машиностроение, 1975. 202 с.

6. Діденко О. В. Особливості впровадження компетентнісного підходу у професійну підготовку майбутніх офіцерів у ВНЗ. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. 2014. Випуск 3. С. 15–29.

СМАРТ-СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ РЕГІОНІВ, ЯК ПЕРСПЕКТИВНИЙ НАПРЯМ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ

Шацька Зорина Ярославівна,

к.е.н., доцент

Когут Артур Леонідович,

аспірант

Київський національний університет технологій та дизайну,
м. Київ, Україна

Вступ. / Introductions. Інноваційний розвиток промисловості не можливий без впровадження сучасних технологій та поступового переходу до економіки нового типу «Індустрія 4,0». Війна, що розпочалася 24 лютого 2022 року, завдала руйнівного впливу на промисловий та інфраструктурний потенціал регіонів країни та призупинила інноваційний розвиток промисловості України. Поступовий перехід до політики смарт-спеціалізації регіонів забезпечить «інтенсифікацію процесів відновлення зруйнованої економіки, мінімізацію втрат та збільшення вигод» [3].

Мета роботи. / Aim. Метою роботи є дослідження сутності поняття «смарт-спеціалізація регіонів» та її місце у післявоєнному відновленні економіки країни.

Матеріали та методи. / Materials and methods. В роботі використано гносеологічний аналіз для вивчення сутності поняття «смарт-спеціалізація регіонів»; метод індукції та дедукції – для виявлення загальних закономірностей розвитку смарт-спеціалізації регіонів в Україні.

Результати та обговорення. / Results and discussion. Концепція смарт спеціалізації полягає «у виявленні унікальних характеристик і активів регіону, спрямована на впровадження нових методів управління шляхом співпраці між регіональними та національними органами влади, відповідальними за прийняття рішень щодо розробки та впровадження інноваційної політики, та відповідних зацікавлених сторін, які беруть участь у такому процесі

(підприємці, університети, науково-дослідні установи, громадянське суспільство)» [4]. Вперше вона була розроблена у 2008 році групою європейських аналітиків під керівництвом Д. Форей (D. Foray) та Б. Ван Арка (B. Van Ark), які займалися пошуком механізмів пришвидшеного залучення інновацій та новітніх розробок до країн Європи для більш ефективного використання Європейських структурних та інвестиційних фондів (ESIF) і сприяння досягненню цілей Європи 2020 року. В подальшому під егідою ОЕСР та Європейської комісії був проведений перший семінар за участі міжнародних експертів, які сформували портфель дієвих заходів щодо реалізації смарт спеціалізації. Концепція смарт-спеціалізації ґрунтується на науковому підході, що «полягає у фокусуванні знань та їх поєднанні з обмеженою кількістю пріоритетних видів економічної діяльності, щоб країни та регіони стали конкурентоспроможними в світовій економіці. Такий підхід дозволяє регіонам скористатися ефектом передачі знань (knowledge spillovers) та використовувати нові знання» [2], що є важливим чинником росту регіональної продуктивності.

Смарт-спеціалізація є «інноваційним інструментом Європейського Союзу і використовується тільки в країнах ЄС та тих, які мають угоди про співпрацю з асоціацією з ЄС» [1, с. 776-795]. Оскільки Україна входить у цю угоду, та планується, що на практиці це буде допомагати їй розвивати регіональний інноваційний та економічний потенціал в контексті врахування місцевих умов розвитку та можливості запровадження інноваційних продуктів.

Смарт-спеціалізація в контексті «використання внутрішнього потенціалу територій та їх спеціалізація для досягнення сталого розвитку країни» є одним з основних пріоритетів Державної стратегії регіонального розвитку України на 2021-2027 р.р., яка може «створити умови для підвищення рівня добробуту та доходів громадян під час досягнення згуртованості в соціальному, гуманітарному, економічному, екологічному та просторовому вимірах».

Висновки. / Conclusions. Концепція смарт-спеціалізації є інноваційним інструментом, що спрямований на забезпечення сталого регіонального розвитку в контексті ефекту передачі новітніх знань. Подальше впровадження

концепції смарт-спеціалізації в Україні сприятиме усуненню нерівномірності рівня післявоєнного відновлення соціально-економічного розвитку регіонів, що особливо поглиблюється на рівні відновлення малих міст, селищ, сіл і може призвести до розбалансування або деградації частини території України, що загрожує її цілісності, швидкого відновлення економіки та подальшого сталого економічного розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ємельянов В. М., Козлова Л. В. Особливості реалізації концепції smart-спеціалізації в Україні. *Public Administration and Regional Development*. 2019. №6. С.776-795. URL: <https://pard.mk.ua/index.php/journal/issue/view/12/5>
2. Керівництво зі стратегії досліджень та інновацій для смарт-спеціалізації. *Український інститут міжнародної політики*. 2020. URL: <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2019/04/Kerivnitstvo-Smart-Spetsializatsiyi-DG-JRC-skrocheniy-ukr.-pereklad-1-1.pdf>
3. Олешко А. А., Шацька З. Я., Ровнягін О. В. SMART-спеціалізація України в перспективі післявоєнного відновлення економіки. *Електронний журнал «Ефективна економіка»*. 2022. №5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=10286>
4. Смарт-спеціалізація в Україні: чому не так як в Європі? *INDUSTRY4UKRAINE*. 2020. 17 серпня. URL: industry4ukraine.net/bez-kategoriyi-uk/smart-speczializacziya-v-ukrayini-chomu-ne-tak-yak-v-yevropi/

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ФІНАНСУВАННЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ НА ПРИКЛАДІ НІМЕЧЧИНИ

Ястреб Ярослава Миколаївна,
аспірант кафедри фінансів,
Державний торговельно-економічний університет
м. Київ, Україна

Вступ. Сучасна політика України пов'язана з активним удосконаленням державного управління в різних сферах суспільного життя, в тому числі у галузі фізичної культури і спорту. Українська система фінансового забезпечення розвитку фізичної культури і спорту базується на радянських механізмах, які не є достатньо ефективними в сучасному економічному середовищі. Через обраний Україною євроінтеграційний вектор розвитку економіки виникає необхідність використання досвіду розвинених країн-членів Європейського Союзу задля успішного реформування вітчизняної системи фінансування спортивної галузі.

Ціль роботи. Дослідити європейську систему фінансування фізичної культури і спорту на прикладі Німеччини з метою подальшого реформування вітчизняної системи фінансування спортивної галузі.

Матеріали та методи. Аналіз та узагальнення відповідних наукових статей, монографій. Використано відповідні методи наукових досліджень: історико-логічний метод, діалектичний метод, системний та факторний аналіз, метод порівняння.

Результати та обговорення. Наразі існує ряд моделей управління спортом, серед яких основними є європейська та американська. Основною відмінністю цих моделей є ступінь участі держави у регулюванні питань розвитку спорту та підходи до фінансування розвитку фізичної культури і спорту. У даний час нагальним питанням в Україні є реформування системи фінансування фізичної культури і спорту відповідно до європейської моделі. Але на жаль цей процес залишається другорядним в період повномасштабної

війни.

Головні вимоги Європейського союзу (далі – ЄС) до розвитку фізичної культури і спорту знаходяться у «Білій книзі зі спорту» (White Paper on Sport). У цьому документі зазначається, що спорт є сектором, що динамічно розвивається та може сприяти цілям зростання міжнародного співробітництва з метою залучення фінансових ресурсів, розвитку інфраструктури, створення робочих місць. Важливість розвитку фізичної культури і спорту показують дослідження та аналіз звітів про виконання національних бюджетів, економіка значних спортивних змагань та кошти, що витрачаються у зв'язку з їх проведенням. Під час розробки нових стратегій розвитку спортивної галузі слід враховувати кращі практики країн-лідерів, зіставляти з вітчизняними підходами та орієнтуватися на чинники, що знаходяться в основі їх лідерства. Прикладом для наслідування може стати система фінансування фізичної культури і спорту Німеччини. Історія формування спортивної системи Німеччини є прикладом з двома моделями управління спортом під час розділення на Східну та Західну частини країни. Де після об'єднання держава стикнулася з рядом проблем пострадянського устрою та успішно їх подолала.

Тож вагомим фактором виступає економічний розвиток країни. Німеччина займає високе місце у світовому рейтингу за показником ВВП, що дозволяє виділяти значні кошти на фінансування спорту, будувати сучасні спортивні бази, впроваджувати програми фінансування спортсменів, організовувати та проводити Чемпіонати Європи та інші міжнародні змагання.

У 2006 році спортивна конфедерація Німеччини і Національний олімпійський комітет країни об'єдналися в Олімпійську спортивну конфедерацію Німеччини, що об'єднала близько 100 національних федерацій, які представляють більше ніж 27 млн членів, що робить їх некомерційною соціальною установою в країні. Вона не отримує державних субсидій для адміністративного бюджету, але співпрацює з федеральним урядом Німеччини та регіональними урядами на основі принципів автономії, субсидіарності та партнерства. У Німеччині фізична культура і спорт чітко розділені на масовий

спорт, спорт вищих досягнень (олімпійський) і професійний спорт. Як правило, розвиток спорту вищих досягнень - це прерогатива держави і національних державних і громадських спортивних організацій. Розвитком масового спорту держава займається через місцеві органи влади і спортивні організації. Розвиток професійного спорту здійснюють приватні комерційні структури з незначною часткою допомоги з боку муніципалітетів і місцевих органів влади. На розвиток спорту вищих досягнень виділяються кошти з державного бюджету, обсяг яких залежить від цілей і задач, поставлених державою і суспільством. У бюджетах національних спортивних федерацій в багатьох країнах державні дотації складають від 50 до 80% в залежності від виду спорту. На розвиток масового і дитяче-юнацького спорту муніципальні і місцеві бюджети витрачають, як правило, від 1 до 3 % від загального обсягу бюджетних асигнувань. Причому суттєва частина витрат поривається за рахунок коштів населення.

Таким чином, важливу роль відіграє система організації фізичної культури і спорту в країні, що координується та фінансується Міністерством внутрішніх справ, як державним органом та Олімпійською спортивною конфедерацією Німеччини (DOSB), як громадською організацією для підтримки високого рівня німецького спорту. Також співпраця цих двох інституцій є ефективною у боротьбі з допінгом, до якої залучають інтегровану систему внесків від уряду та від спортивного руху Німеччини.

Провідною ланкою цієї системи виступають клуби, яких станом на 2022 рік налічувалось близько 90 тисяч. Вони мають різні джерела прибутку, такі як клубні внески, продаж квитків, реклама та спонсорство, медіа права, перерозподіл прибутку в рамках спортивної федерації, тощо.

Результатами поступового реформування системи фінансування фізичної культури і спорту Німеччини стали: уніфікований розподіл коштів між видами спорту на основі науково обґрунтованих показників результативності, спільне фінансування спортивної галузі Міністерства внутрішніх справ та Німецького олімпійського спортивного союзу, чітке визначення завдань спортивних союзів

земель та спортивних федерацій щодо реалізації реформ та більше уваги до молодих спортсменів. Для оптимізації виділення коштів на спорт вищих досягнень створено комісію PotAS (Potenzialanalyse-system), завдання якої – на основі прозорого підходу оцінити потенціал кожного окремого виду спорту чи дисципліни щодо їх результативності. Комісія звітує після здійснення аналітичної оцінки та спільно з Міністерством внутрішніх справ, спортивними союзами та федераціями приймає рішення про фінансування.

Висновки. Аналіз стану існуючої системи фізичної культури і спорту в Україні свідчить, що фінансові умови функціонування системи не відповідають у необхідній мірі суспільним запитам, потребам держави та європейським стандартам. Нестабільний та недостатній рівень фінансування з державного та місцевого бюджетів України негативно позначається на розвитку спортивного середовища. А в період повномасштабного вторгнення бюджетні видатки на спортивну галузь суттєво скорочуються, що пов'язано з необхідністю залучення значних коштів на фінансування національної оборони країни.

Таким чином, європейська модель спорту є достатньо універсальною основою, яка через призму національних особливостей набуває індивідуальних характеристик, притаманній кожній країні. Врахування досвіду фінансування фізичної культури і спорту Німеччини є важливим для формування стратегій розвитку спортивної галузі України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гоцул І. Публічна політика розвитку фізичної культури і спорту: досвід країн Європи. *Наукові перспективи*. 2021. №. 9 (15). С. 76–84.
2. White Paper on Sport. URL: <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/white-paper-on-sport.html> (дата звернення: 15.01.2023).
3. Чугунов І. Я. Бюджетна стратегія суспільного розвитку: монографія. Київ: КНТЕУ, 2021. 532 с.
4. Платонов В, Бубка С, Паленко Ю. Олімпійський спорт у сучасній Німеччині. *Наука в олімпійському спорті*. 2020. №. 2. С. 85-99.

LEGAL SCIENCES

BARRIERS AND PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF THE GREEN BONDS MARKET IN UKRAINE IN THE POST-WAR PERIOD

Dubko Anastasiia

Postgraduate

Educational and Scientific Institute of Law
Taras Shevchenko National University of Kyiv
Kyiv, Ukraine

Introductions. The question of attracting funding to so-called "green" projects, i. e. projects in the field of alternative energy, energy efficiency, and energy conservation, as well as the reduction of greenhouse gas emissions, have long been one of the important items on the agenda of Ukrainian public authorities. The mentioned measures are designed not only to have a positive impact on the surrounding natural environment but also to improve the country's investment attractiveness and competitiveness. One of the tools for achieving the set goals should have been the introduction of the green bond market in Ukraine.

Unfortunately, the military actions of the Russian Federation against Ukraine forced the state institutions to shift funds and efforts from most development tasks to the tasks of defense and further reconstruction and restoration. And, since the discussion on reconstruction has already begun, there are not only cases of paying attention to "green" reconstruction as well (Centre for Economic Policy Research, 2022; Cabinet of Ministers of Ukraine, 2022; Ukraine Recovery Conference, 2022). Thus, it is noted that "green" reconstruction requires, first of all, the removal of obstacles in the way of "green" investments, such as, for example, unfavorable regulation of the electricity market and high capital costs for the investments themselves (Low Carbon Ukraine, 2022). Of course, the continuation of the path of Ukraine's transition to a green economy will face many barriers, provoked, in

particular, by the war. However, we cannot ignore the fact that, perhaps, the war itself will become a catalyst for a faster practical reformation of Ukraine for the realization of the goals of preserving a safe and healthy environment.

Aim. The aim of this research lies in identifying the barriers to green bonds development, as well as prospects for their functioning in post-war Ukraine since the development of the green bonds market in this country shall potentially lead to achieving environmental goals of sustainable development.

Materials and methods. Regarding the contributions made by other authors within the domain of green bonds expertise, it must be noted that since the very topic of “green” financing and green bonds is a fairly new phenomenon in the economic and legal field not only of Ukraine but also of the whole world, theoretical developments on this issue are just beginning to appear in the scientific field. The basis for the research was mostly the works of foreign specialists in the green economy (D. Zhang, S. Managi, S. Dikau, M. Migorelli, S. Gilbert). In addition, the scientific work of A. Maltais and I. Marginean shall be taken into account, which shows the success factors of some European countries` green bonds market development, as well as the work of S. Fatica, R. Panzica, and M. Rancan on the pricing of green bonds. The research outputs in the field of “green” market threats produced by K. Sohag and others, and regarding the key factors driving the “green” industry (produced by N. Nyangchak) shall also be mentioned. The methodological approach taken in this study is a mixed methodology based on comparative legal, analytical, formal dogmatic, and structuring methods. In particular, the comparative legal method was used to compare the legal basis for the green bonds market regulation in Ukraine, Sweden, and Norway; the analytical method took place within the determination and evaluation process of the green bonds features and legal nature; the formal dogmatic method usage served as a tool for interpretation of relevant legislation; and the structuring method was applied to determine the correspondence among such categories as green bonds market, bonds market and capital market.

Results and discussion. It is widely known that to accelerate the movement toward sustainable development a sound financial market is required. In 2016, one of

the most crucial documents within the domain of climate change mitigation entered into force – the Paris Agreement. It obliged the participating countries to carry out state regulation at the domestic level of the movement of financial flows in such a way as to ensure not only the fulfillment of the socio-economic functions of the state but also the protection of the environment and the mitigation of climatically negative consequences of economic activity. Ensuring the consistency of financial resource flows with the environmental policy of one or another country should be a tool for achieving the stated goals in a balanced manner. According to this approach, the preservation of a safe and healthy environment can be achieved, in particular, by investing in those projects that should potentially contribute to the reduction or avoidance of greenhouse gas emissions, as well as implementing such a financial instrument as green bonds (Lindenberg, Nannette, 2014).

Green bonds are intended to encourage sustainable activities by financing climate-related or environmentally friendly projects. Although, there is no commonly accepted definition of a green bond yet (Fatica, Panzica, Rancan, 2021). In Ukraine, under the Law on Capital Markets and Organized Commodity Markets (Article 5), green bonds are bonds, the prospectus (decision on the issue, and for state bonds of Ukraine - placement conditions) which provide for the use of the funds raised exclusively for financing an environmental project or a separate stage of it. Based on the normative terminology of the mentioned Law (Article 8), it can be stated that green bonds are a type of emission debt securities since they testify to a loan relationship and provide for the obligation of the issuer to pay a specified amount of funds in a specified period. The basis for the allocation of this type of bonds is the classification of bonds according to the criterion of the purpose of using the funds involved. Accordingly, the purpose of using the funds raised from the issue of green bonds is exclusively to finance “green” projects.

For the introduction and further development of the green bond market in Ukraine, the Cabinet of Ministers approved the relevant Concept on February 23, 2022 (Order No. 175-r). As noted in the document, the actual basis for the introduction of this financial instrument was a whole list of objective factors,

provoked by the generally low priority of environmental protection issues in the economic development of the state, as well as unbalanced exploitation of natural resources. Among such factors: significant energy intensity of the domestic economy (compared to EU countries), wear and tear of fixed assets, inefficient public management system in the field of environmental protection, unsatisfactory level of control over compliance with relevant legislation, failure to take into account the consequences for the environment (negative environmental effect) during the implementation of legislation, as well as problems of a budgetary nature. Thus, both the financing of environmental protection measures and ecological modernization from the budget system of Ukraine, as well as the number of financial resources in the private sector for the needs of the implementation of potential green projects, are not sufficient. At the same time, it is assumed that the creation and further development of the green bond market in Ukraine contributes to positive changes in both the socio-economic sphere (improvement of investment attractiveness and competitiveness of the state, stimulation of socio-economic development), as well as in the field of environmental protection (reduction in the consumption of fuel and energy resources in the national energy balance, reduction of greenhouse gas emissions). It is important to note that the development of the green bond market in Ukraine involves the creation of such prerequisites as the establishment of the environmental projects taxonomy, which must meet international criteria and standards; the establishment of the accreditation regime of external of green bonds; introduction of incentives for the development of the green bond market, etc.

Equally important is the creation of conditions for attracting financing, in particular, by promoting the creation of domestic investment demand for investments in green bonds from various categories of investors, as well as improving the credit quality of green bonds of Ukrainian issuers. Indeed, the Government of Ukraine, as a member state of the Eastern Partnership, has set quite ambitious goals for the rapid development of the capital market in the context of fulfilling obligations to reduce greenhouse gas emissions and move towards a low-carbon future. However, it is worth understanding that to follow the trend of “greening” debt capital markets in

Ukraine, significant barriers will have to be overcome. Such barriers are mostly associated with an unstable political environment and an unpredictable vector of economic development, which cannot have a positive impact on ensuring the development of local capital markets. In addition, the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine not only destroyed a significant portion of critical infrastructure and created logistics problems, but also provoked accelerated inflation, reduced real GDP, as well as the capacity of the domestic government debt market to meet the state's financial needs.

The following should be mentioned regarding the functioning of the capital market in Ukraine. According to the official statistics of 2020 (State Statistical Service of Ukraine), 9% of capital investments in Ukraine were financed from the state budget, 10% from local budgets, 67% were private investments of enterprises and organizations, while only 7% were financed due to bank loans. In the future, private investment will likely be the main source of financing environmental measures, as budgetary resources will remain limited. However, taking into account the decentralization reform that has been implemented in Ukraine in recent years, it is likely that local self-government bodies will increase their share in financing capital investments in Ukraine. It is also likely that some of the investment could be derived from debt financing, which could potentially include bond financing in the domestic and foreign debt markets, should such markets become a viable alternative. To use this potential, the expanded issuance of bonds will have to be supported by a favorable investment environment suitable for the implementation of quality and transparent projects. Carbon pricing through taxation of greenhouse gas emissions and the emissions trading scheme can also be a significant incentive. For potential international investors, it will also be important to create an appropriate basis for issuing green bonds – taxonomy of green projects, reporting requirements and standards, and infrastructure for monitoring, verification, and technical audit of such projects. In general, the following barriers to the development of the debt securities market can be identified: a history of macroeconomic instability, a high level of dollarization of the economy; problems with foreign investors' access to the local

corporate bond market; lack of institutional investors, etc.

As in many emerging markets, illiquidity reinforces the immaturity of the market itself, and liquidity in bond markets is usually associated with stable demand. However, there is currently almost no secondary market for corporate bonds. Some of the obstacles to the development of a local bond market lie outside the capital market and regulatory framework. Permanent problems in the field of public administration and uncertainty regarding the path of key economic reforms remain fundamental problems for developing the green bond market in Ukraine. At the same time, the prospects for such development may lie not only in the plane of the international commitments made by the country regarding environmental protection. It is also worth taking into account the fact that due to Russian aggression there may be a question of reformatting the domestic energy sector along the vector of a "green" transition. It is quite possible that with the stabilization of the military situation, financial assistance from partner international donor institutions, the real market of green bonds in Ukraine will still be able to be quite liquid.

Moreover, to achieve successful development of the green bonds market in Ukraine, the state authorities must take into account best practices worldwide in the relevant field. For example, Sweden and Norway are recognized to be among the leaders of the green bonds market development. Their experience indicates that other countries wanting to facilitate the uptake of green bonds should emphasize leadership on sustainability, a collaboration between green bond issuers and investors, active communication, high visibility, and thorough disclosure of sustainable finance activities. In particular, Sweden has been a leader in green bonds with Swedish property companies setting the bar for best practices with high standards in internationally recognized building certifications. The extent to which portions of a country's existing bond market are eligible for green issuances is likely to be a key factor in allowing for more rapid uptake of green bonds. Likewise, if building a green bond market is dependent on some actors moving from bank lending to bond markets or on initiating new green activities among those actors already engaged in the bond market, then it is reasonable to expect green bond markets to develop more slowly

(Torvanger, Maltais, Marginean, 2021).

Conclusions. The green bonds market in Ukraine can potentially become the environment where funds from investors of various categories and levels will be accumulated to finance “green” projects. Currently, regulatory legal acts have already been developed to regulate relations in the field of emission and circulation of green bonds, as well as consolidation of corporate governance standards applied to participants in the potential green bonds market. However, the relevant legislation still needs to be revised and supplemented by international standards. Thus, special attention shall be paid to the requirements for disclosure of information about the environmental consequences of the green bonds market participants` economic activities. In addition to the need to improve the regulatory framework, for the formation of the green bond market in Ukraine, it is also crucial to improve the state of the capital market and the investment climate in the country, to increase the attractiveness of the issue of corporate bonds for both potential investors and issuers. Only altogether, the necessary changes will be able to give a long-term result in the form of the effective functioning of the green bond market in Ukraine, which, in turn, shall bring the country closer to meeting world standards of sustainable development.

REFERENCES

1. A Blueprint for the Reconstruction of Ukraine (April 8th, 2022). Centre for Economic Policy Research. URL: <https://cepr.org/content/blueprint-reconstruction-ukraine>.
2. Preparation of Proposals for a Comprehensive Recovery Plan for Ukraine has begun (May 5th, 2022). Reforms Delivery Office of the Cabinet of Ministers of Ukraine. URL: <https://www.kmu.gov.ua/en/news/rozpochalasya-pidgotovka-propozicij-do-kompleksnogo-planu-vidnovlennya-ukrayini>.
3. Ukraine`s Recovery Plan Blueprint (2022). Ukraine Recovery Conference. URL: <https://www.urc2022.com/urc2022-recovery-plan>.
4. Putting the green reconstruction of Ukraine into action: Requirements for program design and policy (2022). Low Carbon Ukraine. Policy advice on low-

carbon policies for Ukraine. URL: https://www.lowcarbonukraine.com/wp-content/uploads/PP_02_2022_Putting_the_green_reconstruction_of_Ukraine_into_action.pdf.

5. The Paris Agreement. United Nations, 2015. URL: https://unfccc.int/sites/default/files/english_paris_agreement.pdf

6. Definition of Green Finance (2014). Lindenberg, Nanette. German Development Institute. URL: <https://www.cbd.int/financial/gcf/definition-greenfinance.pdf>.

7. The pricing of green bonds: are financial institutions special? (2021). S. Fatica, R. Panzica, M. Rancan. Journal of Financial Stability. URL: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1572308921000334?ref=pdf_download&fr=RR-2&rr=77b074561b87fbe2

8. Pro rynky kapitalu ta tovarni rynky: Zakon Ukrainy (2006) № 3480-IV vid 23 lyutoho 2006 roku (About capital markets and organized commodity markets: Law of Ukraine). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text> (in Ukrainian).

9. State Statistical Service Website. State Statistical Service of Ukraine. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

10. Green bonds in Sweden and Norway: what are the success factors? (2021). A. Torvanger, A. Maltais, I. Marginean. Journal of Cleaner Production. URL: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0959652621033631?ref=pdf_download&fr=RR-2&rr=77b0acfabeddd0028

ДО ПИТАННЯ ПРО ЮРИДИЧНУ ВИЗНАЧЕНІСТЬ ПОДАТКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Музика-Стефанчук Оксана Анатоліївна,
д.ю.н., професор, завідувач кафедри фінансового права
Навчально-наукового інституту права,
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна

Хохуляк Дмитро В'ячеславович,
студент,
Київський Національний університет
імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна

Вступ. 23 червня 2022 року Європейська рада ухвалила рішення про надання Україні статусу кандидата на членство в Європейському Союзі. Вагомість та непересічність даного рішення Європейської ради, як і значущість його наслідків зафіксовано державою Україною на нормативному рівні. Так, Постанова Верховної Ради України «Про деякі заходи щодо виконання зобов'язань України у сфері європейської інтеграції» від 29 липня 2022 року визначає вказане Рішення як історичне, таке, що відкриває перед Україною широкі можливості та водночас покладає на українську владу додаткові зобов'язання щодо виконання вимог з адаптації законодавства України до права Європейського Союзу та здійснення докорінних політичних, соціально-економічних, правових та інституційних реформ, спрямованих на розбудову розвинутої і сталої демократії та ринкової економіки [1].

В цьому контексті потребує детальної уваги та вивчення питання юридичної визначеності оподаткування як невід'ємного, стрижневого елементу принципу верховенства права. Адже ефективність реалізації євроінтеграційної політики Української держави, спрямованої на забезпечення потреб та нагальних викликів подальшої демократизації її правової системи є можливою за умови всебічного врахування природно-правового, євроінтеграційного,

міжнародно-правового та інших аспектів значення принципу верховенства права як однієї з основоположних засад правового регулювання суспільних відносин в цілому, реформування системи податкового законодавства України зокрема.

Ціль роботи. Автори ставлять перед собою за мету розкрити зміст та особливості реалізації принципу юридичної визначеності оподаткування як невід'ємного, стрижневого елементу принципу верховенства права.

Матеріали та методи. Проблематика принципу верховенства права та його елементів, зокрема – юридичної визначеності неодноразово була предметом детального наукового аналізу у вітчизняній правовій науці з моменту здобуття Україною незалежності, про що свідчить, зокрема, низка ґрунтовних досліджень таких вчених, як Р. Гаврилюк, С. Головатий, О. Зайчук, М. Козюбра, А. Колодій, В. Лемак, Ю. Матвєєва, Л. Музика, Г. Мурашин, П. Пацурківський, М. Погребняк, А. Пухтецька, П. Рабінович, О. Скакун, С. Шевчук та інших. Слід окремо вказати на дослідження цього принципу в тритомній монографії С. Головатого, у якій вченим сформульовано розуміння верховенства права як цілісно-інтегрального явища правничого життя, нормативного ідеалу, до якого на основі стандарту справедливості має прагнути українська правова система [2]. Водночас, новий імпульс євроінтеграційних процесів та існуюча необхідність адаптації податкового законодавства України до права Європейського Союзу потребують актуалізації існуючих підходів до проблемних питань впровадження принципу верховенства права, як визначального фактору максимального наближення правової системи України до європейської правової сім'ї та вироблення нових підходів до розуміння юридичної визначеності оподаткування як складової даного принципу.

Результати та обговорення. Проблема юридичної визначеності оподаткування залишається однією з центральних та найбільш актуальних для фінансово-правової науки та практики. Це зумовлено, по-перше, специфічним публічно-правовим режимом податкового права, якому властива потреба у чітких, недвозначних та стабільних правових приписах. По-друге, активна

законотворча діяльність, спрямована на забезпечення відповідності податкових норм до сучасних соціально-економічних процесів, що характеризуються підвищеною динамічністю, може створювати певні ризики у сфері дотримання вимог послідовності, стабільності та передбачуваності податково-правового регулювання. По-третє, притаманний податковим відносинам стан певної конфліктності, пов'язаної з одностороннім рухом доходів від платника податків до держави, диктує підвищені вимоги до детальної формалізації всіх етапів оподаткування, їх нормативної фіксації, суворого дотримання на практиці. Тому без ретельно прописаної на законодавчому рівні процедури справляння податків видається сумнівною можливість самостійного сумлінного виконання передбачених Законом обов'язків платників податків, як і здійснення публічно правових заходів податкового контролю та застосування податкових санкцій.

Поняття юридичної визначеності розкривається переважно через характеристику формальної визначеності права. У такий спосіб зміст даного поняття розкривають дві групи самостійних ознак. Перша належить до сфери нормотворення, офіційної інституціоналізації правової норми, її закріплення в джерелах права. Друга група ознак характеризує джерела права з точки зору юридичної техніки. Ці ознаки виражають взаємопов'язані аспекти визначеності права – зовнішній (офіційно визнане джерело права) і внутрішній (зміст правової норми).

Як правова категорія юридична визначеність трактується у вузькому та широкому значенні. У вузькому значенні вона обмежується нормами позитивного права, їх особливими юридично-технічними характеристиками, тобто мова йде про визначеність правових норм. У більш широкому значенні вимога визначеності охоплює всі рівні правового регулювання, включаючи, зокрема, стійкість законних і обґрунтованих судових актів, а також стабільність врегульованих ними правовідносин, щоб зацікавлені особи з достатньою впевненістю могли передбачити наслідки застосування правових приписів і в відповідно до цього передбачити наслідки вибору того чи іншого варіанту своєї поведінки.

Як бачимо, поняття «юридична визначеність» крім вимог до юридично-технічного викладу правових норм включає також необхідність їх однакового тлумачення і застосування на практиці. Саме до рівня реалізації права відноситься така складова принципу визначеності права, як правомірні очікування: кожна особа, яка правомірно і сумлінно реалізує власні права та обов'язки, має право вважати, що і інші особи (включаючи владних суб'єктів) будуть поводитись у правовому полі правомірно і сумлінно.

У зв'язку з цим, слід враховувати, що зміст юридичної визначеності не вичерпується одним імперативом, а включає цілий ряд взаємозв'язаних вимог. Так, Лон Фуллер сформулював вісім так званих «desiderata» («бажаних речей»), які, на його думку, становлять основу юридичної визначеності: загальність закону, промульгація (дотримання процедури його оприлюднення), заборона ретроактивності, ясність, несуперечність, здійсненність, стабільність, а також узгодженість офіційних дій з нормами оприлюднених законів [3, с. 49-93]. Наведені Лоном Фуллером характеристики юридичної визначеності знайшли своє відображення у практичній сфері, зокрема у цілому ряді рішень Суду Європейського Союзу та Європейського суду з прав людини [4; 5].

На таких же позиціях розуміння та означення юридичної визначеності в орбіті цінностей верховенства права стоїть і Європейська комісія «За демократію через право» (Венеційська комісія). У доповіді від 18 березня 2016 року Венеційська комісія, характеризуючи юридичну визначеність як стрижневий елемент принципу верховенства права, вказує еталонні тести, що розкривають зміст даної категорії, а саме: а) доступність законодавства; б) доступність судових рішень; в) передбачуваність актів права; г) сталість і послідовність приписів права; д) легітимні очікування; е) унеможливлення зворотної дії; є) поінформування про наслідки; ж) *res judicata* [6, с. 22-24]. Фактично, як відзначила Л. Музика, відтепер існує практична можливість зрозуміти, що таке верховенство права у реальному вимірі. Саме «Мірило правовладдя» задумано як інструмент для різноманітних суб'єктів, що вирішують здійснювати таке оцінювання [7, с. 245].

Дотримання вимоги юридичної визначеності забезпечує впевненість у тому, що права конкретних осіб будуть захищені та при вирішенні будь-якого спору дії суб'єкта правозастосування будуть прогнозовані, передбачувані і не будуть змінюватися від випадку до випадку. Такий стан сприятиме тому, що зацікавлені особи з належним для відповідних обставин ступенем ймовірності зможуть передбачити наслідки застосування діючих норм та оцінити наслідки вибору того чи іншого варіанта своєї поведінки. Дотримання вимоги юридичної визначеності спрямоване на підтримку розумної стабільності, стійкості та передбачуваності правового регулювання, в тому числі, податкових правовідносин, довіри платників податків до права і суду. Саме з огляду на це Європейський Суд з прав людини неодноразово звертав увагу на те, що закон повинен дозволяти передбачити наслідки його застосування, відповідати стандарту чіткості формулювання, що дозволило б особі спланувати можливі наслідки власних дій, чи бездіяльності.

При цьому слід наголосити, що незважаючи на загально-правову вимогу визначеності, ступінь конкретизації правових норм в різних галузях права не є однаковим. Чим складніша, конфліктна і публічно значима сфера галузевого регулювання, чим значніше в ній питома вага імперативних норм, зобов'язань і заборон, процедурних форм і відносин, чим істотніше і глибше держава залучена у галузеві взаємодії, тим вищими є вимоги формальної визначеності, які постають перед галузевими правовими нормами. Адже податкові правовідносини вимагають дуже чіткої регламентації і контролю з боку держави, оскільки ефективне функціонування податкової системи держави є неможливим без того, щоб її воля, спрямована на регулювання податкових правовідносин, була чітко визначеною і однаково розумілася усіма їх учасниками.

Значення юридичної визначеності оподаткування та її вплив на податкову систему є великим і багатогранним. Якісний стан податкової системи універсально впливає на практично всі соціально-політичні та макроекономічні показники держави. Пряма залежність інвестиційного клімату країни від

визначеності її податкового законодавства полягає, зокрема, в тому, що інвесторам необхідна передбачуваність в оподаткуванні, а така передбачуваність може бути забезпечена тільки при ясному і чіткому законодавстві про податки і збори, що не допускає довільних трактувань ні з боку інших платників податків (так як це може призвести до спотворення конкурентного середовища), ні з боку податкових органів (оскільки це може призвести, наприклад, до незапланованого вилучення оборотних коштів і як результат – зменшення чистого прибутку платників податків). З огляду на описаний вище антагонізм у податково-правових відносинах, на нашу думку, видається необхідним дотримання розумного балансу між публічними і приватними інтересами, що є одним з основних принципів податково правового регулювання і найважливішою гарантією прав їх учасників.

Висновки. Таким чином, адаптація податкового законодавства України до права Європейського Союзу, важливими складовими якої мають бути формалізація всіх етапів процесу оподаткування, відсутність його фрагментації (неповноти), послідовне вдосконалення системи податкового адміністрування, суворе дотримання на практиці вимог законодавства про податки і збори, включаючи не тільки букву, а й дух податкового закону, має здійснюватися з неухильним дотриманням принципу юридичної визначеності оподаткування, як невід’ємної складової принципу верховенства права.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Постанова Верховної Ради України «Про деякі заходи щодо виконання зобов’язань України у сфері європейської інтеграції» від 29 липня 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2483-20#Text>
2. Головатий С. П. Верховенство права: український досвід : у 3 т. Київ: Фенікс, 2006. Т. 3. 1747 с.
3. Фуллер Лон Л. Мораль права: Пер. з англ. Н. Комарова. Наукове видання Київ: Сфера, 1999. 232 с.
4. Amministrazione delle Finanze dello Stato v Salumi, Judgment of

12.11.1981. URL: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:61980CJ0212:EN:PDF>

5. Рішення ЄСПЛ від 25 листопада 1999 року у справі «Гешмен і Герруп проти Сполученого Королівства» (Hashman and Harrup v United Kingdom), заява N 25594/94. URL: <http://swarb.co.uk/hashman-and-harrup-vthe-united-kingdom-echr-25-nov-1999/>

6. Головатий С. Мірило правовладдя. Коментар. Глосарій. Rule of Law Checklist. Київ: ВАІТЕ, 2017. 163 с.

7. Музика Л. А. Концепція цивільно-правової політики України: монографія. Київ: Паливода А. В., 2020. 504 с.